

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2024 · JÚLIUS—AUGUSZTUS ■

XXXIII. ÉVFOLYAM, 2024. JÚLIUS–AUGUSZTUS

T A R T A L O M

- 3 **SCHILLINGER GYÖNGYVÉR** _____ ■
Rohadjon meg az összes (regényrészlet)
- 9 **MOLNÁR T. ESZTER** _____ ■
Utószezon (novella)
- 16 **SZABADOS ATTILA** _____ ■
Termelési napló; Esetleg reggelente is; (versek)
Valentin nap, anafora; Felhasznált irodalom
- 18 **MÁRTON LÁSZLÓ** _____ ■
Két bors ökröcske (regényrészlet)
- 35 **SZÁSZI ZOLTÁN** _____ ■
Nagyapa; Szelfi százados szegény srác (versek)
- 38 **BENKŐ IMOLA ORSOLYA** _____ ■
Igazi forradalmat!; Nem tartozik a barátság témakörébe (kisprózák)
közvetlenül; Betáplálni a rendszerbe
- 42 **DUBÁN KITTI** _____ ■
Lebegés (novella)
- 46 **SCHEER RÓBERT** _____ ■
Pitoncsók; Osbourne, a megmentő; Londoni álom (novellák)
- 62 **KÜRTI LÁSZLÓ** _____ ■
hősiesség megrontója; tyúkszem (versek)
- 63 **TÓTH GÁBOR ÁKOS** _____ ■
Törik, nem hajlik (Nulla; Egy; Kettő) (regényrészlet)
- 69 **DEBRECZENY GYÖRGY** _____ ■
hiába próbáltam meg (vers)
- 70 **ILIÁS-NAGY KATALIN** _____ ■
A mágus (novella)
- 74 **POLGÁR ANIKÓ** _____ ■
SZÁZ PÁL _____ ■
„Ha megpróbálsz az arcod elé tenni” (Beszélgetés Polgár Anikóval új verseskötetéről)
- 78 **POLGÁR ANIKÓ** _____ ■
Ahti belefagy a tengerbe; Organikus robot (versek)

- 80 **POLGÁR ANIKÓ**
Felfordított krokodil (novella)
- 87 **KRUPP JÓZSEF**
Változatok Eurüdikére (Polgár Anikó: *Fordított Gorgó*, Kalligram, 2023) (kritika)
- 90 **ZOLTÁN GÁBOR**
Kié Kertész? (esszé)
- 119 **MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH**
Emlékezet és műltfeldogozás magyar származású transzkulturális szerzők műveiben: Edith Bruck *Chi ti ama cosí és Il pane perduto* (tanulmány)
- 126 **RÜDIGER BUBNER**
Kommunikáció vagy hajthatatlanság – a politikai beszéd két formája (Weiss János – Utószó) (tanulmány)
- 131 **PIKÓ ANDRÁS GÁSPÁR**
Bibliai motívumok és párhuzamok Bereményi Géza *Vadnai Bébi* című regényében (tanulmány)
- 135 **PIKÓ ANDRÁS GÁSPÁR**
Bibliai motívumok és párhuzamok Bereményi Géza *Vadnai Bébi* című regényében (tanulmány)
- 142 **TÓTH RAMÓNA MIRTILL**
„Most azt képzeld el, hogy két tükör között állsz” (interjú Vági Jánossal)
- 147 **HÉVIZI OTTÓ**
Egészen kicsik (aforizmák)
- 151 **FÜLÖP BARNABÁS**
Szatirikus öko-thriller (Bognár Péter: *Minél kevesebb karácsonyt*) (kritika)
- 156 **ZAHUCZKI DOROTTYA**
Ágyneműbe rejtett zászlók, rendben lévő papírok, zaklatott lelkek (Vida Gábor: *Senkiháza. Erdélyi lektűr*) (kritika)

Címlapfotó: Walter Martin (1939), valahol Dél-Németországban

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:

Ágoston Attila (koordinátor)

oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál

palka.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia

szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia

toth.czifra.julia@gmail.com

Tóth Ramóna Mirtill

toth.ramona.mirtill@gmail.com

Rácz Ágnes Éda

raczagneseda@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,

Keserü József,

Németh Zoltán,

Hizsnyai Zoltán,

Rédey Zoltán

Szerkesztőség:

KALLIGRAM, spol. s r. o.

P. O. Box: 223

SK-810 00 Bratislava 1

Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint

a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská

pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlače;

Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava

214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:

ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap

(Realizované s finančnou podporou

Fondu na podporu kultúry národnostných

menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kisebbségi Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári

Társulás / OZ Kalligram, Hlavná

/ Fő utca 37/19, SK-929 01

Dunajská Streda / Dunaszerdahely

[ICO:42291810] és a Pesti Kalligram

Kft., 1094 Budapest, Tüzoltó u. 8. sz.

fél em. 2. Adószám: 12241273-2-43

Nyomda / Tlačiareň: Colortoys Bt., Győr.

Példányszám / Nákład: 500 db / ks

Ára / Cena: 700 Ft / 3 EUR.

Magyarországon terjeszti

a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.

és a regionális részvénnytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap

10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

KULT MINOR **nka**

Rohadjon meg az összes

Kivárja. Nemcsak azt, hogy megegyezzenek az utolsó hitelezővel, a papírmunkát is. Ülnek a bőrfoteles tárgyalóban, a Hydra tulajdonosa elégedetten csóválja a fejét, ez igen, Balázs, megcsináltatok. Nyújtja a kezét, a jó ügyvédet megtartjuk, mondja, a szemét összehúzza nézi, vén róka, lesi, mit gondolhat most, jöhetnek-e még hasonló ügyek.

Balázs a letéti számlájára kéri a pénzt, kicsit változott a felosztás Manszúrral, majd ők eldöntik, hogy mennyi jár fejenként. A Hydra tulajdonosa széttárja a kezét, persze, barátom, ez a legkevesebb, csak küldjed a számlát.

Megvárja, amíg beérkezik a jutalék. De még akkor is, amikor már ott az a rengeteg pénz, mintha várna valamit. Vesz három üveg pezsgőt, Carte d'Or fagyikat, beállít az irodába, ünnepelünk. Szúrás gyomorszájon. A jutalék legálisan érkezik, jogcím van. Mi hiányzik?

Az ügyvédjelöltek borospoharakba szedik a fagyit, a pezsgősüveg körbejár. Olga az új sráccal beszélget, nem iszik, a tiramisu fagyit nem szereti, köszöni, nem kér. Csokit sem.

Balázs elhúzza egy fellépőt a szekrénytől, rááll, ünnepelünk, hahó, kérek egy kis hangulatot! Nevetés. Pénzosztás majd a fagy után, cash-ben. Csorog a pezsgős csoki-vanília, Barbi martinis pohárban sűrű fehér lötytyöt iszik, kiderül, hogy olvasztott vanília, röhögnek, az új srác Olga száját nézi. Barbi szebb, mint Olga, de riasztóan sok smink van az arcán.

Manszúr ráírt, hogy várja délután, és most muszáj lesz vele innia, nincs kifogás.

Ez volt az utolsó közös ügyük, többet ilyen ügyet a Manszúrral nem csinál, soha az életben. Kiszámíthatatlan. És ezért majd el akarja vinni a fele pénzt.

Izzad, léghondi mellett is, ez már az öregedés? Eszébe jut az anyja, a halványsárga arc-bőre, feküdt az ágyon, harmincöt fokban, augusztusra a ház is átvette a meleget, ve-rejték semmi. Az öregedés inkább kiszáradás. Édeskés halálszag. A másnapos whis-kynek van olyan szaga, vagy talán Manszúrnak. Halálba fogja inni magát, mint az ap-ja. A gondolatra emélyeg, feljön egy régi, azonosítatlan érzés gyerekkorából, ahogy be-lépnek Manszúrék ajtaján, az előszobában sörösüvegek, belerúg az egyikbe véletlenül, csörömpöl, Manszúr összerezzen. Hátrafordul, suttog, baszd meg, halkabban, aztán megy tovább, a szobájába, egy matrac a földön, könyvek a sarokban. Elhúzza a szá-ját, apám eladta az ágyat, faszfej, azt hiszi, hogy ilyenekkel kicsinál. Rádobja magát a matracra. Barna sötétítőfüggöny, a fele leszakadt a csipeszokról, ilyenekre emlékszik. Ott ülnek, és várják, hogy az apja felébredt-e a csörömpölésre. Manszúr volt a lázadó, ez legalább világos képlet.

Olga is gyűlöli az anyját? Mit éreznek azok, akik rendesen éreznek valamit?

Benyomták a Youtube-ot, Barbi sikongat, valami undorítót néznek, Olga üres po-harakat gyűjt. Olga baszd meg, ne gyűjtsed a poharakat, ezt mondaná, nyilván nem mondja, talán csak a gyomra miatt ilyen ideges, hogy tegnap azt mondta Lizi, ne vár-ja meg, amíg gyomorrákos lesz, és milyen példát mutat Bencének ezzel az ignoráns vi-selkedéssel? Így mondta, ignoráns.

Tőled fáj a gyomrom, válaszolta végül, azóta megint nem beszélnek.

Olga kiviszi a poharakat a konyhába, keresi, hogyan vonhatná ki magát az ünne-pelés alól. Miért kéne egy olyan csaj, aki nem tud leereszteni? Most szerelmes? Lizibe szerelmes volt? Nem emlékszik. A Manszúrra bezzeg igen, lehet, hogy a Manszúrba szerelmes, ezen röhögni kell, Lizi mondta is egyszer, bele van buzulva a Manszúrba, és annyit tudott válaszolni, hogy de már nem. Elnevelték magukat, szexeltek, ez se tegnap volt.

Ma már nem lesz munka, valaki tegye ki a zárva táblát. Ja, nincs olyan. Nevetés. Mi hiányzik?

A pénzből egyelőre nem költ, át kéne még mosni, biztos, ami biztos. Befektetni, köl-csönadni. Persze az se mindegy, hogy végül mennyi jut fejenként. Pezsgőt iszik, édes. Elnyom egy bőföggést. Hárman a képernyő fölött fujjognak, black head removal, sár-ga zsírkukac tekeredik, mindjárt behányok, Olga meg a srác, hogy hívják, az ab-laknál állnak. Valaki hiányzik. Hahó, srácok, ki nem jött be dolgozni? A recepciós. De miért? Felmondott. De jó, és ezt kivel közölte? A billentyűzetedre tettük a fel-mondó levelet.

Olga, Olga, hova mész? Hagyd a poharakat. A sarokba szorítja, ugye, nem hagysz cserben? Rád építettem mindent, elképzeli, hogy ilyeneket mond neki, Olga ijedten néz, hátrál, a feje koccan a falon, megindul egy repedés. Keveset alszik, ezért van minden, éjszaka a refluxos köhögésre ébred, talán mégis orvoshoz kéne menni.

A konyhában végül tényleg ilyesmit mond, Olga hátrafordul a mosogatásból, és pont úgy néz, ahogyan az előbb elképzelte. Riadtan, mert nem felel meg az elvárásoknak, fél, hogy megcsókolja, hogy lesz valami, vagy hogy meg kell innia egy pohár pezsgőt. Meg tudná fojtani. Olga, ne hagj cserben.

Spiccesen száll a kocsiba, első ittas vezetés, vannak még első dolgok az életben. Olgára hagyta az irodát meg az összes készpénzt, fejenként egy százast mindenkinek, Olga úgymint kap még. Olga, te értékes munkaerő vagy. Értékes ember, értékes, ezeket már magában mondhatja, kiparkol, nem érezni, hogy ivott, simán megy a vezetés.

Elmondani Manszúrnak, a fele nem jár, ezt ő is érzi, ugye. Nem azért, mert sajnálja tőle, de majdnem mindent ő csinált. Manszúrnak még vannak a kapcsolatai, de gáznak vicc, és ha most elviheti a kétharmadát, lehet, hogy többet el sem vállal ilyen szarágókat. Az már tőke. A gyerekek egy lakás.

Manszúr a teraszon ül, bőrfotelben, a dohányzóasztalon Blanton's Original. Kiabál, téged vártalak. Meg se bontottam.

Ne legyen üzleti partnered, ha van, szorítsd ki, ezt az anyja mondta, üzletben nincs barátság. Vérszívó, fapina, ezt meg a volt társa mondta, akit kiszorított az üzletből. Mindent értetek csinálunk, mondta az anyja, egy nap tiétek lesz minden. Fele királyság.

Leül a másik bőrfotelbe, a széles, szegecselt karfát tapogatja, ez nem rossz, de figyelj, ha ráesik az eső, akkor ennek vége, te találtad ki, hogy ez legyen kint? Manszúr kitölti a whiskyt, előre dől, aztán hátra, a mozdulatai nyúlósak, lehet, hogy a whisky nem bontotta meg, de biztosan ivott már. Faszom, mondja, egyszer mindennek vége.

Balázs belekortyol, hallod, ez a pia undorító. Manszúr magához öleli az üveget, én meg rád pazarolom? Lehunyja a szemét, ennyi pénz költeni erre. Miért, te mire költesz, kérdezi Manszúr. Még semmire, válaszolja, még nem akar erről beszélni, iszik inkább, lehajtja az egézet, köhög, Manszúr elégedetten néz.

Kartonpapírok szélét emelgeti a szél. Az asztal alá bezúfolva egy csomó karton, maddag, festékes újság, vödör, kis ecsetek, és egy sárga formátlan anyag, talán gyurma.

Te is festesz?

Hogyne, persze. Ancsika mázolt valamit. Manszúr rágyújt, Ancsikával nem lehet csak úgy üldögelni a teraszon. Festi a tájat, érted?

ÉS nem tetszett neki a végeredmény?

Manszúr megint előre dől. Itt ülünk kint, én nézem a tájat, ő festi, azt megkérdezi, hogy van-e neked hobbi. Mondom nincs hobbi, én már felnőttem, Ancsika. Erre összekeni a vásznat, berohan, mint egy gyerek, és azt mondja, hogy ne kezeljem úgy, mint egy gyereket. És hogy ő kicsoda neked. Erre milyen választ várnak a csajok? Vagy ilyenek a festő csajok? Lizi is ilyen? Manszúr elnyomja a cigarettát.

Nem, Lizi nem ilyen. Adsz egy cigit?

Manszúr odatolja a dobozt, ja, és cigizni sem lehet, mert bűdös és káros.

Hol szedted fel ezt az Ancsikát?

Társkeresőn, ő írt rám.

ÉS most mi lesz, újránősülsz?

Az baszna be.

A hamu leesik a földre, Balázs utána kap. Egy kis könny gyűlik a szemében a cigaret-tától. Lizivel leszokóban vannak, számolják a cigimentes napokat, de ez most nem számít. Ünnepelelünk. Ünnepelelünk, ugye, Manszúr? Te legalább tudsz.

Lizi parázik a pénz miatt? Tölt még Balásznak, igyál, igyál.

Annyira nem, mondja Balázs, és Ancsikára gondol, hogy Ancsika létezik, vannak nők, akik rábuknak a negyvenes, ötvenes faszikra.

Manszúr keresztbe teszi a lábát, megbillen a lendülettől. Különben igazad van, nem ülök a pénzen, mint azok a, mondjad már, úrgazdagok, van még ilyen szó? Kijönnék a nyomorból, és számolgatják a zsetont. Áthajol az asztal fölött, tölt még Balásznak. De jó, hogy velem iszol.

Balázs a kartonpapírokat nézi, mintha azzal időt nyerhetne. Meghatározhatatlan szí-nű festékpacák, Ancsika azon keverhette ki a színeket.

Manszúr. Figyelj, Manszúr. A pénz letéti számlán, még ma átutalom a harmadát. Kijön belőle, nem tudom, egy csomó minden. De azt nem gondoltad, ugye, hogy majd a felét?

Manszúr az üveget lötyögteti, úristen, ezt meg is ittuk? Visszateszi az asztalra, nagyot koccan. Nem gondoltam, Balázs, tudom, milyen kis gecsi lettél. Gyerekkorunkban még ment a fifty-fifty. Mosolyog, kicsit csóválja a fejét, és a kezét úgy tartja, mintha fogna valamit.

Manszúr, ne haragudj, de senki nem dolgozna veled. Ezt tudod, ugye?

Manszúr tesz egy mozdulatot, hagyjuk ezt. Különbözik igazad van, alkesz vagyok, Ancsika is megmondta, nem jön ide többet. Nem raktam el a vásznait, igazából hiányzik ez a hülyéskedés, talán én is elkezdtem festeni.

Mit dumálsz összevissza? Hogy megsajnáljalak? Sajnálalak! De ezért nem adok ajándékba tízmillió forintot.

Just like your dear mum. Végül a szüleink leszünk, de nem? Egyébként, hogy jött ki neked ez az egyharmad?

Gőzöd nincs anyámról. Hülye faszi. Balázs a telefonját keresgéli, hova raktam azt a szart.

Akkor meséljed el, na, milyen volt anyád? Az megvan, hogy a Hydra tulajdonosát én szállítottam? Várjunk csak, mit is csinált anyád? Ja, bocsánat. És nem a pénz.

Manszúr, baszd meg, beszélni sem tudsz, a pénz harmada is ajándék. Azért kezdtem el dolgozni veled, mert olyankor lerakod a piát, de most nem sikerült, ugye?

Manszúr feláll, elbotlik, az asztalon támaszkodik meg. Te jótét lélek. Te kisgeci. Még el is hiszed. Engem alkeszként is bírnak, onnan van az üzlet, téged csak miattam.

Állnak egymással szemben, Manszúr imbolyogva, fúj a szél, Balázs felé fújja a szagát, savanyú, a halál nem édes, hanem savanyú, Manszúr, meg fogsz halni, mint apád.

És ezért nyúlod le a pénzem? Manszúr fejhargon nevet, kurva jó. Hirtelen abbahagyja, Balázsra bökk, a mutatóujja idegesítően fúródik a bőrébe. Aztán elengedi, mosolyog, tudod mit? Everything is fine. Visszahuppan a fotelbe, gyere, ülj le, van még piám. A fotel mögött tapogatózik, előhúzza egy üveget és még egyet. Sörök. Balázs rájön, hogy most látja először sört inni, azelőtt sose, mert ő nem itta azt, amit az apja, már az egyetem alatt drága piákkal kezdett. Nem is sikerült öt év alatt az egyetem, de ez nem számított. Mi számított? A nők. Hogy „dr.” lesz a nevük előtt, elsőként a családból.

Balázs áll, még mindig a telefonja után tapogatja a zsebeit. Egy pillanatra az is megfordul a fejében, hogy mégis odaadja a pénz felét. Célra tart. Íjakat kilőni. Ki a legjobb csaj, kiáltjuk.

A telefon a fotelben, zsebre teszi, szúr a gyomra, most már tényleg megnézeti, dugják le a csövet a torkán, kit érdekel.

Menj elvonóra, mondja végül Balázs.

Manszúr nagyot bólint, megyek, megyek. Jótét lélek, beszarás.

Balázs odalép hozzá, felrántja a gallérjánál, mint a filmekben, ez átfut a fején, és hogy milyen higgadt lett hirtelen, Manszúr mennyire könnyű. A harmada húsz-

millió. Húszmilliót kapsz, te szerencsétlen. Elengedi, Manszúr visszaesik a székbe, röhög, a kézfejét az orra elé tartja, valamit mondani akar, de nem tud, az orrából megindul a takony.

Beindítja a motort, ül a klímában, augusztus végi meleg, ez a legrosszabb. Kerek negyvenmillió forint. Köhög, annyira, hogy öklendezni kezd. Lizi hívja, kihangosítja a telefont, érezni a hangján az izgatottságot. Ha pénzről van szó, elfelejti a sérelmeket. Hol vagy, mi az a nagy újság?

Piásan vezetni könnyű, tekeredik a kormány, szinte magától dolgozik a láb. Bartók Boulevard. Kelet Café, könyvesbolt, Rossmann, a sárgán még átcsúszik, megy ez. Előtte biciklis teker, észreveszi, jól van, ez egy biciklisáv. Egy pillanattal később nekimegy. Csak sűrölja. A visszapillantó tükörbe néz, és akkorát fékez, hogy megrántja a biztonsági öv. Innentől minden olyan, mint egy régi film, amit most néz újra. A biciklis a földön ülve előre görnyed, beszélni tud, csak a karja fáj, valaki hívja a 112-t, valaki hívja már a 112-t. Három járókelő áll bambán körülöttük. Most majd minden kiderül. A biciklis felnéz, fiatal srác, és azt kérdezi, ezt most miért csináltad? Leül a járdaszegélyre, a hideg végigfut rajta, augusztusból az őszbe, egy pillanat alatt. ■■■

■ **Schillinger Gyöngyvér** (1983, Dunaújváros) Budapesten él, jogászként dolgozik, írásai öt éve jelennek meg különböző szépirodalmi folyóiratokban. Első regénye 2024 szeptemberében jelenik meg a Kalligram Kiadó gondozásában.

Utószezon

Kétféle emigráns van, ezt mondta a férjem tegnap este. Az egyik visszatér, a másik soha. Én nem akartam visszajönni, ma mégis itt vagyok. Figyelek, hogy mi változott. Finomabbak a térburkolatok, de a felszín alatt minden ugyanolyan, mint húsz évvel ezelőtt. Alig bírom leemelni a bőröndömet a vonatról. Végigvonszoló a peronon, az ingázók tömegén keresztül az autókölcsönző pultjáig. A legkisebb autót választom. Elindulok a parkoló felé, többször meg kell állnom, kezet cserélek, letörölöm az izzadságot a szemöldökömről. Előttem óriásplakát, zafírkék medence, lebegő gumifotel, ropogósra sült nő citromsárga fürdőruhában.

Anyám Siófokon, 98 nyarán. Hason fekve ringatózott a gumimatracon, jobb karja szorosan a teste mellett, balja belelógott a vízbe. Háta pirosra égett a tűző napon, csak a félrecsúszott melltartópánt alól kíváncsiskodott ki egy ujjnyi hűvös-fehér bőr, ahogy hosszú, vörös haja tövében is megmutatkozott a frissen kisarjadt fehér. Háta karcos volt, csípője terbélyes, és a fenekén, mint egy fonnyadó narancson, már mélyültek a barázdák. Combján kiütöztek a szörszálak, pedig alig egy héttel korábban járt kozmetikusnál. Ellöktem magamtól a matracot, orromat megcsapta az műanyag és a naptej szaga. Hátat fordítottam neki, és kiúsztam a part felé.

Megkeresem az autót a parkolóban, beemelem a bőröndömet a csomagtartóba, beülök, beállítom az ülésmagasságot, és megadom a naivnak az úticélt. Hatvanöt perc múlva Siófokra érek.

Amikor apám felvetette, hogy júliusra kivesz egy házat, anyám húzta a száját. Az Aranyparton túl sekély a víz, és órákig kell gyalogolni, mire úszni tud az ember. Bezeg az északi part! Ott frissítőbb a fürdés és változatosabb a táj. Pedig anyám is a déli parton nyaralt korábban, az őszi üdülőben, a nagypapa elvtársai között. Ott is lassan mélyült a víz. Apám nem hallgatott rá, kivette a házat. Partmenti telek volt, zöld gyepel, pingpongasztallal, saját nádassal és guanófedte mólóval. A vörösré mázolt lépcső alján épp a bokámig ért a víz.

Amikor megérkeztünk, esett az eső, de másnapra kisimult a tó. Az új, lila bikini-met vettem fel, amint anya kedvenc butikjából szereztem indulás előtt. Törzsvásárlók voltunk, fizetnünk se kellett, csak félírtuk a holmikat apám nevére. A melltartó túl nagy volt, nem állt jól, de a butikos rábeszélte, igazgatta rajtam, összefogta hátul, a lapockám alatt, így, ni, majd belenősz, Timike, mondta, pedig már tizenhét voltam, messze túl azon, hogy megnőjön a mellem. Kedves nő volt, nagydarab, mégis cérnahangú. Bármit elhittem volna neki, de aznap idegesnek tűnt, mint aki alig várja, hogy kint legyenek az ajtón.

A ház fehér volt, halványnársárga zsalukkal. Ha a víz felől néztem, oroszkrémtortára emlékeztetett. Folyton a vízben voltam azon a nyáron, mert anyám elviselhetetlen volt. Akármit csináltam, kritizált, mi van rajtam, húzzam ki magam, de ne annyira, miért nem ápolom a bőröm, és miért dekkolok a fürdőszobában. Akkor még nem értettem, hogy nem velem van baja, hanem saját magával, és az apámmal, aki esténként egyre később járt haza. Egy egész hónap kettejűkkel? Sokkal szívesebben maradtam volna otthon egyedül, áthívhattam volna a barátnőimet, akár bulit is csinálhattunk volna, de apám nem engedte, azt mondta, legfőbb ideje, hogy együtt töltsünk egy kis időt. Más nyarakon egy hétre is alig tudott elszakadni az irodából, fontos ügyek vannak, ezt hallottuk mindig, nagyon fontos ügyek, és ezt el is hittem neki. Fontos ügyeknek kellett lenniük, mert sok pénzt hoztak.

Az autópálya szélesebb, az autók nagyobbak, a két sáv közötti sövény ápolt. Nem ilyenre emlékszem. Igaz, nem is igen emlékszem rá, hiszen igyekeztem kiverni a fejemből az egészszet. Mesélték, hogy apám soha nem rendezte a hitelünket a Váci utcai boltban, sőt, nem is volt hitelünk, ingyen vittünk mindent, ami csak megtetszett nekünk. Apám büntetőügyvéd volt, talán kliense lehetett a butikos, vagy védelmi pénzt szedett tőle is, mint a többi kisbolttól meg a Táltos étteremtől. A butikosnőnek egyébként volt oka az idegeskedésre. Akkoriban szinte hetente robbantottak a belvárosban, kukákba rejtett pokolgépek és előkertekbe dobott jugoszláv kézigránátok robajára ébredt a város, és a reggeli kávé mellé mindig megírta a *Mai Nap*, hogy melyik Váci utcai üzlet vezetője kapott újabb fenyegető levelet.

Amikor kimentem a mólóra szárítkozni, észrevettem egy nyílást a szomszéd ház mellett futó sövényen. Nem véletlen hasadás volt, nem egy kiszáradt tő helyén hagyott foghíj, hanem rendes átjáró a két kert között. Visszamentem a vízbe, hogy jobban szemügyre vegyem a szomszéd házat, de csak egy sárga foltot láttam az elé boruló fűzfák mögött. Kik laknak ott?, kérdeztem apámat. Nem fogják elvinni a száradó fürdőruhákat? Apám kiröhögött. Az Tibor nyaralója. Siófoki nagyvállalkozó, nem vizes fürdőruhákban utazik. Másnap beállt egy nagy Mercit a szomszéd kertbe, és nemsokára megismerkedtem Tibor gyerekeivel. Laci egy évvel volt idősebb nálam, Csilla kettővel fiatalabb. Olasz ruháik voltak, menőbbek, mint amiket anyám a butikban vett nekem.

Nekünk BMW-nk volt, apám beosztottjainak Alfa Romeoja. Az utóbbiakat napon-ta igazoltatták a rendőrök, de a BMW-seket és a Merciseket nem abajgatták. Apámat csak egyszer állították le, akkor is csak azért, mert százötvennel ment az autópályán. Nem kapott büntetést, megúszta szóbeli figyelmeztetéssel.

Úszás közben a melltartó nem takarta el a mellemet, csak lebegett előttem, mint egy medúza. Laci bámult, még nyelni és pislogni is elfelejtett, és nem jött ki a stégre, amikor kiültünk napozni Csillával, csak úszkált körbe-körbe, vagy állt a derékig érő vízben, és igyekezett nagyfiúnak látszani. HENCEGETT, van egy sztorim, mondta, de végül

mindig kiderült, hogy a sztori nem az övé, hanem Tiboré, vagy valamelyik másik pasasé, akikkel az apja együtt billiárdozott. Mindegyik arról szólt, hogy valaki szar alak volt, és jobb belátásra kellett téríteni. Hosszú karjával és hegyes füleivel Laci olyan volt, mint egy gibbon, de a sztorijai imponáltak.

Tiborral csak az első hét végén találkoztam. Kártyázni akartunk Csillával a mólón, a pakliért és száraz ruháért futottam be a házba. Először nem is vettem észre, hogy vendégünk van, a kinti napfénytől elvakítva, csepegő fürdőruhában, vizes hajjal caplattam végig a sötét, lambériás nappalin. Apám kint volt a kertben, ezért már menetközben kioldottam a felsőt a hátamon, aztán amikor meghallottam az ismeretlen férfihangot a konyhapult felől, kétségbeesetten próbáltam a mellemen tartani a rugalmas anyagot. Ez itt Timike, mutatott felém anyám.

Nemcsak az öregedés miatt volt elviselhetetlen, az ivást se nagyon bírta. Pedig már délelőtt elkezdte, tojáslikőr a kávé mellé, pezsgő az ebédhez, aztán jöhetett valami komolyabb szesz délutánra. Kokózzak inkább, kérdezte egyszer, veszekedés közben az apámtól, vagy mit javasolsz, hogy bírjam ki ezt az egészet? Nem értettem, mit kéne kibírnia, mindene megvolt, dolgoznia se nagyon kellett, időnként ránézett a fodrászatra meg a fitnesz-stúdióra, de a lányok már nélküle is tudták és csinálták a dolgukat. Apám mégse vágott vissza neki, csak megrántotta a vállát, jól van, akkor idd magad halálra te is, mint az apád.

Amikor megszokta a szemem a sötétséget, először Tibor jobb kezét láttam meg anyám derekán. Nagy kéz volt, szélesebb, mint az apámé, napbarnított, de a körmei ápoltak és fényesek, mint egy-egy bogárhát. Elengedte anyámat, felém nyúlt, azóta sem tudom eldönteni, hogy gunyoros vagy udvarias gesztusnak szánta a kézfogást, amit én a fürdőruhám miatt nem tudtam viszonzni. Tibor vagyok, mondta, így, vezetéknev nélkül, én meg sarkon fordultam, felszaladtam a lépcsőn, és magamra zártam a szobám ajtaját.

Egyébként nagypapa tényleg halálra itta magát. Pedig nem bántotta senki a rendszerváltás után se, sőt, a szomszédok továbbra is előre köszöntek neki. Mi a faszt akar még apuka, kiabált vele apám az egyik utolsó karácsonyán. Eddig magának ment jól, most már hagyja, hogy más is odaférjen a vályúhoz. Ez elvi kérdés, édes fiam, motyogta nagypapa, és meghúzta a laposüveget, amit abban az időben már soha nem engedett ki a kezéből.

Amikor Csilla először hívott át a sövény túloldalára, rögtön tudtam, hogy Tibor elég közel állhat a vályúhoz. Korábban soha nem láttam akkora tévét és olyan fagyigépet, mint amilyen nekik volt, és azt sem gondoltam volna, hogy van, aki a Balaton partján fűthető medencét építtet a kertjébe, hogy rossz időben is legyen hol úsznia. A felesége is szép volt, fiatal és mosolygós, Tibor mégis az én anyámat markolászta a sötét nappaliban, amíg apám odakint a slaggal vacakolt. A feleségével úgy bánt, mint egy kiöregedett perzsamacskával. Megpaskolta a fenekét, aztán eltolta magától, hogy jobban lássa a tévét.

Untam Csillát, de még mindig jobb volt vele lenni, mint anyám mellett gubbasztani a lambériás nappaliban. A hintaágyban lengetőztünk, juharszirupos diófagyit ettünk, aztán beugráltunk a medencébe. Laci úgy csinált, mintha a meccsre figyelne, Brazília játszott Skócia ellen, de amíg ugráltunk, végig engem bámult, azt sem vette észre, hogy Skócia egyenlített. A szünetben bejött ő is, én meg kifeküdtem a gumimatracra, felül átlátszó volt, alul ezüst, és a két réteget összekötő színes oszlopokban megállt a víz. Akkor nézett meg magának Tibor, Timike, te egy csinos kis csajszi vagy, tu-

dod-e, ezt kérdezte, és amikor felnéztem, láttam, hogy bámul, de nem mohón, mint Laci, hanem komolyan, összehúzott szemmel mustrál, mintha egy új autót méregetne, megéri-e megvenni, mennyit megy és mennyit fogyaszt. Ezt legalább annyira izgalmasnak találtam, mint amennyire taszított.

Aznap az első és a második csoportmeccsen is volt egy öngól. A másodikra apám és anyám is átjött. Töltött tojást hoztak magukkal, Tibor felesége nem tarthatta sokra, mert gyorsan eltüntette a tálalásztalon, elé- és rápakolt, körülbástyázta gyümölcsalátával és mozzarellaajttal. Apám leült Tibor mellé a kanapéra, sós mogyorót szórta a szájukba, és olyan magabiztosan elemezték a meccset, mintha értenének hozzá. Főleg Tibor beszélt, apám minden szavára helyeselt, és ha úgy illett, harsányan röhögött. Isteni ez a pogácsa, áradozott anyám a konyha felől, te sütötted? Én soha nem sütök, mondta Tibor felesége. Csilla gyomra felfordult a sok fagyitól és a hintázástól, behányt a bokorba, aztán felment lefeküdni. Laci mellém telepedett. Az egy Don Perignon, mondta bennfentes hangon, amikor a szünetben Tibor pezsgőt bontott. A legrágább a világon. Felvontam a vállamat, nem akartam könnyen szédíthetőnek látszani. Kicsivel később, a norvégok gólja után anyám ruhástul beesett a medencébe. Húzzuk ki, kurjantott apám. Nem tud úszni, még megfullad itt nekünk.

Anyám néha gyógyszerre ivott, és olyankor a szokásosnál is hamarabb kiütötte magát. Pedig, ha látta volna, hogy nézett ki, amikor kiemelték a medencéből, talán jobban odafigyel. Régen szép volt. A minap találtam róla egy videót, a háttérben egy kigyúrt dobos, egy béna hajú szintis és egy csatakosra izzadt gitáros, anyám meg a mikrofonnál áll, és énekel, hangja, mint a smirgli, bánt és simára csiszol. A gitáros szerezte a dalokat, de a szövegeket állítólag anyám írta, aztán szakítottak, és felbomlott az együttes. Anyám abba hagyta az éneklést, összejött az apámmal, és miután megszülettem, nyitott egy szépségzalont. Nem tudott altatók nélkül aludni.

Már túl vagyok az út felén. A belső sávban elhúz egy szirénázó mentő, spriccelnek előle az autók. Egy Volvo élesen sorol be elé, épp csak el tudom kerülni az ütközést. Fel kéne menjen a pulzusom, de meg sem érzem. Ezen az úton nincs mitől tartanom.

Talán azért emlékszem ilyen pontosan erre a meccsnézős estére, mert másnap reggel jelentek meg nálunk a rendőrök. Apámat faggatták, mit keres Siófokon, mióta tartózkodik itt, elhagyta-e a várost július elseje óta. Apám méltatlankodott, biztos, hogy pont őt akarják végzálni a biztosurak? Pont most, amikor végre, évek óta először szabadságon van a családjával? Nincs neki elég baja velük munkaidejében? A rendőrök kimerően elnézést kértek és visszavonultak. A sövény túloldaláról láttam, hogy tőlünk egyenesen Tiborékhoz mentek. Te tudod, mit akarnak?, kérdeztem Csillát, amikor találkoztunk a stégen. Volt valami robbantás a belvárosban, felelte. Na, és? Ez most nagyobb volt, mint az eddigiek. Meg is haltak csomóan.

A gumimatraccal jó messzire elmentünk a parttól, és amikor már nem láttuk a part menti házakat, levettük a bikinit. Két hét alatt egyenletes barnára sült a bőröm, így vékonyabbnak láttam magam. Tibor a meccsnézős nap után többször is odajött hozzám, gondoltam-e már arra, hogy modell legyek, ezt kérdezte, és belecsípett a fenekembe, máskor meg kivette a kezemből a diófagyit, mert egy nagylánynak vigyázni kell az alakjára. Onnantól kezdve nem kértem édességet, pedig igazából nem akartam moddell lenni. Van ez a szépségverseny, ezen indítanám először, magyarázta apámnak, ha ott jól szerepel, akkor akármi is lehet belőle. Apám lelkesen bólogatott, de ő valószínűleg ugyanígy bólogatott volna akkor is, ha Tibor azt javasolja, varrjanak birkabőrbe

és adjanak el a szarajevói piacon, anyámnak viszont nem tetszett az ötlet. Timike túl kövér, és nem elég szabályos az arca. Bíz csak rám, veregette meg a vállát Tibor. A te lányod, volt honnan örökölnie. Nem szoktam meg, hogy nőnek nézzenek. Ahányszor megéreztem magamon Tibor tekintetét, elvörösödtem, mégsem bántam, sőt, kívántam, hogy nézzen, tetszeni akartam neki, jobban tetszeni, mint anyám és mint a felesége. Ebből Laci is megérezhetett valamit, nem is mert többet letapizni a vízben.

Apámat még kétszer keresték a rendőrök a nyaralásunk alatt. Mintát vettek tőle és az autójából, Tiborékhoz viszont már nem csengettek be többet. Nem értettem, mit akarnak apámtól, ő csak egy ügyvéd, ráadásul Siófokon nyaralt a merénylet idején, de nem is érdekelt, mert ő sem feszült rá a dologra. Jóindulatúan csóválta a fejét, amikor elmentek. Hülye kis pöcsök, mondta. Ha sokat pattognak, ki kell csinálnom őket.

Akkor már tudtam, hogy nem a kedvenc butikunk robbant fel, hanem egy szoláriumszalon, amihez nekünk nem volt közünk. Azért a butik is becsődölt még mielőtt véget ért a nyár. Külföldre költözés miatt zárva, ez állt a bejáraton, amikor augusztusban arra jártam. Nem bántam, akkor már épp indulni készültem én is. El is feledkeztem volna a kis üzletről, sőt talán a lila fürdőruhafelsőről is, ha két éve egy jótékonyági bálon nem futok össze a tulajjal. Nem ismert meg, én az asztalnál ültem, amíg ő a frissítőkkal körbejárt.

Csillának volt egy kedvenc sorozata, azt nézte minden délután. Úgy csináltam, mintha engem is érdekelne, ott hasaltam a tévé előtt, a szőnyegen, és hagytam, hogy a derekamon felgyűrődjön a ruhám. Tibor, ki-be járt a teraszról, egyszer le is ült mellém törökülésben, de hiába vártam, nem ért hozzám. A szemem sarkából láttam, hogy a tévét nézi, és amikor ivott, hallottam a jégkockák koccanását a poharában. Aztán a felesége bekiabált neki a kertből. Ahogy felállt, mintha csak véletlenül, a kézfeje vég-siklott a combomon.

A nyaralás utolsó hetében apám horgászni kezdett. Nem volt engedélye, szerintem nem is igen horgászott korábban, de a garázsban talált egy botot, vett damilt és csalit, aztán kiült a mólóra, és napokig ott görnyedt a tűző napon. Csak a legmelegebb órákban húzódott be a szomorúfűz alá. Attól kezdve Tiborék kertjéből jártunk be fürödni. Anyám lábujjhegyen pipiskedett a térdig érő vízben, vagy egy gumimatracon süttette magát, Tibor felesége egy csíkos nyugágyban duzzogott, és minden nap másik női magazinnal borította le az arcát, Tibor szörfözni tanította Lacit, mi meg Csillával felfújtunk egy hatalmas csónakot, beveztünk a mélyvízbe, és ott ugráltunk, amíg el nem kékült a szánk. Esténként kijártunk Tibor vendégloibe, ahol vacsora után soha nem hozták ki a számlát. Tibor néha áthívta apámat. Levonultak a biliárdszobába, fiatal motorosfutárokat és külföldi rendszámú autókkal érkező kőarcú férfiakat fogadtak, de ezek a megbeszélések soha nem tartottak néhány óránál tovább.

Egyik délután Tibor kihívott a vízből, és úgy, ahogy voltam, csuromvizesen bemutatott a vendégeinek. Egy férfi és egy nő ült, a medence szélén, a fonott karosszékekben. Feltűrt gallérú pólóing és túl szűk, habcsókfehér ruha. Nagyon sokat várok Timikétől, mondta Tibor. Mögöttem állt, amikor ezt mondta, a vállamra tette a kezét, közelebb húzott magához, és a mellkasa a hátamhoz ért. Augusztus közepén lett volna a szépségverseny. Tibor azt akarta, hogy addig fel se menjek Budapestre, hogy a fehér ruhás nőnek és a felhajtott galléros férfinek legyen ideje felkészíteni, de anyám erről hallani se akart. Timike velünk jön, kiabálta, amikor először szóba került a dolog. Apám megpróbálta csitítani, mert épp étteremben ültünk, és a vendégek közül töb-

ben felénk fordultak, de Tibor leintette. Majd ő elsímítja. Másnap délután félrevonta anyámat, hosszan beszélgették, és közben anyám többször felnevetett.

A lehajtót teljesen átépítették, ha a navi nem segítene, nem is tudnám, melyik irányba kanyarodjak. Hagyom, hadd mondja, amíg ismerős utcákba nem érek, aztán kikapcsolom. A partmenti házakat nem lehet elvéteni.

Nem tudom, hogy a szépségversenyt akartam, vagy Tibort, vagy egyiket se, csak azt, hogy végre ne az anyámnak legyen igaza. Az biztos, hogy hazamenni nem akartam még akkor se, amikor elromlott az idő. Apám esőben is kint ült a mólón, hogyan ülnék, ilyenkor harapnak legjobban, mondta, én viszont nem mertem hivatlanul átmenni Tiborékhoz. Anyám egész délelőtt a fürdőszobában volt, haját mosott, körmöt lakkozott és hónaljat borotvált, és amikor végre elkészült, ledőlt a fedett teraszra egy női magazinnal. Nem sokkal később jött át Tibor. Csilluka reggel óta rád vár, kacsintott, beszélgették, amíg én elrendezem anyáddal a versenyt.

Csilla még ágyban volt, amikor odaértem. Ebédidőig négy részt megnéztünk a sorozatból, aztán hazamentem. A nappali üres volt, a tűzhely hideg, anyám sehol. Az kamrában találtam egy zacskó spagettit, megtöltöttem a nagyfazekat, de nem tudtam, hogy az elején kell beletenni a sót, vagy csak akkor, amikor már felforr a víz. Felszaladtam az emeletre, hátha ott találok anyámat, benyitottam a szobába. Nem kaptam a szám elé a kezem, nem is kiáltottam fel, nesztelenül hátráltam, és halkán csuktam be az ajtót. Lábujjhegyen mentem le a lépcsőn. Az első két gyufaszál elpattant a kezemben, csak a harmadikkal sikerült meggyújtanom a gázt a fazék alatt. Még nem jelentek meg a vízben az első buborékok, amikor apám is bejött. Lerázta az esőkabátját, lerúgta a papucsát, és elindult felfelé. Bőrig ázott, gondoltam. Át akar öltözni ebéd előtt. Nem hallottam hangokat az emeletről, és nem néztem apámra, amikor lejött.

Paradicsomos tésztát csináltam, keserű lett, mert lekapott a hagyma. Ebéd közben kerültük egymás tekintetét. Délutánra kisütött a nap, apám kiült a fűzfa alá, ugyanúgy görnyedt, mint amikor pecázott, de most nem tartott botot a kezében. Se Csillát, se Lacit nem láttam a parton, a saját mólónkon mentem be fürödni. A víz lehűlt az esőtől. Lefeküdtem a sirályszaros deszkákra. Anyám négy felé jött ki a házból, fogott egy matracot, szó nélkül elment mellettem, és leereszkedett a vízbe. Addig néztem, amíg ponttá zsugorodott, aztán levettem a melltartómat és belegázoltam én is.

A házat azóta átfestették, most halványrózsaszín, az ablakkeretek barnák. A kulcs a teraszon van, egy virágcerépben. Nem veszem ki, mellé teszem az autó kulcsát és a papírjaimat is. A móló körül sűrűbb a nádas. Az új tulaj horgász lehet, a hirdetésben külön hangsúlyozta, hogy egy csónak is a vendégek rendelkezésére áll. Nagyobbra számítottam, amikor belerakom a bőrdönt, leér az alja. Nem szállok be, toloom magam előtt, amíg a derekamig nem ér a víz.

Apám volt a fő gyanúsított. Persze tagadott, meleg nap volt, elaludt az árnyékban, ezért nem vette észre, hogy anyám milyen messzire besodródott, nem tudhatta, hogy be van nyugtatózva, anyám soha nem ment mélyvízbe, és ha altatót vett be, mindig lefeküdt. Tudnia kellett, hogy a tagadása semmit sem ér. Annyi altatót véletlenül nem vesz be az ember, de azt, hogy anyám meg akarta ölni magát, még ő sem hitte el.

Amikor beszállok, a víz kis híján eléri a csónak peremét. Óvatosan evezek, lassan távolodom a parttól, így sokáig el fog tartani, amíg elég mélyre beérek.

Tiborékat nem láttam többet. Összepakoltak és visszaköltöztek a városi házukba. Mi is hazamentünk Budapestre. A lakásban porszag fogadott, a kilincseket beszótták a pó-

kok, és elszáradtak a cserepes virágok. Apám szabadlábbon volt, de alig láttam otthon. Végül a nagynéném vállalta, hogy befogad, amíg itthon rendeződnek a dolgok. Apám eladta a lakást, az autót, pénzzé tette az összes befektetését, és egy hatalmas, megtömtött kofferrel felrakott a berlini gyorsra. Jobban vigyázz rá, mint a szemedre. Ha túl leszek az egészen, eljövök érte. Ezt mondta, mielőtt elindult a vonat.

Itt már jó lesz, innen már alig látszanak a házak. Először a cipőmet veszem le, aztán a blúzomat, végül óvatosan letornázom magamról a nadrágot is. Beugrom a vízbe, melegebb, mint gondoltam. Megkapaszkodom a csónak peremében, addig hintáztatom, amíg átlendül, és a bőrrönd hatalmas csobbanással eltűnik a vízben.

Nem tudom, végül anyám meggyilkolását vagy a robbantást bizonyították volna rá apámra. Szerintem még az ügyészségen sem döntötték el, nem volt idejük, mert alig két hónappal később, egy fullasztó szeptemberi estén egy pizzafutár közvetlen közelről agyonlőtte a Frankel Leó és a Török utca kereszteződésében.

Megpróbálom visszafordítani a csónakot. Nem megy. Túl nehéz, a hajótest széles öblében megül a víz. Úszni kezdek a part felé.

Tiborról néha olvastam azóta a hírekben. Erős karriert futott be, még kétszer házasodott, és szépen öregedett.

Amikor elfáradok, a hátamra fordulok, lebegek, arcom előtt szétfeszül az ég.

Két héttel ezelőtt halt meg. Álmában kapott szívrohamot. Tegnap volt a temetése.

Ha most elaludnék, lemerülnék, a víz megtöltené a tüdőmet, és nem tartana semmi a felszínen.

Többszázan voltak, a helyi online lap lehozta a beszédekét.

Korog a gyomrom. Reggel óra nem ettem. Ismét a hasamra fordulok, most hosszabbakat húzok. Már nem tudom, jó irányba úszom-e. Nem látom rózsaszín házat, és mellette, a sötét túloldalán a másikat.

Jó lenne megnézni, megvan-e még az átjáró, a medence, és megvannak-e még a vendéglők, ahol régen soha nem kellett fizetni. Jó lenne megkeresni Csillát és Lacit, kifigyelni őket, reflektorral a szemükbe villantani, és rájuk köszönni egy házfal mögül, amikor a legkevésbé várják. Bedobni valamit az előkertjükbe, aztán várni egy elsötétített autóban, és elképzelni, ahogy felrobban a házuk.

Görcsöl a vádlim. Feltámad a szél, a hullámok között fel-fel tűnik a part. Megint a hátamra fordulok, próbálok ellazulni. A vendéglőre gondolok. A medencére. A bőrröndre a Balaton fenekén. Tiborra és anyámra. Enged a görcs, újra úszni kezdek.

Az ég haragos fehér, és nagyon messze van.

Hosszú ideig nem jut eszembe semmi.

Aztán arra gondolok, hogy ha kijutok, pizzát fogok enni. És fagyaltot utána. ■ ■ ■

Termelési napló

Ma nem írtam verset, és ez jó. Ma inkább a szerelmeimre gondoltam, akik rendre értettek a vizualitáshoz, és már az első találkozás után elküldték leendő kötetem borítóját. Első borítóm kétezzer-tizenkilenc tavaszán készült. A második nyolc hónappal később. Örültem, mert ugyanekkor gondolkodás nélkül elvettem, amit egy befutott költő tanácsolt: írjon verset minden nap, lehetőleg kettőt. Nem írtam ma verset, és egyébként tegnap sem. Mióta elkészült a végleges borító, mintha mindent előlről kezdenék. Mint a piacon: reggelenként kirakom, és mire zárok, minden megszámolható: darab, fajta, méret. Ezt a hasonlatot is behoztam, de minek? Egy ideje amúgy sem írtam verseket, és idegesít mások feltárulkozása, hogy azt hiszik, írtak. Ha felfedik motivációikat. Ezt a verset is pontosan tudom, minek a hatására írtam. Senkinek semmi köze hozzá.

Esetleg reggelente is

Egyszer már eljátszottam, hogy egy korábbi versre hivatkozok, ami nem sikerült. Végül is jól sült el: megírták a kritikusok, közölte a folyóirat. Most tehát úgy érzem magam, mint akinek rosszul kellene éreznie magát, ha bevallja szerelmének, előző partnerével valamit másképp csináltak. Később vacsoráztak, esetleg szeretkeztek reggelente is. Valahol még megvan az a jegyzet, melyben vázlatot írtam egy hajvágásról. Akkor azt hittem, kész. Tegnap azt hittem, vázlat volt, most pedig biztos vagyok benne, főreglyuk ehhez az egyetlenhez. Mint a *Csillagok között* vetítésén – fogalmam sincs kívül láttam először. Miatta vagyok éppen itt.

Felhasznált irodalom

Valentin nap, anafora

Hívogattam anyámat, legközelebb
hazaviszem vidékre, és ha találkozunk,
megmondom neki, szeretem.
Ezt megelőzően a Valentin napot
egy olyan ruhaboltban töltöttük,
ahol a világ nagy márkáit lehet beszerezni.
Rám adott egy sárga síkabátot,
ami annyiba került, mint egy
két hálószobás lakás havonta.
Nézegettünk a tükörben, hátul fityegett
a címke. Aztán hazamentünk, ki-ki
a maga helyére. Így telt a Valentin nap.
Nem mintha máshogy kellett volna telnie.
Nem mintha bármit mondania kellett volna,
vagy kitenni magáért, például hogy
elvisz vacsorázni, vagy virágot vesz.
Különben is, a virág hogy nézne ki?
Ezután még volt pofám felhívni anyámat,
és tanácsot kérni a vallomáshoz. Aztán
csodálkoztam, mikor azt mondta,
neki ez nem fog menni. A cukrászdában
almás krémest kért, én meg
szokás szerint Esterházy tortát.

Hogy kiküszöböljem saját
formaszegénységem, ugyanakkor
megmutassam, képes vagyok
stilisztikailag is radikalizálódni,
zuhanyzás közben kidolgoztam
egy számozott sorokból álló szöveget.
Versnek neveztem, mert az lenne.
Leginkább jó mondatlüktetéssel.
Odáig jutottam, felsorolnám
ki miért és hogyan hatott rám.
Például Bulgakov jelenete, amiben
Margaritát a Pokolban fűrosztik.
Vagy *Az ember tragédiája*,
meg az *Anna Karenina*. Még
azon is elgondolkodtam,
érdemes lenne kortárs
neveket említeni. Sőt,
olyanokat is, akiknek
az irodalomhoz
egyáltalán
semmi
közük.

Szabados Attila (1999, Debrecen) költő, szerkesztő,
kritikus. Budapesten él. *Vérsűrűség* című első kötete
augusztus végén jelenik meg a Kalligram Kiadónál.

Két bors ökröcske

Rabinovics Ármin, a *Mélyépitők* és a *Helló, Kati!* című filmek rendezője született mesemondó volt. Most is látszott rajta, mennyire élvezte, hogy felidézheti az egykori szörnyűségeket. Olyan volt, mint Seherezádé az *Ezeregyéjszakában*, aki Sahrijár király gyilkos haragját estéről estére egy-egy mesével iparkodott leszerelni, vagy legalábbis másnapra halasztani. Most, hogy jobban szemügyre vettem, felfigyeltem egész lényének feminin vonásaira. Ő maga mesélte később, hogy valahonnét szerzett női ruhát (úgy emlékszem, egyik bajtársa kérte el a nővérétől), és abban szökött meg a munkaszolgálatból.

Kár, hogy elkapták.

Jó, hogy nem ölték meg.

A székeséhvári pályaudvaron beszélgettünk, ahol át akartam szállni a badacsonytördemici vonatra. Ott állt Rabinovics a szomszédos vágány mellett. Megláttam, felismertem, odaléptem hozzá, ráköszöntem, és emlékeztettem rá, hogy egyszer már találkoztunk Karlovy Varyban. Igaz, régen volt, ő talán már el is felejtette, de én emlékszem rá. Azt is fel tudom idézni, milyen jó történetei voltak. Ő már akkor, első éves egyetemi hallgató koromban az *Ezeregyéjszakát* juttatta eszembe. Kár, hogy nem láthattam a filmjeit azóta sem.

Pedig a *Helló, Kati!*-ban az a Reményi Kati játszotta a főszerepet, aki 1969 őszén magyar szakos tanárjelöltként és újdonsült filmsztárként megismertetett bennünket a két bors ökröcske meséjével, és akinek emléke még negyedszázaddal később is megdobogtatta a szívemet. Csakhogy ez a film annak idején mintegy varázsütésre eltűnt a mozikból, a rendezőnek, Rabinovicsnak pedig a neve sem hangzott el többé.

Most, 1994 nyarán a székeséhvári pályaudvaron a Svédországba emigrált filmrendező már nem annyira Sahrijár király mesemondó háremhölgyére emlékeztetett, mint inkább egy megfáradt, bölcs öregasszonyra. Azonnal felismerhettem volna benne a *Helló, Kati!* képsorain szereplő Dolores Ibarrurit, az illegális Spanyol Kommunista Párt elnökasszonyát, ha valaha is láttam volna ezt a filmet.

Született elbeszélő tehetségéről tanúskodik az is, hogy Rabinovics igyekezett a mindenkori hallgatóság – ezúttal az én személyem – figyelmét felhívni vagy ráirányítani a humoros mozzanatokra.

Aznap már nem jutottam el Badacsonytördemicre.

„Századparancsnokunk, Morovján főhadnagy a barakkból felhívta a hadosztályt. Azért volt a barakkba telepítve a telefonvonal, mert az irodákat – ezeket itt, mert őket persze visszaépítették, ellenében a javítóműhellyel – szintén lebombázták október tizenharmadikán. A vékony deszkafalon áthallatszott, amint Morovján ordít a hadosztállyal. »Ilyen feladatot halálraítéltekkel végeztetünk, nem pedig tizennyolc éves gyerekekkel!« Előfordult, hogy egy-egy halálos ítélet esetében felfüggesztették a kivégzést, és az elítéltet kegyelemből életveszélyes ponton vetették be, aknamezőn vagy sík terepen, tűzvonalban. Ha csodával határos módon mégis életben maradt, akkor megmenekült.” – „És mit válaszolt a hadosztály?” – „Azt, hogy a halálraítélteket ezentúl más célra veszik igénybe, és hogy a bombamentesítést mostantól zsidók végzik, és hogy a hadosztályt nem érdekli, hogy a zsidók hány évesek.”

Mutatott egy helyet. „Itt kezdtem csákányozni az első napon. Próbáltam fellazítani a talajt. Pedig eszembe juthatott volna, hogy bombázás után a megbolygatott föld amúgy is eléggé laza. Egyszerre csak megszaladt a csákány, és hangos csendülés hallatszott. Az volt a bomba.” Ostoba módon megkérdeztem: „És felrobbant?”

Rabinovics hátba veregetett. „Amint látod, itt vagyok. Itt állunk, és beszélgetünk.”

Rabinovics Árminnal 1979 nyarán Karlovy Varyban ismerkedtem meg. Előzőleg egy évfolyamtársam, aki részt vett az Egyetemi Színpad filmes programjának összeállításában, szólt nekem, hogy családi okokból nem tud kimenni a filmfesztiválra, és ha érdekel, menjek oda helyette. Felajánlotta az állandó belépőjét a vetítésekre. A helyszínen csak annyit kell mondanom, hogy Lukácsy Kornél vagyok. Nem fogják elkérni az útlevelemet.

Karlovy Varyról, régi nevén Karlsbadról két emlékképet tudok felidézni.

Az egyik: a pisztrángok a Teplá folyó vizében. Sem azelőtt, sem azóta nem láttam ennyi pisztrángot egymás hegyén-hátán, szabad vízben, ugyanakkor olyan fegyelmезetten, hogy az már a szabadság eleven cáfolata volt. Akármilyen vidáman ficáinkoltak, mégis megőrizték következetes, már-már szigorú párhuzamosságukat. Olyanok voltak, mint egy pántlika formájú, hosszan és keskenyen kanyargó római padlómozaik felülnézeti halmintázata, vagy mint azok a rajokban felszínre bukkanó, soha meg nem valósuló írói ötleteim, amelyekért nem volt kár, nem sajnáltam őket. Hadd úszszanak, amerre látnak.

A másik: a szentjánosbogarak a nyári éjszakában, amint felkaptatok az erdős hegyoldalon a Rudá Hvězda („Vörös Csillag”) kemping felé. Százával, ezrével, tízezzrel röpködtek a világító pontocskák a fatörzsek és a bokrok között, mintha az égről az összes csillag leszállt volna a földre jóvátétel és vigasz gyanánt, amiért az imént még eltakarták őket szemem elől az erdő lombjai. Minden szentjánosbogár a szeretet egy-egy pillanatnyi fellobbanása volt: akármennyire különbözik is az egyik szeretett személy a másiktól – gondoltam a Vörös Csillag tábor felé kapaszkodva este tíz óra tájban –, a vonzalom felragyogása, majd elhalványulása már csekély érzelmi távolságból is egyformának rémlik.

Harmadik emlékképem a fesztiválon bemutatott filmek hosszú sora lett volna, de az igazat megvallva, nem emlékszem rájuk. Mindössze arra emlékszem, hogy az egyik szekcióban levetítettek egy magyar alkotást, mégpedig Tarr Béla *Hotel Magnezit* című főiskolás vizsgafilmjét.

Mielőtt erről többet is mondanék, jónak látom megjegyezni, hogy ez a Tarr Béla, akinek rossz minőségű videokazettára másolt rövidfilmjét láthattam, nem volt azonos a későbbi nemzetközi híró rendezővel. Közvetlen jelenléte eltakarta, bizonytalanságba rejtette alkotói jövőjét. Akkori nézőpontból nem látszottak a későbbi nagy remekművek, a *Kárhozáttól* a *Sátántangón* és *A londoni férfin át A torinói lőig*. Tarr Béla akkor és ott egy főiskolai hallgató volt, nálam talán két évvel idősebb, aki megpróbálta megmutatni filmes önmagából azt a keveset, ami éppen látható volt.

Mindezt Rabinovics miatt mesélem.

A *Hotel Magnezit* vetítése után Rabinovics hozzászólt, még hozzá németül. Törve beszélte a nyelvet, szegényes szókinccsel, sok hibával, de ennél fontosabb, hogy, noha elvileg ugyanazt látta, amit én, mégis valami egészen mást látott. A film, ha jól emlékszem, összesen tizenkét perc volt, cselekménye pedig úgy foglalható össze, hogy ez alatt a tizenkét perc alatt egy idősebb férfit kidobnak a munkásszállóról. Az első percben a rendőrnő jellegű gondnoknő emelt hangon közli az érintettel a határozatot, hogy tudniillik tíz percen belül el kell hagynia a munkásszállót, az utolsó percben pedig az ötvenes éveiben járó, elhasznált férfi cókmojkjával együtt távozik, és az ajtóban sírva fakad, a börtönőrszerű gondnoknő pedig értésére adja, hogy nem most kellene sírni, hanem a cselekmény elkövetésekor (vagy inkább előtte) kellett volna józanul gondolkodnia.

A népi demokratikus munkásszállás afféle fordított börtön volt a tizenkét perces vizsgafilmben: életfogytiglan bent maradni, ez jelentette a túlélést, a létbiztonságot, akár még a szabadságot is, és szabadulni, ez volt a pusztulás, a teljes kiszolgáltatottság, vagyis a rabság maga.

A kezdet és a befejezés közötti tíz percben sok egyéb mellett az is kiderül, mi volt a „cselekmény”, mármint a bűncselekmény: emberünk ellopott egy mopedet, pénzzétette, és elitta az árát. A bonyodalom abból adódik, hogy a hálókörletben öt másik férfi is jelen van, fiatalabbak a delikvensnél, és az ide-oda röpködő mondatfoszlányokból kiderül, hogy ők is résztvettek a lopásban. Együtt itták el az ebül szerzett pénzt, most pedig elvitetik idősebb társukkal a balhét.

Kiderül továbbá, hogy ezzel – mármint, hogy közösen követték el a bűncselekményt – tisztában van a gondnoknő is, de nem akarja mind a hat férfit kirúgni a szállóról, csak ezt az egyet. Azt is észreveheti a néző, hogy a kitalált emberroncs valaha jobb napokat látott: elmondja, mintegy akarata ellenére, hogy fiatalkorában vadászpilóta volt. De már nem az, láthatóan réges-rég nem az.

Mióta nem az? És miért nem?

Talán Sólyom László altábornagy, vezérkari főnök 1950 tavaszán történt letartóztatása után került ő is a fogaskerekerek közé? Vagy az 1956 utáni megtorlások során kapta el a gépszíj? Vagy talán szolgálati vétséget követett el? Esetleg sérülés vagy betegség miatt vált alkalmatlanná?

Ilyesmiken akkor nem volt idő gondolkodni. Ugyanúgy nem volt idő, mint egy évtizeddel korábban tisztázni a két varázserejű mesehős ökörré válásának okát, vagy ahogy arra sem volt idő, hogy minden marhaságot megnézzünk.

Akkor és ott egyetlen kérdésen törtem a fejemet. Vajon megrendezte Tarr Béla ezt a jelenetet, vagy csak úgy véletlenül éppen ott volt, és felvette, mivelhogy történetesen kéznél volt a kamera és benne a film? Mert, ha megrendezte, és ezekből az iskolázatlan civil szereplőkből ilyen drámai erőt volt képes kicsikarni, akkor ennek a megilletődött, szerény fiatalembernek csodálatos rendezői képességei vannak. Ha pedig megneszlete, hogy mindjárt eltávolítanak valakit a munkásszállóról, és nemcsak ott volt a kellő pillanatban, hanem még arra is engedélyt kapott, hogy lefilmezze a jelenetet, akkor páratlan szimata van, és rendkívül ügyes ember.

Ezen törtem a fejemet, amikor meghallottam Rabinovics Ármin hebegő, kerékbetört német mondatait. Éppen ezt mondta: „...ob er unschuldig ist oder nicht”, azaz, hogy ő (mármost a kirúgott szerencsétlen) ártatlan-e vagy sem. És hogy miképpen mutathatja meg a film a teljes kiszolgáltatottságot a valósan létező szocializmus közegében? Mi volna ennek filmes formanyelve?

Idáig jutott Rabinovics, tovább nem. Felállt egy nyugatnémet kritikus – még a nevére is emlékszem, Schlegelnek hívták, mint a német romantikus költő testvérpárt –, és valamiféle közös európai irányelvekről kezdett beszélni. Messzirehangzó, gyönyörű baritonja olyan volt, mint az erős vízszög, amely tisztára mossa a betont: elsodorja az arrafelé mászkáló ászkarákat és nünükéket. Voltak, nincsenek.

Rabinovics Ármin és Tarr Béla is ott volt még a nézőtéren, de már mintha ott sem lettek volna. Schlegel vízfolyásként hömpölygő szóáradata egy szempillantás alatt elmosta mindkettőjüket.

A *Helló, Kati!* rendezőjének évek óta svéd útlevele volt. A Csehszlovák Szocialista Köztársaságba minden nehézség nélkül kapott vízumot, de a Magyar Népköztársaság területére aligha utazhatott volna be. Igaz, ezt meg sem kísérelte. A vetítések szünetében szívesen beszélgettem velem, sőt, mintha ő kereste volna erre az alkalmat. A délelőtti program utáni másfél órás szünetben sétára invitált az elhanyagolt, félig-meddig rombadőlt termálfűves oszlopcsarnokok mellett, és egykori tanítványairól mesélt, akikből azóta (persze, nem mindegyikből) befutott filmek lettek. Milyen kár, hogy ezt a Tarr Bélát már nem taníthatta! Pedig tehetséges.

Nem volt nehéz megértenem, hogy hiányzik neki a fiatalabb nemzedék. Odakint is adott elő filmes tudnivalókat egy félreeső főiskolában, de a kinti diákokkal nehezebben találta meg a közös hullámhosszot, mint a magyarokkal. A Malomkút-oszlopcsarnok (Mlýnska kolonáda) beomlott tetőszerkezeténél egyszerre csak lecövekelt. „Ugye, te is árulónak tartasz, amiért elmentem?” – szögezte nekem a kérdést.

Azt feleltem: ezt a cselekedetét akkor tudnám megítélni (és még akkor sem biztos, hogy tudnám), ha ismerném az okait.

Megkérdeztem: „Miért mentél el Magyarországról?” Szemembe nézett, és így felelt: „Mert nem bírtam tovább a hazugságot. Úgy éreztem, többé nem vagyok képes hazugságban élni.”

Nyelvem hegyén lebegett a következő kérdés: „No és egészen addig, 1970 nyaráig képes voltál rá?” Szerencsére nem volt alkalmam kimondani, mert egy hirtelen szél- lökés (borús, hűvös, már-már viharos nyári nap volt) leszakított a Mlýnska kolonáda oromzatáról egy korhadt tetőlécet, amely mellettünk zuhant a kövezetre.

A csattanástól megriadva, Rabinovics gyorsan hozzátette: „Azt akkor még nem tudtam, hogy odakint is hazudnak. Csak persze másképpen és más indíttatásból.”

Karlovy Varyban 1979 nyarán számomra újdonság volt, hogy létezett a magyar film történetében egy Rabinovics Ármin nevű rendező, aki 1953 és 1970 között hat nagyjátékfilmet forgatott le. Ezeket a munkákat 1970 után sem moziban, sem filmklubokban nem vetítették, a rendező nevét pedig ki sem lehetett mondani a nyilvánosság előtt. Ha egy filmesztéta egy folyóirat részére szánt közleményben hivatkozni próbált valamelyik Rabinovics-filmre, az éber olvasószerkesztő vagy kéziratelőkészítő észrevette és kihúzta, a cikk szerzője pedig szóbeli figyelmeztetésben részesült.

Ezzel magyarázható Horváth Dezső tanár úr páni rémülete, amikor az egész osztály előtt, mintegy akarata ellenére, említeni merészelte Rabinovics egyik filmjét. Negyedik gimnazisták voltunk, érettségire készültünk. A legtöbben közülünk már betöltötték tizennyolcadik évüket, vagyis nagykorúak voltak. A Reményi Katival és a két bors ökröcskével való találkozás óta majdnem nyolc év telt el. Időközben a Kallós fivérek, továbbá Tengelicze Pali és Medzidrádszky Polikárp – az osztály rémei, első tizenéveink megkeserítői – kikoptak az iskolából, felszívódtak, eltűntek. Azt sem tudtuk, egyáltalán élnek-e még. Reményi Katiról is elfeledkeztünk, elvégre több száz tanárjelölttel ismerkedtünk meg azóta. Voltak köztük ilyenek is, olyanok is, a férfiak közt nyakkenődösök és garbóviselők, a női térfélen szoknyások és nadrágszárások, szépek és csúnyák, jó és rossz tanárnak ígérkezők egyaránt.

Kikövetkeztethető lett volna számomra, ha egyáltalán felmerül a kérdés, hogy Reményi Katiból végülis nem lett színésznő. A *Helló, Kati!* óta egyetlen filmben sem szerepelt, és a budapesti színházak szereposztásaiban sem bukkant fel a neve. Azt pedig elképzelhetetlennek tartottam, hogy az a gyönyörű fiatal nő, aki a filmben úgy pöccinti le magáról a toladó férfiakat, mint más a mezei poloskát, valahol vidéken – Egerben vagy Miskolcon, Győrben vagy Veszprémben, Debrecenben vagy Nyíregyházán – Hippolytát játszik a mindenkori Titánia árnyékában.

1977 április elején, másfél hónappal az érettségi előtt, látta Dezső bácsi elérkezettnek az időt, hogy a szocialista realizmusról beszéljen. Nem elégedett meg annyival, hogy a különböző irodalmi műfajok fontosabb szocreál alkotásait felvonultassa előttünk (csak Fjodor Gladkov *Cement* című regényéről és a vége felé olvasható párttisztítási jelenetről legalább tíz percet beszélt), hanem a szocreál termelési filmeket is szóba hozta. Ezek iskolapéldájaként említette Rabinovics Ármin *Mélyépitők* című 1953-as alkotását, amely – tette hozzá – az 1950-ben kezdődött budapesti metróépítés vizsontságairól szól.

De még ennél is több közlendő kívánczozott ki belőle! „Tudjátok, ő az a rendező, akinek jóval később a *Helló, Kati!* lett igazán sikeres filmje.” A következő pillanatban egy önkéntelen mozdulattal a szájára csapott, és a szeme kidülledt a halálfélelemtől. Most villant át az agyán, hogy Rabinovicsról szigorúan tilos beszélni, főleg irodalomórán tanítani és ezáltal tananyaggá tenni bármelyik munkáját. Elvégre ez a nemkívánatos ember 1970-ben disszidált, és azóta is jogellenesen tartózkodik egy kapitalista országban.

Megpróbált korrigálni.

Nem és nem! A *Mélyépitők* című film nem is létezik! Be sem mutatták! El sem készült! Még a forgatókönyve sincs megírva! A nem létező rendező nem létező filmje helyett ő, Horváth Dezső középiskolai tanár szívből ajánlja Keleti Márton *Dalolva szép az*

élet, Máriássy Félix *Teljes gözzel*, valamint Gertler Viktor *Becsület és dicsőség* című filmjét. Mindhárom alkotás megfelel a szocialista realizmus legszigorúbb követelményeinek, ugyanakkor hihetetlenül szórakoztatóak: ezzel magyarázható, hogy egy éven belül mindhárom munkának egymilliónál több nézője volt. Az egyik film egy nagyüzemi munkáskórusba befurakodó reakciós dalárdista éppolyan kártékony, amilyen hiábavaló aknamunkáját mutatja be. A másik a vasútnál játszódik, és kamera elé citál egy balesetnek álcázott merényletet, amelynek elkövetőit a megvesztegethetetlen ÁVH-parancsnok teszi ártalmatlanná. A harmadiknak szintén van köze a vasúthoz: egy mozdony-szerelő üzemben zajlik a cselekmény, és az alkotógárda a reakciós főmérnök mesterkedéseiről rántja le a leplet, viszont Jurij Bikov, a híres szovjet újító vasforgács-zúzó kése nagyfokú temelékenység-növekedést és még nagyobb fokú selejtcsökkenést tesz lehetővé.

Kintről ferdén besütött a nap, át az Abonyi utcai platánfa nemrég kihajtott levelein, és a halványzöld árnyékfoltok az élenksárga falfelületen úgy táncoltak, mint egy mozgóképpé alakított manierista monokróm festmény megannyi titokzatos mitológiai csodalénye, vagy mint Dezső bácsi megriadt lelkében a hazugságok tánckara egy megelevenedő grisaille-panno sötétfehér és világosfekete közötti árnyalataiban.

Tizennyolc éves voltam, a törvény betűje szerint nagykorú. Tapasztalatlan voltam, ez igaz, de nem voltam sem vak, sem hülye. Sokszor gondoltam, hogy egyszer-egyszer lehet ugyan hazudni, de állandóan hazugságban élni nem lehet. És most egyszerre csak úgy vettem észre, hogy vannak emberek, akik egy pillanatig, egy percig talán kibírják hazugság nélkül (ahogy egy pillanatig, egy percig víz alatt is kibírja az ember), de hazamosan aligha viselnék el az életet, ha lépten-nyomon nem kapaszkodhatnánk bele egy-egy kézhezálló, kézenfekvő hazugságba.

Én éppen ezt nem akartam. Ezeket a kapaszkodókat. Az ilyen kapaszkodók jóvaltábol úgy-ahogy elviselhetővé tett életet.

De most nem rólam van szó.

Dezső bácsit 1969 kora ősze óta, amikor először megpillantottam, kissé megrágsálta, megráncigálta az eltelt idő. Ismeretségünk kezdetén, amikor én tízéves voltam, ő még az ötvenet sem töltötte be. Anyám el volt ragadtatva tőle, egész lényétől egyben és egyes attribútumaitól külön-külön. A vulkánkitörést utánzó pipától. A halszállkamintás tweedöltönytől és a kissé bohém hangulatú, piros pöttyös csokornyakkendőtől. Az őszülő halántéktól. A mélyhegedüre emlékeztető, bársonyos hangtól, amelyet éppen csak annyira tett karcossá a pipafüst, amennyire szükséges volt. El volt ragadtatva mindezekről egyenként is, együttesen is.

Ó, az a Horváth tanár úr! Ó, hogy az milyen csodálatos ember!

Ha egyéb elfoglaltságai lehetővé tették, anyám szerda délutánonként bejárt Horváth tanár úr fogadóórájára.

Persze, néha el is mulasztott egy-egy ilyen alkalmat, nem annyira a feltűnés elkerülése végett, mert azzal vajmi kevéssé törődött, inkább azért, hogy megőrizze ön maga számára a fogadóórák meglepetésszerűségét és ünnepi jellegét.

Szerdánként negyed és fél hat között, ha megcsörrent az előszobaajtóban a kulcs, anyám fékezett habzású felvillanyozottsága és a kabátjából szivárgó fanyar pipafüsttiltat arról tanúskodott, hogy ott járt Horváth tanár úr négykor kezdődő fogadóóráján. Ilyenkor hol arról beszélt, hogy Horváth tanár úr milyen csinos, elegáns, milyen jóvágású férfi, hol pedig arról, hogy ez a jóvágású férfi milyen hosszasan és lelkesen dicséret engem, mint egyik legjobb tanítványát. Anyám elmondása szerint Horváth tanár úr

sohasem hagyta említetlenül, hogy milyen sokat olvasok, és milyen élénk érdeklődést tanúsítok az irodalom iránt, sőt helyel-közzel még a nyelvtan iránt is. Talán csak a fantáziámat kellene egy kicsit visszafognom – tolmácsolta anyám a fogadóórán elhangzottakat –, mert a túltengő fantázia ugyanolyan ártalmas, mint a véstes fantáziátlanság.

Ilyenkor bólogattam. Őszintén hittem, hogy akinek piros pöttyös csokornyakkendője és fanyar gyümölcstillatú füstfelhőket eregető gyökérpipája van, annak nemcsak joga, hanem kötelessége is egyik legjobb tanítványát óva inteni a fantázia túlzásba vitt, óvatlan és felelőtlen működtetésétől.

Dezső bácsi, anyám délutáni beszámolói szerint, általában a fentieket ismételve, legfeljebb az előregyártott minősítések sorrendjét cserélte fel. Néha persze az is előfordult, hogy anyám nem volt hajlandó elárulni, miről esett szó a fogadóórán. Azt mondta: semmi közöm hozzá. Vagy azt: Horváth tanár úr, a szokásos dicséreteken túl, olyan általános összefüggésekre világított rá, amelyekhez még nem vagyok elég érett. Majd egyszer, kellő időben megtudom, mik ezek az általános összefüggések. Most azonban ne követeljem tovább, hogy ő akár csak vázlatosan is felidézze vagy összefoglalja ezeket az általános összefüggéseket, mert – akár hiszem, akár nem – ezzel az egyre lármásabb követelődzéssel kezdek unalmassá válni.

Amikor a következő alkalommal ismét nem volt hajlandó elmondani, mi volt a beszélgetés tárgya a fogadóórán, ártatlan arccal megjegyeztem: délben a menzán Dezső bácsi leette az ingét spenóttal, olyannyira, hogy még a sűrű zöldfőzelék toccsanását is hallottam, és a kerek, helyesebben tojásdad spenótfolt úgy virított a halványsárga seylemigen, baloldalt, a szív fölött, mint egy élénkzöld kitüntetés.

Anyám dührohamot kapott. Megütni már nem próbált, azok az idők elmúltak, így tehát élőszoval igyekezett pótolni az ütések erejét. Azt állította, hogy merő irigységből hajigálok sarat Horváth tanár úrra, csak azért, mert a szóban forgó férfi annyira kiváló ember! Jegyezzem meg: amit én spenótfoltnak próbálok beállítani, az valójában az általam Horváth tanár úrra kent mocskok!

Jegyezzem meg, hogy Horváth tanár úr igazi úriember, aki soha, semmilyen körülmények között nem eszi le magát spenóttal! Vagy ha ilyen sajnálatos baleset egyszer-egyszer mégis előfordul, az nem történik mások szeme láttára, és nem hallható semmiféle toccsanás vagy loccsanás. Amikor pedig a Lenin-érdemrend arany fokozatához hasonlítom a hol kör, hol pedig tojás alakú, nemlétező spenótfoltot, az már olyan körmönfont aljasság, mintha azt állítanám, hogy Horváth tanár úr rendszeresen csalja a feleségét.

Tény, még hozzá köztudott tény volt, hogy Dezső bácsi rendszeresen csalja a feleségét. Ezzel az állítással nem akarok sem sarat hajigálni, sem pedig mocskot kenni rá, mindössze jelzem, hogy anyám, aki akkoriban negyven éves volt, vagyis mindössze hét vagy nyolc évvel volt fiatalabb a tapasztalt pedagógusnál, aligha nyerhette meg a tetszését olyan mértékben, hogy az már elegendő legyen a szerelmi vulkánkitörés beindításához.

Dezső bácsi, amikor negyvenes évei közepén járt, a nála húsz vagy inkább huszonöt évvel fiatalabb lányokat kedvelte. Ebből a korosztályból került ki a felesége is. Vicuskának hívták, mint az *Egri csillagok* hősnőjét. Dezső bácsi azonban lerövidítette a nevét, Vicnek szólította. Mintha egy macskát hívogatott volna: Vic-Vic! Vagy mintha viccmesélést konferált volna be, kilátásba helyezve, hogy most sok-sok vicc következik, Vicc-Vicc-Vicc!

Vicc-Vicc-Viccnek Dezső bácsi éppen az apja lehetett volna. Kevéssel a házasságkötés után gyereük született, Kisdezső. Abban az évben, amikor tanultuk a két bors ökröcske meséjét, Kisdezső éppen járnit tanult. Az egyik szünetben Breckói Gyöngyi odalépett az ablakhoz, és lefelé mutatott, az Abonyi utcára: „Odanézzetek! Az ott a Dezső bácsi gyereke!”

Hideg idő volt. Kint az utcán egy télikabátos, műszőrme sapkás nő tolt egy üres babakocsit. Bal kezébe kapaszkodva totyogott mellette egy másfél éves forma gyerek. Barna fülessapkájában, viharszürke, puffadt vattakabátkájában olyan volt, akár egy télvíz idejére gondosan bebugyolált kerticsap, amely, noha nincs hozzászokva a mozgáshoz, váratlanul mégis lépegetni kezd.

Nem tartott sokáig a kerticsap gyaloglási kedve. Lecövekelt a járdán, és magasba emelte mindkét kezét, követelve, hogy vegye az anyja a nyakába. Kívánsága csak félig-meddig teljesült. A fiatalasszony felnyalábolta a gyereket, és egy bosszús mozdulattal behajította a babakocsiba, majd eltűnt a szemem elől.

Ők voltak Vicska és Kisdezső.

Nyolc évvel később, utolsó gimnáziumi hónapjaimban Vicska még mindig a harmincas évei elején járt, és kétségkívül csinos volt, mégis megkeseredett, fásult asszony benyomását keltette. Legalábbis ilyennek láttam, amikor először és utoljára felmentem Dezső bácsihoz a Füredi úti lakótelep egyik emeletére. Kisdezső tízéves lehetett, vele nem találkoztam, nem volt otthon.

Azt mondta az apja, hogy a Kis Matematikusok Baráti Körének délutáni foglalkozására jár, most is ott van. Szerfölött érdekli a matematika.

Meghajoltam a tisztelettől: Dezső bácsi és Vicska fia még csak tíz éves, és máris tőrölmetszett Kis Matematikus!

Hogy ne érkezzem üres kézzel, vittem egy üveg Éva vermutot. A fiatalabb nemzedékek talán sohasem kóstolták ezt a népi demokratikus italkülönlegességet, így tehát nem is tudják, mit vesztek a későn születettség kegyelméből.

Az Éva vermutból az első pohár a görög mitológiában szereplő nektárra emlékeztet, arra a varázsitalra, amelyet az olümposzi istenek kortyolnak az *Iliászban*.

A második pohár annak a zselévé dermedt jó kétezer éves falernumi bornak a tulajdonságait ölti magára, amelynek épségben maradt amforáit, miután a borszállító hajó, talán egy kalóztámadás következtében, elsüllyedt, búvárkodó régészek találták meg Ciprus partjainál. Ezt a zselét inni már nem lehet, legfeljebb kanállal meregetni, mint a kocsonyát, vagy bicskával falatozni, mint a szalonnát. És aki az első falatot lenyeli ebből a Krisztus előtti szalonnás, kocsonyás borból, mindjárt az ókori kalózok legyőzőjének, Pompejusnak képzeletben magát, egyszersmind olyan földközi-tengeri kalóznak, aki asztal alá issza magát a nagy Pompejust is.

A harmadik pohár szakasztott olyan, mint az a tizenhárom stampedli, gyors egymásutánban elfogyasztott abszint, amelytől megbolondult Edgar Allan Poe. Ebben a stádiumban az Éva vermut állhatatos fogyasztója karnyújtásnyi közelségben látja maga előtt a Morgue utcai kettős gyilkosság valódi tettését, és ha futásnak ered, a vérszomjas emberszabású majom üldözőbe veszi. Azt pedig mindjárt az első korty után kilátásba helyezte a permanens erekció állapotában leledző, vértől csepegő óriáshím, hogy mit is fog csinálni a menekülővel, ha utoléri.

A negyedik, ötödik és többedik pohár hatását meg sem próbálom érzékeltetni. Régi házibulik túlélői tanúsíthatják, hogy az ilyesmi nem foglalható szavakba.

De hát Dezső bácsi egyelőre még ki sem bontotta a palackot. Inkább csak lengette, mintha folyékony zászlót tartott volna a kezében, vöröset vagy esetleg nemzeti színűt. Bekiabált a fürdőszobába: „Képzeld, Vicc-Vicc-Vicc, a Kovacsóczy Boldizsár...” – (nem ez volt a nevem, de hirtelenjében ez jutott eszébe Dezső bácsinak) – „...a Kovacsóczy Boldizsár hozott egy egész üveg egy Éva vermutot. Biztosan rád gondolt, amikor vette.”

Erőteljes, primitív női hang hallatszott odabentről: „Akárki jött is hozzád, ő legalább gondolt rám!” Csakhamar elő is került a fürdőszobából Horváthné Vicuska. Mutatós, barna menyecske volt, egy szál kombinében, mégis rögtön látszott rajta, hogy sok jót már nem vár az élettől. Elfordítottam a fejemet. Megszégyenítőnek éreztem, hogy Dezső bácsi otthonában, az ő jelenlétében, az ő feleségét kelljen bámulnom. Így is szemembe ötlöttek a fehér tüllszövet mögül átderengő sötét bimbóudvarok és alattuk a Vénusz-domb még sötétebb háromszöge.

De a fületem nem foghattam be. Kénytelen voltam hallgatni a keserűségtől reszelős, elégedetlen mezzoszopránt: „Már egy órája sikálom a hülye kölyköd mocskos nadrágjait! Azt hiszed, tényleg érdekli a matematika? Nem érdekli azt semmi, csak a segg csúszkálás. Minden délután órákig csúszkál a seggén. Pont olyan, mint te vagy!”

Csak a rend kedvéért jegyzem meg: magam is nem egyszer láttam Kisdezsőt nadrágféken csúszkálni a Városligetben. Kedvenc helye az a mesterséges dombocska volt, amely a ledöntött Sztálin-szobrot helyettesítő és rendreutasító Lenin-szobor mögött szerénykedett, félúton a műjégpálya és az építőmunkások székháza között.

Pátzay Pál, a szobor alkotója egyszerre próbálta érzékeltetni Vlagyimir Iljics történelmi szerepének monumentalitását és személyének egyszerűségét, szerénységét. Utóbbit emberi, túlságosan is emberi gesztusok jelenítik meg: Lenin a jobb kezét a kabátzsebébe dugja, mint fatelepen az átfázott éjjeliőr, bal kezében pedig a sapkáját gyűrőgeti, mint amikor betoppan a fatelep tulajdonosa. Előbbit, a monumentalitást a méretek juttatták kifejezésre: maga az álló bronzalak négy méter, a mögötte éberem örködő vörös gránithasáb (talán az állammá kövesedett forradalom, talán az élcspattá kristályosodó proletariátus jelképe) éppen négyszer ennyi, tizenhat méter magas volt.

Így érthető, hogy Kisdezső, miközben csúszkált a seggén, egészen eltörpült a népek nagy tanítója és a nagyságát hirdető vörös gránitfal mellett, függetlenül attól, hogy téli jégpáncél borította-e a dombocskát vagy tavaszi sár vagy őszi lehullott platánlevél.

Időnként előbukkant egy rendőr, valahonnét a semmiből, és felszólította Kisdezsőt, hogy máshol csúszkáljon, ne a világforradalom bölcs vezérének csizmasarkánál. És még jobb lenne, ha nadrágnyűvés helyett rendszeresen látogatná a Kis Matematikusok Baráti Körének délutáni foglalkozásait.

Nehéz lett volna elvitatni Dezső bácsinál tett látogatásom során, hogy a hiányosan öltözött feleség szemrehányásaiban akadt igazság, egy szemernyinél valamivel talán több is.

Közben Dezső bácsit félrefordított fejjel is láthattam. Úgy vettem észre, nem először hall ilyesféle xanthippéi szóáradatot. Kár, hogy ő maga közel sem volt annyira bölcs, mint Xanthippé férje. De nem ám! Viszont másfelől mégiscsak józan észről tanúskodott, hogy mintha belátta volna: ő még annyi szépet és jót sem várhat a hátralevő élettől, mint nála huszonöt évvel fiatalabb felesége.

Addigra már kiábrándult Vicc-Vicc-Vicc nemzedékéből, és a nála harminc, harmincöt, olykor negyven évvel fiatalabb lányokért rajongott. Csakhogy a náluk elért átmeneti sikerek nem tették boldoggá, és főleg nem öregbítették jóhírét.

Egy bizonyos Rozi, akivel konyakot ivott a Mini presszóban, alig három hét múlva úton-útfélen hangoztatta: Dezső bácsi egy tetű.

Egy Johanna nevű magas, szőke lánnyal órákig állt sorba a Mini együttes koncertjére, de nem jutottak be, és vagy ez volt az oka, vagy valami más, hogy Johanna halálosan meggyűlölte Dezső bácsit. Egy-két hétig azzal fenyegetőzött, hogy ciánt kever Dezső bácsi kávéjába és gyilkos galócát a gombalevesébe, de aztán csak legyintett, ha meghallotta az idősödő férfi nevét.

Egy harmadik lány azzal büszkélkedett, hogy Dezső bácsi hamarosan elvállik miatta, és őt veszi el feleségül, aztán az Abonyi utca és a Dózsa György út sarkán levő telefonfülkéből hol zokogva, hol pedig sikítózva kérte számon a felelőtlen ígéretet.

És így tovább, és így tovább. Most azonban csak ennyit mondott a házigazda: „Hiba volt, hogy 1966-ban feleségül vettelek.”

Mintha bármely más évben nem lett volna hiba elvenni ezt a nőt!

Felállt, és kivitte az Éva vermutot a konyhába.

Vicuska odalépett hozzám, és az államnál fogva maga felé fordította a fejemet. „Na, mi van?” – kérdezte. – „Megijedt a kishű? Nem kell félni tőlem. Nem harap a néni!” Izgatott elborzadással emlékeztettem magamat: ez a fekete fanszörzet rejtette nyílás szabadította rá Kisdezsőt a világra! Ezek a sötétbarna bimbók táplálták édes anyatejjel!

Szerencsére a fiatalasszony azt hitte, hogy még mindig nem látom elég jól az imént említett női testrészeket. Hátrább lépett az ablakhoz, hogy a bezúduló napfény átvilágítson a vékony tüllszöveten. Onnan suttozta ádáz arckifejezéssel: „Ebben az emberben kizárólag csalódni lehet!”

Engem, ellentétben a feleséggel, akkor taglózott le a csalódás, amikor rádöbbsentem: Dezső bácsi egész egyszerűen buta.

Nincsenek meg benne az irodalmi alkotások megértéséhez és az irodalom tanításához szükséges képességek.

Nemzedékem az 1970-es évek közepén egyik pillanatról a másikra kinőtte Dezső bácsit.

Nincs ennél szomorúbb: kinőni a másik embert, azt az idősebb személyt, akit valaha, nem is olyan régen, komoly szellemi és erkölcsi tekintélynek hittünk. Lenézni arra és lenézni azt, akire még csak egy évvel ezelőtt is felnéztünk. Nagykorúnak lenni úgy, hogy a másik személy iránti szeretetünk és tiszteletünk záloga a levedlett kiskorúság volt.

Milyen szívből jövő csodálattal figyeltem Dezső bácsira tíz-tizenkét éves koromban!

Meg is maradt volna bennem ez a csodálat vagy annak egy jelentős része, ha Dezső bácsi megválna tőlünk tizennégy éves korunkban, a gyerekkor és az általános iskolai tanulmányok lezárultával. Ha a gimnáziumi évek során egy másik, meglehetősen kevésbé jólelkű és kedélyes tanár oktatja az irodalmat.

Milyen jó lett volna úgy visszatekinteni Dezső bácsira, mint a gyerekkor egyik kedves mesehősré, aki nagyrészt beleveszett a múlt ködébe, de azért a köd- és pipafüst-foszlányok mögül néha, nagy ritkán visszainteget nekünk! Úgy élne most emlékeztünkben, mint egy öreg vidéki rokon, akinek egy régi nyári szünidőben első szellemi ösztönzéseinket köszönhattuk, akitől először hallottuk Spinoza és Rembrandt nevét, és a tőle hallott életszabályok éveken át úgy visszhangzottak emlékeztünk egyik-másik titkos rekeszében, mint a bölcsesség legértékesebb, legtündöklőbb drágakövei.

És ha néha, nagy ritkán felnőtt fejjel meglátogatjuk ezt az idős rokont, aki elismétli régebbi bölcsességeit, amelyek újból hallva megannyi ostoba közhelynek vagy éppen közönséges hülyeségnek bizonyulnak, még akkor is tekintettel vagyunk régi szép emlékeinkre, és derűs megbocsátással szemléljük az elbutult öregembert, aki – most veszünk észre – már fénykorában is buta volt.

De ha együtt kell élnünk vele, és napról napra kénytelenek vagyunk hallgatni rendszeresen ismétlődő bárgyúságait, akkor ezeket – nemigen tehetünk mást – kíméletlen kritikával hártjuk el. Máskülönben magunk is olyanokká válunk, mint a lenézett öreg rokon, akinek nem óhajtunk többé rokona lenni.

Amikor tízéves koromban először hallottam Dezső bácsitól, hogy Petőfi Sándor a költészet forradalmát a forradalom költészetének szolgálatába állította, egész testemben megborzongtam. Szentül hittem, hogy egy nagy gondolat világrajövetelének, egy igazi szellemi hőstettnek vagyok tanúja. Meg voltam győződve róla: ez egy olyan megállapítás, amely örökre megváltoztatja, új mederbe tereli az életemet.

Hat évvel később, amikor Dezső bácsi ismét elővette Petőfit, most már gimnáziumi tananyagként, és megint elmondta róla szó szerint ugyanazt, vagyis hogy a költészet forradalmát a forradalom költészetének szolgálatába állította, akkor már tizenhat éves voltam, kevés híján felnőtt, és először csak döbbenettel keveredő csalódást, majd némi undort is éreztem.

Ezt ő most komolyan gondolja?

Nem. (Erre a következtetésre jutottam.) Nem gondol ő az égvilágon semmit. Ami az imént elhangzott, az nem gondolat. Nem egy ellenőrizhető, alátámasztható vagy vitatható megállapítás. Ez csak egy gépiesen ismételtetett frázis, egy ostoba közhely.

Tizenhat éves voltam ekkor.

Tizenhét-tizennyolc éves koromban zavarónak, sőt botrányosnak éreztem, hogy Dezső bácsi modern szerzőket is a szájára vesz. Őket is benyálazza a raktárában található közhelyekkel, mint az óriáskígyó az áldozatát, hogy könnyebben lecsússzon a nyelvcsövén. Csakhogy Dezső bácsi, ellentétben a tigrispitonnal és a fojtogatóboával, nem nyelte le és végképp nem próbálta megemészteni áldozatait, az irodalmi alkotásokat. Neki már az is elég volt, hogy bemaszatolta őket hol csúszos, hol ragadós nyelvi és gondolati kliséivel.

Ekkor figyeltem fel arra, hogy minden mondatába beleszővi a „tulajdonképpen” szót vagy annak valamelyik rokonát. Mondta azt is, hogy „lényegében”, meg azt is, hogy „nagyjából és egészében”. Néha, a változatosság kedvéért, a „végeredményben” és a „végső soron” is elröppent füstölgő pipája mellől, és a latinos műveltség hígított mellékizével örvendeztetett meg bennünket, amikor nagy ritkán azt is mondta: „de facto”.

Míntha semmit sem mert volna határozottan leszögezni. Míntha minden állításába bele kellett volna csepegtetnie egy kis engedményt, egy kis kompromisszumot.

„József Attila tulajdonképpen ízig-vérig proletárköltő volt.”

„Illyés Gyula igazából nem volt kommunista, de lényegében ő is mindig szem előtt tartotta, hogy hol a helye.”

„Thomas Mann végülis a polgári humanizmus következetes képviselőjeként sem tudott minden további nélkül túllépni társadalmi osztályának világnézeti korlátain.”

„Franz Kafka, vagyis voltaképpen az elbeszélésének a hőse, végeredményben svábogárrá változott.”

„Proust, amikor a teába mártott aprósütemény illata révén felidézi letűnt gyerekkorát és annak hátterét, a normandiai kisvárost, végső soron időutazásra vállalkozik.”

És hogy neki, Horváth Dezsőnek nagyjából és egészében az istállótrágya illata szolgált ugyanúgy időgép gyanánt, mint Marcel barátunknak a Petite Madeleine nevű cukrászati készítmény teával mozgósított aromája, mert amikor szülővárosomban, Kisvárdán a lovardában egyszer ledobott a hátáról a paci (esküszöm, ezt a szót használta), és én rázuhantam egy halom trágyára, nemcsak Augiász istállójának mitológiai vetülete tárult szemem elé, nemcsak hálát adtam a kisvárdai Herculesnek, aki botrányosan késlekedett a már nem egészen friss lószar kihordásával, és így, puhára esve, megmenekültem a csonttörés összes lehetséges válfajától, hanem tulajdonképpen az istállótrágya illatától ugyanúgy felrémlent bennem a gyerekkori táj, a Rétköz hepehupás, tocsogós vidéke, mint Marcel barátunkban a középkort idéző Normandia, továbbá az ibrányi református templom gótikus apszisa lényegében ugyanolyan érzéseket hívott életre bennem, mint Marcel barátunkban Combray városka román stílusú templomának kapubélléte, és a szülőföldemen őshonos hamvasfűz patakparti félgömbjei vagy a festőrekettye virágfürtjei engem de facto ugyanúgy átröpítettek egy másik, földi hívságok fölött lebegő világba, mint Marcel barátunkat az a tavaszi galagonyasövény, amelynek bokrai voltaképpen fehér virágokat bontogattak, de imitt-amott végső soron rózsaszínű virágokkal is találkozunk a nagy mű mindent összevéve, többé-kevésbé első kötetében.

Ezt pedig azért tárom az olvasó elé, hogy érzékeltessem, milyen hatással volt rám Dezső bácsi kinyilatkoztatása a szocialista realizmusról, különösen pedig a szocreál filmművészetről, és mennyire megrendített az a kevés, ami tulajdonképpen (lényegében és végső soron) akarata ellenére kicsúszott a száján Rabinovics Ármin *Mélyépítők* című 1953-as filmjéről, főként pedig az a kétségbeesett próbálkozás, amellyel megpróbálta, de facto eredménytelenül, az elhangzottakat visszaszívni.

Mintha egyszer már megtörtént volna velem ez az esemény – ez volt az érzésem tizennyolc évesen –, és mintha az eseménynek ezt a másodszeri, halványabb lenyomatát ugyanúgy idézné fel egy démon vagy szibilla, mint néhány évvel korábban a két bors ökröcske varázsmeséjét. Mintha valaki újból elmondana egy sokadjára hallott eseményt, amely már első hallásra is régről ismerősnek rémllett.

Dezső bácsi néhány héttel az érettségi előtt, 1977 április vége felé látta jónak, hogy elénk tárja a szocialista realizmus keserédes, néha kissé pudvás gyümölcsseit. Elsősorban persze az irodalomra összpontosította figyelmét. Himnikus elragadtatással ismertette Vaszilij Azsajev *Távol Moszkvától* című háborús termelési regényéből azt a jelenetet, amelyben a kőolajvezetéken dolgozó öntudatos sztahanovisták felajánlják összes keresményüket, hogy abból pártunk és kormányunk még egy további harcoksit állíthasson ki a fasiszta támadók ellen.

Ehhez képest szinte mellékesen bökte ki, hogy a szocialista realizmus a filmművészetben is világraszóló eredményeket ért el. Csak röviden, már-már kelletlenül tett említést Fridrih Ermler *A kimagasló polgártárs* („Velikij grazsdanyin”) című alkotásáról és a többi szovjet szocreál filmről, köztük Grigorij Kozincev *Egyszerű emberekjéről* („Prosztije ljgyi”), hogy diadalmasan kijelenthesse: a magyar szocialista realista film a háború után gyorsan felnőtt a szovjet nagytestvérekhez, aminek iskolapéldája Rabinovics Ármin *Mélyépítők* című 1953-as filmje a budapesti metró – ahogy akkoriban mondták: „földalatti gyorsvasút” – építéséről. Nemcsak a nehéz körülmények között végzett mun-

ka hősiessége érvényesül ebben a színes filmben, hanem a szabotőrök elleni küzdelem drámaisága is. És mennyi nagyszerű színész!

Hozzátette, még mindig a győztesek mosolyával: „Ő volt az a Rabinovics Ármin, aki jóval később a *Helló, Kati!* című vígjátékot rendezte, Reményi Katalin a főszerepben, aki aztán tanárjelölt volt itt, nálunk. Talán még emlékeztek rá.”

Ám ebben a pillanatban viharos átváltozás pusztított végig az arcvonásain. Szeme kidülledt, orrcimpái kitágultak, és mindkét kezét a szájára tapasztotta. Higgyük el neki, hogy ő nem mondott az égvilágon semmit! Most jutott ugyanis eszébe, hogy Rabinovics nemrég disszidált, így tehát a nevét sem szabad nyilvános térben kiejteni. Nemhogy valamelyik filmjét ismertetni és ezáltal a hivatalos tananyag részévé tenni egy irodalomórán! „Nem és nem!” – kiabálta. – „Ez a film nincs! Soha nem mutatták be! Le sem forgatták! El sem készült a forgatókönyve!”

Ha a magyar szocreal filmművészet legjobb alkotásaira vagyunk kíváncsiak, akkor ő, Horváth Dezső ajánlhatja Bán Frigyes *Tűzkeresztység* című remekművét, amelyben Hatóné, az ingadozó középparaszt Ható Ignác felesége, megbékél a termelészövetkezetbe való belépés gondolatával, viszont Szijjártóné, egy elvetemült kulák özvegye, gyilkosságra bujtogatja szeretőjét, aki csendőrtiszt volt a háború előtt, és természetesen felcsüdült Szálásira 1944 október tizenhatodika után.

Továbbá felhívja figyelmünket az *Egy asszony elindul* című alkotásra, rendezte Jeney Imre, amelynek izgalmas képsoraiban a reakciós feltaláló nem akarja megosztani világraszóló találmányát a népi demokráciával, de Tóbiásné marxista-leninista rábeszélése nyomán – igaz, hogy az utolsó utáni pillanatban – mégiscsak jobb belátásra tér.

Vagy itt van például Fábri Zoltán látomása, a *Vihar* című filmdráma, amelyben az ellenséges címszereplő (egy nyugat felől érkező vihar) szabotázsakciója nyomán átszakad a gát, és a Vörös Hajnal termelészövetkezet búzáját elönti az árvíz. Ráadásul a pusztító vihar bűntársat is talál Pörneczki téesz-elnök személyében, aki arról győzködi a tagságot, hogy be kell szántani az elázott gabonát, és felvenni a biztosítási összeget. Szerencsére az éber párttitkár és a körültekintő községi önkéntes rendőr leleplezi a népi demokrácia ellen irányuló mesterkedést, és a téesz-tagság szívvel-lélekkel kiáll a szocialista építőmunka mellett.

„Viszont mélyépítőkről, akik nincsenek, soha többé ne essék szó! És a róluk szóló film sem szól róluk, mert ahogy a mélyépítők nincsenek, úgy ez a film sem létezik!”

Villámcsapásként hasított belém a felismerés: ezen a soha be nem mutatott és le nem forgatott népi demokratikus termelési filmben keresztül válhat számomra érthetővé és átélhetővé: miképpen mutathatja meg a mozgókép a teljes kiszolgáltatottságot a reálisan létező szocializmus közegében? Mi volna ennek filmes formanyelve? Világossá vált előttem: vagy részletekbe menően megismerem a *Mélyépítők* című nemlétező termelési film összes mozzanatát, vagy pedig sohasem fogok kivergődni a saját vétkes mulasztásaimnak köszönhető szellemi kiskorúságból.

Félreértések elkerülése végett: nem akartam sem filmrendező, sem filmesztéta lenni, filmszínész meg aztán végképp nem. Író akartam lenni, és akkoriban azt hittem: el kell jutnom a látásmód és az ítélőerő érettségének arra a fokára, amelynek birtokában az írói potenciál, mint valami nyelvi-poétikai gejzír, egy szempillantás alatt a felszínre tör. Akkor még nem jelent meg a *Termelési regény* című híres munka – szerzőjét, Esterházy Pétert csak elszórt folyóiratközlésekből és kósza mendemondákból ismerhettem –, de én már 1977 tavaszán biztos voltam benne, hogy lesz egy olyan magyar író,

aki a szocialista realista regény műfaji jellegzetességei alapján érti meg önmaga számára és mutatja meg az olvasóknak a népi demokratikus nyelvhasználat és az elnyomó hatalomgyakorlás közti összefüggéseket.

Ha pedig lesz egy ilyen író – így okoskodtam –, akkor majd egy olyannak is lennie kell, aki a termelési film képsorain keresztül jut el az önismeret olyan szakadékszerű magaslatára, ahol minden korlátozás nélkül feltérthet az alkotóerő. Legalábbis így képzeltem tizennyolc éves koromban.

Arra gondoltam, hogy a tiszta ész kritikája mellé kiegészítésként ki kellene dolgozni a hatalomgyakorló ész és a hazugságtermelő ész kritikáját is.

Igen ám, de nem akartam filozófus lenni.

Úgy képzeltem, hogy ehhez hasonló, csak éppen írói eredményekhez vezető munkát egy nem létező termelési film tanulmányozása révén végezhetnék.

Ez pedig a *Mélyépítők* című, 1953-ban el nem készült alkotás, rendezte volna Rabinovics Ármin. Róla akkoriban azt sem tudtam, hogy él-e még, és ha igen, akkor hol.

Hogyan vághatnék neki egy senki által soha nem látott, megismerhetetlen alkotás értelmezésének? Dezső bácsi sületlen halandzsájából annyit mindenesetre kikövetkeztettem, hogy legalábbis a film ötlete létezett, mert ha az sem létezett volna, akkor nem lett volna mit kikottyantania és visszaszívnia. Azt is tudtam, hogy a film az 1950-ben elkezdett budapesti metróépítésről szólt volna, és a metró akkoriban még földalatti gyorsvasútnak hívták volna, ha megépült volna. Az sem volt titok, hogy a film ötlete, felmerülésével egyidőben, eszmeileg túlhaladottá vált, és hogy emiatt Rabinovicsot visszaminősítették másodasszisztenssé. Sok évbe telt, amíg önállóan rendezhetett megint.

Mindez hasznos tudnivaló volt, de vajmi kevésbé segített a nemlétező film értelmezésében.

Ekkor azonban segítséget kaptam, méghozzá olyasvalakitől, akitől nem reméltem volna. Kiderült, hogy a *Mélyépítők* című filmet Rabinovics Ármin igenis leforgatta 1953-ban. Mi több, még be is mutatták, és az első kritikák lelkesen dicsérték a földalatti gyorsvasút építésének drámai elemekben bővelkedő, életszerű ábrázolását.

És micsoda ragyogó színészek, milyen parádés alakítások voltak láthatók a *Mélyépítőkben*!

Bessenyei Ferenc mint a lehetetlent nem ismerő, energikus építésvezető. Ő volt a főszereplő. Hú, milyen szemérmetlenül fiatal volt! Hú, milyen daliás!

És itt mindjárt meg is torpanok. Mert amikor egy június végi nap délutánján lenyomtam a Lehel téri patika bejárati ajtajának kilincset, még sejtelmem sem volt róla, hogy ennek a filmnek Bessenyei Ferenc a főszereplője. Ezt majd néhány perc múlva fogom megtudni Zseni nénitől, a takarítónőtől.

Anyám akkor már nem dolgozott a Lehel téri patikában. Máshol sem dolgozott. Mondta is az idős takarítónő, amikor megpillantott, és rám ismert: „Őszinte részvétem!”

Eugénia az elmúlt néhány év során furcsa módon inkább megfiatalodott, semmint múmiává aszalódott volna. Piros útlevele birtokában, egymás után nyitogatva mind az öt „ablakot” (ablaknak hívtuk a kelet-európai szocialista országokba szóló kiutazási engedély csakugyan ablakra emlékeztető, szögletes pecsétjét), vidáman utazgatott szülővárosába, Korponára, ahová nemrég visszaköltözhettek 1945 után Kutná Hora környéké-

re kitelepített rokonai. „Még az is lehet, hogy férjhez megyek!” – mondogatta szegény-lős mosollyal, miközben kisimult, kigömbölyödött orcáit masszírozta vagy pofozgatta.

„Szóval, Zseni néni tudomása szerint igenis elkészült a *Mélyépítők* című szocialista termelési film.”

„Mi az, hogy elkészült?! Legalább ötször láttam a Vörös Csillag moziban! Pedig alig lehetett jegyet szerezni rá!”

„Biztos, hogy ugyanarról a filmről beszélünk? A *Mélyépítők* 1953-ban készült, ha ugyan tényleg leforgatták.”

„Persze, hogy 1953-ban! Napra pontosan emlékszem: 1953 december tizenkettő-dikén, csütörtökön került sor a bemutatóra. Aznap volt a huszonkettedik születésnapom. És aznap hagyott el a vőlegényem, a Pista... Végigbőgtem az egész filmet!”

„Rendezte Rabinovics Ármin.”

„Érdekelt is engem a rendező! Engem csak Bessenyei Ferenc érdekelt! Ahogy megblibbent az a gyönyörű, világosbarna zakója... Ahogy felzendült az a gyönyörű, bársonyos hangja... Nem is hang volt az, hanem orgánium! Sőt: orgona! Templomi orgona!”

„És arról is tetszene mesélni, hogy mi történik a filmben?”

„Mi történik, mi történik? Bessenyei Ferenc történik! Amikor megszólalt... vagy amikor csak megmozdult... hát bizony, az én szívemből forró olaj kezdett csepegni! Elárulok egy titkot magának, Gyurikám... elvégre maga már nagy fiú, maga már tudhat ezekről a dolgokról... Nekem sem azelőtt, a vőlegényemmel, sem később más férfakkal soha nem volt annyira nagyon jó, mint Bessenyei Ferencsel a *Mélyépítőkben*!”

Egy öszvér csökönyösségével és egy bulldog szívósságával iparkodtam Eugéniából kifacsarni a cselekményt vagy legalább annak vázlatos kivonatát. Annyit sikerült megtudnom, hogy Rabinovics Ármin paradés szereposztással tündöklő színes filmjét pontosan két hétig játszották a fővárosi és a vidéki mozikban. December tizenkettődikén mutatták be, és Fenyőünnep másnapján, december huszonötödikén jelentette be a Minisztertanács, hogy takarékosági okokból azonnali hatállyal leállítja a földalatti gyorsvasút építését.

A *Mélyépítők* összes kópiája még aznap, mintegy varázsütésre, eltűnt a filmszínházakból.

Többet is megtudtam, de már nem a takarítónőnek öltözött egykori grófkisasszonytól, hanem Etelka nénitől, a jósnőtől. Etelka néni az Aradi utcában lakott és dolgozott. Eugéniától kaptam a címét, a Lehel téri patikában. Eugénia a harisnyáit javíttatta Etelkánál, ha leszaladt rajtuk a szem. Ő ugyanis csak másodállásban, félig-meddig titokban volt jósnő. Az Aradi utcában, a kapu melletti táblán az volt olvasható: „Özv. Svecc Ottokárné, szemfelszedő kisiparos”. Bizalmatlanul méregettem, amikor ajtót nyitott az első emeleti lakás előszobájában. Később úgy láttam, hogy a férfiakat eleve gyanakvással fogadja. Mézesmázos mosollyal kérdezte: „Az anyuka harisnyáját tettett hozni? Vagy a nővérkéét?”

Amikor elmondtam neki, mit szeretnék, majdnem becsapta az orrom előtt az ajtót. De én akkor már bent voltam az előszobában. Izgatottan tiltakozott. Még hogy jövendőmondás! A mai tudományos világnézet mellett ilyen ósdi babonáknak a szemetes-vödörben a helyük! Még csak az hiányzik, hogy őt, Sveccnét valaki feljelentsen jöven-

dőmondás miatt, és akkor elvegyék tőle a szemfelszedésre szóló működési engedélyt is! Menjek innét, ne is lásson többé!

Amikor szóhoz jutottam, és elmondtam, hogy Zseni nénitől, született Sárándy Eugéniától kaptam a címet, kissé megenyhült. De a gyanakvása még nem oszlott el teljesen. Miből tudhatja ő, minek alapján veheti biztosra, hogy nem vagyok provokátor, és hogy nem fogom feljelenteni?

Azt feleltem: ha tényleg tud jósolni, és látja a jövőt, akkor a látottak alapján megbízhat bennem. Egyébként nem is a jövőre vagyok kíváncsi, hanem a *Mélyépítők* című film cselekményére. Azért pedig, ejsze, senki sem fogja megbüntetni Etelka nénit, ha egy szocialista építőmunkáról szóló film cselekményét rekapitulálja.

Talán ez a nagyképű idegen szó lágyította meg Sveccné szívét. Felsőhajtott, és helylyel kínált odabent, a lakószobában, ahol közös légtérben foglalkozott mind a sérült harisnyákkal, mind pedig a bizonytalan jövővel.

Összes megtakarított pénzemet ráköltöttem Etelka néniére, de ma is úgy hiszem, hogy érdemes volt, noha a beteg nejlonharisnyákat ápoló jósnő nem tudta megidézni a *Mélyépítők* című filmnek sem a cselekményét, sem a rendezői koncepcióját.

Megtakarított pénzem pedig abból adódott, hogy értékorientációs novellaelemzéseket készítettem az Irodalomtudományi Intézet számára, méghozzá, ahogy akkoriban mondták, „néger” munkában. Azidőtájt még élt az a nagyjából negyven évvel korábban kialakult gyakorlat, amely szerint az kaphat egy-egy munkára megbízást, aki megérdemli (még akkor is, ha nem tudja elvégezni), és az nem kaphat, aki nem érdemli meg (akkor sem, ha ért hozzá és van benne jártassága). Ennek megfelelően alakult ki a Szalmabábok, magyarul Strohmannok és a Feketemunkát Végzők, magyarul Négerék kasztja. A Strohmann elvállalja a megbízást, a Néger elvégzi a munkát, a bevétel pedig osztoznak.

Ez volt az én esetem is. Gimnáziumi tanulóként nem lett volna sem jogom, sem lehetőségem értékorientációs novellaelemzések létrehozására vállalkozni, ezzel szemben Bartucz Lajosnak, aki ezt magyar szakos egyetemi hallgatóként megtehetette volna, sem kedve, sem ideje nem volt ilyesféle – szerinte – marhaságokkal szarakodni. Így tehát Bartucz adta a nevét, ő írta alá a megbízási szerződést, én pedig értékorientációs szempontok szerint elemeztem az 1950-es évek első felének magyar rövidprózáját.

Hogy világos legyen: azt kellett megállapítanom Bartucz Lajos nevében, hogy az elemzésre kerülő novellában milyen értékek és ellenértékek köré szerveződnek a szereplők jellemvonásai és a körvonalazódó konfliktusok. Az Irodalomtudományi Intézet úgy képzelte, hogy száz vagy ötszáz, vagy ezerötyszáz magyar novella beható értékorientációs elemzése révén meg tudja majd ragadni egy adott korszak általános értékstruktúráját, és ezzel befolyást gyakorolhat a felelős döntéshozókra is.

Az elemzésenként kifizetésre kerülő háromszáz forintot megfizettük, Bartucz meg én.

Nyolc értékorientációs novellaelemzés után ugyanannyiszor százötven, összesen ezerkétszáz forint volt a birtokomban. Ez az összeg – igaz, két részletben – belebújt, mint Márk evangéliumában a gonosz lelkek légiója a disznófalkába, özv. Svecc Ottokárné lecsavarozható fejű malacperselyébe.

Éspedig azért két részletben, mert Etelka néni nemcsak kávézacsból, hanem szakadt nejlonharisnyából is tudott jósolni, és előbb ebből, majd pedig abból a médiumból szedett össze hasznos tudnivalókat a *Mélyépítőkre* nézve. Éppen csak a cselekmény, a narratív struktúra nem akart előbújni sem az elpattant keresztszalakból, sem

a legelésző őzgidával díszített porceláncsésze falára ülepedő kávézacc apró szemcséiből. No de sebjaj!

Már Abu Mohammed Gemaleddin adeni főmufti is hasonló módon, nyitott tűzhely paraszán főzött kávéval vendéglelte meg a köré sereglő derviseket, akik hálájuk jeleként, az élénkítő ital hatására hirtelen rájuk törő elragadtatásban, igaznak bizonyuló jóvendölést mondtak a főmufti csészéjének belső falára ülepedő kávézacc mintázatából.

Hasonlóképpen járt el Sveccné is, annyi különbséggel, hogy ő a Jemenben közkedvelt tamariszkusz-parázs helyett afféle pesti gázláng fölé állította a hosszúnyelű réz-edényt, a dzseztét, amelyben sokat ígérően rotyogott a törökös kávé.

Az idős asszony a kávézaccból kihüvelyezte a teljes szereplőlistát, de még a fővilágosítónak, a vágónak és a színes technika felelősének a nevét is sikerült kiböngésznie.

Olyan érzésem támadt, mintha egy Szászánida-kori örmény püspök beszámolóját olvasnám a perzsa és a bizánci hadsereg valamelyik összecsapásáról: szívünk a keresztények oldalán áll, de a pogány vitézek vannak érdekesebben leírva. Ráadásul – nyilván az elrongyolt nejlonharisnyákból merített jóvendölés hatására – különféle közép-amerikai prekolumbián mozzanatok is keveredtek Szebéosz püspök nagyszabású epózi seregszempléjébe. Mintha egy ősi azték vagy maja teremtéstörténet véres totemállatai élénkítették volna Rabinovics Ármin 1953-as termelési filmjét.

Ezt a hatást csak erősítette, hogy a jósnő elővett egy faliszekrényből egy rézfedeles terrakotta füstölőtornyocskát, amelynek belsejében meggyújtott egy nepáli füstölőtekerceset. Megdobbant a szívem. Ugyanazt a csodálatos illatot éreztem, vanília, fahéj és narancsvirág illatát, amely felidézte a homályba vesztett gyerekkor nyugtalan éjszakáit, amikor ennek az illatnak a vágyától és emléktől nem tudtam aludni. Minden erőmet össze kellett szednem, hogy visszatarthassam könnyeimet.

A tornyocska áttört rézfedelén úgy kígyózott fölfelé a Reményi Kati púderdobozát lelki szemeim elé röpítő füstkárpit, mintha *A Tóllas Kígyó fiai* című indián mesegyűjteményt nyitotta volna fel egy láthatatlan kéz, és ebből a szívemnek olyannyira kedves, de a gyerekkorral együtt elveszített varázskönyvből szállnának fel hol a toltékok, hol a nahuatl-indiánok meg-megszagztatott füstjelei, amelyek jelentését az előző pillanatban mintha még tudtam volna, de a következő pillanatban ugyanúgy elveszítettem ezt a fontos tudnivalót, mint magát a könyvet.

Pedig a *Mélyépítők* című filmnek nem is Reményi Kati volt a főszereplője, hanem Bessenyei Ferenc, akinek színészi képességeit őszinte tisztelettel vettem tudomásul, de a személye, bevallom, nem jelentett számomra semmi különöset. ■ ■ ■

■ ■ ■
Márton László 1959-ben született. Legutóbbi kötete a Kalligram-nál: *Tovább is van* (elbeszélések, 2023).

Nagyapa

nézném a Pikachut de valami nagyon
 bekavar a szomszéd szobából
 nagy a hangzavar
 ott lakik pár éve
 nagyapa
 már öreg de nem hülye még
 van saját PC-je
 nagy hajlított képernyője kék
 crackelt oldalon nézi a Star Trek filmeket
 naponta sorba
 újra és újra
 és lázasan klingoniul tanul
 mert végre ráér
 már igen megszabadult a melótól
 és nem érdekli a filmarchívum
 le se a Tenkes kapitányát
 vagy az Abigélt
 pedig azon anya sírni szokott
 persze csak titokban
 apu ne lássa s ne nyomban
 hisztis tyúknak titulálja emiatt
 aki egy régi filmen picsog
 zúgnak a hajtóművek
 nagypapa nyála kicsordul
 neki a Star Trek a minden
 nem érdekli melyik párt mit ígért
 mi kerül sokba mit adtak ingyen
 ő csak klingoniul tanul

abban a világban még hisz
 nézi végig
 havonta egyszer sorba
 mind a tizenhárom Star Trek filmet
 álmában hajtómű kicsinyt
 száraz a szeme ha ránéz a mamára
 nem számít neki a babonás
 bűvös szám
 pedig ha tizenharmadikán péntek
 reggel az ágyból se jön ki anyukám

ugyanolyan babonás
 mint szegény nagyfi a mama volt
 aki nem melleleg ott van
 egy díszes dobozban a tévé felett a polc tetején
 nem elég a rendetlenség még
 még a mama is fogja a port
 morog apa de aztán hagyja
 ez van
 ha nagypapa nem babonás ha nem fél
 mert nagyapa kemény
 tankista volt ezzel dicsekszik mindenkinek
 micsoda fasza gyerek volt rég
 kemény legény régen a szociban mikor még
 hétszázharminc napig kellett
 szolgálni a hazát és az újoncok
 na azok kaptak rendszeren

egyszer mindenki újonc volt
ki csecsemőként ki tankistaként ki meg
előre siető halottként vívja ki
az elsőséget
az újonc státuszát
nagyapa nem babonás

megy a Star Trek nála
fut a sorozat
én már fejből fújom lassan
ráadásul nem is szinkronnal
csak feliratozva húzta le magának
az öreg hogy majd így
párhuzamosan angolul
is tanuljon
ja meg persze klingoniul
ezt figyeld gyerek mondja nekem
és hörögve harsogja
Heghlu'meH QaQ jajvam!
ami szerint azt jelenti: Jó nap ez a halálra!
de ha ő mondja legyen
én ezt még nem értem
csak a nagyfi urnáját ismerem
nagyapa nem babonás
szerinte már bármelyik nap megérkezhetnek
azok onnan kintről és aztán nézheted ha
nem tudsz beszélni velük
ne légy hülye tanulj te gyerek
ilyenekkel fenyeget
és mondja ha majd itt a világvége

vagy kitör netán a világbéke
mint régi obsitos tudja mit kell tennie egy
leszerelt tankistának
akkor ő majd nem tétlenkedik
de még nem árulta el
ki ellen nem lesz tétlen
vagy ki mellett
vagy milyen tankba akar bebújni, ha ez
egész hadsereget régen
leszerelték nagyon rég

anya általában csak legyint erre
aztán beviszi nagyapának a tejeskávét estére
és arra kér engem
legyek türelmes
az öreg már csak ilyen ki tudja meddig él még
és nem érti meg nem is kell erre engem kérnie
nagyapa öreg ugyan
de én vagyok vele a legtöbbet
szerintem nem hülye
azt meg anyu is mindig mondja
ahány nyelvet beszélsz annyi
ezért gondolom jól jöhet a Béta
kvadránsban egyszer amúgy még
ha ki tudom majd mondani klingoniul
Heghlu'meH QaQ jajvam!

Szefi százados szegény srác

jobban kell hajtanom
több zsold kell
míg nincsen meg az új ájfonom
felesleges a rang
mit sem ér
hogyan százados vagyok
jobban kell hajtanom ám
nem bukna rám a csajok
lehet eladom lándzsám
azt a híreset kérte is
valami hogy adjam a múzeumnak
igényelné a Vatikán

de fegyvert el nem veszíthet
se gyalogos se százados
itt égetem magam napon
megduplázhatnák már a zsoldom
itt az ideje félidős vagyok
minden vágyam az az ájfon
nem is érdekel annyira a századosságom
ez itt rabszolgaságból indulva
a legmagasabb rang
a centurió
én vagyok
nincs magasabb zsold még mindig

már bánom hogy beleálltam
hiába nyomtam szefit is
mikor volt az az esemény
azzal szegény sráccal
én mindig csak senki vagyok
bár együtt emlegetnek itt
míg én csak szolgálatban mint árnyék
neki feje körül ragyog a fény
elgörbült egy szög a tenyerén

micsoda nap van
este zsoldosztás
ha megkaptam
esemény utáni tablettát kell vennem
a lánynak mert ha eljön holnap
amikor lesz végre egy szabadnapom
úgy de úgy
pedig másnap előre tudom szolgálatba dobni
irányítanak minket elfelé
mégis a lánynak ne legyen gondja
centúriám holnapután ha elvonul
házamba Kapernaumba
azt a lándzsát eladom ott a múzeumba
nyomok egy szefit az új ájfonon
viszem a nőt magammal
a szenvedést meg
arra a szegény sráca hagyom

Szászi Zoltán (1964) költő, író, publicista. Legutóbbi kötete a *Tizenhárom – Mesék, novellák, történetek* (Kalligram, 2023). Zeherjén él.

Igazi forradalmat!

Futnak. Mögöttük egy tank nyeli az embereket. Mindketten arra gondolnak, ez egy rémálom, amiből együtt ébrednek majd, ahogy szoktak, békés reggeleken. A gyerekek hoznak kávé, párnacsatáznak velük az ágyban. De a tank a sarkukban marad, dübörög, sprintelnek, a tüdejük lüktet, dobol a vér a fülükben. Vértócsa folyik alattuk, megfordulnak. A nő megdermed, arca kifakul, olyan lesz, mint a szenteké az ikonokon. A férfi a nő arcát nézi, tudja mit láthatott, nem néz hátra, magával rántja, vonszolja tovább. A füstben egy arctalan embrió képe, kis lába bágyadtan rúg, megáll. Kiprészelt a tank az anyjából. Ropognak a puskák, a templom felé menekülnek, zárul a nagy vasalt kapu, a lövések között is hallani, ahogy becsapódik az emberek előtt. A tankok megállnak, értetlenség az arcokon, húsz másodperc csend, sípoló tüdők egy kapualjban, megremeg a kép, majd egy hosszú sorozatlövés, miközben hullnak az emberek a bezárt templom előtt. Arcukat a félelem és a meglepettség groteszk grimaszba torzítja, véres a templom fala, a sebesültek dörömbölnék és könnyörögnek, az élők iszkolnak a templom mögé. Megered az eső, patakokban folyik le a mocsok meg a vér a tere. A férfi egy mellékutcába vonszolja a nőt. A földön egy agyonvert kiskatona. A forradalmárok taposták le, arcán rúgás- és ökölnyomok. Kép a tömeg erejéről, a lyukas zászlóról. Majd áttünéssel egy klasszikus eisensteini montázs a diktátor fejével.

– Apa, apa nézd azokat az embereket!

– Mindjárt, fiam, csak ezt még befejezem. Játssz addig a csapóval!

Svenk. Sötét szoba, gyertyát gyújt két kislány. A félhomályból lassan bontakozik ki egy csupasz fenyőfa. A gyerekek nézik, nem díszítik. Fehér terítővel takarják le az asztalt, gépies mozdulatokkal terítenek, kiteszik a tányért, villát, kést. A kezek piros szalvétákat hajtogatnak. Miután végeztek, leülnek. Minden zajra összerendeznek, minden kutyaugatásra az ablakhoz futnak, hátha a szüleik jönnek haza a tüntetésről. Bekapcsolják a diavetítőt és *Holle anyót* néznek. Közben kisimulnak a feszes arcocskák, nyújtóznak és összebújnak, mint két kiscica. Duruzsol a kályhában a tűz. Kamera a franciaágyra, ami egyre nagyobbra nő, a két kislány pedig egyre kisebb benne, hirtelen a diavetítő már nem a *Holle anyót* mutatja, hanem a gyerekek felett a diktátor kivégzését. Archiv felvétel, recseg a hang, beakad, amikor a diktátor és felesége nem hiszi

el, hogy le fogják őket löni. Fal, két lövés. Belépnek a szülők. A lányok örömben ugrálnak az ágyon. De jó meghalt, végre meghalt! – kiabálják. A szülők is velük ugrálnak. Beragad a kép. A két lelőtt ember, mint két elnyúlt kóbor kutya. Egy elgurult kucsma. Egy lerúgott félcipő.

– Apa, apa viszik magukkal a kamerákat, nem látod?

– Ne hülyéskedj fiam, dolgozom!

– De apa, csinálj már valamit! Magukra irányítják a reflektorokat, beledumálnak a mikrofonokba!

Mire felnézek és megfordulok, a hömpölygő tömeg már a forgatásra berendezett téren vonul. Csupa fegyvertelen, tüzes tekintetű fiatal, középiskolások, egyetemisták, széles, színes molinókkal. Dobolnak, énekelnek, skandálnak: Igazi forradalmat! Szereetni, nem gyűlölni születünk! Néhányan közülük megrohamoznak, a kamerát a tömeg felé fordítják, intenek forgassak. Eláll a lélegzetem, úgy veszem. Hisz most születik bennünk: dobog, lüktet, mocorog! Él. ■ ■ ■

Nem tartozik a barátság témakörébe közvetlenül

A barátnőm, aki a gimiben volt a barátnőm, amikor még nem szült három gyereket, és még nem feledkezett meg a saját igényeiről, ő mesélte egyszer, amikor véletlenül összefutottunk egy szórakozóhelyen félspiccesen, hogy az anyja egy nap kiment a kertbe. A barátnőm, aki régen volt a barátnőm, most a gyerekei anyja, átvállalta a kert gondozását, mert az anyja, folyton dolgozott, hogy el tudja tartani a barátnőmet, aki régen volt a barátnőm, meg a barátnőm testvérét, aki állandóan hisztizett, és folyton gond volt vele. Szóval a rég nem látott, majdnem elfeledett barátnőm anyja, kiment a kertbe, hogy végre rágyújtson titokban, mert a barátnőm, aki most zsíroshajú anyuka, és az ő kényes kishúga nem tudták, hogy cigizik, és egész nap nikotinéhsége volt, próbálta a lehető leghamarabb ágyba dugni a lányait, de persze soha nem akartak időben elmenni aludni, így mesélte spiccesen a barátnőm, aki már nem is a barátnőm, de aznap este mégis időben bezuhantak az ágyba, mert egész nap szőlőt szüreteltek vidéken a keresztanyjuknál, akit jobban szerettek, mint a saját anyjukat. A keresztanyám legalább megölelt, érted, üvöltötte a zenés pubban a barátnőm, aki már nem is a barátnőm, csak a volt barátnőm, erre mindenki odanézett, és a volt barátnőm sírni kezdett, én meg mondtam, hogy az anyját akarta elmesélni, aki kiment éjszaka cigizni. Igen, igen, törölte meg az orrát a barátnőm, aki legfeljebb a férjével találkozik,

a régi barátnőivel csak véletlenül, állt anyám és cigizett, fújta a füstkarikákat, és nem tudta, hogy én nézem az emeleti teraszról, hallottam, ahogy halkán dudorászik, emlékezett a barátnőm, aki napi huszonnégy órát dolgozik, ahogy az anyja egykor. Most lebuktatlak, anyuci, gondolta magában a gimis barátnőm, és már fogalmazta magában, hogyan szembesíti az anyját holnap a reggelinél, ezzel a súlyos hazugsággal. A barátnőm, aki régen volt a barátnőm, és soha nem hazudott volna nekem, de most ki tudja igazat mond-e, ennyi év után félrészezen bármit lehet mondani, ami nem tartozik a barátság témakörébe közvetlenül, de mégis arról szól közvetetten. A barátnőm, aki nincs jóban az anyjával, ahogy velem sincs igazán, arra készült, reggel átkutatja az anyja szobáját, mialatt az zuhanyzik, és mire kijön a barátnőm anyja a fürdőszobából és leül reggelizni, azaz leül ahhoz a reggelihez, amit minden reggel a barátnőm készített el neki, és a nyávogós testvérének, a kávé kavargatása közben nagyon lassan előhúzza majd a cigisdobozt, és az asztal közepére dobja. Kivesz belőle egy szálat, aztán még egyet, sorban az összeset, és kettétöri, miközben a barátnőm, aki, szerencsére, régen volt csak a barátnőm, nézi, hogyan süllyed a hazug anyja az asztalnál, hogyan szabadkoczik, kér bocsánatot, és ígéri meg a barátnőmnek, a kegyetlennek, hogy soha többet nem lesz ilyen. Vakuljon meg, ha újra rágyújt, száradjon le a keze, ha legközelebb a cigisdoboz után nyúl, és ehhez hasonló ócska ígéreteket tesz majd. A barátnőm, aki aznap éjszaka a saját bevallása szerint végre jól és mélyen aludt, reggel pedig mosolyogva ébredt, sebesen süttötte a rántottát, és miután a hazudós anyja elment zuhanyozni, bevetette magát a szobájába, feltúrt mindent, de a barátnőm, aki régen a legjobb barátnőm volt, és csodáltam, nem találta a cigisdobozt, hiába ment ki a kertbe, nézte meg a garázsban a biciklik, a fűnyíró és a téli gumik mögött is. A barátnőm, a sértett, azóta sem tudta lebuktatni az anyját. Grimaszol, kér még egy felest és rágyújt.

Betáplálni a rendszerbe

Idősebb Kiss János igazgató úr szeptember elsején a tízórai elfogyasztása után elhunyt. Icuka, a titkárnő bekopogott az irodájába, de nem érkezett válasz, benyitott. Az igazgató úr üveges tekintettel meredt rá, életjeleket nem mutatott. Icuka kiejtette a tálcát a kezéből, felsikoltott, majd üvöltöni kezdett, hogy mentőt, hívjon már valaki mentőt! Összefutottak a tanárok, a portás, az iskolapszichológus, tapogatták Kiss János hajdani igazgató úr nemlétező pulzusát, simogatták langyos arcát, végül közmegegyezéssel lecsukták a szemét.

Molnárné az igazgatóhelyettes értesítette a tankerületet a váratlan halálesetről, az önkézés lehetőségét kizárta. A tankerület igazgatója bizonyos Szijj Aladár, ami-

kor elolvasta az emailt, felcsillant a szeme. Gyorsan megírta a választ, amiben őszinte részvétét fejezte ki, továbbá közölte, hogy a tankerület saját halottjaként kívánja eltemetni Kiss Jánost. Majd ugyanazzal a lendülettel kérvényezte a Belügyminisztérium felé egy új igazgató vételezését. A pedagógiai innováció és gazdaságosság jegyében Szijj Aladár kérvényében az állt, hogy egy magasintelligenciájú robotot szeretne Kínából rendelni, akit a tankerület internetes csatlakozással gyorsan és hatékonyan tud távvezérelni. Szijj Aladár felvetését megtapsolták a parlamentben, mivel rendkívüli ötlete a magyar–kínai barátság megerősítését szolgálta, és hosszútávú gazdasági előnyökkel kecsegtetett.

Egy hét múlva megérkezett az új intézményvezető az iskolába. Molnárné legnagyobb öröme egy nőnemű robot, akit a tantestület éjszakába nyúló nevelési értekezleten Szijj Vanda intézményvezető asszonynak keresztelt meg. Másnap a tankerület és az iskola informatikusai beköltöztek az igazgatói irodába, hogy Vanda intézményvezető asszonyt alkalmassá tegyék az iskolavezetési feladatok ellátására. Arra nem számítottak, hogy Vanda nem hajlandó lemondani a kínai nyelvről, csakis a kalligrafikus jelekre reagál. Az informatikusok hiába igyekeztek angol nyelvű menüt betáplálni a rendszerébe, Vanda továbbra is kínaiul karattyolt. Ráadásul folyton hajlongott, mivel a gyártó cég eredetileg japán exportra szánta. A hajlongás funkciót megpróbálták a technikusok kikapcsolni, de nem értettek kínaiul, és a Google fordító sem tudott igazán segíteni a problémájukon. *Egy hajlongó intézményvezető, ki látott már ilyet, sopánkodott Molnárné, csak a gyerekek meg ne lássák, hogy tud így erőt demonstrálni, jaj nekem, jaj nekünk!* Jajgatások között értesítette Szijj Aladárt a problémáról. De Szijj Aladár nem esett kétségbe, felküldött egy rendelet-javaslatot a minisztériumba, miszerint az érettségi nyelvek közé vegyék fel a kínait, és érjen felvételi többletpontot. A parlament heuréka hangulatban megszavazta a rendeletet, amit még aznap éjszaka a közlönyben rögzítettek. *Na de ki fog kínait nyelvet tanítani, így sincs tanár,* siránkozott Molnárné, az a néhány pedagógus, aki végzettségtől függetlenül már mindent tanított, csak rázta a fejét, hogy rájuk ne számítsanak.

Két hét múlva három hajlongásmentes kínai nyelvtanár-robot érkezett az iskolába. De nem csak ebbe az iskolába, hanem országosan mindenfelé, még Bugac-pusztára is. Végre Szijj Vanda problémája is megoldódott: a kínai tanárok rendelkeztek magyar szótár alkalmazással, amit a helyi informatikus Vanda asszonyba is telepített. *Távvezérlés kipipálva, hajlongás kikapcsolva, csak ne lenne ilyen unszimpatikus a nő,* sóhajtott fel Molnárné a végén.

Szijj Aladárnak hála, egyszeri beruházással, megoldódott a magyar oktatás reformja.

Benkő Imola Orsolya 1979-ben született Temesváron. Sopronban és Szegeden él. Egyetemi tanulmányait magyar-színháztudomány szakon végezte a Szegedi Tudományegyetemen. A Homo Ludens Project független színházi alkotóközösség művészeti vezetője. Rendez, tanít, ír.

Lebegés

Minden zuhanás előtt van egy pillanat mozdulatlanság. Ha feldobsz egy labdát, lennie kell egy észlelhetetlen idődarabnak, amiben lebeg. Azt hiszem, ez az üres ezredmásodperc áll a legközelebb ahhoz, amit halálként emlegetnek.

A lámpa fénye megvilágítja a lehetetet. Senki nincs az utcában, de hallatszík a körút zaja. Késő van és hideg, csak a kisebb kört teszem meg. Az ugrálástól átmelegednek az izmaim, ellazítom a lábam, hogy tompítsam az ütközést a betonnal. Ha becsukom a szemem, egyszer talán észreveszem, hogy lebegek.

Vállkörzés, csukló, térd, boka. Saját lélegzetem felhőjében futok, az éjszaka fényei járnak a nappal kopott házfalakon. Ez a város csak éjszaka él, a napsütésben kóvályog, bizonytalanok a színek, szájszagú a levegő. Most friss, felébredt, borvirágokat rajzol az arcokon.

Az első száz méter jól megy, addig úgy érzem magam, mint aki fut valami felé, utána úgy, mint aki menekül. Sosem éreztem a futók gyönyörét, ez nem erről szól, hanem az eltűnésről. Most nem vagyok otthon, nem vagyok úton, nem tartok sehova. Minden lépés között van egy pillanat.

Távolodom a villamos hangjaitól, rámsötétedik a csend. Senki nem jár ilyenkor errefelé, családos környék, irodista apákkal és anyákkal, jelzők nélkül.

Először elfutok a csoport mellett, meg sem akad rajtuk a szemem. A szem a mozgást követi, és amire eljut az agyamig, hogy pont azért kell megállnom, mert ők mozdulatlanok, már jó húsz lépéssel távolabb vagyok. Előbb csavarodik hátra a törzsem, mint hogy megállna a lábam, majdnem nekimegyek egy körbekerdonozott facsemetének, sosem értettem, minek kell ezeket körbekeríteni, úgy látszik azok miatt, akik futás közben a hátuk mögé figyelnek.

Szúrni kezd az oldalam, pedig ennél jobban nem tudok megállni. A térdemre támasztom a tenyerem, előredőlve lihegek. Tíz-tizenöt ember áll az út túloldalán, egy

magas irodaház előtt. Szinte teljesen mozdulatlanok, csak néhányan toporognak, sugdolóznak, összedörzsölik a tenyerüket, aztán újra felveszik a testtartást, amit a többiek is. Közelebb kell mennem, hogy lássam, mit csinálnak, távolról a póz természetellenes, mint egy kompozícióba merevedett avantgárd szoborcsoport. Mintha hiányozna belőlük valami. Néhány méterről értem csak meg: felfelé néznek az épületre, nyakuk egészen hátrahajlik. Csoportos öngyilkosságra hajaz az egész, ahogy feltárják a torkukat, kezük a zsebükben, a szemük nem látszik a sötétben, akár csukva is lehet, ennél többet senki nem tehet érte, hogy könnyedén vágják el a nyakát.

Követem a tekintetük irányát. Az irodaház nem különösebben magas, húsz-harminc emelet, a fal egyforma kis kockákra tagolódik, nem lehet eldönteni, van-e ablaka. Semmi különös. Végignézek az arcokon. Valamire várnak. Kiráz a hideg. Ezek tuti nem normálisak. Lehet, hogy szektások, várják a megváltót. De egy irodaházból? Lehet, hogy az éjszakai takarító az. Janika a mi épületünkben például eléggé megváltó-jelleg, a hosszú hajával meg a csontos arcával. Átjöhetett ide dolgozni, miután felmondtam, ki tudja. Neki is megvoltak a maga nagy igazságai, amik elég nehezek voltak ahhoz, hogy lent tartsák a földön.

Már megint ez a fintor. Utálok magamon ezt a mosolyt. Így mosolygok a szomszédokra, az aluljáróban a hajléktalanokra, ezzel a mosollyal mondtam nemet életem fizetésemelésére, ez ül az arcomon, amikor piacra megyek, mint régen a nagyanyám, amikor filmet nézek a kanapén, amikor este belebámulok a tükörbe. Elég magasra másztam a számléltrán ahhoz, hogy az ugrás előtti pillanatban legyen hova lenézni, de a fene sem gondolta volna, hogy madártávlatból mindentől megundorodom. Vagy hogy egy részem fennakad.

Lerázom magamról a csoport látványát, továbbmegyek. Még három kilométer. Szeretek hazaérni, csak otthon lenni nem. A meleg zuhany is csak előre esik jól, amire levetkőzöm, és beállok alá, már az ágyat várom puhának, az ágyneműt illatosnak, az alvást békésnek, éjjel meg a reggelt derűsnek, a kávé megnyugtatónak, olyanoknak, amit nem lögyölni, hanem kavargatni kell. Végül is kavargatni pont ráérek. Holnap kavargatni fogom.

Persze nem bírok aludni, pihenni azoknak kell, akik napközben elfáradnak, én meg valahol a jelen időtől távol fáradtam el, azt nem lehet egy élet keretei között kipihenni. Ilyen gondolatai csak inszomniásoknak lehetnek, akik azt hiszik, hogy csak azért, mert a sötétben nem látnak más önmagukon kívül, egyedül vannak a világon.

Hirtelen jön a reggel. Hideg a padló, a papucsomba nehezen találok bele, nem esik jól a plüss a lábujjamban. A szobapapucs a rendezettség szimbóluma a filmekben, az enyém meg négy száz forint volt a kínaiban, és foszlik. Nincs kedvem fogat mosni. Lögybölöm a kávé. Felnyitom a laptopom, ahogy bekapcsol, a sötét képernyőn látom a gúnyos mosolyt. Átpörgetem az állásokat. Alig van új, egyik sem fog meg. Végigklikkelek a többi megnyitott fülön, az asztalosképzésre tegnap járt le a jelentkezési határidő, a dísnövénykértésre holnap fog, akkor azt majd holnap zárom be. Megnyitok egy word dokumentumot. Közepes kezdő mondat, és egy rosszba hajló második. Gimiben írtam utoljára, eddig úgy emlékeztem, hogy akkor nem rosszul. Nem számít.

Kitörölöm a két mondatot, lecsukom a laptopom. Délelőtt fél tizenegy és akár vége is lehetne a napnak. Valamit rágnom kell.

Szeretek elmenni otthonról, csak távol lenni nem. Nem öntözöm meg az ablakban gyengélkedő vitorlavirágom, hogy legyen mit csinálni azután is, hogy hazajöttem.

Azt hiszem, vasárnap van, a vasárnap valahogy kevésbé sűrű. Akkor viszont csak az éjjel-nappali van nyitva, az néhány perc séta, vasárnap legalább lehet kényelmesen sétálni, szilárdak a macskakövek. Holnap már megint ragadni fognak, lendületből lehet csak kihúzni belőlük a lábad. Ha hétköznap, különösen, ha hétfőn ugrálsz a betonon, épp csak egy kicsit kell összehúznod magad, atomnyira spiccelni a lábad hegyét, hogy átférj az izgó-mozgó betonszemcsék között, átcsusszanj rajtuk és soha többé ne érz földet.

Furcsa érzés nyitott földszinti ablakok alatt menni el. Ha kihajolnak a lakók és felülről néznek a fejembe, menekülök, ha nem, én akarok hozzájuk behajolni, sőt bemászni, felvenni a ruhájukat a szekrényükből, megenni a kiskanalukkal a reggelire készített lágytojásukat, megigazítani magam után a fennakadt csipkefüggönyüket. Kívülről nézve minden lakásban épp elkészült a lágytojás, és lengedezik a csipkefüggöny.

Most kihajolnak, de nem kell menekülni, mert nem néznek rám. Bodros hajú néni kémleli az eget. Szépen süt a nap, sehol egy felhő, sehol egy lyuk, hiány az égen. Az jut eszembe, hogy most nem lehet kilátni, de akkor nem láthatnak be sem.

A bolt előtt dohányszik az eladó, nyitva a kabátja, remegtetni harisnyás lábait. Köszönök, bólint, de nem fordítja el a fejét az égről, a napsütésbe tartja az arcát, hunyorog. Sőhajtva a falnak dől, nem siet utánam a boltba.

Rágót veszek, nem mogyorót, a rengeteg mogyorótól el fogok hízni. Rágnom kell. Ha lesz mit rágnom, megint leülök a gép elé és megírom az önéletrajzomat. Mégis veszek mogyorót is, a rágó nem ropog, úgyis megyek este futni. Állok a pénztárnál, vettem egy chipset is, meg kölesgolyót, igaz, hogy az szar, de legalább egészséges. Az eladó nem jön. Dobolok a pulton, nem mintha sietnék valahova, de az ember mégsem akarja egy kisboltban tölteni az idejét. Közelebb lépek az ajtóhoz, kinyílik, szólok az eladónak. Hagyja a pulton, jön a válasz, egy legyintéssel löki felém. Nyilván nincs apróm, lerakok egy ötszázast, nem számolom ki, több vagy kevesebb, legyünk a körülmények áldozatai.

Mintha mindenki kerülné a tekintetem, lehet, hogy napok óta nem néztem senki szemébe. Rágok. Tiszta morzsa a klaviatúra, apám mondta így a billentyűzetet, hogy klaviatúra, utálta, ha belemorzszáltam, mindig kitisztította velem. Fejjel lefelé fordítom, megütögetem a hátulját, kipereg belőle a fél Szahara. Letakarítom az asztalt egy szivaccsal, kimosom a szivacsot, oldószert öntök a lefolyóba, pedig nem is dugult el, de ne is duguljon. Csípi a szaga az orrom, szellőztetek, a szellőztetés is egy tevékenység, főleg télen, amikor figyelni kell az ablak becsukására is. Most én hajlok ki, én nézek le, meglep, hogy visszanéznek rám, nem rám, de legalább felém, vagy át rajtam. Fel. Követem az ablak alatt álldogáló srác tekintetét, felettem az üres fal, más ablakon nem hajol ki senki, akkor mit néz?

Hé, mit nézel? Meglepődök a saját hangomtól, de még jobban meglep, mennyire csalódom, amikor a srác lehajtja a fejét és odébbáll. Az ember azt gondolja, legalább olyankor ránéznek, ha kiabál, igazából csak ezért éri meg kiabálni. A srác az utca sarkáig megy lehajtott fejjel, ott megáll. Felemeli a fejét. És nézi az eget.

Kiráz a hideg, bemegyek az ablakból, becsukom magam után. Vagy én örültem meg, vagy mindenki más.

Eszembe jut a vitorlavirág. Nagyon lassan locsolom meg, beletelik vagy másfél percbe. Visszaülök a gép elé. Megbontom a kölesgolyót, felragad a szájpaddásomra, de ropog. Negyven percen át instagrammozom. Kezd szürkülni. Futás után megírom az önéletrajzom.

A ház előtt bemelegíték. Vállkörzés, csukló, térd, boka. Direkt nem döntöm el, merre és mennyit fogok futni, csak elindulok, tempósan, de egyenletesen, hátha ma kétszáz méter nem lesz szenvedés. A tizedik lépésig tart a lendület, a tizedik után belevágodom valami puhába, rögtön felismerem, hogy a srác az, akire rákiabáltam. Azóta itt áll? Dadogva szabadkozom, de hátra sem fordul. Meg sem moccan. A merőleges utcában sorakozó lámpák kirajzolják a sziluettjét. Felfelé bámul. Összeszorul a tüdőm, végigfut rajtam a remegés. Összehúrom magam, egész kicsire és kilépek az utcasarkon.

Meg sem lepődöm, mennyien várnak. Százak, ezrek. Egymástól néhány méterre, vagy két-három fős csoportokban. Állnak és néznek felfelé. Néhányan topognak, köhécselnek. Kezdenek türelmetlenek lenni.

Betolakodónak érzem magam, szinte lopakodva megyek el közöttük. Az arcokat figyelem, a felfordult szemekbe bámulok, egyik embertől megyek a másikig, ég a tüdőm, zihálok, most már futok, ahogy csak bírok, a végtelen utcán sűrűsödnek az álldogáló emberek, végül már fekete a tömeg, az irodaháznál tolakodnom kell. Előrevekszem magam, fel sem nézek az épületre, az ajtó előtt üres a tér, még visszafordulok.

Senki nem néz rám. Csak felfelé.

Lifttel megyek, nem érek rá. Nyitva az első irodaajtó, nyitva az ablak, akkor hát van ablak, nem csak üvegfal az egész. Kilépek a párkányra, lenézek, húsz emeletnyi mélységből ezer szempár szegeződik rám. Erre vártatok, nem? Lehet, hogy üvöltök, vagy ki sem mondom hangosan. Elrugaszodom. Minden zuhanás előtt van egy pillanat mozdulatlanság. Ha leugrasz egy irodaház tetejéről, kell lennie egy észlelhetetlen idődarabnak, amiben lebegsz. Ez az üres ezredmásodperc állhat a legközelebb ahhoz, amit halálként emlegetnek. Ha sikerül elkapnom ezt a pillanatot, és megtartani, lehetek annyira képlékeny, hogy a sejtjeim átférjenek a betonon. Átcsusszanok a macskakövön, idegen részecskék töltik meg és hagyják el a testem. Nem állít meg a talaj, de nem is zuhanok tovább. Eltűnnek az irányok, nincs többé fel és le. Csak lebegés. Az jut eszembe, hogy nem is vasárnap van, hanem hétfő. És összesűrűsödnek mögöttem a macskakövek.

Dubán Kitti 1996-ban született, 10 éve Budapesten él. Marketinget, majd kommunikációt hallgatott a Corvinuson illetve a Károli Gáspár Egyetemen. Jelenleg szövegíróként, illetve marketingesként dolgozik. 2022-ben kezdett el publikálni, azóta többek között az ÉS-ben, a Helikonban, a győri Műhelyben, a Népszava irodalmi mellékletében és további print és online felületeken jelentek meg szövegei. Elsősorban prózát ír, de a dalszövegek sem állnak messze tőle.

Pitoncsók

Petit 2023 tavaszán ismertem meg a debreceni olasz vendéglőben, ahol pincérként együtt dolgoztunk. Peti kivételesen magas termetű, két méter három centiméteres. Az ismerősök jól tudják rólam, hogy nem vagyok éppen alacsony termetű, ám Peti mellett valahogy úgy éreztem magam, mintha törpe lennék.

Ilyen magas növésű zsidó sráccal mint Peti, csak itt-ott találkoztam Izraelben a kosárlabda mérkőzéseken. Természetesen akadtak olyan játékosok a pályán, akik még két méter három centinél is magasabbak voltak, ők azonban afroamerikai kosarasok voltak.

Érdekes módon Peti nem tudta, hogy zsidó származású; erre a dologra én világitottam rá. Mivel anyád zsidó, mondtam a munkatársamnak, te is az vagy.

Zsidó?

Igen.

Mint te?

Majdnem, válaszoltam. Türelmesen elmagyaráztam Petinek, hogy a zsidóknál az apa bármi lehet – hottentotta, kínai vagy akár roma. A zsidóság esetén az apa etnikuma teljesen lényegtelen. Az anya számít igazán: ha az anya zsidó, akkor a gyermek is annak számít.

Az én édesanyám magyar származású, mondtam Petinek, de a tied zsidó.

De apukád zsidó...

Az nem lényeges, kedves Peti.

Azt hittem viccelsz.

Nem, nem, Petikém, nem viccelek, ez egy komoly téma már sok ezer év óta.

Én... zsidó?!

Igen, Peti. Ha akarod, ha nem, az vagy.

Szünet

Lehetséges, hogy az ingyenesen nyújtott információ kellemes benyomást tett Petire és ezért hívott Hajdúszoboszlóra dolgozni a Laci Betyár Fogadóba.

Peti az unokatestvérétől vette át a kétcsillagos szálloda üzemeltetését, aki egy év után e vállalkozást megunva továbbadta azt. Felfedeztem, hogy Peti unokatestvére szintén zsidó származású. Különleges tényeket tártam fel Peti családfájáról, melyek még őt is

meglepték. A szálloda tulajdonosa érdekes módon nem zsidó, hanem német származású volt, akit nem annyira a Szoboszlón lévő birtoka érdekelt, inkább annak bérleti díja. Peti úgy gondolta, hogy mindenki zsidó körülötte, azonban megnyugtattam és elmagyaráztam neki, hogy az illető, akiktől bérelte a helyet, ugyan vagyonos lehet, de nem zsidó.

Peti elgondolkodott és megjegyezte: Van olyan gazdag ember is, aki nem zsidó?

Tekintetemet Petire emelve így válaszoltam: Igen, te!

Peti, a szegény zsidó bólintott.

Így lettem recepciós egy anyagilag kevésbé jómódú zsidónál. Azonban nem csupán recepciósként dolgoztam, de pultosként és pincérként is, sőt, kertészeti feladatokat is elláttam. Rendszeresen sepregettem a teraszt és gondosan eltüntettem a pókhálót is.

Emellett még kecskepásztor is lettem.

Szünet

Miután Peti vett két kecskét, valakinek foglalkoznia kellett velük – nekem! Néhány hét múltán már hatékonyan kommunikáltam az édes kis kecskéekkel: Meeee. Meeeeeee. Általában délelőtt legeltettem őket, majd este visszahajtotam őket az istállóba. Amint biztonságban voltak bent az istállóban, megkínáltam őket egy-egy marék kukoricával – imádták! Ezek a kedves állatok mindent felzabáltak. Meeee. Az etetés során a tenyerem és az ujjaim is nyálasok lettek a kecskék nyelvétől. Jobb tenyeremből meséltem nekik. A kecskék szemei figyeltek. Bemutattam tenyerem hegyeit és folyóit, valamint a kis villát a fejszalag csücskében, ami művészi hajlamra utal. Természetesen az írói háromszög sem maradt ki.

Szünet

Ha Erzsike néni nem lett volna, akkor nekem kellett volna főznom is. Ha Kata és Judit nem lettek volna, akkor a szobák takarítása is rám maradt volna. Szerencsére Erzsike néni nem engedett főzni, a lányok pedig beengedtek a tizenöt szobába, de takarítani már nem hagytak. Valójában sem időm, sem energiám nem jutott volna sem főzésre, sem takarításra, hiszen mindig valami vagy valaki figyelmet igényelt tőlem – legyen az konkrét dolog vagy csak egy mosoly. Mindig ott voltam, naponta tíztől este nyolcig, ötször egy héten. Számátalan túlórával. A hotel lett az életem központja – no és persze a kecskék.

Szünet

Pár évvel ezelőtt még háromcsillagos volt a hotel, ám minősége miatt levettek róla egy csillagot. Ezt nem bántam annyira; ha továbbra is háromcsillagos lett volna, még többet kellett volna dolgoznom – ami már szinte lehetetlennek tűnt. Kezdetben Peti igyekezett visszaszerezni azt a harmadik csillagot, de hamar rájöttünk mindketten: jobb így hagyni; inkább maradjon leharapva ott, ahol van.

Még a két csillag is fölösleges volt, hiszen én voltam jelen. Ezt Peti is tudta. Ezért kereste meg Dávidot – egy apró termetű fiatalembert –, a marketingszakértőt. A TikTokra készítettünk videókat. Több mint kétszázezren tekintették meg őket. Hajdúszoboszlón az emberek alig hagytak békén a sikeres videók miatt, mindenki felismert és üdvözölt engem. Azonban a videók sikerének ellenére sem nőtt a vendégforgalom. Szerencsére csak négy videót forgattunk. Nagy volt az elismerés, de nem a szállodának. A Facebookra Dávid több képet posztolt rólam. Rengeteg fotót. Természetesen én kellett oda is, én, a szálloda arca, a sztár. Sorsom biztosan tudja, mit akar, de én nem értem őt teljesen. A sorsom valahogy rejtélyes és idegen számomra.

Sors ide vagy oda – Minden pénteken megjött a törpe Dávid és fényképeket készített rólam.

A kecskék mekegtek a réten. Meeeee.

Törpe magyar, kecske, két kecske, egy óriás zsidó és én – tiszta cirkusz ez a szálloda, gondoltam magamban.

Szünet

Minthogyha olvasták volna gondolataimat, a kecskék továbbra is mekegtek. Meeeee. Meeeee. Természetesen visszamekegtem, hiszen már érttem a kecskék nyelvét, belekóstoltam egy kissé a mekegésbe. A törpe Dávid nagyon élvezte ahogyan mekegtem, mondhatni, el volt ragadtatva. Amikor én mekegtem, a kecskék visszamekegtek. Mint egy vízhang. Én és a kecskék. A kecskét és én. Meeeee. Meeeee. Mindenük voltam ezeknek a drága kecskéknél: testvér, barát és apa egyszerre. Úgy éreztem, nekik többet jelentettem, mint pusztán egy juhász vagy pásztor. Nagyon közel kerültünk egymáshoz. Megszerettem őket, és ők engem. Meeeee. Dávid arcán nagy mosoly jelent meg. Meeeee. Most már még a törpe is mekeg! Hihetetlen! Ez a hotel valóban egy különös cirkusz, gondoltam.

Szünet

Nyilvánvaló tény, hogy Peti nem fizetett nekem az extra tevékenységeimért, mint például a TikTokon vagy Facebookon betöltött sztár szerepemért, ugyanis állítása szerint ezek munkaidőben zajlanak le. Szerinte etikátlan lenne érte pénzt adni...

Valóban sokat dolgoztam és Peti – sztár ide vagy oda, siker ide vagy oda – nem mutatott nagylelkűséget anyagi téren. Állítása szerint alig maradt neki valami a vendégek által fizetett összegből, rengeteg kiadás volt, sőt még azt is állította, hogy én vittem el a legnagyobb részt. Természetesen Peti kijelentései nem tükrözték teljes mértékben a valóságot: keményen dolgoztam kevés pénzért. És jól dolgoztam, jó sokat. Ha én lettem volna a munkaadó, biztosan nem alkalmaztam volna magamat. De pusztán azért, mert túlságosan jól végeztem a munkát és túl sokat dolgoztam, és egy ilyen kiváló munkás, mint én, mindenki tudja, hogy megfizethetetlen.

Sajnos ezt Peti nem így látta.

Szünet

Nyáron gyakran előfordult, hogy mind a tizenöt szoba megtelt vendégekkel. Peti sajnálatos módon nem nyújtott jelentős segítséget és csekély erőfeszítést tett az ügy érdekében. Online kártyázott a mobiltelefonján, s amikor veszített, ideges lett. Öklét rázta és sokszor idegeskedett, gyakran verte az asztalt, rágta körmét és káromkodott. Nyilvánvalóan mások nyertek ilyenkor, de ő nem volt köztük.

Valójában Peti majdnem mindent megtanított nekem, bár belátja, hogy rendkívül gyorsan haladtunk. Csupán ötször-hatszor kellett elmagyaráznia nekem mindent, s már megértettem. Úgy éreztem magam, mintha zseniálisan gyors lennék, de Peti csak fejét fogta és bólintott.

Szünet

A szállodában minden feladatot én végeztem el, kivéve a főzést és a takarítást. Szerencsére Erzsike néni remekül főzött, táplált minket erőteljesen, sőt egy-két kilót még híztam is. Peti jóval több mint két kilót szedett fel, alig csinált mást, csak evett és –

ahogy már említettem – kártyázott. Vagy fordítva: kártyázott és evett. Erzsike néni nek tetszett a pocakom. A Petijét is kedvelte ugyan, de az már nagyon kiállt. Az már nem csupán pocak volt, hanem egy igazi „sörhas”.

A lányok rá-rá ütöttek a csinos pocakomra, mikor ráértek. De sem a lányok, sem én nem értünk rá játszani, sajnos. A vendégek állandóan jöttek-mentek. Én pedig folyamatosan dolgoztam. Mindenki más is dolgozott – csak Peti játszott.

Peti busszal érkezett Debrecenből, hiszen jogosítványa nincs. Délután érkezett meg. Kávézott. Evett. Kártyázott. Telefonált. Néhány óra elteltével visszaszállt a buszra és hazaindult.

Amikor esett az eső, kivittem kocsival a buszmegállóhoz – egy huszonhárom éves rozoga autóval, amely itt-ott még szolgálatba tud állni, de inkább pihenésre vágyik – majd sietnem kellett vissza a munkámhoz. Ez az igazság.

Szünet

A nyár közepén érkezett egy férfi, egy nő és egy gyerek. Mindannyian székelyek voltak. Félpanziós vendégek voltak, udvariasak, ahogyan az általában szokás. A vacsora hat és nyolc között volt terítve. Az italokat én szolgáltam fel, természetesen, ki másra is várna ez a megtisztelő feladat? Senki másra. Csak rám, mindig csak rám. A teraszra vittem ki a levest, majd a főételt, borzas szeletet sült burgonyával. Persze savanyúság is járt hozzá. Miután befejezték a vacsorát, a kisfiú érdeklődött a desszert iránt. Arra biztattam őt, hogy találja ki maga. Krémes? Somlói galuska? Nem találta el. A fiú felsorolt jó pár híres magyar süteményt. Még mindig nem! Mosolyogtam rájuk. Egyszer csak megszólalt a fiú anyja: palacsinta. Szemeim azon nyomban a koromfekete hajú nőre szegeződtek. Honnan tudhatta meg gondolataimat? Átpattant-e a gondolatom arra a mellettem lévő nőre? A férfi vigyorgott és azt mondta: Tud gondolatokat olvasni.

Szünet

Nem jutottam szóhoz. Mindig is kíváncsi voltam arra, hogyan lehetne gondolatokat olvasni, bár jobb így, hogy nem tudom; az emberek zűrzavaros gondolataitól valószínűleg rég megőrültem volna már.

Kis szünet után feleltem: Igen, palacsinta.

Nyilvánvalóan nem hagytam abba; próbára akartam tenni ezt az állítólagos gondolatolvasót – és ezt meg is tettem. Ők várták a palacsintát, én pedig magas székre ültem a terasz-bárban, hogy pihenjek és elmélkedjek. Amikor felkészültnek éreztem magam, elküldtem gondolataimat a koromfekete szemű székely asszonynak; felálltam a bárszékről, odamentem az asztalukhoz és megkérdeztem tőle: sikerült-e beelátnia gondolataimba? Bár a fiú talán már alig várta a palacsintát, én azonban most nem értem rá vele is foglalkozni – pillanatnyilag nekem az anya jelenléte is elegendő volt.

A hölgy finoman nevetett, hátrasímitotta haját, határozottan rám nézett és így szólt: Megvan. Ravaszul hunyorított. Kívánom-e, hogy a gondolataimat nyilvánosan elmondja? Különös nyugtalanság ereszkedett lelkemre, összeszorítottam az ajkamat és majdnem kiáltva feleltem: Nem!

Ez a gondolat váratlanul felkavarta az érzéseimet.

Nem!

Ismeretlen borzongás futott át rajtam. Súlyos csend telepedett a meleg teraszra. Alig tudtam lélegezni, mintha valami összenyomta volna a mellkasomat.

A gondolataim csakis rá vonatkoztak, csak rá, ezek a gondolatok kizárólag őt érintették, azt a hölgyet és valahogyan engem is. De senki mást. Csak minket kettőnket: őt és engem.

A „Nem!” után, azt mondtam: Isten őrizz!

Nem, ne mondja el senkinek, maradjon köztünk, nálam és a hölgnél. Annyira megijedtem attól, hogy felfedi legintimebb gondolataimat, hogy azonnal megfordultam és kirohantam a teraszon át a konyhába.

Erzsike néni érdeklődött, miért vagyok olyan sápadt. Történt valami? A borzassal?

Megnyugtattam Erzsike nénit, hogy minden rendben van a borzassal, nagyon ízlett a vendégeknek; sajnos viszont velem nincs minden rendben, majd elmeséltem neki az esetet a teraszon. Semmit sem hagytam ki.

Azonban majdnem otthagytam a palacsintát. Arra már egyáltalán nem emlékeztem. Szerencsére Erzsike néni észrevette, hogy a palacsinták a konyhában maradtak, és azonnal elküldte őket velem a teraszra.

A szívem hevesen kezdett dobogni.

Vadul.

Örülten dobogott.

Szerencsére a kedves székely nő nem árulta el titkunkat. Azok a gondolatok nem voltak gyerekfüleknek valók. Azonban már nem tudtam tagadni – valóban olvasott gondolatokat, az enyémet biztosan! Ez olyan hihetetlen volt. Erzsike néni is így látta, és neki – Erzsike néninek – természetesen elárultam, mit gondoltam; ő csak mosolygott és megjegyezte: csintalan gondolatok. Erzsike néni a palacsintával kapcsolatosan is kitüntetett a figyelmével; nagyon finom palacsintákat sütött. Megjegyeztem, hogy ezért híztam meg, de ő azt mondta, jól áll nekem egy kis pocak is.

Szünet

Ősz vége felé kevés vendég volt. Éppen két személy érkezett Kolozsvárról. Nem kellett románul beszélnünk, mivel a vöröshajú hölgy tudott magyarul, míg a férfi olasz volt. Az asszonyt felvezettem a második emeletre, a huszonegyes szobába. Amint lementem a lépcsőn és megálltam az utolsó foknál, belső hang súgta nekem, hogy már találkoztam ezzel az asszonnal korábban. Azonban nem tudtam pontosan visszaemlékezni, hol.

Szünet

Miután betértem az irodába, laptopon ellenőriztem a nevét: igen, tizennyolc évvel ezelőtt találkoztam vele Tübingenben, amikor még filozófiát tanultam ott. Akkoriban fiatal volt és egy szemesztert töltött ott; magyarul beszélgettünk egymással akkor is, mint most. Megkérdeztem tőle, járt-e Németországban Tübingenben 2005-ben? Kicsit elgondolkodott... Igen... Ő volt az! Helyesen emlékeztem rá! Beszélgettünk a városról és közös ismerősökről; bár furcsa volt ez az összefonódás, mégis érdekesnek bizonyult. Végül megkérdeztem tőle, hisz-e véletlenekben? Most már nem, felelte határozottan.

Szünet

Októberben Peti eladta a két kecskét.

Őt ukrán cigány érkezett egy kis Honda gépjárművel. A kecskéket a csomagtartóba helyezték, ahol meglepő módon elfértek.

Az állatok levágására nem került sor. Megemlégtették, hogy a kecskék fogják majd húzni a gyerekek szánját.

Peti és én örültünk annak, hogy a kecskékből nem lesz gulyás, ugyanakkor szomorúak is voltunk amiatt, hogy meg kellett válnunk a két becses jószágától, akikkel mindketten jó barátságot ápoltunk. Ahogy közeledett a tél és hidegebbre fordult az időjárás, az istállóban megfagytak volna. Szerencsére Peti időben talált vevőket rájuk, mert semmilyen körülmények között nem adta volna ingyen senkinek; inkább saját fogyasztásra készített volna belőlük pörköltet – többször is jelezte érdeklődését a kecskékkal kapcsolatban az étkezés iránt. Szavai alapján nagyon kedvelte ezt az ételt. Az egyetlen alternatíva volt: vagy eladni a kecskéket, vagy pörkölt formájában kerülnek Peti tányójára. Így hát jobbnak láttam, ha inkább a gyerekeket húzzák maguk után szánon, mintha az asztalra kerültek volna pörköltként.

Szünet

Peti negyvenedik születésnapja október végén volt. Vanda, tíz évvel fiatalabb barátnője pénzt gyűjtött ajándékvásárlás céljából. Erzsike néni, Kata, Judit és én is hozzájárultunk Vanda összeszedett összegéhez: 33 666 Ft-ig jutottunk el.

Vanda az interneten szerette volna megrendelni a királypitont ajándékkul.

A pitonnak fél évig nincs szüksége táplálékra; nyugodtan ott lehet hagyni bárhol és el lehet menni hosszú vakációra; amikor visszaérkezik az ember, mintha semmi sem változott volna – a kígyó ott várja.

Ilyen luxust még nem szolgáltattak házhoz szállítva sehol.

Vanda meglepődött, hogy akadt olyasmi, amit nem szállítanak házához, ám megnyugtattam, mondván, bizonyos üzletekben valószínűleg beszerezhető a dolog.

Meglepő módon a boltban nem volt elérhető az adott termék, tekintettel arra, hogy az utolsó pitont is nemrégiben vásárolták meg. A jó hír az volt, hogy a boltos ismert egy személyt, akinek rendelkezésére állt egy olyan kígyó, amelyet Vanda kívánt.

Ezután az eladó kivitte Vandának a kígyót a bolt elé.

Szünet

Szerencsére adtam Vandának egy nagy, műanyag fedéllel ellátott akváriumot, melyet sas tekintetem már korábban észrevett a hotel pincéjében – ez biztató jelekkel kecsegtetett, ugyanis az eladó zsákban vitte magával a kígyót. Ráadásul Vanda még vett a boltban két fagyasztott egeret skatulyában, amikkel majd Peti, a születésnapos, etethette ajándékát. Ez volt a nagyszerű terv. Így tehát minden feltétel adott volt. Minden jó, ha a vége jó, ahogyan mondani szokás.

Néhány napig az alagsorban rejtettük el a kígyót – letettük a padlóra a kitömött vaddisznófej mellé. Az alagsorban több más kitömött madár is helyet kapott.

Az alvilág állatkertje, gondoltam.

Szünet

Azonban korrigálnom kellett gondolataimat, hiszen a kígyó életben volt. Alig mozgott, de élt. Elképzelhető, hogy rég nem evett.

Elmondtam Vandának mennyire okos lépés volt egereket vásárolnia a kígyónak.

Szünet

Természetesen időnként ránéztem a kígyóra és figyeltem tevékenységét vagy annak hiányát.

Nemsokára finom falatokkal leszel gazdagabb, nyugtattam a kígyót.

Szavaim a legkevésbé sem érdekelték.

Csend

Peti születésnapján a hotelben alig-alig volt vendég. Ám a piton jelen volt. Peti észrevette az akváriumot Vanda és az én kezemben, és megörült. A halaknak. Egész életében vágyott halakra, állította, most végre itt vannak! Vanda rám tekintett, én pedig Erzsike néni felé pillantottam, Kata Juditra nézett, mindenki figyelt mindenkit. Peti arcán hatalmas mosoly jelent meg, kifejezetten boldog volt – a halak miatt.

Szünet

Erzsike néni az előcsarnok ajtajára koncentrált, arra az ajtóra, mely mindig nyitva van, éjjel-nappal, hogy a vendégek be tudjanak lépni a hotelbe.

Az ajtóban egy patkány állt és minket bámult. Mereven figyelt. Mintha hipnotizáltak volna, vagy ő lenne itt az uralkodó. Szemeivel integetett? Mit próbált közölni sötét dülldt tekintetével?

Nem lehet tudni.

Nemcsak a patkány rejtélyes számunkra, hanem más állat is az. Egyik ember sem érthető a másiknak, hát akkor a patkány!

Szünet

Minden ember a saját világában él – ahogy Leibniz, a híres filozófus mondta: ablak és ajtó nélküli ez a világ.

Az ember a saját börtönében él, egyedül, magányosan.

Ha az embernek még az embertársaihoz sincs semmi köze, nyilván nem lehet elvárni tőlünk, hogy megértsük a patkányt.

Szünet

Mégis úgy gondoltam, hogy boldogság tükröződött a patkány arcán. Nem tudom pontosan miért gondoltam így, de tény: boldog patkányra asszociáltam magamban. Eddig sosem láttam itt patkányt, de ami ott volt az ajtóban... Az nem egy kis patkány volt. Egy igazi nagy, hatalmas és vidám példány.

Szünet

Valaki hirtelen hangosan felkiáltott.

Csend

A két méteres királypiton hirtelen kiszabadult az akváriumból, melynek műanyag fedele a földre hullt, és már sebesen haladt az ajtó felé. A patkány már messze járt, és a kígyó is nyomtalanul eltűnt.

Szünet

Peti születésnapját a kórházban töltötte. Miután a piton elhagyta az akváriumot, első dolga volt, hogy „kígyóként” megcsókolja Peti nyakát.

Most büszkén díszelg Peti nyakán a bíborvörös kígyócsók, mintha csak egy tetoválás lenne.

Szünet

Szerencsére nem vesztette életét a csóktól. Az orvos injekciójába azonban majdnem belehalt. Három napig ápolták a kórházban a kígyómérgezést, de inkább az orvosok téves injekciói miatt, amelyek Peti testéből allergiás reakciót váltottak ki.

Ha a kígyótól nem is fenyegeti veszély az embert, még mindig rendelkezésre állnak az orvosok!

Csend

Hajdúszoboszlón még ma is hiába keresik a hatalmas kígyót. Egy újságikkben szereplő szakértők szerint idén jóval kevesebb patkány tartózkodik ezen a területen. Nem sikerült pontosan megállapítaniuk, miért távoztak innen vagy esetleg miért pusztultak ki.

Szünet

Vanda kidobta a skatulyát a két fagyasztott egérrel; ezeket biztosan nem élvezte volna a pítón.

Szünet

Decemberben Peti mindenkit elbocsátott. Először engem rúgott ki, majd rövidesen Katát és Juditot is. Erzsike nénit utoljára bocsátotta el – ő volt a hotel legértékesebb alkalmazottja.

A téli szezonban elmaradtak a vendégek. Amennyiben véletlenül érkezett valaki, minden feladatot Petinek kellett ellátnia: főzni, takarítani, kertészkedni, pókhálózni, pultozni, teraszt sepregetni, pincérkedni és a recepciót üzemeltetni.

Szünet

És aki a nyakára pillantott, az látta a királpítón csókjának örökkévaló nyomát.

Csend

Osbourne, a megmentő

Elhatároztam, hogy messzire menekülök, minél távolabbra, mint amilyen messze csak lehetséges ebből a pokolból, a hadseregtől.

Nekem nem maradt más választásom.

Annak gondolatát, hogy talán mégis maradhatnék, teljes mértékben kizártam tekintetem. A hadsereg nem illett hozzám. És én sem hozza. Tisztában voltam vele, hogy én nem vagyok alkalmas katonai szolgálatra. Ebben száz százalékig biztos voltam. És biztosnak kellett lennem benne teljesen, mert egy pszichiátert meggyőzni egy hiteles történettel nem volt egyszerű feladat.

Szünet

1992-ben mindenkit besoroztak a hadseregbe és ott is maradtak: a fiúk három évig, a lányok pedig két évig.

Kevesen voltak, akik nem léptek be a hadseregbe, ám őket szinte bűnözőként kezelték. Úgy vélték róluk, hogy akik nem szolgáltak a hadseregben, azok problémákkal fognak szembesülni civil életük során. Az önéletrajzban feltüntetett információ – miszerint hátat fordítottak a hadseregnek – sok munkáltató számára már eleve elfogadhatatlannak bizonyult. Ezek nem pletykák voltak csupán; Izraelben hétköznapi valóságként jelennek meg ezek az esetek. A hadsereg kötelező jelleggel bírt. Senki sem utasíthatta vissza a katonai szolgálattételt. Szüleim éppen ezért komolyan aggódtak döntéssel kapcsolatban; valódi aggodalommal tekintettek előre borítékolható jövőmre vonatkozóan is. A hadsereg érvényesülést nyújtott, ez volt az „ajtó”, amelyen át az ember beléphetett a társadalomba. Azt az ajtót pedig most én kívántam bezárni vakmerő döntést hozva: búcsút mondani a katonai szolgálatnak és soha többé nem nézni vissza rá.

Szünet

A pszichológusokat a fiatal katonák hajlamosak voltak megfenyegetni a hozzám hasonló helyzetekben. Azt állították, hogy öngyilkosok lesznek, ha nem engedik el őket a hadseregtől.

Ez súlyos tévedés volt.

Ismeretes volt, hogy ilyen esetekben a pszichológusok azt tanácsolják az illetőnek, fogadja el az öngyilkosság gondolatát. Mivel az öngyilkossági fenyegetést általában nem gondolták komolyan, a fiatal férfiak így továbbra is katonák maradtak, sőt, még hosszabb ideig, mint mások. Akik a hamis fenyegetés miatt börtönbe kerültek, pótolniuk kellett a kieső időt. Aki egy hónapot töltött börtönben, annak nem csupán a megszokott három évet kellett letöltenie a szolgálatból, hanem még plusz egy hónapot is.

Fel sem merült annak a lehetősége, hogy valaki pszichológussal beszéljen öngyilkosságról. Legfeljebb néhány hónap börtönt kapott volna az érintett ahhoz, hogy elgondolkodjon ezeken a kérdéseken. Ez sok ember számára azt jelentette, hogy elbúcsúzhattak attól, hogy idejében elhagyják a hadsereget. Szembesülniük kellett azzal a ténnyel, hogy nincs más választásuk. Csak nagyon kevesen követték el valódi öngyilkosságot – éppúgy, ahogy azt a pszichológusok sejtették –, inkább kényszerítve folytatták és továbbra is folytatják a terhes katonáskodást.

Szünet

Csupán az volt a vágyam, hogy szabaduljak a pokolból. A kérdés csak az volt, hogyan érhetném el ezt és mit kellene megosztanom a pszichológussal. Természetesen kizárt volt az igazság kimondása. Ha bevallottam volna neki, hogy nem vágyom katona lenni, mert alkalmatlan vagyok rá és nem is akarok katona lenni – azonnal börtönbe záratott volna, hadd gondoljam át. És a börtön nem állt távol tőlem, hiszen parancsokat tagadtam meg. Már két hét büntetést szabtak ki rám. Ha maradnom kellett volna valamilyen módon a hadseregben, legalább két hetet börtönben kellett volna töltenem. Tehát a helyzet igen delikát volt. Cselekednem kellett és mondanom valamit, de biztosan nem az öngyilkosságról. Ez az érv évtizedek során hiteltelenné vált és könnyű célpontot jelentett a pszichológusok számára.

Szünet

Kreatívnak kellett lennem ahhoz, hogy kilépjek a hadseregből. Az egyenruhás pszichológusok gépezete semmiképp sem volt primitív. Feladatuk az volt, hogy mindenkit bent tartsanak a hadseregben. Izraelben minden állampolgár katona volt és így is kellett maradnia. Senkinek sem adatott meg az esély arra, hogy ne legyen katona. Kötelességnek számított katonának lenni és alig akadt olyasvalaki, aki megkérdőjelezte volna ezt a tényt. Ez számított normálisnak. És még ma is így vannak ezzel. Régen a hadsereg, a maihoz képest talán még erősebben idealizált eszmére támaszkodott.

A vak, idealizált hit nem tűrt kivételeket.

Bár mindig is voltak ilyen kivételek, mivel nem mindenki lehet katona. Ezek a kivételek akkoriban sokkal stigmatizáltabbak voltak, és a normától való eltérésként tekintettek rájuk. Az ember így kívülállóvá vált. Sok kapcsolat a hadseregben kötöttetett meg. Aki nem volt ott, ki volt zárva ezekből az „életre szóló barátságokból”. Ha azt mondtad „Izrael”, akkor egyúttal azt is mondtad „hadsereg”. Izrael és a hadsereg majdnem ugyanaz volt. Szinonimák voltak. A katonaság előtt az ember felkészült a hadseregben való szolgálatra. Az iskola és a szülők támogatták a fiatalembert ebben az elkerülhetetlen kötelességben, amit mindenkinek teljesítenie kellett. A hadsereg után nosztalgikusan gondoltak vissza erre az időszakra, mert a katonaság alatt még fiatalok voltak. A hadseregben azt tették, amit tenniük kellett, legyen az jó vagy sem, legyen az halál, vagy trauma.

Bár a pénz ma még inkább idealizált dolog, mint akkoriban volt, alapvetően nem sok minden változott 1992 óta. Még mindig úgy szolgálnak, ahogy régen. A katonaság mindig is kötelesség volt és az is marad. Izrael és a hadsereg ma is szinonimák, nem ugyanazok, de az egyik nélkül a másik nem tud boldogulni. Izraelben tizennyolc és huszonegy év között katona vagy. Pont.

Szünet

Az én időmben alig lehetett elképzelni, hogy valaki kilépjen a hadseregből. Ma már nem olyan rossz a helyzet. Az évek során a hihetetlen egy kicsit elképzelhetőbbé vált, és néha még egy kis, de remek hadsereg mellett is érvelnek.

Akkoriban elérkezett az idő, hogy megvalósítsam a hihetlent. Tudatában voltam a küldetés nehézségeinek, amelybe belekezdtem. Azonban nem volt más választásom, mint véghezvinni azt.

Szomorúsággal töltött el, hogy anyámnak részt kellett vennie ebben a színdarabban, ameyett előre terveztem a pszichológussal való találkozóra időzítve.

Szünet

Egy napsütéses napon elérkezett az idő. Anya és én egy teremben vártunk türelmesen, míg behívna bennünket a pszichológushoz. Úgy tűnt, mintha egy új dimenzióba léptünk volna be. Komoly légkör uralkodott. Nem volt visszaút, csak előre vezető út. Ha minden tudásomat beleadva cselekednék, véget érne ez a rémálom és talán nem kellene két hétre rács mögé kerülnöm. Egy még éretlen tizenkilenc éves számára nem egyszerű dolog ellenállni az egész társadalomnak. De nem kellett sokat gondolkodnom; csupán azt kellett megtennem, amiért idejöttem. Hamarosan felszabadulhattam volna, vagy börtönbe kerülhettem volna és majdnem három évig ott kellett volna maradnom. Már két és fél hónapja szolgáltam a hadseregben. Az elmúlt tíz hétben, mikor

már egyenruhát viseltem, kristálytisztn láttam: azok az emberek, akik nem viselnek egyenruhát, mindig emberségesebbek maradnak. Harcolni kell, gondoltam, harcolni kell, bármi áron, el kell szakítani a láncokat. Kötelességemnek tartottam, hogy kiszabaduljak ebből a gépezetből; kötelességem volt nemet mondani. Ne add fel, csak ne add fel, mondtam magamban. Szabaddá akartam válni. Ismét csak egy emberként akartam létezni anélkül, hogy egyenruhát viselnék. Alig vártam ezt. A türelmetlenség óráról órára nőtt és percről percre fokozódott... Az óra ketyegett... Hamarosan kezdődhetett volna... Az egyenruhát, a hadsereget lángoló elszántsággal kívántam magam mögött hagyni.

Csend

Közeledett a döntés napja, végre megérkezett. A fény erőteljes és határozott volt, a nap elegánsan átsugárzott, akár az égi megvilágítás egy élet nevű drámában. Az óra a ketyegéséhez hangolta a szívdobbanásokat. Kezdődik, mondtam magamban.

Eljött az idő.

Ne add fel, egyszerűen ne add fel, ismételtem magamban. Igen, semmi másra nem vágytam, csak arra, hogy szabad legyek.

Anya meg én felálltunk és bementünk a szobába.

A gondosan öltözött kövér pszichiáter intett, hogy foglaljunk helyet. Majd megkérdezte tőlem, miért szeretném elhagyni a hadsereget.

Szünet

Álmaim vannak, feleltem.

Milyen álmok ezek?, érdeklődött az egyenruhás.

Ekkor elővettem táskámból egy *Ozzy Osbourne* posztert, melyen a rocksztar őrült pózban, véres arccal és eszelős tekintettel volt látható; most pedig a pszichológusra nézett. Én és *Ozzy Osbourne* úgy néztük a pszichológust, mintha mi lennénk a normálisak, és ő lenne az, akinek sürgős segítségre van szüksége.

Szünet

Álmaim vannak veled, mondtam és mutattam ismét a poszterre. Ezért kell kilépnem a hadseregből, tettem hozzá. Álmaim vannak... álmaim vannak...

Szünet

Drága anyukám, világ legjobb anyukája könnyezett. Nem tudta abbahagyni sírását. A könnyei olyanok voltak, a nedvességtől átitatott arcán, mint a vízesés az áradása.

Megbeszéltük a cselekményt előre, de ő nem tudott mást tenni, csak sírni. A fiát egy furcsa, „hadsereg”-nek nevezett színházban látta szerepelni. Az anyám aggodalommal tekintett a jövőmre. Vajon milyen következményekkel járna, ha valaki ilyesmit megosztana egy pszichiáterrel? Ezt talán saját magában is felvetette. Az anyám könnyei nem képezték tervezett részét az eseményeknek. Majdnem zavarba ejtett, de folytattam és kiválóan játszottam a szerepemet.

Később azt gondoltam, hogy kár, hogy nem vették videóra ezt a jelenetet; szinte Oscar-díjra lett volna méltó. Azóta sem tudom túlszárnyalni az alakításom. Egyszer sikerült csak ennyire jól játszanom az életem során. Lehet, hogy a színészi teljesítményem nem volt tökéletes, de hatásosnak bizonyult.

Szünet

A pszichiáter elbocsátott a hadseregtől, de előtte részletesen átbeszélték anyámmal a döntésem következményeit. Elmondta, milyen fontos a hadsereg, és hogy a fiának lehetnek majd problémái a munkakeresés során. Az egyenruhás orvos kötelességének tartotta, hogy tájékoztassa erről anyámat, aki most még jobban sírt. Ozzy Osbourne jó segítséget nyújtott és gondoskodott róla, hogy kéthetes börtönbüntetésemet – melyet engedetlenség miatt róttak ki rám – megszüntesse. Nem látták értelmét annak, hogy börtönbe küldjenek, ha már úgyszem maradok a hadseregtől.

Szünet

Minden gördülékenyen zajlott, csak anyámat sajnáltam. Hogy látnia kellett fia örült jeleneteit Ozzy Osbourne-nal.

De minden jó, ha a vége jó.

Szünet

Hivatalosan alkalmatlannak nyilvánítottak, és sor került az elbocsátásomra a hadseregtől.

Ez csupán azt jelentette, hogy örült vagyok.

Szünet

Az úgynevezett 21-es profilt kaptam, ami Izrael összes normál emberének a rettegett profilképe. A profilok 100-tól indulnak. Azonban csak kevés ember rendelkezik ezzel a profillal, mivel Izraelben a körülmetélés miatt 3 pontot levonnak. A legjobb profilként a 97-es számít. Ez azt jelenti, hogy a katona testileg kitűnő állapotban van és alkalmas harci egységbe való beosztásra. Én is ennek lehettem volna a birtokosa, hiszen nekem is volt egy 97-es profilom. Ha szüleim nem metéltettek volna körül a testvéremmel együtt 1984 nyarán Nagykárolyban, akkor akár egy 100-as profilt is elérhettem volna. Természetesen nem szüleim végezték el a körülmetélést, hanem egy családi barát, Doktor Gyerkes, az orvos. Szüleim azt szerették volna, ha ugyanolyan módon vagyunk körülmetélve Izraelben, mint mások. Bár fájdalmas volt az eljárás utáni időszak, de néha az életben így alakul: no pain, no gain – nincs fájdalom, nincs nyereség. Ez az eljárás 100-ról 97-re csökkentette profilomat. De Izraelben egy száz százalékosra valószínűleg ferdén néznének. Az izraeli hadsereg inkább részesíti előnyben a 97-es profilú katonákat, mint a teljesen tökéletes, 100-as profilúakat. Tehát a profilok skálája 97-től 21-ig terjed.

A hadseregben nem fordul elő kevesebb, mint 21-es profil. Ez a profil azokat az egyéneket jellemzi, akik semmilyen formában sem tekinthetők alkalmasnak katonai szolgálatra. A 21-es profil az örültek, az aszociálisok, a kívülállók profiljának számít. Egy ilyen profilt magasztalni pedig semmiképpen sem illendő, legalábbis az ottani kontextusban nem. Ellenkezőleg, Izraelben ez a profil ma is nagy szégyennek számít.

Csend

Néha felteszem magamban a kérdést, hogy ki lehet az örültebb: a hadsereg vagy én? 97 vagy 21? És csak ritkán sikerül egyértelmű választ találnom. Talán mégis Ozzy Osbourne-t kellene megkérdezni erről a helyzetről.

Osbourne úr, mondja csak, 97 vagy 21?

Londoni álmom

1996-ban, az év végén Londonba utaztunk, hogy meghódítsuk a várost. Csúpan arra vágytunk, hogy magunkévá tegyük ezt a jelentős metropoliszt, semmi többre. De kevesebbre sem.

Szünet

Egy kis kitérővel Berlinen át tettem meg az utat, ahol találkoztam a rokonommal, Gyurival. Ő Zsuzsi testvére, aki korábban látogatta a családomat Izraelben. Gyuri és Zsuzsi gyerekként vándoroltak ki Nagyváradról Amerikába. Zsuzsi a látogatása során mesélte el nekem, hogy testvére ismert producer Németországban. Ez természetesen felkeltette érdeklődésemet mint feltörekvő zenésznek. Így döntöttem: mielőtt Londonba indulnék, felkeresem Gyurit és bemutatom neki azt a CD-t, amelyet néhány hónappal korábban rögzítettünk.

Gyuri a Porsche-jával várt rám a berlini repülőtéren, majd az irodájába vitt. Valóban elismert producer volt Németországban és sajnos nem nyerte el tetszését az általunk készített CD.

Kedvesen megjegyezte, hogy inkább slágerekre van igénye rockzenék helyett. Zenei ízlése vitathatatlan volt; hiszen abból szerezte jövedelmét. Gyuri számára minden a zene értékesítéséről szólt – tehát a mennyiségről – anélkül, hogy minőséget említett volna. Sajnos alkotásunk nem felelt meg az ő igényeinek.

Vállalt vont és néhány órás beszélgetés után visszavitt a repülőtérrre.

Bár Glück Gyuri – igen, Glück jelentése szerencse német nyelven – visszautasítása meglepett engem, örültem annak a lehetőségnek, hogy végre Londonba érkezhettek és felfedezhetem ezt a gyönyörű várost.

Legyen Glück Gyuri társaságában vagy nélküle – Londonban ugyis rocksztár leszek, gondoltam magamban az Angliába tartó repülőn. Kuti már ott várt rám. Az énekes és a dobos néhány nap múlva csatlakoztak hozzánk.

Szünet

Egy vagy két hétig laktunk egy hostelben Shepherd's Bush negyedben, közös szobában. Nem volt könnyű dolog nyolc vagy tíz másik emberrel együtt aludni. Jöttek és mentek, beszélgettek, horkoltak és fíngtak. Szerencsém volt, hogy senki sem próbálta ellopni tőlem a drága és gyönyörű Gibson Les Paul gitáromat.

Az elektromos gitár a barna, elegáns Gibson tokjában pihent az ágy alatt, s bárki könnyen ellophatta volna. Minden alkalommal, amikor elhagytam a hostelt és visszatértem, kellemes meglepetés ért: a gitárom még mindig ott volt.

A hostelben folyamatos volt a forgalom a világ minden tájáról érkeztek emberek. Nagy szerencse volt, hogy Myra-hoz költözhattünk, így végre elhagyhattuk azt a kedves, ám kaotikus hostelt. Habár alapvetően a hostel vendégei rendkívül kedvesek voltak, mi Londonban saját életet akartunk építeni; nem csupán turisták szerettünk volna lenni, hanem valódi rocksztárok.

A hangszereinket a Shepherd's Bush-ból hoztuk magunkkal és beköltöztünk Myra-hoz a Belsize Parkba. Így már valódi otthonunk lett Londonban; boldogsággal töltött el minket az a tudat, hogy egy lépéssel közelebb kerültünk célunk eléréséhez.

Hiszen immár Londonban jártunk!

Szünet

Egy menedzserrel is felvettük a kapcsolatot, kit Izraelben ismertünk meg. Bár ő korántsem volt profi szintű menedzser, kezdetben hajlandónak mutatkozott segíteni karrierünk fellendítésében. Néhány koncertet már sikerült lefoglaltatnunk vele, és további lehetőségek vártak ránk. Megjelentünk a megfelelő helyeken és abban bizakodtunk, hogy hamarosan áttörünk. Nutcase-ként – ki állhatna az utunkba?

A zenekar hangulata kellemes volt, időnként még euforikus is.

Időről időre a legkedvezőtlenebb próbatermekben gyakoroltunk, melyek azonban még mindig eléggé költségesek voltak, de szükséges volt folytatnunk a gyakorlást annak érdekében, hogy ne hagyjuk el a rutint. Az utazások a városi metróval ezekbe az olcsó próbatermekbe néha több mint egy órát is igénybe vettek. A (nekünk) drága próbatermek – nekünk minden drága volt – bérleti díjai és a hosszú utazások miatt kizárólag a legszükségesebb dolgokat gyakoroltuk, remélve, hogy minden rendben lesz majd a koncerten.

Szünet

Mivel amatőrök voltunk, de törekedtünk arra, hogy profivá váljunk, a koncerteken előfordultak néha nehézségek. Egy alkalommal például a basszusgitáros csak pár dal után vette észre, hogy hangszórója nincs bekapcsolva. Ugyanakkor ez nem volt annyira problémás, mivel ezt mi sem vettük észre. Mindannyian elkövettünk hibákat a kezdeti időszakban. Szintén szerencsénk volt, hogy közönségünk nem volt teljesen tisztában dalainkkal, így nem figyeltek fel arra sem, hogy az énekes időnként elfelejtette a szöveget. Minket magunk is teljesen lefoglalt a saját szerepünk a fellépésen, így észre sem vettük finom jelzéseit arra vonatkozóan, hogy segítsünk neki a szöveggel.

Szünet

Az efféle apró akadályok nem állták utunkat, hanem épp ellenkezőleg, hozzájárultak fejlődésünkhöz és segítettek csökkenteni a hibák számát a következő koncerteken. Ezek a kisebb nehézségek tanítottak minket arra, hogy bekapcsoljuk a hangszórókat és megtanuljuk a dalszövegeket.

Szünet

Egy alkalommal profi zenekarral léptünk fel, akik saját roadie-kkal és felszereléssel rendelkeztek, valamint rajongótáborral is büszkélkedhettek. Már kiadtak egy lemezt és videóklipjeik is szerepeltek az MTV-n. Különös módon nekünk kellett utánuk színpadra lépnünk, talán a késő esti időpont miatt. A közönség nagy része elment, alig maradt valaki, aki minket hallgatott volna.

Az előadásuk után kezdő zenésznek tűntünk hozzájuk képest. Az önbizalmunk megrendült ugyan, de kitarottunk: céltudatosan haladtunk előre, fejlődni szerettünk volna és gyorsan elérni a célunk. Szerettük volna felvenni egy lemezt, koncertezni és rocksztárokként vívni ki a megérdemelt hírnevet. Úgy gondoltuk, idővel mindent el tudunk érni. Már tizenegy koncertet adtunk és úgy tűnt, hogy minden jól sikerült.

Azonban 1997 tavaszán el kellett hagynunk ezt a metropoliszt, mert vízumaink lejártak. Elhatároztuk magunkban, hogy hazamegyünk Izraelbe egy rövid időre, pár héten belül pedig Angliába visszatérve új vízumot igényeljük hosszabb tartózkodásra. Hazautaztunk tehát, maradtunk egy ideig otthon a szüleinknél, majd új vízummal térünk vissza Angliába.

Ez volt a terv. És így is történt.

Szünet

Csak nem tudtuk, hogy a következő repülővel már visszaküldenek minket Izraelbe. Az angolok döntése észszerűnek bizonyult. A teázás közben valószínűleg azt gondolták: Nos, itt van újra ez a néhány fiatal srác a hangszereikkel, milyen csodálatos. Könnyű prédának tekintettek bennünket, hiszen az ilyen tehetségekből már több mint elég volt az angoloknak. Úgy látták, nincs szükségük további importra belőlünk.

Egy kétértelmű angol mosollyal, ami teljesen mást jelent, mint amit mutat, hazaküldtek minket.

Az esetünkben valójában eléggé egyértelműek voltak.

És a következő repülővel kiröpítettek minket.

Szünet

A Gatwick repülőtéren játszódott le mindez. Mielőtt hazaengedtek volna bennünket, valamiféle repülőtéri börtönbe helyeztek el. Úgy éreztük, mintha a valóság elhagyott volna minket.

Ebben a szürreális helyzetben találtuk magunkat – akár akartuk, akár nem.

Hiányzott az angol vendégszeretet. Bizonyítékokat kerestek – és sajnos találtak is. Koncerteket nem adhattunk volna, nem végezhattunk volna ugyanis munkát. A helyzetünk egyértelmű és világos volt: Angliában nem voltunk kíváncsiak, sem mi, sem zenénk.

Szünet

A repülőtéri börtönben azonban méltósággal bántak velünk. Az angol személyzet mosolygott felénk. Kávét kínáltak. Ám a jókedvük nem ragadt ránk át. Szomorúságunkban meglepve álltunk ott, kérdően merengve.

Mi történt?

Mire számíthatunk?

Vajon véget értek az álmaink?

Szünet

Ezeket a kérdéseket még magunknak sem tudtuk feltenni. Csak később vetődött fel bennünk ez a gondolatmenet. A sokk annyira megbénított, hogy nem volt erőnk gondolkodni vagy érezni.

A Gatwick repülőtér börtöne nem kedvezett a pozitív gondolkodásnak. Egy dolog biztos volt: Ami itt velünk történik, az nem lehet jó dolog. Éreztük ezt, sejtettük is. De semmit sem értettünk belőle; csak azt tudtuk, hogy ami körülöttünk zajlik, az rossz irányba halad.

Gondolataink elakadtak, dadogva kerestek utat maguknak; csak úgy forogtak-ke-ringtek körbe-körbe anélkül, hogy megoldásra bukkantak volna ebben a zűrzavarban.

Nem, ez így nem volt jó.

Egyáltalán nem!

Szünet

Az angol repülőtéri személyzet kedves mosolya sem volt képes segíteni rajtunk. Úgy éreztük, mintha egy borús angol film forgatásába csöppentünk volna rengeteg esővel és sűrű éggel véve körül. Az angol időjárás szinte belénk ivódott.

A „cellában” néhány melegítőbe öltözött feketével és kelet-európaival találkoztunk. Elképzelhető, hogy oroszok vagy lengyelek voltak.

Néhány órával később két kedves angol személy vezetett vissza és hangszerünket az El-Al repülőgéphez, amely Izraelbe szállított minket, ahonnan csak néhány órával korábban indultunk el álmaink megvalósítása érdekében.

Ez nem jelentette a zenekar teljes végét, de közel kerültünk hozzá. Majdnem olyan volt, mintha minden befejeződött volna. Szerettük volna folytatni tovább, ám röviddel az angliai kiutasításunk után a basszusgitárosunk egy próba után Tel Avivban átadta dobostársunknak a Dr. Hofmann nevű kis bélyegszerűséget, majd azt mondta neki, hogy szopogasa.

Szünet

A dobos busszal tért haza Petach Tikvába és a pszichedelikus hatás ekkor ébredt fel benne. Dr. Hofmann igazi erejét mutatta meg ebben az esetben, túlnőve önmagán. Szó szerint ez volt utolsó utazás. Dr. Hofmann foglyává vált és soha többet nem engedte el őt semmilyen módon.

A kábítószer felforgathatja az egész életet az egyik pillanatról a másikra.

Doktor Hofmann ismerős lehet e téren. ■■■

■ **Robert Scheer** 1973-ban született Nagykárolyban, Romániában. Anyanyelve magyar. 1985-ben családjával Izraelbe települt át. Egy megszakadt rockzenész karrier után filozófiát tanult Haifán és Tübingenben. Az első könyve, a *Der Duft des Sussita (A Sussita illata)*, 2012-ben jelent meg, melyet számos más német nyelvű kötet követett. 2022 szeptemberében „haza”-tért, és recepciósként, valamint pincérként dolgozott egy olasz vendéglőben. 2023 végén elkezdett anyanyelvén írni, magyarul, ami mindig is az álma volt.

hősiesség megrontója

hősiesség megrontója
a bűntudat, bátorságodé
a komplex körülmények.
mindegy, ha ártatlanságod
éig ér, földre ránt a gyűlölet
vagy más csoportos érdek.

a névtelenség védelmező
köntös, papucs helyett
biztos otthon a csoszogás.
mindegy, hogy háziúr
vagy hívatlan gondnok,
teádban a gaz, cukros-
lében forgó kecskedarázs.

a versírás perverz dolog
vagy inkább csak bizalom kell
hozzá. akit szeretnek, ritkán
szorong, verset ír, míg oldódni,
viccet mesél a tompa acsarkodás.
többnyire a sűgött szöveg kell,
nem a gázfűtött lakás. erkölcs
vagy ihlet, ki mire lát, névre
szólóan érkezik siker vagy
a múltékony megaláztatás.

tyúkszem

kinek a tyúkszemére léptél,
hány vétlen mondat szólt ellened.
hová adtad a voksodat akkor, kértél-e
sót, borsot szigorú csöndű ebédeken.
melyik nőre vetettél szemet, hálót,
életidőt. szabad volt-e álldogálni ott,
vagy ki tartott, és mire számot, lesből
vadra várva, míg te csak fűtyörésztél
céltalan. hány alku maradt el, mennyi
térdhajtás, tapintat. jobb lett volna
mindenért sorba állni, és talán az isten-
telenek is hagyták volna a lánglelkű
hülyét, itt helyben, egy darabig
írdogálni. ma összecsucslasz akár
egy szótól, hogy becsöngetnek hozzád,
előre rettegysz. elég lesz mostmár
a kegyetlen hóbortból, ahogy lesz,
legyen. sósperec az önkény, gondtalan
láb tapossa porrá, ami a bajból megmaradt.

Kürti László 1976-ban született Vásárosnaményban. Költő, író. A *Vörös Postakocsi* folyóirat versrovatszerkesztője. Könyvei: *Félszavak* (1999), *Akvárium* (2003), *Alkalmi otthonok* (2007), *Testi misék* (2012) *a csalásról* (2017), *Ahogy én öleltem* (2020).

Török, nem hajlik

Nulla

Csak néztük a teraszról, ahogy elmész. Megfordulsz, tétován intesz, aztán már nem nézel vissza többé, vonszolod a degeszre tömött táskát, a járda melletti hóban varjak sétálnak. Az egyikük szemén keresztül látni vélek egy sokkoló fekete-fehér híradófelvételt, tengerpart olajkatasztrófa után, lassú, fekete felvert hab, kíméletlen halálcsapda. Aggodalmas Greenpeace aktivisták tördelik a kezüket, tehetetlen dühvel járkálnak fel-alá. Köztük vagyunk mi is. Jobb híján feltekintek a teraszunkra, és azt gondolom, ez nem is valóság, ez egy Poe novella, majd kiderül minden elhangzott szóról, hogy csak képzeltük, ilyenek nem hagynák el a szánkat, miért is.

A varjúszem lecsukódik, a közvetítésnek vége.

Miért is?

Nem nagyon tudtad indokolni, csak azt ismételted, hogy ez így nem mehet tovább.

De mi? A legjobb tudomásunk szerint felhőtlen gyerekkorod, a tagadhatatlan tehetséged okán learatott iskolai babérok, a sport sikerek. Mi hiányzott ebből, kérdelem én? Ott voltunk mindig melletted, a szenzibilis, támogató szülők, akik szelíd erőszakkal terelgettek a helyes döntések felé, megadva a választás, a döntés lehetőségét, nem gördítve akadályokat azok elé, még akkor sem, ha homlokegyenest más irány mellett voksoltál akárcsak egy nappal előtte.

Ez lett volna a baj? A túlságosan is megengedő, elfogadó attitűd? Talán a nehézsorsú osztálytársaidal kellett volna példálózni, akiket vertek, manipuláltak otthon? Vagy éppen hogy nem kellett volna elővenni a mi hányatott sorsú gyerekkorunkat, amikor már semmi mással nem tudtunk harcolni a maradásodért?

Nincs válasz, és azt mondtad, nem is lesz soha.

Mivel soha többé nem akarsz minket látni.

Ilyet hogy lehet kijelenteni? Pláne az együtt töltött, állítólagosan harmonikus majd tizennyolc év után. Mi történt, ami miatt ez mehet a feledés kukájába? Ha csak egy kamasz szerelem lenne, az majd elmúlik, kivárjuk. Ha megzavarta valaki az agyad, keresünk rá megoldást. Mert ez a mi zsigeri reakciónk. Hogy mi próbáljuk orvosolni a helyzetet.

Most éppen ezt utasítottad el.

De miért is?

Nincs válasz. Nézzük a letaposott hóban a többi lábnyom közt elvesző utolsó, általunk is követhető lépteidet és nem értünk semmit sem. Egy németországi barátom szerint az utóbbi időben rengeteg gyerek tűnik el nyomtalanul a szülei látóköréből.

Te vajon most hova indulsz? Nem félsz? Nem érzed maga végtelenül árvának, elveszettnek és magányosnak? Miért csinálod ezt velünk és magaddal?

Miért történik ez? Ki a hibás?

Egyáltalán van értelme feltenni ezt a kérdést? Változtat valamit azon a tényen, hogy elmondásod szerint nincs ránk szükséged?

Nem, nem gondoljuk, hogy ez hálátlanság részedről, őszintén, nem. Mi többet kapunk azáltal, hogy gondoskodtunk rólad, hogy felneveltünk, ez nem is kérdés. Az életünk értelme voltál.

Mi az, hogy voltál? Ilyet nem lehet mondani, ez nonszensz. Itt vagy, itt leszel velünk, akkor is, ha nem akarod. Ki tilthatja meg neked, hogy veled büszkélkedjek a világhálón? Innentől lényegtelenek azok a felhördüléseid, hogy „ne már, apa, ez ciki”! Bocsi, kis pajtás, de a te szabadságod engem is felszabadított. A közös emlékeink legalább annyira az enyéme, mint a tied. Jogom van megosztani őket. És ehhez az engedélyed sem kell. Te miket terjesztesz majd rólam, hogy igazold a döntésed? Ha elhatározásod szerint, soha nem találkozunk, én kinek tartozom elszámolással? Neked? Magamnak?

Kérem én, ezt szándékosan csináltad? Hogy felrobbantsd az úgymond rózsaszín babaházat? Ha ez egy sima lázadás lenne a konformizmus ellen, meg is érteném. De elmondásod szerint nem erről van szó.

Akkor miről?

Eszembe jut anyám egyik mondata, amikor megkérdeztem tőle, te mitől érzed enyire rosszul magad? Attól, hogy évtizedekkel ezelőtt elváltatok korhely apámmal, hogy nem találtál igaz társra sem a magánéletben, sem a hivatásodnak választott állatmenetében? Az volt a válasza, hogy „tudod te azt nagyon jól”. Csakhogy ez nem igaz! Fogalmam sem volt, mire utalt! Ez vajon nem gonoszság?

Az nem méltánytalan, hogy nem mondd el, miért szakítasz meg minden kapcsolatot a szüleiddel?

Ott hagyta anyádat a liftajtó előtt zokogva, hiába próbáltalak visszatartani.

Nem tudom, mit lehetett volna még tenni.

Azt mondtad, *soha többé nem akarlak látni benneteket.*

Egy

Még akkor sem hittük el, amikor eltűntél a metrólejárat tömegében. Logikus lett volna, hogy egymást hibáztatjuk a történetekért, de ez fel sem merült abban a dermedt csendben. Mintha az alattunk nyüzsgő piac is kihagyott volna egy ütemet a kora reggeli pulzálásból. Úgy tűnt, mintha a kéregetők is lelassították volna a céltalan ténfergésüket, közeledtükre még a szétszóródott szemét közt ügyelgő varjak sem rebbentek odébb.

Innen fentről, az erkélyről úgy hatott az alant elterülő világ, mintha azon semmi nem tudna sebet ejteni.

A sebek nem is ott voltak, hanem a szívünkben, a lelkünkben, a zsigereinkben, a legutolsó sejtekben. Mintha a varjak onnan lakmároztak volna korábban, és ezért visel-

kedtek annyira renyhén és lustán a dolguk után siető járókelők közelében. Senkit nem érdekelt az a négyemeletnyi magasságban megszületett pokoli fájdalom, amitől letaglózva meredtünk egymásra.

– Visszajön – próbálkoztam megölelve a feleségem derekát –, ki kell várni, nem lehet másképp.

Már nem voltak könnyei, úgy nézett rám, mint egy szomjazó a sivatagban.

– Nem fog – suttogta –, de hiszen ismered, milyen.

– Nem – válaszoltam –, nem ismerem. Azt hittem, hogy igen, de nem.

Pedig minden este, elalvás előtt felváltva ültünk az ágya mellett és el sem hittük, mi mindent megoszt velünk a titkaiból. Én éreztem kellemetlenül magam, annyira. Azt gondoltam, jó válaszokat tudok adni a kérdéseire. Ha meg nem, abból nyilvánvalóvá lesz, hogy fogalmam sincs, mikor hullik bele a Föld a Napba. Ez volt az a félelme, ami legelőször megdöbentett. Milliónyi más dolog miatt aggódhatott volna, kezdve az iskolától, az úgynevezett barátaigi, a nagyszülei elvesztésének lehetőségétől egészen a lift elakadásáig két emelet között.

Egyszer kaptunk két nyulat ajándékba, jobban mondva ő kapta húsvétra, de a jószágok további sorsáról nekünk volt feladatunk dönteni. A két kis alamusziról legkevésbé sem az jutott eszébe az embernek, hogy fürgék, mert naphosszat csak gubbasztottak egy sarokban. Mégis egy adott pillanatban kiszöktek, s az egyiket négy emelettel lejjebb, a pincében találtuk meg, míg a másik örökre eltűnt. Hiába magyaráztuk neked, hogy előbb-utóbb amúgy is elköltöztettük volna a két jószágot valahová vidékre, ahol beteljesedik a sorsuk, te azon aggódtál, hogy *hiányozni fogsz nekik*.

Ez bizony lehetett volna intő jel, de mi nem gondoltuk annak.

És nem figyeltünk oda azokra a környezetünkből érkező kritikákra sem, hogy talán túlságosan is sokat foglalkozunk veled – micsoda marhaság, gondoltuk, hát nem az a természetes, hogy az ember a lehető legtöbbet adja magából a gyerekének? Miért baj az, hogy a hiányérzet legcsekélyebb jele nélkül tudtunk lemondani olyan programokról, eseményekről, amikért mások a kezüket-lábukat törték volna. Nekünk te voltál a luxusunk, nem lehetett konkurensed, kínálhatott bármilyen egyedi attrakciót az élet, könnyedén mondtunk rá nemet, és vonultunk le inkább a közeli parkba a virágágyások közé fogócskázni.

Hogy honnan volt bennünk ez a megengedő attitűd? Netán korábbi vétségek és tévelygéseink ellentételezéseként könyveltük el ezt a mértéktelen odaadást. Nem is tudom. Könnyedén teljesítettük, szóval korántsem gondolnám holmi folyamatos canossa-járásnak.

Betereltük magunkat a széles teraszról, és leültünk a sötét szobában, hátha válaszra lelünk a ránk telepedő csöndből. Automatikusan kitöltöttem két pohár vodkát és megpróbáltuk elgondolni, mi történik most veled. Igazából nem is a most, hanem a jövő miatt aggódtunk. Az ember egy ideig élél az otthonról hozott tárgyi és szellemi munícióból, de utána mi lesz? Mindazon részei az életnek, amik tőlünk függték, hogy tudnak majd működni használati útmutató nélkül? Soha fel sem merült, hogy ezekről valamiféle olyan magyarázatot kéne adni, mint hogy milyen módon éli túl a disznó, ha rántott hús készül belőle. Lehet mondani erre, hogy a tudás birtokában mesterségesen kiszolgáltattottá tettünk téged, de hát ez nyilvánvaló badarság.

Az ember nem fűz magyarázatot minden cselekedetéhez, gondolván, hogy ez egyszer majd követendő minta lesz. Az életvitelünk, a cselekedeteink magukért beszélnek

az ilyen helyzetekben, elvégre senki nem gondolhatja, hogy két lábon járó példagyűjteményként kéne viselkednie a nap 24 órájában.

Ezen az alapon joggal vethetnénk fel a kérdést: te mit tennél most a mi helyünkben?

Felmerülne benned például, hogy bizonyos helyzetekben egy szülőnek keményebben kellett volna megnyilvánulnia? Térjünk majd vissza erre, ha gyereked lesz.

– Az ismerősök – ragadta meg a karom a feleségem. – Nyilván kérdezősködni fognak nála is, nálunk is, hogy mi történt.

– Ez most a legkisebb gond – válaszoltam pikírten, mert a hirtelen mozdulattól majdnem melléoccsantottam a vodkát. – Ne lepődj meg, ha kiderül, sokan előbb tudtak az egésztől, mint mi.

– Nem magától találta ki, az egyszer biztos – szipogta elgyötörten. – Egész biztos, hogy befolyásolták valamilyen módon... Olvastam nem egy ilyen esetről.

– Az iskolaigazgató tud valamit. Csak a személyiségi jogok miatt nem beszélhet – blöfföltem.

– Könyörgöm, két hét múlva lesz csak tizennyolc éves... de facto még gyerek!

Ekkor már zokogott. Lényegében egy rakás használt papír zsebkendő közepén ült. Azon tűnődtem, ha át akarom ölelni, bele kell, üljek ebbe a taknyos halomba. Ezért inkább letérdeltem elé, s a kezemmel próbáltam kisimogatni görcsbe rándult arcvonásai közül a könnyeket.

Hogy eltereljem a figyelmét valamennyire, azt kezdtem fejtegetni, mennyivel szerencsésebbek vagyunk azoknál a szülőknél, akiknek egyáltalán nem lehetett gyerekük.

Úgy nézett rám, mint aki megőrült.

– A tudat, hogy él, annak azért megnyugtatónak kell lennie... – próbáltam védeni az elgondolásomat, de a pillantását látva abbahagytam.

Miként ő is a sírást. Azzal hízelegtem magamnak, hogy lám, lám, kézben tartom a dolgokat.

– Mi lesz vele? – ingatta a fejét. Összekuszálódott haja csatagos tengeri moszatként tapadt a homlokára. – Tegnap este hogy volt képes jó éjszakát pusztítani, ha már készült erre a...

Képtelen volt befejezni, elfúlt a hangja.

Kint közben teljesen beesteledett. A téren kigyúltak az ostorlámpák fényei. A megindult hóesésben a túloldalon álló templom sziluettje úgy meredt az ég sötétjébe, mint a süllyedő Titanic orra. A harangtorony halovány őrlámpája hol eltűnt, hol újra láthatóvá vált, mintha pislákolásával azt üzenté volna: van remény. Amikor a hó a mellvéd tetején kétujjnyira hízott, már nem voltam ilyen bizakodó. Arra gondoltam, a színe alapján akár só is lehetne, ami egyszer csak olyan súlyos lesz, hogy leszakad alatta az erkély. A kivonuló katasztrófa védelmisek maguk sem értik majd, hogy történhetett ilyen, hiszen nem voltak előjelek, mondják.

Kettő

Nem mondom, hogy nem voltak előjelek. De hát, sejtettük, hogy az életed ezen szakasza semelyikünk számára nem lesz könnyű. A kortársaid jórészt túl voltak a nagyobb zökkenőkön, amiket szelíd távolságtartással szemléltél – úgy is mondhatjuk, bizonyos értetlenséggel, mint aki azt mondja: na, ez meg mire volt jó. Hozzájuk képest elfoglalt-

nak tűntél, mint aki nem ér rá ilyen sehova nem vezető kitérőkre. Mintha mindig kicsit nagyobb perspektívák tükrében szemlélted volna a vergődésüket a nagy útkeresésben, s ebből a látószögből nem is ért fel hozzád a fájdmuk. Annyira magabiztos voltál, annyira más, mint ők, hogy nem is próbálkoztak megértetni veled, mi zajlik bennük.

Talán ez a magad számára kitalált izoláció az, ami nem igazán tett a barátjuddá. Amit azzal intéztél el, hogy velünk büszkélkedtél. A te előadásodban nálunk otthon az élet nem állt másból, mint csupa móka-kacagás. Épp csak annyira voltál gimnáziumi trendkövető, amennyire az nem sértette ezt a kívülállóok számára nyilván már-már gusztustalan családi harmóniát.

Egyszer meg is jegyezte a feleségem, hogy érthetetlen ez a kényszeres igazodás az értékrendünköz, hiszen semmit sem teszünk annak elfogadtatása érdekében, sőt. Éljük az életünket, amiben olyan illékony elemek játszották a főszerepet, mint a – le sem merem szinte írni – kölcsönös tisztelet, a segítő kritika és az elme asszociációs pályáit folyamatosan karbantartó humor.

Nem is nagyon akartuk elhinni, hogy a valóságban is létezik az a filmekben és regényekben lefestett ideális állapot, ahol a korábbi gyerek-szülő kapcsolat különösebb kataklizmák nélkül alakul át úgynevezett felnőtt barátsággá.

Jó, mondtál olyat, hogy „nem akarok rendes lenni”. Amire vigyorogva és egyszerre vágtuk rá, hogy „ha ez felmerül benned, akkor jó eséllyel nem is kell ettől tartanod”.

Az igazság az, hogy mielőtt találkoztunk a feleségemmel, mindketten elég vad életet éltünk. Ezek után nem tűnt különösebb luxusnak odafigyelnünk egymásra és arra a kis jövevényre, aki tizenhét év és ötven hét együttélés után egyik napról a másikra elvágta a köldökszinórját.

Itt álljunk meg egy pillanatra, mert ugyebár azért nyilván kellett, hogy legyenek előjelek. Amiknek az a természetük, hogy csak utólag ismerhetők fel, és szigorúan tilos őket összekeverni az okokkal. Mondjuk, ha két ország háborúba keveredik, annak vannak előjelei, de mindenki számára világos, hogy az okok a közös történelmi múlt sűrű szöveteiből bonthatók csak ki. Ilyenkor aztán előkerül a történészek kedvenc vessző paripája, a szembenézés önmagunkkal, de mi a helyzet békeidőben? Ki a bús borongós jóisten figyelni ilyenkor az előjeleket? Ha süt a nap, miért cipeljek magammal esernyőt?

Nem mintha nekem ne lett volna mumusom a túlon túl rendezett világ, a lekerekített élek, a tolerancia és a megbocsátás etikettjének folyamatos gyakorlása. Mint mondtam, meglehetősen viharos fiatalkor után találkoztunk a feleségemmel. Nyilván egy csomó, utólag szégyenteljesnek minősíthető agresszió voltunk már túl, amikor úgymond eljött az önvizsgálat ideje – ez egyébként legalább akkora képtelenség, mint a hivatalos retorikában akkortájt sokat emlegetett békeharc.

Szóval ott tartottunk, hogy előjelek.

Leszögezem: nem voltak előjelek.

Ennek ellenére, mint halotról a rokonok, felidéztek azokat a momentumokat, amik esetleg utalhattak a váratlanul bekövetkező kataklizmára. Erre mondanák a szakemberek – és ezekből bőven akadt az elkövetkező életünkben –, hogy kibeszéltük a fájdmunkat.

– Mi van, ha azt hitte, már nem szeretjük? – kérdezte a feleségem az első átvergődött, a folyosói kulcscsörgésekre riadó, félálomban eltöltött éjszaka után, csöndes betetőrésszel szemlélve, ahogy a kávégép, híján az alátett csészéknek, beteríti a konyhapultot forrón habzó fekete lével. – Mi van, ha nem hitte el, hogy őszintén támogatjuk

a szigetországi felvételijét, s nem csak el akarjuk távolítani innen? Hányszor elmondtam neki, hogy a szívem szakad meg, de el kell fogadnom, ha többre vágyik, mint amit mi nyújtani tudunk neki.

Némán nyújtottam felé a konyhai papírtörülőt, automatikus tépkedtem a következő darabot, amíg sikerült feltakarítani a pocsékba ment kávétkat. Lerogyott az egyik reggeliző székre, ölébe ejtette maszatos kezeit, akkor láttam csak, hogy a pizzasájára is jutott a löttyből. A mellszabás táján alvadt vérre emlékeztető cseppek terültek szét – így néznek ki a szíven szúrt áldozatok a helyszínelős sorozatokban.

Látod, ennyire hülyék vagyunk. Gond nélkül elengedtünk volna több ezer kilométerrel odébb, tudván, hogy évente maximum kétszer láthatunk, most meg azon síránkozunk, hogy két kerülettel odébb vajon mibe keveredsz majd, ha nem lesz rálátásunk a dolgaidra.

Mert nem lesz. Megtiltottad, hogy keressünk, vagy hogy az ismerősi, baráti körben érdeklődjünk utána.

Egyelőre fel sem fogtuk, hogy ez valójában mit jelent, mert annyira a valóságtól elrugaszkodott követelésnek tűnt. Nem akartunk mi ellenőrizni, csak jelezni, hogy itt vagyunk, ha szükséged lenne valamire.

– Nem igaz, hogy nem tudtok kifizetni egy albérletet – sziszegted könnyben úszó tekintettel –, mit nem lehet érteni azon, hogy egyedül szeretnék lenni?

– De hát itthon is elvonulhatsz a szobádba, ha nem akarsz, nem is találkozunk – hangzott el valamelyikünkötől a logikusnak tűnő ellenérv.

– Az nem ugyanaz – omlottál a kanapé karfájára. Hm, hogy is mondjam, olyan színpadiasnak tűnt a viselkedésed. Aztán már kevésbé, mert kapkodni kezdted levegő után, és úgy néztél ránk, mintha erős dorongokkal ütöttük volna ki belőled a levegőt. Anyád rám rivallt, hogy azonnal hívdak orvost, mentőt, én bölcsen két Valerianát javasoltam, de már indultam is valamelyikünk mobiljáért.

– Ne – üvöltötted fuldokolva könnyben, takonyban –, ide pszichiáter kell!

Nofene? Mintha egy bábjátékos rántotta volna meg a zsinórjainkat, kaptuk oda a fejünket, anyád Munch *Sikolyát* játszott, én Vitéz János módjára rikácsoltam:

– Pszichiáter? Te megőrültél?

Akkor ez korántsem volt komikus. És természetesen nem is gondoltuk végig. Eddig mindig segítettünk. Akkor miért okoz problémát egy nyomorult albérlet, vagy egy lelki szakember felkutatása? Miért tűnt ez annyira abszurd kérdésnek?

Sosem felejttem el a könyörgő tekinteted. Fel sem fogtuk annak a súlyát, hogy életemben először azt kell megélned, hogy cserbenhagytak az egyébként odaadásukról híres szüleid. ■ ■ ■

Tóth Gábor Ákos (1955, Budapest) író, újságíró, mintegy két tucat kötet szerzője, melyek közül kiemelkedik a *Nyúltrapp*, az *Elengedlek végre*, illetve a 2012-ben indított *Édesvízi mediterrán* regénysorozat, valamint az utóbbi három évben megjelent balatoni történelmi trilógia. A *Török, nem hajlik* idén ősszel jelenik meg a Kalligram Kiadó gondozásában.

hiába próbáltam meg

Handke és Tandori nyomán

az ember a verebekre hagyatkozhat
 elől az államférfiak csoportképe
 vagy a füstölgő romok
 és a háttérben a verébcsipogás
 és Tandori a verebek fájánál

a kudarcok után nem tudom
 megmondani most sem
 hová lettek a verebek
 és hogy a sikerült nap eszméje
verébagykrém vagy verébkísérlet
 verébkísértet járja be Európát
 a verebek hiánya

*

mégis különös módon került
 azokat a wurlitzereket amelyeken
 tabáni verebek énekeltek
 mikor itt vonultak neki
 a fák a fű a mozivászson
 egy kialvatlan nő ült vele szemben
 a filmszínházban
 aki a verebek fájánál
 utánozta a távol lévő madarak csipogását

*

az ilyen délutáni rémálmodból
 csak az jelentette a menekvést
 ha mielőbb eltávozott e helyről
 a lemezváltás szünetében
 az iránymutató nyíl a távozót hurokba zárja
 a maradékat pedig burokba
 és 89 után jó volt az irány

semmi volt és megint csak semmi volt
 a szép ígéreteket bevilágította az eszme fénye
 az eszme szemefénye
 a televízióban a háborút közvetítették
 aztán évekkel később egy másikat
 érleltek számunkra valamit a napok
 és ugyanakkor a motyogás szándéka
 az ember egyszerűen motyogni akart
 a harangok kongása megint a templomokban
 nézem ezt a rádiót milyen fekete s kicsit lett
 hiába próbáltam meg vele
 kiradírozni a történéseket
 és visszahívni a verebeket
 azokba az ígéretes esztendőkhöz

Debreczeny György 1958-ban született Budapesten, jelenleg is itt él. Könyvtárosként dolgozik. Eddig 15 verseskötete jelent meg, a legutóbbiak: *Három menetben, kollázs nélkül* (AJ Téka Kiadó, 2020), *nincs semmi, Tandori úr: Tandori-kollázsok* (AJ Téka Kiadó, 2021), *akarom mondani* (Vár Ucca Műhely, 2024).

A mágus

„A mágia ógörög eredetű szó, jelentése szerint »varázslás«, ami az óperzsa mager alakból vezethető le. Ritualizált cselekvések, eljárások rendszere; a fizikai erők kiiktatásával, pusztán akaratereő és meghatározott gyakorlatok, mozgások, jelek segítségével az élőlényekre, tárgyakra, eseményekre gyakorolt befolyás művészete.”

Egy. Az ébresztőóra lenyomva. Egy, kettő. A telefon is. Hátha visszaaludna. Vagy ha lemerülne a veker. Vagy csak nem állította be jól. Az a biztos, ha mindkettő csörög. Egy, kettő, három, át a küszöb felett, igaz, ezzel csalt, mert háromszor vizelni egymás után nem tudott, viszont megborotváltkozott, háromszor kezet is mosott, mindháromszor ellenőrizve, hogy jól elzárta-e a csapot. Jól elzárta, nem csöpögött, de azért még híz is rajta. Csak nehogy megint elnyalja a menetet. Illetve a tömítést. Legutóbb is alig tudott újat szerezni, vett is rögtön egy csomaggal, manapság már mindenből újat kell venni, nem lehet javítani, a csapból is ez a harmadik.

Forr a víz, olvad az instant. Nem olyan finom, mint a főzős, de legalább nem robban fel, bár a vízfórralóval sem árt vigyázni. Egyszer az anyja mellérakta, nem világított, de izzott a fűtőszál, majd leolvadt, csak úgy prüszkölt, amikor hideg víz alá tartották. De a vízfórraló ki van kapcsolva, ki is húzta.

A gáz el van zárva. Mind az egy, kettő, három, négy. Igen, el van zárva. Igaz, nem is használta. De meg is nézi, a gombokat hosszan nézi, nincsenek eltekerve. Fazék sincs rajta hagyva.

Pizsama le, bal láb, jobb láb, nadrág fel, bal láb, jobb láb, ing a székre kikészítve, kivasalva, gombok, egy, kettő, három, négy, öt, a legfelső úgy marad, ne szorítson.

Indulni kell, vízfórraló, fazék, gáz, hat, hét, nyolc, cipő bal, jobb, a kulcs hol van, megvan, első zár, második zár.

Az ajtó jól be van zárva. Be van zárva. A kilincset még egyszer lenyomja, ki is mondja, be van zárva. Le a lépcsőn, bal lábbal kezd, bal lábbal érkezik. Mikor leér visszafordul,

jobb lábbal kezd, jobb lábbal érkezik. Kilincset megrázza, le is fotózza. Be van zárva, be van zárva. Nehogy valaki csak úgy benyisson a lakásba. Alkalom szüli. Kilenc, tíz.

Fehér, piros, fehér, piros. Átkozott folyosó! Meg kellett volna vétózni a lakógyűlésen ezt a pepita mintát. Most már mindegy. Fehér, piros, bár inkább vörös. Csak rá ne lépjen. Rá ne lépjen!

Tíz, tizenegy. Ki tudja már, hogy kezdődött.

Lehet, hogy ikervesztett, így a terapeutája. Hogy mi vesztett? Nem értette. Hát, hogy ott a méhen belül volt egy másik. A testvére. Aki meghalt. Elsovadt, összetöpörödött, talán az anyja foetus papyraceusként meg is szülte. Talán elszennyezte a magzatvizet, ami megbüdösödött, ott volt a tetem, ő meg nem tudott elhúzódni. Talán ezért taszítja úgy az érintés is. Kérdezzen utána, na, kérdezzen csak utána.

Kapun ki, jobbra el, tizenkettő, tizenhárom.

Nem tud utánakérdezni, az anyja már meghalt. Hát, pedig, a jelek szerint ez lehetett. Biztosan magát hibáztatja. Hogy megölte. Ezért akar mindent kontrollálni. Amit nem kontrollálhatok, attól szorongok, ugye? Persze, persze, hagyta rá, de szerinte ez hülyeség, pszichoblabla. Illetve bla bla bla.

Kapualj, zöldséges, kávézó. Tizennégy, tizenöt.

Tulajdonképpen lehet benne valami. Hogy ha mindent az ellenőrzése alatt tart, akkor talán elkerülheti a világ szörnyűségeit, azt a rengeteg rosszat, ami az emberre leselkedik. Így lehetett vele a teremtő is. Mindent hall, mindent lát, minden rendben van, legalábbis az akarata szerint. Más kérdés, hogy másnak esetleg más az akarata. Mindenkinek nem lehet jó.

Lottózó, dohánybolt, kapualj. A virághozoz be kell menni. Hol a kesztyű? Liliom, egy. Egy, kettő. Egy, kettő, három. A lényeg, hogy páratlan legyen. Fizetés kártyával, érintésmentesen.

Anna nem bírta. Eleinte. Teljesen kiakadt, amikor először voltak együtt és ő visszszámolt, mielőtt eldurant. De hát a jóisten is hetednapra végzett, mit kell ezen kiakadni? Aztán Anna elfogadta, ehhez igazította az orgazmusát. Ő volt az első, akivel idáig eljutottak. A többiek már a küszöb átlépésénél feladták. Te beteg vagy, ezt mondták.

Boltból ki, jobbra el, tovább egyenesen. Járdán a repedések, négy, öt, hat.

Az apja szerint az volt a baj, hogy az anyja, az a kurva, nem szoptatta eleget. Fontosabb volt, hogy minél előbb újra a főnöke alá fekhessen. Ezért szopta az ujját is olyan sokáig. Titkolta, még az oviban is, inkább nem aludt a délutáni pihenő alatt. Kivéve egyszer. Véletlenül. Az óvónő a többiek előtt kérdezte meg: te még mindig szopod az ujjad? Persze tagadta. Az óvónő azt mondta, ne hazudjon, mert elviszi a mumus. Azt mondta, a mumus éjszaka megy az emberért, amikor már épp elaludna, az ágy alól mászik elő, felkapaszkodik karmos kis ujjacskáival a lepedőn. Az óvónő egy rohadék volt. Erről nem beszélt a dokinak.

Az apjának végül meg sem mutatták a kis Évát, amikor megszületett. Mennyire félt, hogy nem bírja majd! Bírni fogod, nyugtatta Anna. Ne aggódj, bírni fogod. És igaza lett, tényleg bírta. Nem is volt olyan nehéz. Akkor még nem volt ilyen nehéz. Csak a pelenkázáshoz húzott kesztyűt.

Már csak ez az utcasarok, aztán a villamossal pár megálló. Hét, nyolc, kilenc. Ma nem lesznek sokan. Mindenki másnak ez csak egy átlagos szerda délelőtt. Nem olyan, mint elseje, amikor virágot visznek és mécesst gyújtanak. Ilyenkor maga lehet. Tíz, tizenegy, tizenkettő.

Leszállás, bal láb, jobb láb.

Az utcasarkon ott a lámpa, ha odaér mielőtt pirosra vált, minden rendben lesz. Minden rendben. Minden rendben.

Tizenhárom, tizennégy, tizenöt.

Persze akkor sem lett rendben, a terapeutának ezt sem mondta, amikor az történt a kis Évával, hiába számolt, alkudozott. Ha kiürül a tasak, mielőtt a nővér bejön, minden rendben lesz. Egy, kettő, három, csepp, csepp, csepp, az infúzió nesztelen csepgett, a kis Éva mellkasa emelkedett, süllyedt. Huszonnégyszer egy perc alatt, huszonnégy óra alatt harmincnégyezer-ötszázhatvanszor. Aztán dübönt a föld hétszáztizennégszer. Talán mégis inkább hamvasztani kellett volna, de Anna nem akarta, hogy megégessék. Újra. Ha nem hagyta volna a fazekat a rezson... Anna nem tudott megbocsátani. Magának sem. Ment utána.

Vörös folt a fürdőszoba padlóján. Vörös, fehér, vörös, fehér. Hiába sikálta, most is látja. Csak a vörös foltra rá ne lépjen.

Nem éri el, vörös a lámpa. Vörös, vörös, vörös.

Egy...

Iliás-Nagy Katalin 1985-ben született Budapesten. Újságíró, fotográfus. Korábban elsősorban riportokat, interjúkat, esszéket írt, az elmúlt néhány évben fordult a szépirodalom felé.

POLGÁR ANIKÓ

„Ha megpróbálsz

Beszélgetés Polgár Anikóval új verseskötetéről

az arcod elé tenni”

Szász Pál: A tavalyi ősz egyik várva várt könyv-újdonsága volt a *Fordított Gorgó* című köteted. Utolsó versesköteted majdnem tizenöt éve jelent meg, a *Régész nő körömcipőben* címmel. A köztes időszak koránt sem telt tétlenül, hiszen fordítás- és tanulmányköteteid, sőt, egy gyermekversköteted, a *Paleocsontevés* láttak napvilágot. De mégis, mi az oka annak, hogy a poézis „csinálása” ennyit váratott magára? A költő szempontjából milyen volt ez az időszak?

Polgár Anikó: Bár kevés verset írok, a versírással nem álltam le az eltelt időszakban. Ha néha, rövidebb időre el is tudja nyomni az egyik szellemi tevékenység a másikat (például a tanulmányok írása vagy a műfordítás a versírást), hosszabb távon nem tudja kiszorítani. Közvetlenül a *Régész nő* utáni időszakban egy ideig folytattam az ott elkezdett témákat, született pár szüléssel, vetéléssel kapcsolatos vers, ezeket besoroltam a *Fordított Gorgó*-ba, a *Magzatkorában meghal majd fiad* című ciklusba. Ebben a ciklusba már bekücsözött az Orpheusz-Eurüdiké narratíva, a kö-

tetbe is bekerült az *Eurüdiké sebé* című vers, mely a császármetszés utáni sebnek és a mitikus Eurüdiké kígyómarta sebének összejátszására épül. Ezután hosszabb ideig ebben a narratívában gondolkodtam, ebbe transzformáltam bele a kínálkozó versanyagot, s felmerült bennem, hogy tematikus köteté alakítom, de nem éreztem kiadásra érettnak az anyagot, ezért vártam vele. Azon is gondolkodtam, hogy a közben született gyerekverseket, vagy legalábbis egy részüket, ebbe a keretbe illesztsem, egy Orpheusz gyerekei című ciklusba. A *Fordított Gorgó*-ban is vannak Orpheusz és Eurüdikének gyerekei, de végül ide csak azt a ciklus illesztettem be, amit sokáig magamban Mitológiai játékoknak hívtam – ezekről a versekről már egyértelmű volt, hogy nem gyerekolvasóknak készültek. Sokszor változott tehát menet közben a koncepció, és kicsit szét is szalazódott, de ebből a távlatból könnyebb volt megosztani az anyagot.

SzP: A *Magzatkorában meghal majd fiad* ciklus, illetve a *Régész nő körömcipőben* a nőiség

és az anyaság köré rendeződő néhol orvosi vagy biológiai kifejezésekkel operáló nyelve ezúttal a női lét más aspektusát, az örege-
dést és az öregséget, a mentális funkciók ka-
pitulációját ragadja meg - pl. *A Gorgó támad,
Demens Eurüdiké, Hekabé az idősek otthoná-
ban*. Mitológiával legyen szólva, az őrlődő eu-
ripidészi hősnőket itt khtónikus istennőala-
kok váltják. A versek hősnőinek személyes él-
ményanyagból ácsolsz színpadok?

PA: Engem a mítosz a személyes élmények
objektíválásában segít, s ugyanakkor fordít-
va is: a mítoszt a mai élményanyag tudja élet-
re kelteni. Amíg egy antik maszkot a mú-
zeumi tárlóban nézel, üres lesz a tekintete,
megmerevedett, távoli tárgygyá lesz, amihez
nincs közvetlen közünk, de ha megpróbá-
lod az arcod elé tenni, mozdulni fog a sze-
me, élet költözik mögé. Akkor lesz félelme-
tessé, ha a maszk egyszer csak nem tehető
le, ahogy a tátott szájú Gorgó-maszk a kö-
tet egyik versében. Amikor az ember válik
maszkszerűvé. Amikor nem tud azonosul-
ni azzal az arccal, amit a tükörben lát. Ilyen
szempontból mindegy, hogy női vagy álta-
lános emberi tapasztalatról van-e szó, de én
a női tapasztalatok felől ragadom meg, mert
ezekre van közelebbi rálátásom. Az öregség
számos további témakört hoz magával, a te-
hetetlenségét, a testi átalakulását, az emléke-
zetét – a mítoszok ezeket is más megvilági-
tásba helyezik. A görög istennőkben a női lét
egy-egy aspektusa egyszerre is jelen lehet, Dé-
métért vagy Héra egyszerre lehet lány, érett nő
és megtört öregasszony. Ez a hármasság már
a *Régész nő*ben is benne volt, ott is megjelent
például az *Eleuszisz* című versben a megtört,
soványra fogyott, magára maradt, idős Dé-
métért alakja, aki mint egy fiatal anya, egy cse-
csemőt dajkál – ez az alak a homéroszi *Démé-
tér-himnusz*ból lépett át a mába. Sokat gon-
dolkodtam a *Fordított Gorgó* kötetszerkezetén,
felmerült, hogy a versek sorban végigvezes-
senek a női lét egyes stádiumain, de akkor
nem tudtam volna érzékeltetni ezt a mitoló-

giai komplexitást. Végül úgy döntöttem, a be-
tegségnarratívával indítok, így akár úgy is fel-
foghatók a vetélésre, szülésre, gyerekeknevelésre,
családi életre vonatkozó versek, mintha egy
idős, demens asszony fejében kavargó emlé-
kek lennének. Az első ciklus végén az idősek
otthonában fekvő Hekabé gondolatban egy
letűnt város, egy újra felépített Trója utcáin
bolyong. Az egész kötet egy khtónikus isten-
nőalak, a nagy ősanya elsorvadásával indul,
akire „a hó újra ráhizza a húst”, és a menny-
országot kereső középkori szerzetesek útjával
végződik, egy szigeten, ahol „csontok mered-
nek mézsfehéren”. Ezt nem két távoli véglet-
ként képzeltem el, hanem egymásba érő, egy-
másba átfolyó narratívákként.

SzP: Válaszodban a *Szent Brendan hajó-
zik* alciklusra utalsz. Szerintem az is fon-
tos, hogy az antik mítoszok világa a keresz-
tény korai középkor szentlegendái, illetve
a finn népi hitvilág felé is megnyílik – hiszen
a *Kötélvastag szakállban* Väinämöinen alak-
ja jelenik meg. A korai középkorban fordító-
ként otthonosan mozogsz (az *Illatos kenőcsök
házát* kétszer is kiadták), akárcsak a finn iro-
dalomban – melleleg a Comenius Egyete-
men sokáig a finn szakon is tanítottál, a kö-
tetben pedig ráadásul az egyik Eurüdikéről
szóló vers ajánlásában is találunk finn nyo-
mokat... Hogy épülnek egybe a különböző
kultúrkörökből származó inspirációk? Finn
versfordításaid, ha jól tudom, kötetben nem
jelentek meg – tervben van?

PA: Az első, ami a különböző kultúrkörök
összekapcsolódására vonatkozó kérdésed kap-
csán beugrik, egy diákkori emlékem: ülök
Helsinkiben az egyetemen és a híres finn
papirologus, Jaakko Frösén előadását hall-
gatom. Az előadó görögül olvassa fel Hé-
rodotosz történeti művének részleteit (az
Egyiptomról szóló második könyvet) és fin-
nül magyarázza. Az én életemben szervesen
összekapcsolódott az antik- és a finnélmény,
már csak azáltal is, hogy ógörög szakos diák-

Fotó: Cséfalvay Á. András | Fotrás: Napunk

ként voltam egy félévig részképzős Helsinkiben. Egy korábbi, budapesti részképzés idején (magyar–latin szakosként) a finn tanszék óráira is bejártam, akkor ismertem meg Outi Karanko-Papot, az ELTE akkori finn lektorát, akinek most a kötetben az *Eurüdiké varjúval és kislellyel* című verset ajánlottam. Sokat köszönhetek Outinak, aki egyébként maga is a latin nyelv rajongója, latin szakot is végzett. Outi volt a Kalligram finn számanak összeállítója 1998-ban, engem is bevont a versek fordításába. Az ő ösztönzésére kezdtem járni a Kalevala Baráti Kör rendezvényeire, táboraiba, ezek is meghatározó élményekké váltak. Az egyik finn nyelvi táborban (ahol magyarok finnül, finnek magyarul tanultak) az énekkar többnyelvű kultúrmasorral készült, én pedig azt a feladatot kaptam Outitól, hogy fordítsak magyarra pár latin szöveget a *Piae cantiones* című középkori finnországi dalgyjteményből. Ezek közül egy vers fordítása az *Illatos kenőcsök háza* című antológiánkba is bekerült. A személyes kapcsolódási pontokon túl a görög és a finn

mitológiának is vannak hasonló elemei, ezeket az összehasonlító mitológia kutatói is kimutatták. Kerényi Károly *Gyermekistenek* című tanulmányában a homéroszi Hermész-himnusz gyermekfiguráját Kullervo alakjával hasonlítja össze, a *Kalevala* egy másik szereplőjét, a világ kezdetén az első fákat elültető Pellervoint pedig az etruszk Tages finn hasonmásának nevezi. A kötetemben is megjelennek ezek a mitológiai kapcsolódási pontok, a *Kötélvastag szakáll* című versben a két mitikus dalnok, Orpheusz és Väinämöinen alakja villan fel. A márványkalács, szeletelve című részbe a képzőművészeti, zenei inspirációjú verseket gyűjtöttem, így került ide az Outinak ajánlott vers, melyet kedvenc finn festőm, Akseli Gallen-Kallela egyik festménye ihletett. Gallen-Kallela képeit többször is megnéztem a helsinki Ateneumban, s a *Kultakausi* című, a finn művészet aranykorát bemutató albumot egyszer Outival együtt nézegettük Lempääläben. Gallen-Kallela számos mitológiai ihletésű festményt alkotott, ám a *Poika ja varis* (*A fiú és a varjú*) nem mitikus, hanem realista tárgyú – a kötetben én ezt is beillesztettem az Orpheusz és Eurüdiké narratívába. A finn költészetet is nagyon szeretem, korábban terveztem egy fordításkötetet Mirikka Rekola verseiből, de egyéb feladatok miatt ez régóta halasztódik.

SzP: Egészen érdekesek az összeszövődések! A *Fordított Gorgó* középpontjában tehát az Orpheusz és Eurüdiké mítosz áll – a khtonikus aspektus itt is fontos. Hogy nyúlsz egy irodalmilag, kulturálisan ennyire terhelt mítoszhoz, amelynek Ovidiustól Rilkéig számos feldolgozása közismert?

PA: A mítoszok természetes létmódja a variabilitás, nincsenek kanonizált történetek, és a mitológia életképességét mutatja, ha az antik variánsokhoz hozzá adódnak az újkorriak. Nekem nem az irodalmi allúzió volt ebben a fontos, nem Ovidius-átíratot akartam csinálni vagy Rilke-hommage-t, csak a ma-

gam mítoszvariánsát, illetve variánsait akar-
tam elmesélni, hiszen a narratíva még a kö-
retemen belül is szétszálazódik. A történet –
bár az európai irodalom nagy témáit sűrít
magába, összefonódik benne a szerelem,
a költészet, a halál – nálam nem őrzi meg ezt
a fennköltségét, egy házaspár hétköznapi vi-
lágába transzformálódik át. Eurüdiké a szü-
lés után szinte félhalottként járkal a szerettei
között, egy árnyként, akit most hoztak visz-
sza az alvilágból, de még nem nőtt vissza tel-
jesen a csontozatára a hús, kis híján kicsú-
szik a ruháiból, átlibben a tárgyakon, még
nem tudja magába szívni az igazi, fönti leve-
gőt. A Sztüx mellől magával hoz szokásokat,
szagokat, emlékképeket. A házaspár nem tud
visszatalálni előző, a szülés előtti életéhez,
de úgy tesznek, mintha nem történt volna sem-
mi. Van olyan változat, hogy Eurüdiké csak
alkalmanként jár vissza, mert megérzi mond-
juk a meleg kalács illatát, vagy el akarja készí-
teni éjszaka a gyerekei tízóraját. Azzal a vari-
ánssal is eljátszottam, hogy Orpheusznak csak
nagyoskára, sokadik próbálkozás után sikerül
visszahoznia őt, addigra Eurüdiké mindent
elfelejt, még a nevét sem tudja leírni, csak
egy-egy szótagot tud kimondani, olyan lesz,
mint egy demens öregasszony. Közben Or-
pheusz is megváltozik, az egyik versben elhí-
zott, korosodó énekesként áll ki a színpadra,
egy másikban annyira izzad az alvilágba me-
net, hogy vörös foltok lesznek az egymáshoz
cuppanó, vaskos combjain. Az árnyak vilá-
ga ezzel szemben elborzasztóan steril. Orphe-

usz és Eurüdiké alvilága megkonstruált, szín-
padi jelleget is kap, Eurüdiké megkettőződik,
a kastélyablakból nézi az *Orfeo ed Euridice*
című opera előadását. Ez konkrét zenei él-
ményen alapszik, 2011-ben, amikor Stutt-
gartban voltunk a gyerekekkel, az Akademie
Schloss Solitude-ben, a kastélyudvaron adták
elő Gluck operáját, az előadás előtti napokon
zuhogó esőben próbáltak, a kórus átlátszó
esőkabátban énekelt. A zeneiek mellett per-
sze irodalmi allúziók is előjönnek, Euripidész
Alkésztisze (aki az egyetlen nő a görög mitoló-
giában, akinek sikerül élve visszajönnie az al-
világból), a Neküia és az Aeneis alvilágleírása.

SzP: Végezetül egy, a szerteágazó munkás-
ságotra, munkálkodásodra való tekintettel
nem is olyan közhelyszerű kérdés: mik a to-
vábbi terveid, min dolgozol?

PA: A *Fordított Gorgó* megjelenése óta írtam
néhány kalevalai ihletésű verset, lehet, hogy
csak egy versciklus marad, de lehet, hogy
nagyobb egységgé is kinövi magát. A versek
mellet kísérőzárókat, esszéket is kezdtem írni,
tervezem egy esszékötet kiadását A fákkal be-
szélgetni címmel. Kutatóként verstani kérdé-
sekkel és a magyar műfordítás-történet ala-
kulásával foglalkozom, hosszabb ideje dol-
gozom egy Devecseri Gábor munkásságáról
szóló monográfián, ehhez Devecseri fordí-
tásainak kéziratos variánsait, a levelezést és
egyéb kézirattári háttéranyagokat is igyek-
szem áttanulmányozni. ■ ■ ■

Polgár Anikó (Vágsellye, 1975): költő, műfordító, irodalomtörténész. Dunaszerdahelyen él, a komáromi Selye János Egyetemen tanít. Verskötetei: *Trója, te feltört dió* (1998), *Régész nő körömcipőben* (2009), *Paleocsontevés* (gyerekversek, 2019), *Fordított Gorgó* (2023).

Száz Pál (1987 Vágsellye, Szlovákia) író, irodalomtörténész, tanár, a Kalligram folyóirat szerkesztője.

Ahti belefagy a tengerbe

Akkor hirtelen megdermedt minden.
A lovakra ráfagyott a kantár,
a csikó belefagyott a kanca hasába.
A kutyák ott maradtak az udvaron,
behavazódva, mozdulatlan.
A galambok ráfagytak a háztetőre,
organikus, jeges, zúzmarás csipkedekoráció.
Bent a falra ragadtak a legyek, átlátszó jégburokban.
A szakács épp vágta volna pofon a kuktát,
de keze dermedten megállt a levegőben.
Fagyos lett a lég is, tapintható.
A szakácsnő keze a tésztában ragadt,
a király nemi szerve a királynőben,
a fagyos pehelypaplan alatt, a jeges hálószobában.
A királyi palota ablakait benőtték a csipkés jégvirágok.
Ahti belefagy a tengerbe, szakállá csupa dér.
A nap odafagyott a felhők mögé,
az örök sötétben csak a hó világít.
Egy hatalmas, csúszós jéghegy emelkedik észak kapujában,
csak az a halott tud majd átjutni rajta,
aki megőrizte egész életében levágott körmei
hegyes, jégbe akasztható darabjait.

Organikus robot

A halál elegáns szarvas.
A halál egy esetlen, nagydarab állat.
A halál egy állatnak álcázott növény.
Faágból a nyaka, tőkéből a feje.
Karók a lábai. Bőre faháncs. Tavirózsák a fülei.
A szeméből gubacsok néznek. Fűszálak az inai.
Sövény fonódik a hátára. Csípője helyén bokor.
Gyümölcs a húsa, porhanyós.
Alvilági gyümölcs a húsa.
Ehetetlen, keserű gyümölcs.
Hiisi szarvasa egy organikus robot.
Beprogramozták. Tör-zúz módszeresen.
Gubacsszeme nem lát. Tavirózsafüle nem hall.
Karólába csörtet. Fűszál ina kemény.
Felborítja a fazekakat.
Felrúgja a tejesdézst.
Kifolyatja a kását.
Kiönti a levest.
Ugatnak a kutyák a nyomában. Vonítanak a farkasok.

Fotó: Kardos Dániel

Felfordított krokodil

Vizek vették őket körül mindig, a kanálison át jutottak haza, a tavak mellett volt a legközelebbi bolt, egy óra járásnyira, a kút pár lépésnyire a magtár előtt, a kút-víz mindig bekészítve a rozsdás tetejű, pöttyös zománcos kannában, nem kellett csapvíz, fürdőkád, zuhany a kiszáradás ellen, a tanya fiatal házásokkal és gyerekekkel volt teli, közel érezték magukat a magzatvízhez, a duzzadó tejszatornákhoz, közelebről érezték az esőtől átnedvesedett föld termékeny energiáit.

D. hallgatag volt, akár a ladik pofadeszkájára rávéssett ponty. Keresem a szavait, nem vihette mindet magával a sírba. A halászoknak, horgászoknak, lápi és vízi embereknek nem kell sok szó, nekik hallgatni kell tudniuk, de mi az, ami hallgatás közben a fejükben jár? Csupa kép, megnevezések nélkül? Csupa artikulálatlan vagy hangutánzó, állati hang, emberi lejegyzés nélkül? Kell, hogy legyen egy tárház, ahonnan előveszik azt a legmegfelelőbbet olyankor, amikor mégiscsak megszólalnak, a legfontosabb pillanatban, lehet, hogy csak napjában egyszer, amikor fontos kimondaniuk mondjuk, hogy „Hú” – odakiáltva a laptárosnak, aki húzta a háló tartóvégét, jelezve, hogy most már elég, megállhat, nem szabad feszíteni tovább.

(Apró hagymák, áttelelőben)

Minél nagyobb egy élőlény, annál több időt tölt az anyaméhben: rá kell készülni az életre, meg kell vastagítani a bőrt, ki kell növeszteni a végtagokat. Ki kell várni mindennek az idejét. Megérni, látszólag szunnyadozva, elrejtve, mint a kapával húzott kis árokba egymás mellé bedobált apró hagymák, úgy fordulni, hogy lefelé is, fölfelé is ki tudjunk hajtani, hogy egy irányból minél mélyebbre kapaszkodjunk, másik irányból pedig minél feljebb jussunk, kifelé a sárból, porból, ki a szabad levegőre. A pikkelylevelek védenek, beburkolnak, segítenek áttelelni.

Mindennap írni kell valamit, lassan és gondosan, újra meg újra elolvasni magunk után, cserélni a szórendeket, leváltani egy-egy szót, összefirkálni, fölé írni, minden nap előlről kezdeni, mindig újra visszamenni a kezdetekhez, hátrálni, hogy előbbre juthassunk, ahogy a távolugró is hátra áll be, a sor végére, aztán hosszan nekifut, hogy minél jobban el tudjon rugaszkodni; minél hátrábbról gyorsul, annál előbbre tud, annál messzebbre tud ugrani. Nem elég, hogy bírd szusszal, a teret is jól kell tudni érzékelni, s közben egyensúlyban maradni, nem kibillenni – azon a vonalon tudunk legjobban haladni, amelyet már eredetileg is célba vettünk.

(A krokodil gyomrában)

Volt a falu, a tanya, a falu normái, a család, az emberek, a beléjük ivódott jellemek. Le kell bontani a jelenségeket, a mélyükre nézni, le kell hajolni hozzájuk, mert minél magasabbról nézel bele a mélységbe, annál kevesebbet látsz. Elég lesz-e, ha az ember a szakadék szélére hajol és bekukucskál? Megpillant-e valamit vagy csak odaképzelt egy-egy mozgó állatot, egy-egy a sziklába megkapaszkodott növényt, egy-egy színes, a többi közül kitűnő kavicsot? Nemcsak nyelvet kell találni ahhoz, hogy írhassek róluk, hanem szemet is, hogy meglássam, nézőpontot, hogy ezt-azt befoghasson a tekintet. Csak a saját emlékezetemben keresgélhetek, vagy találok-e külső támpontokat is? Nincs már senki, akit megkérdezzek, aki tudott volna mesélni, elnémult, már csak nyögédcsele, nyüszít, vinnyog, elfelejtette az emberi beszédet. Meg kéne tanulni interpretálni, lefordítani az állati hangokat, úgy kellene visszamenni az időben, hogy ezt a mostani nyelvünket, ezt az emberit se felejtjük el, hogy át is hozhassunk, közve-títhessünk is belőle valamit.

Ez a fönt és lent, a szakadék mélysége és a szikla magassága nem a megfelelő metafora, hiszen nem másztunk fel, nem kerültünk feljebb, nem vagyunk közelebb az égbolthoz, a naphoz, nem ritkult körülöttünk a levegő. Ott a mélyben sem voltunk soha, a szakadék alján, nem kellett összeszednünk minden erőnket, beszerezniünk mindenféle hegymászófelszerelést, mászóruhát, mászócipőt, sisakot, hurkokat és köteleket, nem kellett jégcsákány és karabiner. Akkora mélységből el sem tudtunk volna indulni, hiszen ahhoz, hogy megszerezzük a szükséges tudást arról, hogyan kell kijutni, ahhoz, hogy a kellékeket bekészítsük ahhoz, hogy kijussunk, már korábban is kint kellett volna járnunk, onnan kellett volna hoznunk mindent, ahová ezek segítségével el akartunk jutni. Talán az, ami mélységnek tűnik, olyan csak, mint a krokodil gyomra, az ellentéte nem a fönt, hanem a kint, az állatot természetes valójában a horizontális, nem a vertikális tengelyen kell elhelyeznünk, nem kell felállítanunk függőlegesen, a farkát lelógatva, az ég felé tartva az orrát. A múltunk nem lehet felfelé fordított krokodil. Mért lenne magasabban az írott, mint a beszélt, mért lenne feljebbvaló ez a megörökített, megdermesztett nyelv, mint az a valamikor eleven, harsány, aztán elhaló, semmibe vesző? Kezdődhet egy elbeszélés így is: amikor még benne voltunk a krokodil gyomrában... Na de belakható-e a krokodilgyomor?

Tárgyak voltak körülöttünk, amiknek nem tudom az igazi nevét, szavak voltak a levegőben, amiket azóta elfelejtettem. Felvillannak képek, de nincsenek hangok hozzájuk. Álmomban megszólalnak, de már egy kevert nyelven, rájuk rakódik minden későbbi rétegből valami. Hiába próbálom újra meg újra körbejárni azt a valamikor ismerős szobát, valaki azóta elmozdította a bútorokat, valaki kiürítette és mással pakol-

ta tele a szekrényeket, szagok ivódtak bele a terekbe, melyek még akkor nem tartoztak hozzájuk. Még a fényképalbumokban sincs semmi a helyükön. Volt egy időszaka, a betegség első fázisában, amikor mindent átrendezett, kipakolta a fiókokat, szétterítette a ruhákat, könyveket hordott át a földszintről az emeletre, az ebédlőből a hálószobába. A polcon különös alakzatokat rakott ki belőlük, besorakoztatta őket fejfel lefelé vagy úgy, hogy csak a könyvlapok néztek felénk, a könyvek gerince pedig a rájuk nyomtatott címekkel elrejtve maradt, belül. Az albumba ragasztott fényképeket kitépkedte, a dobozban máig is össze-vissza vannak, holott még a nagymama rendezte el a legrégebbieket, időrendben, feliratokkal. Sokat össze is gyűrt vagy tépett közülük. Sokáig ez volt a kedvenc foglalatossága, amikor már írni és beszélni sem tudott, a képeken és a könyvekbe vagy az újságokba leírt, megtalált és felmutatott betűkön, szavakon keresztül kommunikált. A fényképek a múltját jelentették, sokat az anyjától hozott magával, visszanyúltak több generációra, több évtizedre, s ott volt a fiatalsága is, a mi gyerekkorunk, az élet dele, a ragyogás. Ezekre haragudott vajon? Vagy csak annyira nem működött már a finom motorika, hogy nem tudott óvatosan hozzájuk érni? Sokat összegyűrt és tönkretett. Hasonló gyűrődések lehettek akkor a fejében, s hasonló káosz, az időrend teljes felbomlása, mint ami mostanra maradt a fényképesdobozokban. A könyvek a jövő felé mutattak, a lányai irányába, akiket tanulni küldött, akik helyet- te is kiléptek a világba. Könyvet nem tépett össze egyet sem, egyetlen lapot sem gyűrt össze bennük, még a legörjögőbb korszakában sem.

Nem lehet kellemes a krokodil gyomrában. Valami mindig mozogni kényszerít, öntudatlanul is haladunk, sötétben, határozott cél nélkül. Kövek között kell ott őrlődni, melyeket az állat lenyelt, hogy szétzúzza, amit meg akar emészteni. Lezúzza az emberről is a húst, letörli az arcáról a kedélyt, riadttá és vaddá teszi a tekintetet. A krokodil lesoványodott állattá őrlí az embert. Ilyen állapotban már nem lehet feljönni onnan. Fájdalmas lehet sodródni a vékonyfalú, zezugos belek csatornáján, ilyenkor se kívülről, se belülről nem jöhet már segítség. Lehet-e valaki egyszerre kívül és belül, járhat-e ide látogatóba? Benézhetsz-e a krokodil száján, anélkül, hogy téged is beszippantana?

Megpróbálom felidézni azt az arcot, a felőrlődés előttit, amelyhez még emberi hangok társultak. Szeretett beszélni és tudott is bánni a hangjával. Helyzethez illően váltogatta a megszólalási módokat. Értett a falu nyelvén, mindig megtalálta az odaillő mondatot, tudta, mikor kell megszólalni, kitől mit illik és mit szokás kérdezni. A két összenőtt, szomszédos faluban, melyekhez a rokonság két oldalról kötődött, számtalan ismerőse volt. Sokat biciklizett, évtizedekig úgy járt munkába is, még télen is, jéges, havas utakon. A faluban alig volt autó, ha két bicikliző ismerős találkozott szembe, könnyen leszállt, váltott pár szót, jöttek-mentek a hírek. A bevásárlótáskák a bicikli kormányára akasztva, a gyerekek csak úgy lógatták a lábuk a hátsó csomagtartón („tedd szét a lábad, bele ne menjen a küllőbe!”), nem jött még divatba a gondosan felszerelt, biztonságos gyerekülés. A felnőttek hosszan eldiskuráltak, támasztva a kerékpárokat, vagy csak egy gyors információcserére álltak meg, aztán kerekkeztek tovább.

(Hullámváz kívül és belül)

A vizet nem lehet mindig szabályozni, befolyik a rétek és kaszálók alá, bedolgozza magát a földbe, nincs medre, nincs egyenletes folyása. A föld magába szippantja a folyót,

átszúri magán, később kiereszti. Az árokpárt, a határ puha és nedves, süppeteg, akár egy szivacs, térdig süllyed bele a lábad, ha rálépsz.

Vízzel alábélelt mozgó növényréteg, étellel teli, kiismerhetetlen. Nem is mer akárki ezen a tájon járni, kell a korábbi generációktól örökölt helyismeret, az állatoktól eltanult ügyesség. D. ismeri a lápot, tudja, mikor és merre kell elindulni. Van egy nád közé rejtett tutaja, egy hosszú rúddal tudja irányítani, tolni a vízben. Egy kis, náddal szegélyezett sávban lehet haladni, így lehet eljutni a szigetre. Időnként ki kell jönnie ide, elhagyni a nyüzsgést, az otthoni zsörtölődést és másfajta hangokra figyelni.

Szúnyogok sűrű raja, madarak szárnycsapásai, kecskebékák kórusa, bíbceek lubickolása. Lápi póc úszik a vízinövények között, csíkbogár mászik a fűben. A növénytakaró imbolyog, a víz mozgat, ringat mindent, bele lehet szédülni, hullámszórván kívül és belül.

(A pók nem ragad bele saját hálójába)

Egy pók ül a vizespohárban, hálót szőtt a belsejébe. Félálomban beleiszik, a háló kiszakad, a pók belepottyan, evickél, gyorsan visszarakja az éjjeliszekrényre, hagyja, hogy fulladozzon. Most nincs benne együttérzés, elég a maga baja. Pedig a pókok a barátai, nyáron a kertben szokta nézni a hálószővest, a zsákmányfogást, a legyek evickélését. A pók sosem ragad bele saját hálójába, szőrpapucsban járkal, a többieknek viszont nincs a ragadásra ellenszerük.

A szimmetrikus, szép rendszerű háló szövését elnézegetni felér egy stresszoldó kifestővel. Legjobb szép időben, kézimunkával a kezünkben kiülni mellé a kertbe: a mellény sávos szegélye (két sima, két fordított) már rutinosan megy, rá se kell pillantani, addig, míg a kezünk jár, meg lehet őt figyelni, hogyan készít először egy hosszú, a levegőben lengő szálat, hogyan rögzíti le, aztán hogyan alakítja ki a háló keretét, a támasztószálakat, majd hogyan szövö meg körbe-körbe járva a spirált.

Most zúg a feje, még a pókhálóba hullott, napvilágitott esőcseppek színjátékának, sőt, a napmandaláknak a nézegetése sem segítene. Keserű íz a szájában, arcüreggyulladása van, óracsőrgésre föl kell ébrednie az éjszaka közepén, hatóránként be kell vennie az antibiotikumot, alig bírja lenyelni, közben olvad, mállik a gyógyszer, át kell éreznie egyenként minden szemcse ízét. Próbál visszaaludni, a libatollal tömött dunna fokozatosan átmelegíti, csak ki ne kelljen jönni alóla, a kályha kialudt éjjelre.

A pókkal álmodik, látja, amint az elkészült hálóból diadalmasan kimászik a fényre, egyre följebb jut, az ablak felső sarkába, a nap átsüt a potrohán, olyan, mint egy átlátszó kapszula, töltetként apró legyek szorultak bele. Arra ébred, hogy ég az arca, kimászik, az ablakhoz szorítja a homlokát, próbálja hűteni. Vergődik, mintha ragacos pókfonatokkal lenne teli az ablak és ő nem bírna kijönni belőle. Túl közel hajolt tegnap az infralámpához, az arca felismerhetetlen, csupa hólyag, csupa égési seb. Lánya felsikít, mikor meglátja, mintha pókot látna, mintha az éjjeliszekrényen felejtett vizespohárba pillantott volna bele.

(Visszabújni a tigrisek közé)

Az ólban disznók és tigrisek. Rettegve lépked köztük. A tigrisek felhúzott lábbal alszanak, a malacok kidugják az orrukat a rácson. Megsimogatja az egyiket, felbolydulnak a kanok. Ők nincsenek is ketreceben, csak meg van vetve szalmából a vacska mind-

egyiknek, sétál köztük, mint egy folyosón, de nincs védve, rátörhetnek bármikor. Dübörögnek a mázsás lépteik. Hátrál, keresi a kijáratot. Szerencsére még nem ébredtek fel a tigrisek. Az ő órája lassan csörögni fog, megnézi, és a másik oldalára fordul. Hajnal van, 4.40, de már mindenki fent van, nagy a jövés-menés.

Otthon van, az emeletes ház felső szintjén, hallja a nyitott ablakon át az utca hangjait, a szomszéd buszsofőr lassan indul a korai járáttal, a szomszéd falu a végállomás, a busz mindig otthon parkol a háza előtt, ilyenkor begyűjtja, bemelegíti, egy jó ideig járatta a motrot, mielőtt elindul. Ő mindig nyitott ablaknál alszik, télen is, különben úgy érzi, megfullad ebben a zárt térben, a négy fal között. Éber egy egész életen át, ő van fönt legtovább, ő ébred legkorábban, éjjel minden neszre felriad, mindenki baját megérzi, folyton a világra figyel, mindig ott terem, ha kell. El se tudjuk képzelni, hogy egyszer lassanként kikapcsolnak majd az érzékszervei, lelassul majd, megroggyan, végül leragadt pillával fog majd szunyókálni naphosszat, heteken át, hónapokon át, éveken át, hogy nyálzó szájjal, a fotelban görnyedve fogja majd kipihenni ezeket az éber éjszakákat, hogy az lesz majd a másik, alvó élete.

Visszabújik a tigrisek közé, nem bántják. Lekuporodik, nagy álmosan, nem törődik vele, hogy a hátát szúrja a szalma, hogy a fülébe zümmögnek a legyek. Csönget a szomszéd, már mindenki talpon van, ő is felugrik, gyorsan át kellene öltöznie, de rátapadt a pizsamája, meghízott vagy összement, nem bír lejönni, lányát kéri, segítsen, ketten cibálják, olyan kínos, hogy mindjárt benyitnak rájuk és még nincsenek készen, ő anya, neki mindig készenlétben kell lennie, mindig figyelnie a gyerekekre, hallgatni egyenletes légzésüket, észrevenni a zihálást, fogadnia kell a vendégeket is, neki kell ellenőriznie, hogy a többiek is időben elkészültek-e már, neki kell legkorábban kelnie, neki kell őket ébresztenie, a férje az ajtóban, lánya segít lecibálni a szűk felsőt, kapkod, minden olyan szűk itt, ebben a kis lakásban, egymáshoz minden olyan közel, a falak és a bútorok, a vászon és a bőr, a bejárati ajtóból belátni a hálószobába, összezugsorodott a gyerekkori tér, összementek a felnőttkori ruhák.

(Az őrzőgő)

Héraklész minden földet bebolyongott, a tengert is lecsitította, a sivatag homokját is felkavarta. Nálunk is járt. Láttam a kert végében, feldúltan járt fel-alá, vérbe forgó szemekkel, fejét rázta, fújtatott, bömbölt, mint a bika. A villogó szemű Lüszsa szállta meg, az Éj leánya, az ezerfejú, a kígyósziszegésű Lüszsa belé költözött! Nem mert senki a közelébe menni. Elbújtunk a farakás mögé. A sok munka tönkretette az idegeit. Tagbaszakadt, erős, őrzőgő csodahérosz. Eurüsztheuszt kereste. Buzogányával csapkodott, rengett a föld. Kitépte a fóliásátor ajtaját. Nem fért be alá. Elkezdte szétfeszíteni a fémkeretet. Egyenként húzta ki a földből a vasakat, dobálta a háta mögé. Izzadt vállához ragadtak a fóliadarabok, belegabalyodott a lába. Fólia tekeredett a buzogányra is, az oroszlanbőrön sáros műanyagcafatok. Ettől még idegesebb lett. Belecsörtetett a veteménybe. A saruján szétloccsant paradicsomok.

Nálunk volt a felesége és a gyerekei. Ide szoktak átszaladni előle a szomszédból. Apám megpróbálta őt leállítani. Nyugodj le, Ervin, gyere be, megiszunk egy stampedlivel. Megfogta a szőrös, izmos kezét, megpróbálta kicsit meg is rázni, hátha magához tér. Héraklész nagyot rántott rajta, nekilökte a talicskának, a talicska a tyúkketrecnek csapódott. Apám feltápáskodott, Héraklész taposta tovább a zöldegeket. Nekiron-

tott az uborkáknak. Anyám felsikított a farakás mögött: mennyit gondozgatta, nevelte a palántáit már tél óta az ablakpárkányon, a radiátor mellett, gondosan kiültetgette a fóliasátor alá, trágyázta, naponta öntözte, biztosította nekik a nedves, trópusi meleget, indáikat felfuttatta. Héraklész kitépkedte őket a földből, ez gyerekjáték volt, nem volt mélyen a gyökerük. Meglóbálta a kigyóuborkákkal teli szálakat, mint a lasszót.

Az uborkák az istálló falához ütődtek. Bent ijedten bújtak össze a gyerekek, oda futottak be az apjuk elől, már sikítani se mertek. Az egyik patkányt látott a falon, kifutott a kertbe, apja eltalálta egy vasdarabbal, addigra már a kifutó ketrecét kezdte szét-szerelni. Az anyja is kirozott, ráborult a vérző fejű gyerekekre. Héraklész hangosan felnevetett. Nocsak, Eurüsztheus egyik kicsibéje már elhasalt! Ide a többivel is! A másik gyerek is előjött az anyja után, átkarolta az apja szőrös lábát. Ne bánts, a te fiad vagyok, nem Eurüsztheuszé! Nem, nem látott ő, akkor épp valahol Argoszbán járt, nem a mi udvarunkon, lerúgta a kicsit a lábáról, beletaposta a sárba, közben kacagott. Nem tol ki velem Eurüsztheusz, hiába küldi ide a gyerekeit! Kinyírom mindet, lakoljanak meg az apjukért.

Mükéné várába is betörök! Mintha kocsi szállt volna, hajtani kezdte a láthatatlan lovakat – komikus volt, már-már felnevettem, de anyám befogta a szám. Aztán mintha leszállt volna a kocsi, letelepedett a földre, majd mintha tüzet rakott volna, ételt készített volna magának. Aztán tovább ügetett, az istálló ajtajáig. Belülről a legnagyobb gyerek elreteszelte az ajtót, a disznók hangosan rőfögtek. Héraklész mint egy Gorgó forgatta vad szemét. Mükéné is beveszem, hiába rejtőzött ide Eurüsztheusz! Nem ad több feladatot nekem, nem gyötör tovább! Tör, zúz, nekiront az istállóajtónak, egészben kiemeli. A gyerek a disznók közé hátrál. Apja mintha lándzsát lóbálna, úgy dobálja a ketrecvasakat. Eltaláltam! – henceg, és a disznóknak is nekiront, azok hatalmas rőfögéssel zúdulnak ki a kertbe, tonnás súlyuk alatt reng a föld.

Héraklésznak nem kell kés meg orrfogó, ő, ha akarja, kézzel meg tudja fojtani a disznót. Mindegy neki, hogy nyár van-e vagy tél, hogy újhold van-e vagy tilalmas nap. Ő a böllérek böllére, bárkit lepipál! Ha megkergetik a disznót, porhanyós lesz a húsa – súgta apám, aki odamenekült hozzánk, a farakás mögé, de anyám leintette. Héraklész megkergette a disznókat, letarolták a termés utolsó maradványait is. A tonnás állat nem tudta őt leteperni, Héraklész egy vasvillával szúrta át a szügyét, közben harsányan határozott. Nem szabad sajnálni a disznót, akkor meg se döglök! – kommentálta tovább apám. Sőt, nevetve kell felnyársalni, hogy vastag legyen a szalonna! Hallgass már, rézség vagy te is! – szólt rá mérgesen, de azért óvatosan suttogya anyám. Héraklész közben a baltát is megtalálta, letaglózta mind a két kant meg a kocát is. A vaszoráját a lányoknak, a tüdejét a vénasszonyoknak! – heherészett apám, mi meg borzadva néztük az egyre növekvő, sárral kevert vértócsákat.

Épp mikor a farakáshoz lépett volna közelebb, akkor jelent meg a látomás. Athéné lehetett, a nagy kijózanító. A látványa biztos nem volt elég, bár megdöbbentette, lecsendesíthette nyilván az is. Az istennő biztos teljes fegyverzetben jelent meg, a kertek, a házak fölé magasodva, lándzsát kellett, hogy rádobjon vagy egy kősziklát a mellkasára. Csak így lehet Héraklést leteríteni, transzcendens erővel, ettől földre bukik, elterül, aztán ha kialudta, kijózanodik, elborzad majd attól, amit csinált, bújna majd szégyenében a föld alá, köpenyével teríti majd be a fejét, arcát nem mutatja a napnak, könnyei nem lesznek elegek a vér letisztítására. Mi nem láhattuk az epifániát, tudtuk, hogy ilyenkor el kell takarni a szemünk, különben belevakulhatunk. Most már

elaludt, próbáljuk lekötözni! – adja ki az utasítást végül anyám, aztán elszalad telefonálni. Az udvaron egy bénult szárnyú, vijjogó madár a gyerekeit siratja. Lüssza, az Éj leánya, az Éj Gorgója, távozik.

(Kilencedik élet)

Hogy lehet úgy beszélgetni valakivel, hogy a lényeket nem szabad kimondani? Leülsz a kanapé szélére, föléhajolsz, megigazgatod a párnákat az oldalán, a törülközőt az ölében, letörölgeted az állárol csöpögő nyálat. Felnéz rád, nyitná a száját, emelné a kezét, emelné ki magát is ebből a süppeteg fotelből, de könnyebb visszasülyedni, lehunyni a szemet. A feje lehúzza, összegömbölyödik, dorombol, mint egy macska. Mi-re is jó egy éberségét vesztett, öreg macska? Körbeszaglásszák az egerek, betelepszenek a mamuszkijába, felmásznak a csontos lábra húzott bolyhos zoknin, a szűk, de a vékony lábón mégis lötyögő cicanadrágon, megrágszálják az ölébe hullott ételmaradékokat.

A macskáknak kilenc életük van, mozgékonyak, ruganyosak, nem hagyják magukat, kitérnek, elsurranak, ugranak, kapaszkodnak. Hátrálnak egy darabig, aztán fenyegetően visszafordulnak, szembekarmolnak, ha kell. Sétálgatnak az istálló tetején, nyugodtan, kecsesen, míg a farkaskutya lenről eszt veszve csahol. A macskák, ha előtte disznótrágyába másztak is, miután felérnek, büzös lábbal, ragadós mancsokkal, mégiscsak közelebb vannak az éghez. A nagykutya a macskának nem konkurencia. A nagykutya erős, messzire zeng az ugatása, de a halk macskamorgás mégis fenyegetőbb. A kutya mindig komolyan veszi magát, küldetése van, képesített szakember, felvették az őrző-védő szolgálathoz, hűséges, kitartó, rendszeres napirendhez szokott, számára a macska kergetése a napi sporttevékenység része, de egy idő után frusztrálja, hogy nincs semmi eredmény, semmi sikerélmény, semmi dicséret a gazditól. A kudarc még csak hagyján, ha nem lenne az a fölényes lefelé kacsintgatás, az a végtelen nyugalommal társult kötéláncos-kecsesség, az az ironikus nyávogás!

A macska néha az autó alá kerül, meglöki a teherautó oldala, elbódul, de párszor ebből is feléled, megrázza magát, továbbmegy, most már oldalazva, megdagadt fejjel, véres szőrcomókkal a nyakán. A macska kilencedik élete csupa vánszorgás és vergődés. Ilyenkor elkaphatja bárki, cuppog a latyak a lába alatt, falhoz súrlódik az oldala, összeragad az esőtől a szőre. Már nem mászik fel a kerítésre, réseket keres, ahol átfér, de végigsérti a drót, megvágja a tüske, beszorul a fej, betépődnek a fülek. Kifekszik az udvar közepére, az istálló elé. A nagykutya hajnalban rárakja a mancsát, egy órát ugat ütemesen, míg fel nem ébred a gazdi, míg meg nem simogatja, meg nem dicséri, és titokban, hogy a szomszédok ne lássák, el nem ássa a tetemet. ■ ■ ■

Változatok Eurüdikére

Polgár Anikó: *Fordított Gorgó*
Kalligram, 2023

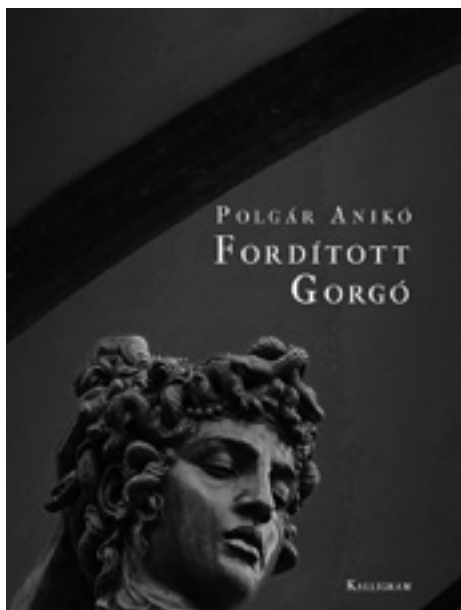
Polgár Anikó munkásságában különösen szerencsés egységet alkot a költői, műfordítói és irodalomtudósi érdeklődés. A szerző az antikvitás magyar irodalmi befogadásának kimagasló kutatója – erős hangsúllyal a műfordítástörténeten –, az ókori és középkori latin és görög nyelvű költészet avatott fordítója, egyszersmind olyan költő, akinek műveiben az ókor mint ihlető és téma mondhatni evidenciaként van jelen. Elég csupán utalni az imponáló életmű három darabjára: a *Catullus noster* című könyvre, mely a Catullus-olvasatokat tárgyalja a 20. század magyar költészetében, a készülő, de folyóiratközleményekből egyes részleteiben már ismerhető Devecseri-monográfiára, illetve a Csehy Zoltánnal együtt jegyzett középkori latin költészeti antológiára, az *Illatos kenőcsök házára*.

A *Fordított Gorgó* Polgár Anikó harmadik verseskötete, melyet a még egyetemista korában megjelent *Trója, te feltört dió* (1998) és a jelentős kritikai figyelmet kiváltó *Régészőnő körömpöben* (2009) előzött meg. Kitűnő könyv, és nemcsak azért, mert a kortárs magyar irodalom mítoszreceptiójának tárgyalásakor megkerülhetetlen. Polgár olyan költészetet művel, mely nem csak az antikvárius érdeklődésű olvasók figyelmére tarthat számot: versei frissek és meggondolkoztatók.

A könyv címe metapoétikus szinten is értelmezhető. A címadó vers mottójából kiderül, hogy a „fordított Gorgó” kifejezés Déry Tibor

Alvilági játékok című művéből származik. Az ostromlott Budapesten váratlanul megjelenő ló különös hatással van a háború által sanyargatott emberekre: „...a hátraforduló lófej dióbarana, szelíd tekintete, mint egy fordított Gorgó, vízzé változtatta őket”. A nők szíve meglágyul, szemük könnybe lábad, amikor a bombarobbanástól megremegő ló szemébe néznek. A ló a kővé dermedt Gorgókkal ellentétes hatást vált ki, felébreszti a részvétet, és testi valójukban ragadja meg azokat, akik ránéznek. A címben szereplő „fordított” az antik narratívák költői feldolgozására is vonatkoztatható, és egyszerre jelenti az anyag szabad kezelését (megfordítását) és egy másik kultúra közegébe való közvetítését (átfordítását).

A címadó vers a hét ciklus közül az elsőben található, mely az *Agg istennők* címet viseli. A költemény a fordított Gorgó mellett a Gorgó szerepét taglalja. Eszerint „szerencsés, akire a Gorgó hatni tud”, s aki már látta a Gorgót, „azt csak a fordított Gorgó olvaszthatja meg”. Középpút nincs: „Itt csak víz van és kő, nincs törmelék. / Ne jöjj közel: a tócsánkba lépsz”. A Gorgó több alakváltozatban megjelenik a ciklusban, így például a *Tátott szájú Gorgó-maszk* című versben, ahol több lehetőség van elgon-

dolva az arc és a maszk közötti viszonyra: „Az anyja arca? A nagymamáé? / Valakié a rég halottak közül? / Egy maszk, amit fel sem kell öltetni? / Levált arról, aki viseli?” A Gorgó nemcsak megmerevedést és halált hozó figura, akire veszedelmes ránézni, hanem az ember is Gorgóvá válhat. Az *Örjöngő kőgorgó* elmebomlott alakja nem képes mozdulatlaná válni (meghalni?), noha a tükröben megláthatná önnön gorgóságát: „Hiába néz, nem tudja megdermeszteni önmagát.” Nincs jó megoldás az örjöngő megfékezésére: ijesztő a tekintete, és hátulról kellene lefogni, de akkor „el kéne viselni a kígyók nyálát, / a kőből is kifolyó testnedveket”. A ciklus emlékezetes darabokban tárgyalja a testi és szellemi leépülés, a demencia és az életvégi helyzetek sorát. Az *Állatszeliidítő* az értelmét vesztő embert keveréklénynek mutatja: „A szőre hullik. Lötyög a bunda a csontos hátton. / [...] / Mintha sámánmaszk lenne az arcán”. A ciklus- és kötetnyitó vers, a *Fehér ősanya*, olyan alakot rajzol meg, amely nem kötődik specifikusan a görög-római mitológiához. Az idős nő a szokásokat követve elmegy meghalni egy hegyre, ahol belepi a hó. Az elsorvadt test így újra alakot nyer: „Lassan behavazódik. / A hó újra ráhúzza a húst. / Formát

ad a testnek. / Ijesztő, félelmetes, fehér.” A fogyás visszatérő képzet a versekben; test és lélek viszonylatában nyer értelmet az *Eurüdiké lefogyott* című szövegben: „A fogyás a lélek elhízása: / mintha fölénné a feleslegessé vált, / tovább már alig hordozható testet.” A vers címében szereplő Eurüdiké és Orpheusz párosa a kötet legfontosabb mitológiai alakjai.

A második ciklus (*Magzatkorában meghal majd fiad*) tematikus középpontjában a szülés és vetelés áll, ez a rész főleg a trójai mondakörön alapszik, bár Phaidra (Polgárnál latinosan: Phaedra) is megjelenik benne, és itt is jut szerep Eurüdikének. Az elmúlás és a születés versei után a harmadik rész (*A hálószoba kulcsa elveszett*) Erész birodalmába vezet, a főszerepet pedig Orpheusz és hitvese játssza, csakúgy, mint a negyedik ciklusban (*Eurüdiké bűjőcskázik*), amely hétköznapi élethelyzetek mellett többek között színpadon mutatja meg hőseinket. Nem valamely életterület, hanem egy retorikai forma, a képleírás kapcsolja össze a *Márványkalács, szeletelve* című ötödik ciklus darabjait. A *Minitrója* ciklus a mítoszok játékokban való újraalkotásairól beszél: társas- és számítógépes játékról, puzzle-ről, de olvashatunk benne öltöztethető Artemisz-babáról is. A *Fehér mártírium* című hetedik rész motívikus szempontból vegyesebb. Ezen belül külön sorozatot alkot a könyvet záró öt vers, mely a *Szent Brendan hajózik* alcímet viseli, és az antik mítoszokról a kora középkorra helyezi át a versek kulturális vonatkozásrendszerét.

Polgár Anikó látványosan kerüli az antikizáló versekre jellemző időmértékes verselést; első kötetében közölt három hexameteres episztulát, melyekben szóvá is tette, hogy a verses levél műfaja miatt tesz kivételt. A magyar költői hagyományból ismerős antik toposzok, allúziók és stíluselemek is idegenek a verseitől. A *Fordított Gorgó* egymásra vetíti a mítoszokat és a kortárs világot, amiből hol olyan kép jön létre, melyet lazábban egymás mellett álló elemek együttesként írhatunk le, hol pedig olyan, ahol a részek szorosan össze vannak dolgozva.

A *Taigetosz* című vers magzati korban végzett vizsgálatokról beszél, és arról, hogy bizonyos rendellenességek esetében művi vetélést idéznek

elő – ezt a gyakorlatot a vers beszélője a spártaiaknak tulajdonítja, és az irónia eszközével élve reflektál rá: „Bámulatosak a lakedaimóniaiak törvényei!” A publicisztikus gesztusokat követő versnek a Senecától vett mottója ad távlatot: „Kérded, hol fekszel majd a haláloed után? / Ott, ahol azok, akik meg sem születtek.” Meghatározó eleme az irónia a *Rabnők, induljatok!*-nak is, mely metaszinten szólítja meg a trójai nőket, retorikai tanácsot adva nekik: „A dikció lehetne más: siratni még / Tróját mit ér?” (A „még” szerepe az első sor végén nem világos, talán csak a mondat lendülete indokolja a használatát.) Hasonló tanácsok, illetve tiltások hangzanak el az *Aeneas a bábszínházban II.* című versben. „Ne panaszkodj, hogy mindezt végignézted: / hogy láttad az aggastyán Priamust, ki esetlenül, / mint a szülei ruháit magára öltő kisgyerek, / ifjúi vérttel fegyverzi fel magát” – mondja a versbeszélő, sajátos *praeteritiót* hozva létre. A mellőzés alakzata hagyományosan a „nem beszélek arról, hogy” fordulattal jellemezhető, ahol a beszélő azt mondja, nem beszél valamiről, aminek aztán a nevezett felvezetés után mégis hangot ad. Itt két szerepre van kiosztva a *praeteritio*, a lírai beszélő Aeneasztól várna el, hogy ne beszéljen a trójai háborúról, de mindarról, amiről annak hallgatnia kell, szót ejt ő maga.

A Polgár Anikó verseire jellemző játékoság és irónia többnyire nagyon is komoly szövegekben artikulálódik. Így például az *Orpheusz behatol* című versben, melynek első mondatából kiderül, hogy a behatolás helye nem olyan szokványosan buja, mint a cím alapján gondolhatnánk: „Orpheusz behatol a csontüregbe, / csak szét kell húzni a bőr gyanánt / szorosan ráhúzott vásznakat”. A csontvázként elképzelt Eurüdiké a fiatalságát veszített test groteszk költői körülírása, illetve elrajzolása. A vers nem ragad meg a megváltozott intimitásra való reflektálásnál – a szex már tervezendő, és nem Eurüdiké, hanem az egész nap a számítógép előtt dolgo-

zó Orpheusz esetleges fejfájását kell figyelembe venni –, hanem engedi érvényesülni a tragikus mitikus történetet is: „Aztán hang nélkül sírni kezd, / félelmetes, ahogy megindul a könny, magától, / hisz nem állja útját sem bőr, sem ruha, / behullhat mélyre a csontok közé”.

A testiségről való költői beszéd a *Fordított Gorgó* egyik fő erőssége. Nyelvi és képi ötletekben gazdag szövegekkel találkozunk a könyvben, például a képleirő *Alvó szatírral*, melyben a halált előrevetítő anatómiai perspektíva megmutatja, hogy a szatír testével kedveskedő nimfa keze „hússal-bőrrel bevont csontgereblye”. „A nimfa kis mellein pedig, nézd, / e két simára nyaldosott, fehér kövön / két mozdulatlaná dermedt, / behúzott lábú, barna páncélú bogár.” Két beszédmódot ütköztet az *Orpheusz merevedése* című vers. A címadó hős kínálja magát szerelmének, városként írva le saját elterülő testét („délen torony mered”), Eurüdiké viszont a „Minek hoztad ezt a szóvirágot?” szóno ki kérdésével utasítja el, ha a szeretkezés reményét nem is, a dalnok retorikáját mindenképp: „Ha visszanő csontomra a hús, / meglovagollak megint, / s tépni fogom közben a mellszőrödöt.”

Beszédmódok és mítoszok sokasága jelenik meg a *Fordított Gorgó* lapjain. A *Kövelvastag szakáll* című versben Polgár Anikó egymás mellé állítja Orpheuszt és Väinämöinent. Előbbinek idegen a lép világa, mely azzal fenyegeti, hogy beszippantja őt: „Kapaszkodó kellene, / a szerderfa egyik ága, / a hinta kötele, / egy mitikus szakáll / elszakíthatatlan szála.” A kötet tele van ilyen szálakkal, és ezekből a szerző erős és izgalmas struktúrájú fonatokat sző. ■ ■ ■

Krupp József (1980) klasszika-filológus, az ELTE oktatója. Kutatási területe a római irodalom, az antikvitásrepció és Borbély Szilárd költészete. Legutóbbi kötete: *Világok között. Tanulmányok Ovidius életművéről* (szerk.), 2020.

Kié KERTÉSZ?

Jogi értelemben Kertész a Kertész Imre Intézeté, vagyis az azt alapító patronális autokráciáé, leghalmozottabb értelemben Orbáné tehát, leghalmozottabb értelemben pedig azé a politikai családé, amelynek ő, Orbán Viktor a csúcspatronusa. De mint-hogy a nyelv, amit ez a politikai család beszél és ért, nem egészen közös Kertész Imre nyelvével, és mivel a Kertész-életmű olvasói számtalan, az orbáni politikai család gondolkodásmódjától idegen megfogalmazásba ütöközhetnek, a tulajdonjog megszerzése óta Kertész nem lett az autokrácia közkedvelt művésze, és a későbbiekben sem valószínű, hogy azzá válik. Mondjuk, nehezen képzelhető el, amint Orbán hívei elégedetten olvassák ezt a naplóbejegyzést:

Milyen különös ez a keresztyén-nemzeti-irredenta-demokratikus Magyarország! Egyszerre emlékeztet Sztójay Döme és Kádár János országára. Sem Isten országára nem emlékeztet, sem a 19. századi nagy magyarok országára, sem demokráciára, sem szabadságra – a legrosszabb prefasiszta Magyarországra emlékeztet. (2001. október 16.)

Vagy amint egyetértőleg bölintanak annak olvastán, amit Kertész Imre az első Orbán-kormány választási veresége után írt, és ami – nemcsak, mint mondani szokás, hanem valóban – *látmókian* vetíti előre a 2006-os eseményeket és a 2010-es nagy visszatérést:

Ezek az ifjú nihilisták, akik itt választásokat vesztek, pontosan felismerték, hogy a demokráciának nincs ellenszere a puccsistákkal szemben. Amit erre az országra úgy kell alkalmazni, hogy itt még demokrácia sincsen – hát még ellenszer. (2002. április 28.)

Mégsem volt fölösleges a ráfordítás, vagyis a legmagasabb magyar állami kitüntetés adományozása és az intézetalapítás, -működtetés költsége, mert a szerző munkásságának egy részét fel tudja használni a rendszer propagandája, és azért sem, mert létezésének logikája szerint a patronális autokrácia minden értéket be akar zsebelni Tokajtól Tihanyig, Richter Gedeontól Puskás Ferencig – egy Nobel-díjas író mindenképpen érték, főleg, ha magyar viszonylatban nincs is ilyenből több –, harmadrészt pedig

azért sem, mert Kertész megszerzésével a „másik oldal” elvesztette egyik legszentebb ikonját, és a veszteség okozta tartós kábulatában újra és újra saját magát sebzi meg. Hiba lenne lekicsinyelni az autokrácia sikerét, el kell ismerni, hogy bár a NER látható és láttatható ostobának, egyes működtetői nagyon is éleselméjűek. Jóllehet a magukat baloldalként definiáló értelmiségiek és közéleti szereplők jellemzően semmibe veszik az orbánista politikusokat és értelmiségieket, a kultúra baloldali alakítói között nemigen akad olyanvalaki, mint Schmidt Mária, aki egy adott pillanatban képes volt felismerni, hogy Kertész megszerzhető, és erről meg tudta győzni a politikai család fejét, és ezzel párhuzamosan az író és felesége bizalmába tudott férkőzni.

Kié Kertész a jogi értelmezésen túl? Azoké az egyénéké, akik olvassák őt, akik örömeiket lelik mondataiban, akik örömmel vagy esetleg nehézségek árán végigkövetik őt gondolatainak útján, akik magukban vitatkoznak vele, akik úgy érzik, hogy valami lényegeshez jutottak el általa, vagyis azoké, akiké mindig is volt: nem politikai-kulturális táboroké, hanem egyes individuumoké. Amikor a *Sorstalanság* megíródott, a könyv meg sem jelenhetett, majd amikor évekkel később mégis kiadták, nem fogadta lelkes üdvözlés semmilyen közösség részéről, Kertész, mondhatni, magányos vagy független alkotó volt, akit irányzatoktól, művészi csoportosulásoktól függetlenül fedeztek fel maguknak olvasói és korai értelmezői. Ide tartozik, hogy a 2002-ben neki ítelt Nobel-díj indoklásában és az akkor kiadott sajtóközleményben is kitűnik az egyén fogalma:

Kertész Imre írói műve annak a lehetőségét vizsgálja meg, hogy lehet-e még egyénként élni és gondolkodni egy korszakban, amelyben az emberek egyre teljesebben alávették magukat a társadalmi hatalomnak.

Valószínűleg nem kell bizonyítani, hogy a magyar patronális autokrácia részéről abszolút váratlan húzás volt Kertész Imre kitüntetése és az emléket ápolni hivatott intézet alapítása, de kérdés, hogy mennyire volt váratlan az író döntése, miszerint elfogadja a Magyar Királyi Szent István-rendet, és özvegyéé, hogy az államra, vagyis a patronális autokráciára hagyja az örökséget. Voltak-e olyan előzmények, amelyek megalapozták a magyar baloldal kitagadását az eleve, magától értetődően a magáénak tekintett örökségből, illetve felbátorították Schmidt Máriát, hogy becserkéssze Kertészt és feleségét?

A rendszerváltásig Kertész Imre nem számított közéleti szereplőnek, de még az irodalmi életnek is csupán a perifériáján létezett. Első irodalmi díját, a Füst Milán-díjat 1983-ban, ötvennégy évesen, a *Sorstalanság* megjelenése után nyolc évvel kapta. (Ez nem is teljesen állami díj, hiszen a költő hagyatékából az özvegy alapította, a kulturális kormányzat csupán betársult a fenntartásba és lebonyolításba.) A József Attilát '89-ben ítelték meg Kertésznek – hatvanéves korában. (Csak összehasonlításként két önkényes, de nem véletlen példa: Eörsi Istvánnak volt József Attila-díja, 1952-ben kapta, Csoóri Sándornak pedig addigra már kettő – 1954, 1970 – is.) Egyenesen a szocialista világrendszernek kellett összeomlania ahhoz, hogy Kertész Imre József Attila-díjat kaphasson. A díjak odaítélésénél bizonyára számított, hogy egy művész milyen táborba tartozik, bizonyára legalább annyira az általa képviselt közösséget tüntette ki a hatalom – meg a hatalomközeli „szakma” –, mint az adott személyt, márpedig Kertész Imre a rendszerváltásig sem a rendszer támogatójának, sem ellenzékinek nem számí-

tott, nem vett részt a művészetet megújítani szándékozó mozgalmakban, és konzervatív csoportokhoz sem csapódott, sem népi, sem urbánus körökben nem forgolódott.

1990-ben, Csoóri *Nappali holdjának* megjelenésekor Kertész Imre kilépett az Írószövetségből. Egyéni döntése volt ez, nem biztatott más írókat, hogy példáját követve adjanak súlyt az eseménynek, de a kilépést bejelentő és indokló levél igen erős szöveg volt, és talán azok számára is nyilvánvalóvá tette, hogy a magyar kultúra egyik legjelentősebb szereplője szólalt meg, akik addig nem ismerték Kertész Imre műveit, ám akik ismerték őket, azoknak biztosan. Anélkül, hogy vezérkedni akart volna, Kertész egy csapásra példaadó személlyé vált, gesztusát többen követték, és még az Írószövetségre is hatott. Kertész Imre ezáltal ismertebbé és elismertebbé lett, mint korábban bármikor. Akkor csak Esterházy Péter megszólalása és gesztusa volt az övéhez fogható – Esterházy korábban rendszeresen publikált a *Nappali holdat* is közreadó Hitel folyóiratban, amit tiltakozásképpen elhagyott –, de Esterházy addigra már jó ideje gyakorlott és népszerű publicista is volt, természetesnek számított, hogy egy adott helyzetre érvényesen és hatásosan reagál. Kertész Imre hirtelen, de magától értetődően került hasonló magaslatra.

A kilencvenes évek elején a Magyar Rádió elkezdte behozni lemaradását, és a hallgatók elé vinni olyan írók műveit, akik az előző évtizedekben nem vagy alig jelenhettek meg e több százezres közönség előtt. Mészöly Miklós, Nádas Péter, Esterházy Péter, Lengyel Péter, Konrád György, Krasznahorkai László és mások mellett Kertész Imre vált akkoriban ismertté olyan hallgatók számára, akikhez korábban még a híruk sem feltétlenül jutott el. Mivel én is részt vettem ezeknek a műsoroknak az elkészítésében és gondozásában, emlékszem, hogy a szerkesztőségek – Rádiószínház, Irodalmi Szerkesztőség – mindvégig kiegyensúlyozottságra törekedtek, az említettek mellett megszólaltatták „a másik oldal” szerzőit is, de hiába, mert a történelmi nemzeti irányzathoz tartozó írók és költők, valamint híveik egy része úgy érezte, hogy a modern polgári irányzat mértéktelenül túlreprezentálttá vált. A többiek mellett Kertész szerepeltetése miatt is nehezteltek. A történelmi nemzeti irányzathoz tartozó írók frusztrációja már csak azért is hatott az akkor kormányzó MDF-re, mert Csoóri Sándor és Csurka István a párt vezéralakja volt, és rajtuk kívül sok más haragos író, költő és irodalmár tömörült a pártba. Az úgynevezett médiaháború során 1993-ban a kormány felszámolta a közszolgálati televízió és rádió függetlenségét, aminek jegyében eltávolították az intézményekből a nemzetellenesnek minősülő alkalmazottakat, az újságírók mellett szerkesztőket és rendezőket is. Tiltakozásként és a kirúgottak melletti szolidaritásból sok író tiltotta le műsorainak sugárzását, köztük Kertész Imre. Majd ezen is túl lépve egy kazettasorozat készítésében is részt vállalt: a Rádióból eltávolított szerkesztők és rendezők egy magánstúdióban műsorokat készítettek Esterházy, Kertész, Konrád, Kornis, Mészöly és Parti Nagy műveiből. (Ma hangoskönyvnek mondanánk ezeket a termékeket.) Kevéssel korábban elkészült ugyan a Magyar Rádióban Kertész *Jegyzőkönyvének* felolvasása, de „az illegáltságban” újra megcsináltuk a felvételeket – az írók a szolidaritás gesztusaként vállalták a munkát. Kiállása egyértelművé tette, hogy Kertész Imre szembehelyezkedik Antall József magát keresztény-nemzetiként meghatározó kormányával. Ezen túlmenően abban az időben a bel- és külföldi sajtóban megjelentek olyan nyilatkozatai, amelyek szintén nyilvánvalóvá tették szembenállását, aminek visszahatásaként a történelmi nemzeti oldal számára Kertész Imre ellenségévé vált.

Ekkor, a Nyugaton megjelent és Magyarországon háborogva szemlézett cikkek nyomán alakult ki az a szokás, hogy gúnyosan Imre Kertészként emlegették őt – jelezve, hogy nem magyar író. Én még soha nem hallottam, hogy valaki hasonlóképpen László Krasznahorkai-zott volna, de olyat se, hogy Péter Nádaszt vagy Péter Esterházyt szidalmazták – ez személyre szabott gyalázkodás volt és maradt.

Hatvanéves koráig, tehát a rendszerváltásig, illetve könyveinek a nyugati közegben való megjelenéséig és sikeréig Kertésztől nemigen kértek nyilatkozatokat. Alapvető változás volt tehát, hogy egyszer csak érdeklődni kezdtek az iránt, mit gondol ez az író az irodalomról és a közéletéről. Erre egyrészt alkalmas volt, mert a csendes és kitarító munkálkodás évtizedeiben kieresztelte gondolatait, másrészt minden bizonnyal örült is az addig nem tapasztalt figyelemnek és tiszteletnek. Ugyanakkor éppen a nyilatkozatai gerjesztettek ellene olyan indulatokat, amilyeneknek a koncentrációs táborból való kiszabadulásától egész addig soha nem volt kitéve. Amikor indulatokról beszélek, akkor kezdetben, kilencventől a kétezzer-tízes évekig jobboldali gyűlölködésére utalok, ám körülbelül kétezertől kezdődően a baloldal kezdett elidegenedni Kertésztől, és ebben a baloldali ellenszenvben már nemcsak az interjúk játszottak szerepet, hanem Kertész Imrének külföldi, nyugati felkérésekre írott esszéi, beszédei, valamint időről időre közzétett naplói is. A jobboldal neheztelése korábbi keletű volt, és tömegesebb, mint a baloldalé, azonban a kettő egyaránt visszahatott Kertészre, újabb nyilatkozataira és naplóira, hogy azok még inkább ellene hergeljék a balosokat. Jóllehet élhetett volna elefántcsonttoronyban, figyelmen kívül hagyhatta volna a rá irányuló negatív érzelmeket, ő megszenvedte a támadásokat. Ennek megértéséhez mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy fiatalon milyen sérülések érték emberi méltóságát, és azt, hogy felnőttkorában olyasféle vákuumban egzisztált, ami kiteljesedését gátolta ugyan, de védelmet is biztosított számára, és ez a védelem egyik pillanatról a másikra enyhített el.

Hogy érzékeltessem, mennyire másként viselte a rá irányuló indulatokat, mint egy igazi vagy ideális közéleti szereplő, felidézem a *Jegyzőkönyv* egy részletét. A megtörtént esetet elbeszélő novella a 2000 című folyóirat 1991 júniusi számában jelent meg:

Ezenközben én is bejártam utamat: íme, értem az életemet. Az engem ért agressziót – mert nem tehetek mást – most is, mint mindig, törként mohón megmarkolom, és a pengét önmagam ellen fordítom; de az erő és a keserű gyönyör, amivel gondolataim ezúttal mintegy kezét emeltek rám, őszinte vadságával szinte megrémít. Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát hallom suhogni... – igen: betelt a pohár, több sérülést már – úgy látszik – nem szenvedhetek el. Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái, s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tőrésből – oktalan tőrésből – táplálkozó immunitásomat. Keresztül-kasul döfködött, idegszálaim kötelékén függő, agyonsebzett testemen nemhogy egyetlen dárdahegy, de már egy injekciós tű szúrása számára sincs többé hely. Elvesztettem tűrőképességemet, nem vagyok többé sebezhető. Elveszttem. Látszólag a vonaton utazom, de a vonat már csak egy holttestet szállít. Halott vagyok.

Nem minden értelmző veszi észre ebben az önreflexióban az öniróniát. Ennek megfelelően akadnak, akik túlzónak, aránytévészőnek tartják az írói én sebeztségét, és kárhoytatják miatta egyrészt a novellát, másrészt az azt létrehozó íróat, úgy is mint közszereplőt. Ezzel szemben én úgy látom, hogy Kertész önironikus ábrázolásmódja által

nyilvánvalóvá válik, hogy az elbeszélte esetben az írói én kétségtelenül vétett a fennálló jogszabályok ellen, hogy viselkedése egy rajtakapott piti bűnözőéhez volt hasonló, és mindvégig tisztában van vele, hogy távolabbról, józanon mérlegelve a taglalt eset tulajdonképpen nem világrengető. Az önironikus hatást mesterien alkalmazott írói eszközök – retorikus és intertextuális gesztusok – révén hozza létre a szerző. (Vajon hány olvasó veszi észre, hogy a versidézet Richard Wagner *Az istenek alkonya* című operájából való, ahol is Brünnhilde énekl, mielőtt Siegfried halotti máglyájának lángjaiba veti magát?¹) Ám az önironia, általában az ironia használata mindenkor kényes: ha az olvasó nem érzékeli a játékot, ha kívül marad rajta, akkor a szerzői szándéktól idegen értelmezés alakulhat ki benne. Ez esetben a *Jegyzőkönyv* leleplezi íróját: kicsinyes, ám öntelt alak, gigantikus önsajnálattal, aki torzán érzékeli a valóságot. Ám mivel ez a „külső szemszög”, ez a bírálat eleve be van építve a novellába, a *Jegyzőkönyv* vallomás. Megmutatja, hogy a soha be nem gyógyult sebekkel élő személyiség nemcsak védtelen az újabb sérülésekkel szemben, hanem általa is hibásnak tartott reakciói miatt önvészélyesen elmélyíti a mindenkori friss sérüléseket.

A befogadói közeg jelentős része úgy ítélte meg, hogy a korábban sikertelen, majd gyorsan sikeressé vált írótól, aki egy csapásra közszereplő lett, elvárható volna, hogy mindenkor flott legyen, ütészálló és nagyvonalú.

A rendszerváltás utáni második magyar kormány balliberális volt. Hivatali ideje alatt Kertész munkásságát Kossuth-díjjal ismerték el, ami tovább erősítette azt a látszatot, hogy az író a balliberális táborba tartozik.

Két évvel később, már az első Orbán-kormány uralkodása alatt készült „a szakma” a frankfurti könyvvásár magyar díszvendégségére. A történelmi nemzeti oldalhoz tartozók egy/nagy része felháborodottan konstata, hogy ezt a különleges, soha vissza nem térő alkalmat „a nemzeti kormány” nem használja ki, és nem hozza helyzetbe Nyugaton „a nemzeti irodalmat”. A bírálók közül egyesek a modern polgári írók jelentős részének zsidó származását tették szóvá. Egyenesen a holokauszthoz hasonlították azt, ahogy „a zsidó írók” „a magyar írók” elpusztítására törekzenek. Hasonló listákat szerkesztettek, mint hat évvel korábban, a médiaháború idején, illetve frissítettek, bővítették a meglévőket. Ebben a háborgásban éppen Kertész Imre volt a legfőbb botránkyó. Az Élet és Irodalomban Földes Anna állt ki általában a megtámadott szerzők és konkrétan Kertész mellett. Ám e kiállítás nem maradt problémamentes, ugyanis, érdekes módon, Földes cikke némiképp elmarasztalja Kertészt, és igazat ad az őt bíráló Csurkának:

Könyvek és aknák

A magyar irodalom holokausztja?? Ma is és mindörökre gyászkeretbe kívánkozik. Az általam melléért kérdőjel első pillantásra blaszfémia. Vagy legalábbis: magyarázatra szorul. Mert az evidencia, hogy a tragédiát idéző szókapcsolat láttán Radnóti Miklósr, Szerb Antalra, Sárközi Györgyre, Gelléri Andor Endrére és megannyi sorstársukra gondol az olvasó. Az viszont háborzongató meglepetés, hogy *A frankfurti zsarnokság* című terjedelmes tanulmány szerzője, Csurka István (Havi Magyar Fórum, 1999. augusztus) arról kívánja híveit meggyőzni, hogy a magyar irodalom holokausztja nem 1944-ben tizedelte meg, fejezte le az ország szellemi életét, hanem 1999-ben fenyeget. Auschwitz, Buchenwald,

Dachau után Frankfurtban. Függetlenül attól, hogy a könyvvásár Babelében remélhetően egyetlen magyar írástudót sem küldenek gázba, egyikük csontjából sem főznek szappant, viszont olvassák és ünneplik őket.

Így kezdődik, és hasonlóképpen, jól bejáratott baloldali humanista hangnemben folytatódik Földes Anna cikke, mígnem eljut a nemzet vagy és szent témájáig:

Azt az egyet Csurka bizonyára joggal kifogásolja, hogy 1956 méltó ábrázolása nagyon is hiányzik a kínálatból. Csakhogy be kell látnunk: a több évtizedes, folyamatos történelemhamisítás, kommunista sárdobálás és a többszandős fanfárfújás után (sajnos) még nem születtek meg a bonyolult történelmi igazságot az elvárható művészi színvonalon elemző és szintetizáló remekművek. De ezt a létező és sajnálatos hiányt a túlréprezentálnak bélyegzett Auschwitz-téma frankfurti jelenlétével szembeállítani megint csak több mint aránytévésztés. Sokkal inkább perfidia, sőt, szellemi büntény. Ha Csurka István baráti társaságban, fehér asztalnál, kávéházban, írószövetségi klubdelutánon meg- és felszólítja Kertész Imrét, hogy írjon végre a *Sorstalanság* mércéjével mérhető, a jelen égető kérdése-
ihez hozzászóló regényt, novellát is, és ne csak a meg nem született gyermekért mondjon kaddist, gondolom, a jelen lévő pályatársak és kritikusok többsége helyeselné. Senki nem vitatná el Csurkának a bírálatra való jogát akkor sem, ha köztudott, hogy a *Ki lesz a bálanya?* vagy a *Moór és Paál* óta ő maga is sok mindennel adósunk. (ÉS, 1999. október 1.)

Földes Anna régóta a magyar közélet ismert szereplője, ő hatvankilenc, Kertész hetvenéves volt abban az évben. Kortársként, de a magyar kultúra beágyazott, tekintélyes aktoraként tette helyre a frissiben feltört, botladozó Kertész Imrét, aki nem örült neki, hogy Földes Anna a védelmére kelt, és nehezményezte a helyrerakást. Bámulatosan szellemes és egyúttal grandiózusan gögös írással reagált az ÉS következő számában:

Megdöbbenés, csupa megdöbbenés...

Megdöbbenve olvastam Földes Annának a Csurka István megdöbbenő cikke fölötti megdöbbenését. Mivel ezek a megdöbbenések engem ma már kizárólag annyiban érdekelnek, hogy az általános megdöbbenés hevében mindkét oldalról elhallgatják a talán mégsem egészen mellőzhető alapot, nevezetesen a pusztá tényeket, így legjobb, ha az Olvasót ezekről magam tájékoztatom. Ha jól értem, az velem a baj, hogy mintegy a magyar irodalom képviselőjében óhajtanék tündökölni a frankfurti könyvvásáron, ahelyett, hogy a népviseletnek engedném át a nem kívánatos képviselőt. Kétségkívül akadnak külföldi tudatlanok, akik szeretik a könyveimet, s ilyenkor úgy képzelik, hogy magyar irodalmat olvasnak. Csakhogy mostanában valamennyi külföldi megnyilatkozásomban (nemcsak németül, de például hollandul, svédül és franciául is) sietek leszögezni, hogy senkit, de az égvilágon senkit sem képviselek, sem eszmét, sem vallást, sem népet, sem fajt, sem irodalmat, de legkevésbé a hivatalos listákon vezetett nemzeti irodalmat, legyen az magyar vagy akármi egyéb. Életművem – hét kötetben – német kiadóm, a Rowohlt Taschenbuch és a Rowohlt Berlin Verlag a saját meggyőződéséből, a saját pénzén, a saját rizikóján jelentette meg. A frankfurti könyvvásáron német kiadóm vendége leszek, könyveim német fordításához a magyar állam a frankfurti pénzalapokból nem járult hozzá, és ez így is van rendjén. Ám ez egyúttal azt is jelenti – s a célirányos megdöbbenések ezt mindig elhallgatják –, hogy a frankfurti könyvvásáron való szereplésem a magyar adófizetőnek egyet-

len fillérjébe sem kerül. Az a beállítás tehát, hogy én ott valaki másnak, valaki nálam magyarabb írónak a helyét bitorolnám, enyhén szólva rágalom, magyarul szólva alávaló hazugság. Ugyanez oknál fogva óvakodom részt venni olyan rendezvényeken, amelyek a hivatalos magyarságképet (jól mondom?) óhajtának reprezentálni; még Frankfurt város és a német könyvszakma meghívóját sem fogadtam el a könyvvásár megnyitó ünnepségére, nehogy a magyar koronát jelenlétemmel beszennyezzem. Ennél többet nem tehetek. De kevesebbet sem, és hadd mondjam el itt, hogy nem a mostanában Márait is kisajátító tajtékzó ultranemzeti halálhörgés vívta ki, hogy a tekintélyes Sinn und Form című folyóirat ez év május-júniusi számában jelentős válogatást közölt Márai Sándor utolsó naplójából, hanem az én magyartalan számmal, sőt a kezemmel (zsidó módra gesztikulálva) vettem rá erre Sebastian Kleinschmidtet, a lap szerkesztőjét. Futó szóra ki kell térnem még a megdöbbsent Földes Anna engem illető kritikái reflexiójára, amely olyannyira megdöbbsentő (bár korántsem meglepő) módon egyezik a megdöbbenést előidéző Magyar Fórum-cikkkel. Tény ugyanis, hogy valamely sajtóságos előszeretettel fogva szeretem föl-fölidéztetni a magyar és a német zsidóírtásban töltött felejthetetlen napjaimat, hogy azonban egyébről, például az 1956-os nemzeti traumáról, vagy akár a jelen problémáiról is ne írtam volna, ez mégiscsak túlzás. Nem tehetek róla – ha nem is lep meg –, hogy sem a vérbe mártott tollú ultranépi nomenklaturista, sem a hívő marxizmusát egyszerűen a zsidó mártíromságra konvertáló kurzuskritika nem tud mit kezdeni az olyan munkáimmal, mint *A kudarc*, a *Gályanapló* vagy *Az angol lobogó*, egyszerűen mert irodalmi szennyeskamrájában már rég megtalálta számomra a félreeső zugot, ahonnan a manipulációihoz alkalomadtán előranciaigálhat; pedig ezek az írásaim közvetve vagy közvetlenül mind 1956-tal, illetve annak következményeivel foglalkoznak. S végezetül egyetlen megjegyzés még: olvasom, hogy a Magyar Fórum cikkírója szerint én már német írónak számítok. Ami azt illeti, ez még nem a legnagyobb szégyen. De ha egyesek mégis annak tartják, nos, akkor nem az én szégyenem. (Mellesleg körülbelül tizenhárom nyelven jelennek meg a műveim, a tizenegyedik lenne a magyar.) Item, zsidózásra pedig többé, sem pro, sem contra, nem reagálok. (ÉS, 1999. október 8.)

Figyelemre méltó, hogy Kertész cikkének elején, a második mondatban kel ki „mindkét oldal” ellen, nevezetesen, hogy azok egyaránt elhallgatják a tényeket. Nem kér tehát abból, hogy baloldaliként védelmébe veszi őt a baloldali Földes Anna. A háritásban benne rejlik, bár nincs kimondva, hogy ő, Kertész nem tagozódik a baloldali közösségbe, és abból sem kér, hogy magyar íróként fogadják el, így tehát akármilyen nevet adjunk is a nem-nemzeti magyar kulturális tábornak, ő, Kertész annak sem része. Zsidóként kirekesztették a magyarságból, ahogy kamaszként, úgy idős korában íróként. Mint mondta, az őt ért agressziót megmarkolta, és törként maga ellen fordította. Ennyit a náciokról, a történelmi nemzeti oldalról, a jobboldalról. A baloldalt képviselő Földes Anna rosszul olvassa Kertész életművét, nem veszi észre, hogy az igenis reflektál a magyar társadalom közelmúltjára, ennyiben „hallgatja el a tényeket”, de elkövet egy másik, nem kevésbé súlyos hibát is: megmondja, hogy Kertésznek mit kéne csinálnia. (Földes Anna máskor is megengedte magának, hogy kioktassa, a helyes útra terelje Kertész Imrét.³) Voltaképpen egy-egy nagyobb közösség baloldalát ugyanúgy irányítják szószólói, mint a kis rurális közösségeket a lelkipásztor. Kiprédikálják a helytelenül viselkedő férfiakat és nőket; ezen nincs is mit csodálkozni, a pap Isten egyházának rendjében hisz, ha nem utasítja rendre a közösségükbe tartozókat, a kö-

telességét hanyagolja el, míg a baloldal hangadói a felvilágosodás, a francia forradalom óta a haladás vallásának papjai és papnői, rájuk is érvényes, hogy muszáj szólniuk, mikor a közösség bármely tagja cselekedet vagy szó által vétkezik, mert ha nem szól, azzal a mulasztás vétségébe esnek. Nos, mindkét „oldal” esetében közösségekről, kollektívumról van szó. Érdemes ismét felidézni Kertész Nobel-díjának indoklását:

Kertész Imre írói műve annak a lehetőségét vizsgálja meg, hogy lehet-e még egyénként élni és gondolkodni egy korszakban, amelyben az emberek egyre teljesebben alávetették magukat a társadalmi hatalomnak.

Bámulatos, de egyesek ott Stockholmban vették a fáradságot, és rendszeren elolvasták Kertész életművét; erre az író szülőhazájában kevesen szántak időt, bámulatos a megfogalmazás pontossága: nem a társadalmi hatalom telepszik rá az emberekre, hanem az emberek alávetik magukat, akár önként és dalolva, akár fogcsikorgatva, akár úgy, hogy észre sem veszik. Földes Anna a baloldal szószólójaként evidenciaként hivatkozik arra az igényre, hogy az írónak össze kell fornia a néppel, fel kell tárnia a közös problémákat, és lehetőség szerint előrevivő megoldással kell azokra szolgálnia. Kertész elutasította a kollektivistá bírálókat, hűen egész addigi életművéhez és gondolkodásmódjához. Nyilvánvaló, hogy a válaszcikk olvasói közül csak elenyészően kevesen értették meg az elutasítás általános és kategorikus voltát. Ahogyan a *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regénynek erre a passzusára sem fordítottak kellő figyelmet:

Két „legsörnyűbb élménye van”, mondta a feleségem. Mindkettőre úgy tizenhat-tizenhét éves korából emlékszik. Egyszer, fölhevülten, a francia forradalomról beszélt, hogy ez a forradalom, mondta, nem sokkal volt jobb a náciknál. A nagynénje pedig azt mondta erre, hogy ő, mint zsidó, nem beszélhet így a francia forradalomról, mert ha nem lett volna francia forradalom, akkor a zsidók még ma is a gettóban élnének. A nagynéni a rendreutasítása után, emlékezett a feleségem, napokig, de talán hetekig meg sem szólalt otthon. Úgy érezte, hogy ő maga nem is létezik többé, saját érzésekre, saját gondolatokra egyáltalán nem formálhat igényt, s pusztán, mert annak született, kizárólag csak zsidó-érzései és zsidó-gondolatai lehetnek. Akkor fogalmazódott meg benne és mondta ki magában először: naponta az iszapba nyomják az arcát.

(Kertész Imre: *Kaddis...*, 1990)

1999 őszén, a válaszcikk lezárásaként az író csak azt jelentette be, hogy zsidózásra többé nem reagál, de a polémiáktól való visszahúzódása végletesebbnek bizonyult: tudomásom szerint ezután semmilyen nyilvános megtámadtatására nem válaszolt vitacikkkel, nem vette fel többé a kesztyűt.

Kertész Imre, mint fentebb már írtam, azért kezdett esszéket írni, beszédeket fogalmazni, mert a nyugati közönséget érdekelte, hogy mit gondol a világról. A magyar közönség részéről ilyen érdeklődés nem nyilvánult meg a rendszerváltás előtt, és azután is inkább csak annyiban, hogy a nyugati felkérésekre íródott szövegek utóbb a szerző anyanyelvén is megjelenhettek. Nem árt emellett még azt is rögzíteni, hogy Nyugaton jellemzően a centrista és jobboldali, konzervatív szervezetek, alapítványok és lapok érdeklődtek iránta. Németországba gyakran egyházi szervezetek invitálták, míg –

amennyire tudom – a baloldali pártok, a volt '68-asok, a kommunisták ott sem igen méltatták figyelemre.

Eleget téve a meghívásoknak, kilépve a nyugat-európai pódiumokra, meggyőződhetett róla, hogy az erőfeszítés, amivel életművét létrehozta, és a lemondás, ami ezzel együtt járt, nem volt hiábavaló. Walter Benjaminsnak van egy fejtegetése arról, hogy hamis a fel nem ismert zsenik legendája: az igazán fontos alkotók, ha nem is egész pályájukon, de legalább annak egy szakaszán feltétlenül kapcsolatba kerülnek koruk szellemi életével, elitjével. Kertész is így gondolkodhatott, hiszen nem amatőr, hanem profi volt, aki, ha kellett, még sikerdarabokat is tudott gyártani. A kilencvenes években végre megkapta a visszaigazolást. Szüksége volt a fordításokra, könyveinek kiadására, hogy különféle pódiumokra kiállhatott és beszélhetett, mint hajdan példaképe, Thomas Mann, és bizony a hírességekkel való találkozásra is. Nemrég még be volt zárva Magyarországra, majd ösztöndíjasként a bécsi utcán, köröm közül ette a currywurstot, parkban sétálva, fülében a discman dugójával hallgatta Mahlert, hogy aztán a Salzburgi Ünnepi Játékok meghívott vendégeként tekinthesse meg az előadásokat, köztük Ligeti György operáját, a *Le grande macabre*-t, a Robert Wilson által rendezett *Pelléas és Mélisande*-ot, megismerkedhessen Ligetivel és Barenboimmal, „mindenkivel, aki számít”; hihette, hogy számít, amit gondol.

Gondolatai akörül forogtak, hogy mit lehet kezdeni Európa közelmúltjával, azon belül a hatmillió zsidó kiirtásával, és a kommunista világrendszer összeomlása utáni helyzettel, a kelet-európai országok felszabadulásával. Igazából két összeomlásról beszélt, hiszen két totalitarizmus alakult ki Európában, és az egyik négy és fél évtizeddel túlélte a másikat.

Kötetbe gyűjtött írásainak egyik kiadásához írott előszavában jegyezte meg, hogy a szövegeket nem tekinti szabályszerű esszéknek.

Műfajukat egyszer inkább a „megközelítések” szóval jellemeztem, ha ilyen műfaj valójában, persze, nem is ismeretes. Részint azt akartam kifejezni, hogy egyik írás sem meríti ki teljesen tárgyát, legfőlőbb *megközelíteni* tudja; másrészt pedig, hogy ugyanazt akarják megközelíteni, csupán más oldalról, amit elbeszélői szövegeim is: a megközelíthetlent. Így hát ismétlődések, más munkáimból származó vendégszövegek fognak felbukkanni itt-ott, akár vezérmotívumok, melyek egy-egy tágabb egységre, egy gondolkodás-, beszéd-, sőt létmód olykor számomra is titokzatos koherenciájára utalnak. Szabályszerű tanulmányok esetében talán kárhoztatható eljárás ez – nem az a lírai megnyilatkozások terén, aminek, végső soron, ezt a könyvet is tekintem.

(*A száműzött nyelv* német kiadásához, 1999⁴)

Valóban találhatók esszéiben olyan szövegrészek, amelyek kisebb módosulásokkal, bővülve vagy rövidülve, egyes szakaszaikban szó szerint ismétlődve újra megjelennek. Akkoriban kezdett számítógépet használni, talán már copy-paste-elve tette be újabb szövegeibe az általa különösen fontosnak tartott passzust, vagy füzetből másolta ki, de még valószínűbb, hogy emlékezetből idézte. Gesztusa felidézi bennem Euripidészt, aki több tragédiájának zárókórusába is beillesztette ugyanazokat a sorokat. Sem a görög drámaíróról, sem Kertész Imréről nem tételezem fel, hogy spórolni akart a megfogalmazás munkájával, inkább arról lehet szó, a megfogalmazás során mindketten olyasmire jutottak, amin bár szerettek volna, nem tudtak túljutni.

Modern – vagy posztmodern – világunkban ugyanis, így tűnik, a határok nem annyira etnikumok, nemzetek, felekezetek, mint inkább világfelfogások, világmagattartások között húzódnak, ráció és fanatizmus, türelem és hisztéria, kreativitás és pusztító uralomvágy között.

Úgy tűnik, a *Hosszú, sötét árnyék* című előadás során hangzottak el először ezek a szavak, a *Magyar–zsidó együttélés 1848–1991* című konferencián 1991. október 23-án. Ahogy az ezután vendégszöveggé vált szöveg előzménye, úgy a folytatása is mindig más lett. Akkor és ott így folytatta Kertész:

Rasszistákkal, fasisztákkal, tartozanak is bármely etnikumhoz, nemzethez vagy felekezethez, mindenképpen nehéz együtt élni. Azokat, akik ma ugyanazt a tüzet élesztgetnék, amelyben hatszázezer magyar zsidó lelte halálát, nem árt emlékeztetni rá, hogy ugyan-ezek a lángok – a háború és következményei – Magyarországot is csaknem elpusztították. Ha pedig az Európához való csatlakozásról beszélnek, úgyszintén nem árt tudni: Európa nemcsak közös piac és vámunió, de szellem és szellemiség is. És aki része kíván lenni e szellemnek, annak sok egyéb mellett a holocausttal való erkölcsi-egzisztenciális szembenézés tűzpróbáján is keresztül kell mennie.

Első esetben tehát a megfogalmazás a magyar helyzetet látszik értelmezni, amennyiben meglevőnek tételezi fel azt az európai szellemet és szellemiséget, amely közelebb áll a rációhoz, mint a fanatizmushoz, amit inkább jellemez a türelem, mint a hisztéria, és amit nem a pusztító uralomvágy mozgat, hanem a kreativitás, miközben a Magyarországon élők nagyrészt még nem választottak ezen világfelfogások és világmagattartások között. Az idő tájt Magyarország elindult az Európai Unióhoz való csatlakozás útján, de Kertész Imre aggódott, hogy honfitársai nem a szellem és szellemiség, hanem a közös piac és vámunió, vagyis a feltételezett anyagi előnyök jegyében áhítoznak az Európához való csatlakozásra.

Másfél évvel később, 1993 tavaszán a Tutzingi Evangélikus Akadémia konferenciáján így folytatta, illetve fejezte be:

Nem állítom, hogy a kérdésnek nincs történelmi dimenziója, a választ mégis nyílnak érzem, és véleményem szerint legalább annyira tükröződik majd benne a valódi életerő, a meg- és fennmaradás képessége és tehetsége, mint a történelmi determinánsok.

A konferenciát az „*Értelmiségiek Európában – például magyarok és németek*” címmel hirdették meg, Kertész ennek megfelelően úgy látta, hogy a felkérők szándéka szerint az értelmiség aktuális problémáiról kellene beszélnie. Ehelyett elhatárolódott az értelmiségtől, legalábbis a volt kommunista országok azon tipikus értelmiségi figurájától, amely szerinte

a zárt társadalom megszűntével [...] nem felszabadult, hanem ellenkezőleg: *elvesztette világát*. A szabadság nagy színjátékát, miután e színjátékot először rendezni és dirigálni próbálta, végül is *összeomlusként* élte át. És, két ideológiai szemüvegváltás közt, talán először történt meg velem, hogy kendőzetlenül pillantotta meg a valóságot, azt tudniillik, hogy fölöslegessé vált. *(Kiemelések az eredetiben.)*

Vagyis a kontextus, amelyben Kertész felidézi saját mondatát, egyrészt szűkebb, mint a korábbi – nem a teljes társadalom, hanem egy réteg –, másrészt tágabb: a posztkommunista országok értelmisége, ennek a rétegnek problémája. És mielőtt elismétli korábban leírt szavait, újabb ellentétpárokat, választható alternatívákat tár fel:

individuum vagy tömeg, zárt társadalom vagy nyílt demokrácia, totalitarizmus vagy szabadság – végső soron élet vagy halál.

És közbeszúrja:

Úgy tűnik, a kérdés ma egyetemes.

Vagyis a keretet hirtelen kitágítja Kertész, és már nem annak a rétegnek a problémájáról van szó, amelytől elhatárolja magát, nem Magyarországról és nem a posztkommunista térségről, hanem egész Európáról, az egész nyugati civilizációról. Azzal pedig, hogy a választ nyíltan mondja, egyúttal azt is állítja, hogy fennáll a veszélye olyan változásoknak, amelyek a kollektívizmus, a zárt társadalom, a totalitarizmus, a fanatizmus, a hisztéria és a pusztító uralomvágy fogalmai által meghatározott világ felé mozdítják el a térséget; végül is éppen ez válik beszéde, megszólalása lényegévé, erre a veszélyre szeretné felhívni a közönség figyelmét. Tévedés, hogy a játék véget ért. Nincs rá garancia, hogy a nyugati civilizáció nem kerül ismét olyan válságba, mint amit a nemzetiszocializmus és a kommunizmus okozott.

Bár Kertész maga is elmondja, hogy eszmefuttatásait nem szabályszerű esszéknek, hanem inkább lírai megnyilatkozásoknak tekinti, bizonyos témákat illetően mégis abszolút koherens módon szólal meg. Így a már említett levele, amely az Írószövetségből való kilépését indokolta, éppen az iménti beszédnek, *A fölösleges értelmiséginek* előzménye, vagy akár *A fölösleges értelmiségi* tekinthető a Csoóri Sándor *Nappali holdjára* írott második, mélyebb és bővebb válasznak. Ugyanis Csoóri emlékezetes esszéjével szinte egy időben fogalmazta meg a *Szép Versek* antológiásorozat 1990-ben megjelenő kötetének előszavát, melynek kiindulópontja az a tézis, hogy „bár folyton növekszik a könyvtermelés a világon, az irodalom szerepe napról napra csökken”. Csoóri ezen folyamattal szemben próbálta mozgósítani a közönséget és a pályatársakat. Elsősorban nem attól tartott, hogy az emberek úgy az egész világon, mint a magyarlakta területeken kevesebbet olvasnak majd, hanem attól, hogy a költőknek, íróknak a társadalomra gyakorolt hatása mindegyre jelentéktelenebb lesz. A „hidegfejű nyugati értelmezőkkel” szemben ő nem volt hajlandó megbékélni ezzel a leértékelődéssel. Kertész Imre nézőpontjából ez a jelenség nem más, mint egy egész korábbi életében kivételezett státuszú értelmiségi sopánkodása azon a történelmi fordulóponton, amelyen fontossága veszni látszik. Az is tisztán kirajzolódik, hogy Csoóri személyében egy tipikus keleti, posztkommunista országbeli értelmiségi fejezi ki idegenkedését a nyugati értékekkel, illetve tendenciákkal szemben. Ugyanakkor nem egyedül Csoórirra vonatkoztatható a tutzingi beszéd „fölösleges értelmiségi” kategóriája, hiszen abba nemcsak a népi, hanem a balos értelmiség sok más szereplője beleillik.

Következő alkalommal 1999-ben, a Neue Zürcher Zeitungba írott *Feltámad-e?! című* esszéjében tűnik fel a vissza-visszatérő Kertész-mondat.

A kilencvenes években néhány magyar író – Esterházy, Nádás, Krasznahorkai és Kertész – ismertté és népszerűvé vált Nyugat-Európában, azon belül főként német nyelvterületen. Konrád György két cikluson át, 1997-től 2003-ig vezette a Berlini Művészeti Akadémiát, Nádás Pétert a Nobel-díj egyik legfőbb esélyeseként tartották számon. Ezzel együtt járt, hogy rendszeresen kikérték a véleményüket az aktuális világeseményekről. Válaszaik nem minden esetben fedték egymást, előfordult, hogy egy-egy sorsfordító fejleményt másképp ítélték meg, és ily módon alkalmilag szembekerültek egymással. Emlékezetem szerint ilyen konfliktust eredményezett 1999-ben Konrád és Nádás között az, hogy egyikük helyeselte, másikuk ellenzte az Amerikai Egyesült Államok, illetve a NATO fellépését a balkáni háborúban, Szerbia ellen, a koszovói albánok védelmében. (Az ENSZ, leginkább orosz ellenkezés miatt, nem adott felhatalmazást a beavatkozásra.) Kertész sem Nádás, sem Konrád mellett vagy ellen nem foglalt állást, de mélyen belém vésődött, mennyire örült az Egyesült Államok fellépésének: 1999 tavaszán egy beszélgetésünk során lelkesen fejtegette, hogy Amerika ezzel nyilvánvalóvá teszi, hogy nem lehet mindent megcsinálni, vannak bizonyos értékek, amikhez ragaszkodik, és amiknek betartását megköveteli, és szükség esetén kikényszeríti. Bár a Magyar Köztársaság épp abban az évben belépett a NATO-ba, sem a belépésnek nem örült mindenki, sem a balkáni beavatkozásnak. Nyilván voltak és vannak pacifisták, akik eleve mindenféle katonai akciótól idegenkednek, de ettől függetlenül Magyarországon nagy múltja van az Amerika-ellenességnek. A huszadik század elején és közepén főleg a történelmi nemzeti oldal tekintett ellenségként az Egyesült Államokra, és most, 2024-ben megint ez a helyzet, de 1999-ben, az első Orbán-kormány idején a FIDESZ – legalábbis a felszínen – atlantista külpolitikai irányzatot követett. Vagyis inkább a mélyben és a szélsőséges nemzetiek körében parázslott az Amerika elleni gyűlölet. A baloldaliak esetében hasonló volt a helyzet: a felszínen a balliberális pártok atlantisták voltak, ám a baloldali emberek egy része sohasem vetkezte le neheztelését az Egyesült Államokkal szemben: nehezteltek az 1945-ben Japánra ledobott atombombák miatt, a koreai és a vietnami háborúért, embertelennek nevezték a neutronbombákat, tiltakoztak a „csillagháborús tervek” ellen, és nem látták be, hogy a hidegháború alatti konok ellenszegülés védte meg Európát attól, hogy teljes egészében kommunistává és szovjet vazallussá legyen, hogy végül az Amerika által rákényszerített költséges fegyverkezés törte meg a Szovjetunió erejét, és tette lehetővé, hogy a volt szocialista országok kiszabaduljanak a kommunista és orosz elnyomás alól. Nekem is volt olyan baloldali ismerősöm, aki elmondta, hogy fiatal emberként ott lelkesedett 1957 május elsején a Hősök terén a Kádárt támogató több száz ezres tömegben, és egyáltalán nem úgy mondta ezt, mint aki időközben felülvizsgálta akkori nézeteit; azoknak egy jelentős részében, akik a rendszerváltás után baloldaliként határozták meg magukat, problémamentesen élt tovább a korábbi évtizedek békeharcos baloldalisága. 1999-ben nyolcadik éve tartott a volt Jugoszlávia népei közötti háború, amit Európa és az ENSZ tehetetlenül nézett végig. Hiába küldtek békefenntartókat a harcoló felek közé, a szemük láttára fordult népirtásba az etnikai konfliktus. A későbbi fejlemények szempontjából nem érdektelen kiemelni, hogy az Egyesült Államoknak akkor lett végképp elege a szerbek újabb és újabb frontokon lefolytatott háborúiból és az azok örvén lefolytatott tömeggyilkosságaiból, amikor a keresztény szerbek ezrével gyilkoltak le muzulmán bosnyákokat a felkészületlen európai katonák szeme láttára, és várható volt, hogy hasonló események következnek be

Koszovóban is. Vagyis 1999-ben Kertész Imre Amerikának a muzulmánok védelmében való fellépéséért lelkesedett.

A Holocaust nem attól originális esemény – amely saját kultúrát teremtett –, hogy Schwarznével jogtalanul jártak el, esetleg a családját is kiirtották. Mindez tragikus, de abban igazuk van a Holocaust úgynevezett relativizálóinak, hogy ilyesmi más népekkel is megesett már. De többet mondanék: nem is az a leglényegesebb, ami a zsidókkal esett meg, az a lényeg, ami az európai értékekkel történt. A Holocaust kinyilatkoztatása ugyanis abban áll, hogy az értékválságból az értékek végérvényes visszavonásáig jutottunk el. A Sínai-hegyi kinyilatkoztatás az Auschwitzban történt megnyilatkozással érvényét veszítette. Semmit sem jelent, hogy a káosz, ha úgy tetszik: az apokalipszis hatálybalépését, részint gyávaságból, részint felelősségérzésből, leplezni igyekeznek. Hogy azonban a magukat minden felelősségtől felmentettnek – mert becsapottnak – érző kelet-európai és közel-keleti kishatalmak mire képesek, azt a Balkánon és máshol – például a magyarországi futballpályák lelátóinak bábfiguráinál – alaposan megfigyelhetjük.

(Kertész Imre: *Mentés másként: Feljegyzések 2001–2003*, Magvető, 2011)

Kertész Imre, miután hazatért Buchenwaldból, belépett a kommunista pártba, elmondása szerint hálából, amiért a táborban kommunista politikai foglyok tették lehetővé a túlélését. A diktatúra kiépülése viszont elidegenítette a kommunizmustól, és a koreai háború idején (1950–53) már mulatott az antiimperialista propagandán, a magyar dolgozókra erőltetett proletárinternacionalista szolidaritási akciókon. Az ötvenhatos forradalom lelkesítette, a szovjet beavatkozás és a kádári rendszer kiépülése deprimálta. Valamint, ahogy hálás volt a buchenwaldi táboron belül szövetkezett kommunistáknak, úgy Patton tábornok páncélosainak, az amerikai hadseregnek is élethosszig hálás maradt. Nemcsak azért, mert a németek legyőzése által megmentették, hanem azért is, mert szembesülésre kényszerítették a buchenwaldi láger szomszédságában lapuló város, Weimar lakosait. Kertész látta, amint a weimari polgárok hűledeznek a hullahalmok és a csontsovány túlélők láttán. Ott és akkor kezdődött az a pedagógia, aminek eredményeként Németország nyugati része szakított a nemzeti-szocialista hagyománnyal.

A zürichi újság számára írott *Feltámad-e?! Churchillek egy éppen Zürichben, 1946-ban elmondott beszédére hivatkozik, amelyben*

igazi politikai látnok módjára Európa feltámadását, az egyesült Európa megteremtését sürgeti.

Kertész a NATO Szerbia elleni légitámadásait Európa feltámasztására irányuló cselekedetnek tekinti, ami nem más jelent, mint hogy a földrész e beavatkozás előtt szellemi vagy lelki értelemben halott volt. Ennek az állapotnak a jegyében irtották Koszovóban „az éppen kiirtásra kijelölt kisebbséget”. A feltámadás azt jelentené, hogy a továbbiakban Európában nem lenne lehetséges kisebbségeket kiirtásra kijelölni még akkor sem, ha a kiirtást magasztos közösségi célok jegyében kezdeményezik. Korunkban, írja Kertész, már minden hadviselő fél tudja, hogy „a háború már nem indokolható és nem megengedett”, és itt jut el korábbi mondatához, melyet így folytat:

Hitetlen korunkban bibliai háborúk folynak, a „jó” meg a „rossz” háborúi. S e szavakat azért kell idézőjelbe tenni, mert egyszerűen nem tudjuk, hogy mi a jó, és mi a rossz. Különböző és különféle fogalmaink vannak róla, s e fogalmak mindaddig vitathatók is maradnak, míg létre nem jön egy közösen alakított és közösen vállalt kultúra szilárd értékrendje.

Ha ezen a ponton valaki azt kérdezné, hogy az írók, akik ünneplik vagy kárhoztatják Szerbia bombázását, nem ugyanúgy az értelmiségi szerepét játsszák-e, amit kárhoztatott elődeik, akkor el kell ismerni, hogy igen, lehetséges, és itt tényleg önellentmondáson lehet érnit Kertészt. Nehéz lenne bizonyítani, hogy az 1999-es NATO-bombázásról véleményt mondó Kertész, Konrád és Nadas vagy a Szerbia mellett kiálló Peter Handke másféle szerepet játszott, mint a korábbi értelmiségiek, tekintet nélkül arra, hogy Nyugat- vagy Kelet-Európában éltek, és tekintet nélkül arra, hogy aktuálisan milyen eszme jegyében szólaltak fel. Habár, érzésem szerint, egy valamiben talán mégis más Kertész Imre megszólalásának módja: ő nyilvánvalóvá teszi, hogy nem egy meghatározott politikai eszmét próbál támogatni. Csupán felsejleni vél Európa fejlődéstörténetében egy tendenciát, ami az egyének életének méltó feltételeket kínál, egy irányt, amiről Európa egy időben letért, és amihez többször is csupán az Amerikai Egyesült Államok segítségével volt képes visszatérni, és hogy a továbbiakban képes lesz-e az irány tartására, és hogyan, az kétséges. Egyszerre deklarálja tehát saját bizonytalanságát és a jövő bizonytalanságát.

Három évvel később, 2002-ben Jeruzsálemben hívták előadást tartani egy konferenciára (*The Legacy of Holocaust Survivors – Moral and Ethical Implications for Humanity*). Éppen akkor éleződött ki a szembenállás az arabok és Izrael között, ismerőseinek egy része próbálta lebeszélni Kertészt az utazásról. Közben a tekintélyes hamburgi lap, a *Zeit* felkérte, hogy amennyiben elmegy Izraelbe, írjon egy cikket élményeiről. Kertész végül nem mondta le a részvételt, és a cikket is megírta. (Nem melleleg azokban a hetekben zajlott az első Orbán-kormány négyéves uralmát lezáró választási kampány, ami Kertész Imrét is erősen foglalkoztatta.) Április 9-e a konferencia időpontja, a *Zeit* 25-én hozta le a cikket, melynek magyar eredetije május 3-án az *ÉS*-ben is megjelent. Tudomásom szerint ez alkalommal használta utoljára Kertész Imre vendégszövegként saját mondatát.

Kertész Imre: Jeruzsálem, Jeruzsálem...

Budapest, 2002. április

Tegnapelőtt este még a Renaissance Hotel erkélyéről néztem a jeruzsálemi napnyugtát. A szemközi fehér emelkedők fölött elhalványult az ég, az Óváros felől könnyű szél érkezett, hirtelen megtört a fény, s a beálló alkony olyan volt, akár egy bánatos fegyverszünet – jutottak eszembe Camus szavai a *Közöny*ből. De reggel felrobbant a Haifából Jeruzsálemba tartó autóbusz, a detonáció ereje a levegőbe emelte a kocsit, s leszakított emberi végtagok röpködtek a levegőben. Meg sem próbálom összeszedni szertesét kalandozó gondolataimat

– kezdi esszéjét Kertész.

Most hát itt állok egy hetedik emeleti erkélyen, s hogy mi történik valójában, azt itt ugyanolyan nehéz megítélnem, mint amilyen nehéz volt Berlinben vagy Budapesten. E pillanatban még csak nem is az itteni helyzeten gondolkodom, sokkal inkább az európai reakción. Úgy tűnik, hogy a tudatalatti mocsárból, akár a kénszagú lávakitörés, felbőffen a sok éven át kordában tartott antiszemitizmus. A képernyőn, Jeruzsálemben ugyanúgy, mint Berlinben vagy máshol, Izrael-ellenes tüntetéseket látok. Látom a Franciaországban felgyújtott zsinagógákat és a meggyalázott zsidó temetőket. Csupán néhány száz méternyire berlini lakhelyemtől, a Tiergartennél két amerikai zsidó fiatalembert megtámadtak és összeverték az utcán. Láttam Saramago portugál íróát a képernyőn, amint egy papírlap fölé hajolva Izraelnek a palesztinok elleni eljárását Auschwitzhoz hasonlította – bizonyítja, hogy az írónak fogalma sincs az általa alkalmazott hasonlat botrányos irrelevanciájáról, sőt azt is, hogy az Auschwitz néven ismert fogalom, amelynek mindeddig megvolt a maga határozott jelentése az európai kulturális konszenzusban, ma már minden további nélkül populista módon, populista célokra is felhasználható.

Saramago gesztusa nagy hatású lehetett. A portugál író négy évvel korábban kapott Nobel-díjat, regényei éppen akkor váltak világszerte ismertté és népszerűvé. Személyben tehát nem egy jelentéktelen figura állt ki a világ nyilvánossága elé, hanem olyasvalaki, akitől elvileg elvárható a tájékozottság és az európai értékek iránti hűség. Kertész Imrét kínos meglepetésként kellett hogy érje ez a gesztus.

A holokauszt jelentése, amit egészen addig európai közmegegyezésként rögzítettnek tételezett fel Kertész, nem alkalmi és jelentéktelen esetként, hanem általánosan és mértékadó személyek által is megváltozik. Immár nem az európai emberek egy részének elkülönítésére és teljes elpusztítására tett kísérlet, melynek során a totális állam minden lehetséges hagyományos és modern eszközt bevetett, és célját csaknem teljesen el is érte, hanem akármilyen konfliktus, melynek során emberek halnak meg, és melynek során az egyik fél próbálja távol tartani magától az őt veszélyeztető másikat.

Véletlenül éppen Izraelben van Kertész, és éppen egy holokauszt tárgyú konferencia miatt, amikor az dzsihadisták véres merényleteket követnek el; véletlenül éppen Izraelből figyelve tapasztalja meg a világ minden részéből Izrael felé irányuló haragot, gyűlöletet. De ez csak a látszat – a folyamatok már meghívásakor is ebbe az irányba tartottak, és Kertészt egyesek óva intették az oda utazástól. Azzal, hogy odament, vállalta a tapasztalást, és azzal, hogy eleget tett a Zeit felkérésének, azt is vállalta, hogy kísérletet tesz a folyamatok értelmezésére.

Fölteszem magamnak a kérdést, hogy nem kell-e megkülönböztetni az Izrael-ellenes érzéseket az antiszemitizmustól. De lehetséges ez? Hogyan lehet megérteni, hogy két kontinenssel távolabb, Argentínában – ahol melleleg épp elég egyéb bajuk van az embereknek – Izrael-ellenes tüntetésekre kerülhet sor? Valószínűleg úgy, gondolom, hogy a kb. 2000 éve tartó zsidóellenesség világképpé rögzült. Világképpé rögzült a gyűlölet, s a gyűlölet tárgya egy nép, amely sehogyan sem hajlandó eltűnni a föld színéről, gondolom. Megpróbálok világosan, őszintén gondolkodni, s amit gondolok, világosan, őszintén, minden tabu félretéve, magamban kimondani.

Ez megint csak olyasmi, ami nem az esetleges fejleményekből következik, Kertész eddig is az iménti mondat által körülírt módon gondolkodott és fogalmazott – nemcsak

naplóiban és esszéiben, hanem regényeiben és novelláiban is. Földényi F. László, egyik legértőbb elemzője mondta róla:

Miért tartom őt jelentős, nagy írónak? Egyetlen mondatban: mert vállalja annak kockázatát, hogy akár mindenkinek a véleményével szembeszegüljön. Bármiről írjon is – a szabadságról, a személyiségről, a világ képtelenségéről, a boldogság útvesztőiről, a halálról vagy a transzcendenciáról –, bámulatossággal tudja kiverekedni magát a megcsontosodott közfelfogás kelepceből. Ahelyett, hogy kielégítené az elvárásokat, olyan gondolatmenetekre és kijelentésekre ragadtatja magát, melyek, bátran merem állítani, titokban megütközést és döbbenetet váltanak ki sokakban – Önökben éppúgy, mint bennem. De még ha nem, akkor is varázslatos ügyességgel tud a léleknek olyan, hol extatikus, hol letaglózott, de mindenképpen magányos állapotaiba alámerülni, ahol jószérivel megszólíthatatlannak érzem őt.

Számomra igazi próbatétel Kertész művészete. Mert bár őt olvasom, az ő élményeibe bonyolódok bele, közben az én lényemnek is eddig nem sejtett rétegei tárulnak fel, melyek akár ijesztők is tudnak lenni.

(Az erkölcsi magány terhe, eredetileg laudációként hangzott el 1997-ben, amikor Kertész Imre átvette a Lipcsei Könyvvásár nagydíját, írásban: Magyar Lettre Internationale, 1997. nyár)

Földényi akkor és ott elsősorban Kertész széprózái műveire vonatkozólag mondta mindezt, ami azért érdekes, mert később gyakran merült fel, hogy míg azok alapvetően még „rendben vannak”, a napló- és esszéíró Kertész bizony már „zavarba hozza” olvasóit. Lássuk tehát, mire jut Kertész 2002 áprilisában, a jeruzsálemi élményeit feldolgozva:

Az, hogy fiatal emberek nagy kéjjel felrobbantják magukat (mellesleg egy újságban azt olvasom, hogy az iraki diktátor, Szaddám Huszein huszonötezer dollárt fizet a családnak), arra vall, hogy nem csupán arról lehet szó: alakuljon-e palesztin állam. Ezek az öngyilkosok a létezés veszteseinek nyilvánítják magukat. Tettükben az elkeseredettség olyan fajtája nyilvánul meg, ami pusztán nacionalista indulatokkal nem magyarázható. Jeruzsálem szelíd fényében, az aranyló estéken, ezekkel az olajfákkal beültetett festői dombházak közt egy régebbi jeruzsálemi utamon, mondhatni inkább az érzékszerveimmel, semmint az értelmemmel, egyszer már megérttem, hogy miért éppen itt születtek az istenek. Most meg kellene értenem, hogy miért itt gyilkolják le őket, a véres emberáldozatok magamutogató szenvedélyével. Bevallom, nem értek semmit, s nem tudom elhinni, hogy pusztán politikai kérdéssel állunk szemben. De az is lehet, a politikának az a célja, hogy mindezt ne pusztán politikai kérdésnek lássam, s csupán bedőlök a manipulációnak; de miközben milliók dőlnek be a manipulációnak, e manipuláció jellege megváltozik, interiorizálódik. Valaki, valakik hirtelen komolyan gondolják, hogy örületük nem a külső erők sugallata, hanem a saját lelkükből tör elő, a saját lelkük szükséglete, s itt kezdődik a javíthatatlan baj. Őszintén bevallom: amikor a Ramallah felé gördülő izraeli páncélosokat a képernyőn először megpillantottam, önkéntelenül és elháríthatatlanul ez a gondolat hasított belém: istenem, milyen jó, hogy a zsidócsillagot izraeli tankokon látom, s nem a saját ruhámra varrva, mint 1944-ben. Nem vagyok tehát elfogulatlan, nem is lehetek az. Sosem játszottam a pártatlan ítélőbíró szerepét, rábízom ezt azokra az európai – és nem európai – értelmiségiekre, akik ezt a játékot olyan kiválóan, s gyakran annyira kártékonyan játsszák.

Annyi valódi és álszolidaritás után ezúttal fordult a kocka: a mandarinok, szigorú arccal, Izrael ellen fordultak. Bizonyos kérdésekben nyilván igazuk is lehet, csakhogy még sosem váltottak menetjegyet egy Haifából Jeruzsálembe tartó autóbuszra. Itt Izraelben, képletesen szólva, mindenki a zsebében hordja ezt a jegyet. S ez a tény lassan elveszi az emberek józan esztét. Az európai mandarinok hüvös ítéletét itt az égő egzisztenciális kérdés formájában élük meg. Legtöbbször talán az a barátnőnk fogalmazza meg e meghasonlottságot, aki a Yad Vashemben, a Holocaust során meggyilkoltak e roppant temetőjében, azt mondja nekünk: „Először elmegyünk a családdal egy háborúellenes tüntetésre, azután bevonulunk katonának.” Nem találkoztam – legalábbis itt, e konferencián – olyan izraeli értelmiségivel, aki kétségbe vonná egy palesztin állam szükségszerűségét. „A településeket meg kell szüntetni – mondja a Yad Vashem egyik vezető történésze –, s ez afféle mini-polgárháború lesz, amelyet azonban meg kell vívni.” Az elszigeteltség, a szolidaritás hiánya szinte fizikai fájdalmat okoz. Lehetetlenség tétlenül túrni a terrort, és lehetetlenség terror nélkül szembeszállni a terrorral. Gyötrelmes kényszerhelyzet, kínzó kérdések, amelyek egyedül kell megbirkózni. „Morális gettóba zárunk” – mondja Appelfeld barátom, az író. A tekintetekben, amelyek körülvesznek, félelmet, tanácstalanságot és elszántságot látok. Pontosan, ahogy a Frankfurter Allgemeine-ben közölt drámai cikkében David Grossman írja: „A mai Izrael ökölbe szorított kézhez hasonlít, egyszersmind azonban olyan kézhez is, amely a kétségbeeséstől petyhüdtlen csüng alá”. A város kihalt, a taxisofőrök éhes héjákként keringenek a szállodák körül, s amint a kapun valaki kilép, azonnal lecsapnak az áldozatra – többnyire hiába, hiszen nemigen van itt más, csak akinek valami hivatalos dolga akad, azok pedig a hivatalos gépkocsikra várnak. Szállodánkban félig üres teremben reggelizünk, elmaradtak a turisták, és a kávéjuk fölött újságot olvasó nyakkendő-s urak, az obligát üzletemberek. Szinte megfeledkezem róla, hogy magam is egy konferenciára érkeztem ide, ahol fel kell olvasnom előkészített szövegemet. „Ha azt mondom: zsidó író vagyok, ezzel még nem mondtam ki, hogy én magam is zsidó vagyok – olvasom. – Hiszen miféle zsidó az olyan, aki vallásos nevelésben nem részesült, héberül nem beszél, a zsidó kultúra forrásmunkáit lényegében véve alig ismeri, és nem Izraelben, hanem Európában él? Akinek Auschwitz az elsőrendű, netalán kizárólagos zsidó identitása, egy bizonyos értelemben véve mégsem nevezhető zsidónak. Az Isaac Deutscher-féle »nemzsidó zsidó« ő, a talajtalan európai változat, aki a rákényszerített zsidó állapotával aligha tud többé valamiféle bensőséges viszonyra lépni”. Szinte szégyellem felolvasni e sorokat. Szinte szégyellem feltárni egzisztenciámat, a gyökértelen zsidó értelmiségi szubtilis problémáit, identitásválságát, otthontalanságát. Egyszerre átlátom szerepem tarthatatlan iróniáját: a Shoa túlélőjeként előadást tartok a háborúban álló Izrael földjén, s – lényegében véve – elmondom, hogy miért nem lehetek szolidáris a néppel, amelyhez magam is tartozom. Az én szolidaritásom legfeljebb annyiból áll, hogy fel merem szállni a Tel-Avivba induló repülőgépre. Látogató vagyok, aki hasztalan gyűjtögeti a benyomásokat, meddően faggatja az embereket, megérteni őket nem fogja, mert nem osztozik azok sorsában, akikhez tulajdonképpen tartozik. Ennyire határozottan ezt még sohasem éreztem. Mintha most, amikor szinte szenvedéssel tölt el a rokonszenv és az együttérzés, mintha most lennék itt a legidegenebb. Úgyszólván egyetlen izraeli sem mulasztja el megköszönni, hogy eljöttünk hozzájuk, így végződik csaknem minden beszélgetés, és ez csak még jobban aláhúzza idegenségemet. Gondolkodom, hogy miért, s jobban is megfigyelve az arcokat, a fellobogózt autókat, a városnak e nehezen meghatározható, izgatott és egyöntetű hangulatát, egyszerre felismerni vélem a változást, amelyen ez az ország éppen most keresztül-

megy. Renan, a francia történész azt mondja, hogy nem a faj és nem is a nyelv határozza meg a nemzetet: az emberek a szívükben érzik, hogy közősek a gondolataik, érzelmeik, és közősek emlékeik és reményeik is. Nos, ez az ország, amely eddig részben az alapítók, de főként az európai túlélők, az oltalmat keresők, militáns cionisták, az állami létet vissza-utasító ortodox szekták, szigorú katonák, szelíd muzsikuskok, nordikus fehérek és mindenféle színű afrikai, arabiai, levantei zsidók, a különféle kultúrák és különféle emberek inkoherens országa volt, most, e kétségbeejtő és kilátástalan háború során egyszerre nemzeté alakult. Nem tudom, hogy örülni kell-e ennek, vagy inkább kárhóztatni – hiszen a nemzetek ideje éppen most van leáldozóban –, de ez tény, s ez nem engedélyezi többé azt a bizonyos fenntartásokkal, egyszersmind mosolygós rokonszenvvel, olykor fölényes iróniával teli sajátos magatartást, amivel európai és amerikai zsidók idáig Izraelhez közeledtek. Különös fordulat ez, és e fordulat – legalábbis zsidó-zsidó viszonylatban – kétségkívül meghozza majd a maga következményeit, így hát jól teszem, ha nem az igazságot, az úgynevezett objektív igazságot hajszolom itt. Különben is, az igazság nem mozdulatlan, nem örök, hanem változó, s ha így van, „annál mélyebben, lelkiismeretesebben kell a szellemi embernek gondját viselnie, és figyelnie a világszellem rezzenéseire, az igazság képében történt változásokra”, ahogyan Thomas Mann Európa egyik legválságosabb évében mondta. S talán éppen, mert ennyire változó, épp ezért tolatkszik mostanában az igazság olyannyira az előtérbe, kívánja minduntalan az időszerű definícióját. Korunk háborúi mindig erkölcsi színezetű háborúk, oly mértékben, mint még talán soha. Modern – vagy posztmodern – világunkban a határok többé nem annyira nemzetek, etnikumok, felekezetek, mint inkább világfelfogások, világmagatartások közt húzódnak, ráció és fanatizmus, türelem és hisztéria, kreativitás és pusztító uralomvágy között. Hitetlen korunkban bibliai háborúk folynak, a „jó” meg a „rossz” háborúi. S e szavakat azért kell idézőjelbe tenni, mert egyszerűen nem tudjuk, hogy mi a jó és mi a rossz. Különböző és különféle fogalmaink vannak róla, s e fogalmak mindaddig vitathatók is maradnak, amíg ismét létre nem jön egy közösen alakított és közösen vállalt kultúra szilárd értékrendje. Ez, s különösen itt, a Közel-Keleten, természetesen csak utópia. Mivel magyarázható, töprengök, hogy tetterős fiatal emberek öngyilkos terrorakciókra vállalkoznak? Hogy mások élete mennyiben jelent számukra értéket, az kiderül tetteikből, de mennyire értékeli a saját életüket? Egy barátunk úgy tudja: azt mondják nekik, hogy „odaát”, a túlvilági háremekben 72 szüzlány várja, s kényezteti majd őket. És a nőknek mit mondanak? – kérdezem. A barátunk mosolyogva vonogatja a vállát, ezt nem tudja. A gyűlöletet én mindig energiaként érzekeltem. Az energia vak, de forrása, paradox módon, ugyanaz a vitalitás, amelyből a kreatív erők is táplálkoznak. Az európai civilizáció, amelyet itt az emberek, még mindig s mindennek ellenére, a magukénak vallanak, az emberi élet beteljesítését tartja legnemesebb értékének. A fanatizmus pontosan az ellentéte ennek: milyen alapon jöhet létre itt valaha is emberség és bizalom? Egyelőre a félelem és a gyűlölet az úr. „A megbékélésről, együttéléstől ejtett szavak úgy csengenek ma, akár az utolsó életjel egy már elsüllyedt hajóról” – írja David Grossman. Ezen a tájon hirtelen zuhan le a sötétség; odalent, az erkélyem alatt kigyulladnak az utcalámpák. Autók rohannak a távolba vesző utakon, amelyek a narancsligetek és az egyetemek, jól megépített városok és jól megművelt földek felé vezetnek. Sokan elmondták: a Shoa után azért jöttek ide, mert nyugalmat és biztonságot reméltek. Ezt az országot kemény munkával építették fel, lakóinak kemény harcokban kellett megvédeniük, miközben szűkebb és tágabb környezete mindmáig kétségbe vonja pusztá egzisztenciáját. Ha ez a kétely – a magára hagyatottság érzésével páro-

sulva – bennük is gyökeret ver, a legmélyebb kétségbeesésbe kergetheti őket. Jelenleg, legalábbis az én tapasztalataim szerint, az ország vitalitása még lehetővé teszi az önreflexiót, ha persze nem is a terrorral való szembeszegülést, de a védekezés módját, a végső soron eredménytelen bosszúhadjáratot az ország java értelmiségi szenvedélyesen kritizálják. De ha a világ ellenséges közönye valóban a kétségbeesésnek engedi át őket, minden készen áll a katasztrófára, s e gyűlölettel, fanatikus téveszmékkel és tehetetlenséggel átszótt világban a katasztrófa korántsem egyedül a Közel-Keletet sújtaná. Nehéz szívvel hagyom itt az erkélyt, Jeruzsálem éjszakai látképét. Holnap este elutazunk, s egy különös ajándékot viszek magammal innen. Nemzet, haza, otthon: számomra mindedig megközelíthetetlen fogalmak maradtak. El nem tudom képzelni a citoyen harmóniáját, aki feltétel nélkül azonosul hazájával, nemzetével. Úgy hozta sorsom, hogy önkéntesen választott és vállalt kisebbségi, mondhatnám: világkisebbségi helyzetben éljek, és ha e kisebbségi helyzetet pontosabban is meg akarnám határozni, erre nem faji, nem etnikai és nem is vallási vagy nyelvi fogalmat, illetve fogalmakat használnék. Vállalt kisebbségemet szellemi létformaként határozom meg, amely a negatív tapasztalaton alapul. Igaz, e negatív tapasztalatra a zsidóságom révén tettem szert, vagy mondhatnám így is: a negatív tapasztalat univerzális világába én a zsidóságom révén nyertem beavattatást, mert mindazt, amit zsidó születésem folytán át kellett élnem, beavattatásnak tekintem, az emberről és a korunk emberi helyzetéről szerzett legmélyebb tudásba való beavattatásnak. És így, minthogy zsidóságot negatív tapasztalatként, vagyis radikálisan éltem meg, ez végül is a felszabadulásomhoz vezetett. Az egyetlen szabadság ez, amit különféle diktatúrákban töltött életem során magamnak megszereztem, és éppen ezért féltékenyen óvtam mind a mai napig. Jeruzsálemi tartózkodásom során most első ízben érintett meg a nemzeti felelősség súlyos és felemelő érzése, s ha tudom is, hogy mit sem kezdek vele, mert már rég eldőlt az életem, mégis, mélyen megrendített.

Kertész Imre ebben az utolsó, 2002-es „megközelítésben” eljut oda, hogy az általa felvázolt ellentétpárok közül a rációt, a kreativitást és a türelmet a Nyugathoz, illetve Európához és Izraelhez kösse, a fanatizmust, a hisztériát és a pusztító uralomvágyat pedig a militáns iszlámhoz, illetve mindazokhoz, akik annak támogatóivá szegődnek.

Nem tagadja, hogy egyes kérdésekben Izrael ellenfeleinek is lehet igazsága, de szerinte a különbség végső soron választás az ellentétpárokba rendezett jelenségek között.

Eközben egy másik magyar író, Eörsi István ösztöndíjasként egy német alkotóházban dolgozott. Ott került kezébe a *Zeit*, és benne Kertész Imre írása. Vitacikket írt, ami három hónappal később, július 11-én jelent meg a hamburgi *Zeit*-ben, majd ugyanúgy, mint Kertészé, az *ÉS*-ben. A hosszú idő, mely alatt a reakció megfogalmazódott, arra engedne következtetni, hogy Eörsi István erősen törekedett a kiérlelt és meggyőző fogalmazásra, és első olvasásra úgy tűnhet, hogy ez részben sikerült is neki, hiszen a cikk elején még nem fogalmaz feltűnően bántó módon, ám figyelmesebben tanulmányozva szövegét, mégis kiviláglik, hogy már az kezdőmondatokat is foryogó düh és megvetés feszíti:

Eörsi István: A túlélés öröksége

Ha valamely üldözött kisebbség tagja túlél egy világtörténelmi tragédiát, és a rettenet képeivel a homloka mögött úgy dönt, hogy tovább él, akkor számolnia kell azzal, hogy az idő múlásával élményei embertársainak, de olykor saját magának a szemében is elvesztik

eredeti jelentésüket. Lassacskán beágyazódnak a történelembe, akár mementóként, akár különféle politikai eltökéltségeket igazoló vagy cáfoló ürügyként, akár giccsként, és még hordozójuk is egyre nehezebben őrzi meg velük szemben a szuverenitását.

Eörsi olyan feltételezésekből indul ki, melyeket evidenciaként vezet elő, noha írásának tárgya, Kertész Imre esetében nem feltétlenül helytállók. „Úgy dönt, hogy tovább él” – vajon a tizenöt éves Kertész elméjében meg kellett fogalmazódnia az öngyilkosság gondolatának? „Elvesztik eredeti jelentésüket” – vajon 1945-ben mindannak, ami Kertész Imrével a megelőző évben történt, volt egy bizonyos jelentése, amely aztán 2002-re elveszett? Nem éppen fordítva történt-e: hogy deportálása után tíz-tizenöt évvel kezdett hozzá az élmények feldolgozásához, írói munkája és olvasmányainak szisztematikusan értelmezése által, és hogy az értelmezésnek ez a munkája nem is fejeződött be, olyannyira, hogy magát a *Jeruzsálem, Jeruzsálem...* című esszé is e munka részének lehetne tekinteni? Akárhogy is van, egyvalami biztos: Eörsi tisztában van vele, hogy mi Kertésznek „a világtörténelmi tragédia” során szerzett élményeinek eredeti jelentése, és az ő, Eörsi számára ez a jelentés a legkevésbé sem veszett el. Nyilván ezért sem őt kéri fel, hogy ossza meg tudását a széles közönséggel, nem őt hívják előadni holmi konferenciákra, oda tudniillik kifejezetten olyanokat invitálnak, akik az idők során elvesztették ama bizonyos eredeti jelentést:

Az efféle emberek közül a hírességek időnként összetalálkoznak tudományos ülésszakokon vagy konferenciákon, hogy megvitassák, miként éljenek tovább. Ilyen konferenciát tartottak idén április 9-én Jeruzsálemben, azt vizsgálva, hogy a holokauszt túlélői milyen erkölcsi következtetéseket vonjanak le az emberiség számára tapasztalataikból. (*The Legacy of Holocaust Survivors – Moral and Ethical Implications for Humanity*) Ezen részt vett Kertész Imre, és izraeli élményeiről *Jeruzsálem, Jeruzsálem* címen be is számolt olvasóinak. (Die Zeit, április 25-e, Élet és Irodalom, május 3-a.) Nem tudom, mikor kedvetlenül tett el ennyire egy különben mérsékelt hangvételű, humanista iskolázottságra valló szöveg.

Bár tudnám, honnan ered a baloldali szerzőknek a vitákban oly gyakran használt fordulata, hogy az általuk bírálni szándékozott figura valamely megnyilvánulása őket elkedvetlenítette, elszomorította, egyéb negatív emóciók martalékává tette! Vagy elvárható lenne, hogy egy író munkája során mindenkor ügyeljen rá, hogy véletlenül se társítsa olvasóit a bánat karjaiba? Egy gondolkodó hibázik, ha olyan következtetésekre jut, amelyek megfogalmazása folytán egyes befogadók elkámpicsorodnak? Mindenestre amennyiben Kertész – Eörsi szerint – vétett az Eörsit elkedvetlenítő gondolatfutamokkal, akkor ő, Eörsi, sértett lévén feljogosítva érzi magát, hogy elégtételt vegyen bántalmazóján.

Jellemzésül előrebocsátom, hogy öngyilkos merénylőkön kívül palesztin halottról nem esik benne szó. Az írás azt a benyomást kelti, mintha a szóban forgó térségben csak zsidók életét fenyegetné erőszak. Hat nappal e konferencia előtt Nagel Iván, Németország egyik legelismertebb esztétája és színházi szakembere, aki szintén budapesti zsidó családból származik, lemondta találkozóját Izrael állam németországi nagykövetével. A Frankfurter Allgemeine Zeitung április 6-i számában közölt leveléből kitetszik, hogy gyermekkorában az ő életét is fenyegette az európai zsidóság ellen folytatott irtóháború. „Nem e

tapasztalat ellenére, hanem éppen ennek folytán érzem magam képtelennek arra, hogy Berlinben kávé és kalács mellett ücsörögjek önnel, egy olyan állam képviselőjével, amely összes katonai eszközét bevetve igazságtalan háborút folytat.”

Eörsi nemcsak azért hozza fel Nagel Iván példáját, hogy megmutassa, még olyasvalaki is képes helyesen dönteni, aki Kertészhez hasonlóan budapesti és zsidó eredetű, hanem mert tudja, hogy az utóbbi időben Kertészt befogadó, vele barátként viselkedő német hírességek egyikéről van szó: Nagellel a kultúra kiemelt eseményein fényképezkedtek együtt. Vagyis hát Eörsi arra figyelmezteti Kertészt, hogy elveszítheti újdonsült barátait. Dátumozásának köszönhetően világossá válik, hogy Nagel Iván három nappal a jeruzsálemi konferencia előtt tette közzé levelét a FAZ-ban, vagyis ha máshonnan nem, abból igenis tudhatta volna Kertész, hogy egyszerűen nem utazhat Jeruzsálembe. És mégis elutazott, és mégis részt vett a konferencián, ráadásul írt is úti élményeiről a Zeitznak!

Az csak az elvárható minimum volna, hogy távol maradjon az „igazságtalan háborút” folytató országtól, rendes értelmiségiként akkor tűnhetne föl, ha – mint Nagel – jól bele is rúgna Izraelbe vagy egy azt reprezentáló intézménybe, személybe.⁵

Egymás mellett olvasva Eörsi és Kertész írását kiviláglik, hogy a kortárs notabilitások frontokba rendeződnek. Keveset számít, hogy melyikük mit alkot és milyen szinten, a lényeg az, hogy hova áll.

München közelében írom ezt, a Starnbergi-tó partján, egy alkotóházban. Itt dolgozik jelenleg Benny Barbash izraeli író is, aki hazájában korábban egy ejtőernyősosztag parancsnoka volt. Kinyomtatták számunkra az internetről... *It's a War Crime* című, angolra fordított cikkét, melyet mintegy másfél hónappal a jeruzsálemi konferencia előtt írt. Ebben elmeséli, hogy másfél éves fia, Asszaf belázasodott, olyannyira, hogy villámgyorsan kórházba kellett vinni. Időben célhoz is ért, és a gyereket megmentették. Ugyanekkor két palesztin újszülött – Szulejmán Abu Hasszán és Mahmut Zakin – szintén kórházi ápolásra szorult, de őket az ellenőrző ponton nem engedték át. „Mindkét csecsemő meghalt. Vagy inkább így mondom, meggyilkolták őket.” Barbash pedig azon tűnődik, mit tenne, ha az ő fia pusztult volna el, mert elzárták előle az orvoshoz vezető utat. Vajon hová vezethet az ilyen töprengés logikája? Szándékosan a két csecsemőt említem meg előbb, mint a „normális”, mindennapi létezés áldozatait, és csak aztán utalok a dzsenini menekülttábor romjai közt tapasztalt rendkívüli iszonyatra. A tábort néhány nappal a jeruzsálemi holokauszt-konferencia előtt, április 3-án bulldozerek rombolták le, 7-én repülők bombázták az égből a föld színével egyenlővé a romokat. Nem tudhatjuk, hogy sor került-e vérengzésekre is a civil lakosság körében, mert az izraeli kormány megakadályozta, hogy az ENSZ kivizsgálja a történeteket. De a romhalmoz létét, és nem csak itt, fotók és egybehangzó leírások bizonyítják. Amnon Kapeliouk jeruzsálemi újságíró tudósítása szerint (*Le Monde diplomatique*, német kiadás, 2002. május) egy fiatal asszony egyebek közt ezt üvöltözte Dzszenin romjai között: „Sáron mindezekből a gyerekekből itt jövőbeni öngyilkos bombavetőket csinált.” Az izraeli író és a menekülttábori iszonyatot túlélt asszony megnyilatkozásainak fényében még olvasni is kínos, hogy az öngyilkos merénylőkről elmélkedve Kertész Imre ennek a háttorzongató mozgalomnak összesen két lehetséges okát említi meg. Szaddám Huszein huszonötezer dollárt fizet minden öngyilkos családjának, és a szerencsétlenekkel elhitetik, hogy a túlvilági háremekben 72 szűz lány várja őket. Noha Kertész maga hangsúlyozza esszéjében, hogy semmit sem ért – egyébként az ilyen ér-

telmiségi bejelentés, mely többnyire a vallomástevő lelki finomságát hivatott érzékeltetni, mindig úgy hat rám, mintha Don Juan azzal heneagne, hogy impotens –, mégis megdöbrent, hogy a sokat szenvedett író kevésbé lát át korunk alapvető szociális és morális problémáján, mint egy sivatagi tanulatlan asszony.

A párbajnak volt kódexe, a vitának nincs, legalábbis általánosan ismert és elfogadott szabályok nincsenek. Kinek-kinek műveltsége és lelki alkata szabja meg, milyen eszközöket vet be egy értelmiségi vita során. Miközben tisztában vagyok vele, hogy Eörsi István humora és kegyetlensége egyes olvasókból csodálatot válthat ki, én elfogadhatatlannak tartom harcmódorát. Szellemi értelemben impotenssé nyilvánítani a megtámadottat, egyszersmind demonstrálva, hogy ő, Eörsi István férfiereje teljében van, szerintem nem volt helyénvaló. Mint a korábbiakban bemutattam, Kertész hosszan, több mint tíz éven keresztül küszködött azzal, hogy megragadjja a nyugati kultúra lényegét, azt, ami reményt adhatna a holokauszthoz hasonló katasztrófák elkerülésére, illetve hogy egy-egy jelenség leírásával kijelölje, mi az, ami közelebb vitt, mi az, ami eltávolít ettől az eszménytől – a Szerbia elleni NATO-bombázás közelebb vitt, az izraeli civilek elleni merényletek eltávolított, Winston Churchill és Bill Clinton közelebb vitt, Saramago eltávolított –, majd az évtizedes próbálkozás végén, tulajdonképpen egy kudarc beismeréseképpen, nem intellektuális, hanem emocionális konklúzióként állapítja meg, hogy számára Izrael is Európát, a nyugati kultúrát jelenti. Mint mindig, ebben az esetben is reflektál önmagára: kissé furcsa, hogy olyasvalaki, aki nem részese a zsidó hagyománynak, és aki egész felnőtt életében távol tartotta magát minden kollektívumtól, egyszer csak a zsidó nemzettel vállalna közösséget. Ezt a furcsaságot önironikusan tárja fel. Ám ezt az árnyalatot Eörsi nem méltatja figyelemre, nem értékeli.

Nekem szerencsém volt: Kertész Imrétől eltérően nem vittek Auschwitzba, én csak a budapesti gettóig jutottam el. De apám egész családja, így nagyanyám, nagynéném és nagybátyám is füst formájában távozott az üres egekbe, így hát nekem is fel kell tennem a jeruzsálemi konferencia kérdését: milyen erkölcsi-etikai tanulságok vonhatók le a holokausztból? Mit tekintek én a túlélés örökségének? Semmiképp sem azt, amit Kertész Imre, akinek legfontosabb idevágó mondatát szégyenkezve idézem: „Amikor a Ramallah felé gördülő izraeli páncélosokat a képernyőn először megpillantottam, önkéntelenül és elháríthatatlanul ez a gondolat hasított belém: istenem, milyen jó, hogy a zsidócsillagokat izraeli tankokon látom, s nem a saját ruhámra varrva, mint 1944-ben.” Szörnyű volt a sárga csillagot a saját ruhámon látni, de a nyomorúságos menekülttáborok ellen vonuló tankokon is szörnyű ez a jel. Én a holokausztból azt az erkölcsi üzenetet olvasom ki a magam számára, hogy elsősorban mindig a mai nap üldözötteivel, a faji, a vallási, a kulturális és szexuális kisebbségekkel, továbbá a szociális szféra páriáival kell szolidárisnak lennem, így hát nincs bennem zsidó szolidaritás, csak az antiszemitákkal szemközt: a holokauszt után a rasszizmus minden formája tűrhetetlen. De határozottan elválasztom Izrael állam politikáját a zsidókérdéstől. Aki antiszemitáknak tekinti Izrael állam jelenlegi politikájának bírálóit, az azokat az arab fiatalembereket igazolja, akik Európa-szerte zsidó sírokat rongálnak. Ők sem tudnak különbséget tenni az akármilyen identitású, zsidó származású személyek emberi élethez és halálhoz fűződő jogai és egy konkrét állam konkrét politikája között. Ha már leírtam az „identitás” szót, akkor a holokauszt erkölcsi következményein

tűnődve nem térhetek ki saját identitásom meghatározása elől. Erre kényszerít az is, hogy neveltetésem és meghatározó kulturális élményeim folytán mindig magyarnak tekintetem magam, de a magyar közvélemény egy része ezt sehogy sem akarta és most sem akarja elfogadni. Legyen ez az ő problémájuk: kedvükért nem konstruálok alapvető történelmi és műveltségélmények, továbbá istenszükséglet híján új identitást magamnak. Miért mások határozzák meg, ki vagyok, amíg én magam is megtehetem ezt? Magyar vagyok tehát, de azt is érzem, hogy egyre nehezebben viselem el a Kelet-Közép-Európában még mindig vehemensen grasszáló nemzetfétist és nemzetmítoszt. „Be true to thyself” – így foglalhatom össze tehetséges kollégám, Shakespeare szavaival személyes használatra a legterményebben a túlélés örökségét.

Eörsi Istvánt pont senki sem kérdezte a nemzeti identitása felől, de fontosnak tartja megvallani, hogy ő bizony a magyar, és csakis a magyar nemzettel azonosítja magát. Helyteleníti, hogy Kertész meg hajlamos azonosulni Izraellel, még ha csak egy pillanatra is. Pontosan az a nemzeti-baloldali odaállás ez, amit korábban Földes Anna produkált és amit Kertész Imrén számonkért, ugyancsak az ÉS-ben.

Eörsi persze hiteles. Ha valaki, hát ő megszenvedte a magyar nemzettel való azonosulását.

Az ÉS-ben többen reagáltak a vitacikkre, jellemzően Izraelben élő, magyarországi születésű emberek, akik elutasították Eörsi gondolatmenetét, és hálájukat fejezték ki Kertésznek, aki viszont nem folytatta a vitát. Spanyolországba utazott, ahol felolvasta a Churchill-esszéjét. De a hír, hogy Eörsi megbírálta, ott is utolérte.

Az egész úton Jean Améry esszékönyvét olvasom, különösen a *Zsidóságom vállalásának kényszere és lehetetlensége* foglalkoztat – a cím magában foglalja saját condition humaine-omat. „Lehetséges, bár a jelen körülményeket tekintetbe véve semmiképp nem lehet biztosra venni, hogy a náci halálgyáraiban a zsidóüldözés nagy, történelmi drámájának utolsó felvonása zajlott. Úgy hiszem, az antiszemitizmus dramaturgiája továbbra is fennmarad. A zsidók tömeges megsemmisítése nem zárható ki mint lehetőség. Mi történne vajon, ha a manapság Keletről és Nyugatról egyaránt fegyverszállítmányokkal támogatott arab országok teljes győzelmet aratnának a kis Izrael fölött?”, írja. A San Sebastian-i kávéház terasza, ahol a maroktelefon segítségével Berlinből megtudom, hogy egy baloldali zsidó publicista támadást intézett ellenem a *Die Zeit* nevű napilapban, a *Jeruzsálem, Jeruzsálem...* címen közreadott cikkem állásfoglalása miatt. „Csak ha úgy vagyok zsidó, hogy bár a pozitív meghatározhatóság értelmében nem vagyok az, de felismerem és elismerem a zsidók fölött hozott világitéletet, végezetül pedig közreműködöm a történelmi feltebbviteli perben – csak akkor mondhatom ki a szót, hogy szabadság” – mondja Améry. „Mindennap újra elveszítem bizalmamat a világ iránt. A pozitív meghatározottság nélküli zsidónak, a katasztrófazsidónak, ahogyan nyugodtan nevezhetjük, a világ iránti bizalom nélkül kell berendezkednie.” „A fenyegetettség láttán érzett szolidaritásom az, ami zsidó kortársaimmal [...] összeköt.” – A baloldali zsidó, ez a kis, menekülő féreg újra meg újra a bokámba harap, dühében, hogy emlékeztetem rá, hová is tartozik. Bizalomtelin, sőt konformista értelmiségiként óhajt berendezkedni a világban, az életben, és lám, helyzetére emlékeztetve megzavarom őt; ezt sohasem bocsátja meg nekem

– írja naplójában.

A baloldali bírálók úgy állítják be Kertészt, mint aki a nyugati szélsőjobboldali politikusokat követve vett muzulmán-, palesztinellenes fordulatot, esetleg a kétségtelenül fokozódó bevándorlás jelenségére reagált hisztérikusan, azzal nem számolnak, hogy más, meghatározó gondolkodókkal szinkronban formálódtak állásfoglalásai. Kertész Imre nagyra tartotta Jean Améryt; ő volt az, aki szavakba foglalta, hogyan veszítette el a világba vetett bizalmát, amikor német pribékek megkínózták. Később, mint láthatjuk, a világszerte ismét elharapózó antiszemita hatására ugyanazt kényszerült átélni. Sorszerű, ahogy egymás mellé kerül Kertész jeruzsálemi élménye, az annak értelmezésére tett kísérlet, Améry szövegének olvasása és Eörsi támadása; ebben a kontextusban a támadó nem is a megtámadotthoz, hanem ahhoz a gondolkodóhoz képest tűnik jelentéktelennek, akire az éppen figyel.

Eörsi cikke egy későbbi, már budapesti bejegyzésben is előkerül:

Pokoli éjszaka. A levegő füledten megrekedt az örült város, Budapest utcáin s tetői fölött. Az éjszakák nem hoznak többé enyhülést. Egy patkány a bokámba harapott; a sérülés nem mély, de felsebzi a felületet, a kiszivárgó sebváladék szimatán a lesben álló patkányhorda nyivogva nekilódul. Sokan vannak. Eddig hiába keresték a marásra alkalmas testfelületet.

Emberi lényeket állatokkal, különösen kártékonyak és alantasnak tartott állatokkal azonosítani csúnya dolog, ez nem kétséges. De nem az ő jellemének megértése miatt idézem ezt a vitát, hanem a kiinduló kérdések miatt, miszerint voltak-e olyan előzmények, amelyek megalapozták a magyar baloldal kitagadását az eleve, magától értetődően a magáénak tekintett örökségből, illetve felbátorították Schmidt Máriát, hogy becserkéssze Kertészt és feleségét.

Ennek az esszének ez a célja, a folyamat feltárása és megértése, semmiképpen sem apológia. Habár az kétségtelen, hogy saját tapasztalatai és a világban zajló folyamatok hatására az esszé írója nemcsak gondolati, hanem érzelmi síkon is mind közelebb kerül Kertészhez. Eörsi István cikkében és Kertész Imre rá vonatkozó naplóbejegyzéseiben a Magyar Királyi Szent István-rend előzményeit látja. A fentebb idézett bejegyzések *A végső kocsmá* című könyvben jelentek meg 2014 elején, és Kertész abban az évben vette át a Magyar Királyi Szent István-rendet. Figyelemre méltó körülmény még, hogy a kötet szerkesztője, Hafner Zoltán, nem sokkal később a Kertész Imre Intézet vezetője lett. Talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy szerkesztőként felhívhatta volna a szerző figyelmét egyes megfogalmazásainak aggályos voltára – a naplók korábbi kötetbe szerkesztése láthatóan nagy óvatossággal, körültekintéssel ment végbe. *A végső kocsmára* ez a moderálás nem jellemző.

Néhány hónappal a *Jeruzsálem, Jeruzsálem...* megjelenése után Kertész Imre megkapta a Nobel-díjat, aminek fényében még különösebbnek tűnt, hogy Magyarországon addig alig foglalkoztak ennek az írónak a munkásságával. Monográfia például nem jelent meg róla. Többféleképpen fel lehetne tenni a kérdést: hogy lehet, hogy könyvkiadók nem kértek fel irodalomtörténészeket a munkára?⁶ hogy lehet, hogy egyetemi tanszékeken nem elemezték ezt az életművet, aminek alapján alapos tanulmányok születhettek volna? Ám a helyzet súlyosabb volt. A kor legtöbbre tartott irodalomtudósa által írt irodalomtörténet Kertész Imrét még csak meg sem említi, ráadásul ez a mellőzés más kiemelkedő alkotóra is vonatkozott. A helyzetet tovább rontotta, hogy

a Nobel-díj afféle piaci szükségletet gerjesztett: nosza, ha eddig nem volt, legyen Kertész-monográfia! A piaci rést egy éppen akkor készülő egyetemi szakdolgozat ürge megjelentetése használta ki.

Kertész Imrében már korábban tudatosult, hogy egy szabad országban nem lett volna képes a *Sorstalanság*ot megírni, tudniillik a Kádár-diktatúra ébren tartotta benne a náci diktatúra élményeit. Ez a felismerés annyira fontos volt számára, hogy naplójában emlékeztette magát, alkalomadtán feltétlenül beszélnie kell róla. Erre sort is kerített a Nobel-díj átvétele után készült egyik interjújában, mely az ÉS-ben jelent meg.⁷ Ezután Vári György, az említett Kertész-monográfia szerzője, kötelességének érezte, hogy helyre tegye monográfiájának tárgyát.

Vári György: Kádár és Köves

Kertész Imre május 30-i ÉS-interjújában azt nyilatkozta, hogy a *Sorstalanság*ot voltaképpen a Kádár-rendszerrel írta. Nehéz helyzetben vagyok, amikor vitába szállok ezzel az állítással, hiszen ki volna illetékesebb a szerzőnél arra, hogy megmondja, miről szól igazából műve. Anélkül, hogy belevesznénk értelmezésméleti kérdésekbe, és kimutatnánk, hogy nem így van (nem lenne nagy haditett), bőven elég, ha elolvassuk Kertész Imre regényét, amiben természetesen egyetlen szó sincs a Kádár-rendszerrel, a könyvnek nem szereplője sem Biszku Béla, sem Aczél György, sem Apró Antal, és a fusimunkával, a gmk-val vagy a Gorenje-hűtőgéppel sem találkozhatunk lapjain, ahogy a jereváni rádió mondaná, nem ezért szeretjük. A regényben ezen kívül semmi nem utal arra sem, hogy ilyen allegóriát kéne benne gyanítanunk, éppen ellenkezőleg, a *Sorstalanság* kifejezett gyanúval kezeli a könnyed retorikai mozgásokat, felcseréléseket, összemosásokat, szóval mindazt, amit Kertész Imre ebben az interjúban elkövet. A könyv szerzőjének állítása annyira bizarr, hogy vitatkozni se igazán lehet vele. Kertész 75-ben bújtatott rendszerkritikai művet írt, és azt – mondjuk a török hódoltság kora helyett – a Soá történelmi kulisszái közé helyezte, hogy elaltassa a cenzúra éberségét, mert tudta, hogy a Soá nem kavar érzelmeket, így jól elbújhat mögötte az „igazi” mondanivaló. Azt persze nem tudhatom, mire gondolt valójában Kertész Imre, de azt, hogy a könyv írása közben intenzívebb, fájdalmasabb élmény volt számára a Kádár-rendszer, mint Auschwitz – éppen szerinte – véget nem érő folytonossága, azt nehezen hiszem el. A Kádár-korszak (amiről – félreértések elkerülése végett – én is nagyon rosszakat gondolok) és Auschwitz felcserélhetőségének lebegtetését, mi tagadás, nem Kertész Imrétől vártam. Egyébként, ha komolyan gondolja, amit mondott, akkor – mivel teljes mértékben félreértették életművét – önértzetesen vissza kellett volna utasítania a Nobel-díjat. Azonban nyilván nem gondolja komolyan, hiszen ha végignézzük, mi mindent nyilatkozott ebben a kérdésben már, akkor látni fogjuk, hogy a regény szerinte is arról szól, amiről szó van benne – a Holocaustról. Kertész szereti elmondani, hogy műve nem Holocaust-regény, vagyis nemcsak egy történelmi eseményről szól, hanem ezt az eseményt mintegy egyetemes érvényű metaforájává tágítja a totalitarizmusnak, a modernitáskritikának, az egzisztenciális határhelyzeteknek stb. Ez a felvilágosodás legrosszabb hagyományait vulgarizáló szöveg nem teszi lehetővé, hogy valami, az egyetemes emberin kívüli ügyben is meg lehessen nyilvánulni. Ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalomad s örömed, nincs rád szüksége a világnak, s azért a szent fát félretedd. Tatár György mondja egy helyütt, hogy olyan ez, mintha valaki apja temetésén csak az általában vett apát, az apa eszméjét vagy fogalmát lenne hajlandó gyászolni partikuláris édesapja helyett. Kertész talán azt szerette volna ezekkel a roppant szerencsétlen

mondatokkal jelezni, hogy vérbeli, valódi és elkötelezett demokrata, és szenvedélyesen gyűlöli a magát baloldalinak hazudó tekintélyuralmat is, ezt azonban a szélsőjobbos publicistákon kívül senki nem vonja kétségbe, őket meg nem lehet és nem is érdemes semmiről sem meggyőzni. Ezen kívül Kertész – érthető módon – úgy érezheti, érdemes meglepnie mindig valami eredetivel és mélyvel olvasóit, akárhányszor kénytelen interjút adni. Ez az utóbbi meglepetése kicsit vaskosra sikerült. Ezért érthetetlen, hogy az interjú készítője, Rádai Eszter miért nem lepődött meg kicsit jobban Kertész hajmeresztő kijelentéseiben, noha érzekelte súlyukat, hiszen a tárgyalat kijelentés lett az interjú címe. Azaz legitimált, sőt magától értetődőnek vett egy enyhén szólva is roppant problémás értelmezést. Talán jót tenne az interjúknak, ha Kertész beszélgetőtársai a rossz értelemben vett tekintélytiszteltetlenségtől feltett kérdéspanelek helyett (amelyek rendre a Kertész-életmű mellőzésének kérdésére futnak ki, ami egyrészt nem teljesen igaz, másrészt elviselhetetlenül szemforgató) kissé provokatívabbak lennének, nem tiszteletlenek, hanem, mondjuk, határozottabbak. Ebben az esetben talán Kertész sem érezné úgy, hogy ezt a jó értelemben vett riporter provokativitást neki kell pótolnia, ahogy most tette. Azt javaslom, tekintsük ezeket a mondatokat egy kitűnő és szellemes író kevésbé sikerült bon-mot-jának.

ÉS, 2003. június 13.

Vári, aki három évvel a *Sorstalanság* megjelenése után született, huszonöt éves ennek a közleménynek a megfogalmazásakor. Ám nemcsak az életkorból adódó magabiztoság és tapintatlanság jellemzi szövegét, hanem a tudomány gögje is: katedra magaslatáról osztja ki az oktondi szerzőt, de azt sem árt megfigyelni, mennyire egybecseng Vári nyelvezete Eörsiével: ez a balos értelmiség vitastílusa.

Természetesen a Vári-féle vitacikknek nem lenne súlya, ha nem „az első monográfus” jegyzi; bár önmagában anomália, az igazi anomália az, hogy nem létezett más, méltóbb monográfia.

Utólag már tudható, hogy Schmidt Mária felfigyelt Vári megnyilvánulására.⁸ Ezt legjobban éppen Vári idézi fel egy 2014-es szövegben:

Vári György: A ballib Kertész-üldözés igaz története

Schmidt Mária az Egyenes Beszéd stúdiójában gondosan végighúzta azt a történeti ívet, amelyet a Heti Válaszba írt Kertész-esszéjében felvázolt. Eszerint a Nobel-díj odaítélése után összehangolt ballib támadás indult Kertész Imre ellen, amely végső soron Berlinig üldözte, mert nem szerette eléggé Kádárt. Mielőtt ez a kevésbé megalapozott elbeszélés végképp elterjedne, szeretném jelezni, hogy szinte semmi sem úgy volt, ahogy a főigazgató asszony emlékszik rá.

Az ugyanis, hogy Kertész a ballibeknek „nem kell”, mert nem szereti a kádárizmust, Schmidt szerint leginkább az én 11 évvel ezelőtt az ÉS-nek írt olvasói levelemből tudható. Ebben a levélben azt a mondatot kértem számon Kertészen tényleg szörnyű hangon, hogy a *Sorstalanság* valójában a Kádár-rendszer regénye volna. Schmidt azt mondta Kálmán Olgának, hogy azért egyedül erre a Kertész elleni támadásra reagált annak idején, mert az imrekertészeszők és egyéb módokon zsidózók mégsem „Kertész-szakértőként definiálták magukat”, mint én.

Főigazgató asszony rosszul emlékszik saját soraira: nem azért reagált kizárólag egy hetilapba írt olvasói levélre a számos helyről feltörő hangos zsidózás helyett, mert úgy tudta volna, hogy azt a levelet egy Kertész-szakértő írta. Schmidt cikkéből világosan kiderül,

hogy akkoriban – helyesen és érthetően – fogalma sem volt arról, ki vagyok én. Mi több, alig hitte, hogy Vári György egyáltalán létezik, nem csak trükk, kitalált név egy kamu olvasói levélhez: az álolvasói levél „ősi, ötvenes évekbeli módszer ugyan, de eddig még mindig bevált... A véletlenek különös egybeesése következtében valaki – Vári György – írt is egy éppen megfelelő levelet”, írja Schmidt. Később „a nép hangjának”, „egyszerű olvasónak” is nevez, szó nincs semmilyen Kertész-szakértésről. A konstrukció a ballib ösztűzről tökéletesen üres: csak egy borzasztóan nyegle, a nagyközönség előtt tökéletesen ismeretlen fiatal ember írt arrogáns – még csak nem is cikket, de – olvasói levelet, és neki sem a Kádár-rendszer mentegetése vezette a tollát. „Félreértések elkerülése végett” jeleztem, hogy „nagyon rosszakat gondolok róla”, mármint a kádárizmusról. A mondatot, amelyben ez a kitétel szerepel, Schmidt idézte is akkori cikkében, igaz, épp ezt a részt valahogy már akkor is kifelejtette belőle. Valóban áll viszont a levélben – Schmidt Máriának ebben igaza van – egy szégyenletes kitétel, az, hogy ha Kertész valójában a Kádár-rendszerről írt parabolát egy holokauszt-regény „köntösében”, akkor Stockholmban teljesen félreértették, és ezért vissza kellett volna utasítania a számára tévedésből megítélt Nobel-díjat. Mostanra talán jobban értem, mire utalt Kertész élére állított mondata: a fokozatos hozzáidomulás a koncentrációs táborhoz valóban megmutat valamit a Kádár-rendszer gerinctörő mindennapjairól is.

Schmidt azon reményének adott hangot a stúdióban, hogy a kitüntetés talán alkalmat ad nekem arra, hogy elszégyelljem végre magam ezért a régi mondatomért. Ez már megtörtént, öt éve elnézést kértem érte, épp Schmidt Mária egyik tanítványával vitatkozva, aki szintén úgy emlékezett, hogy „az ÉS üvöltő dervisei habzó szájjal őrjöngtek”, amikor Kertész merete nem imádni a Kádár-rendszert. Holott is csak az én régi, rémes olvasói levelem volt, természetesen. Úgy tűnik, hogy ez a sületlenség a Kádár-rajongó, Kertész-üldöző „ballibekről” lassan megingathatatlan evidenciájává lesz a magyar létező jobboldal Kertészről szóló történetének. Mindazonáltal egyetlen szó sem igaz belőle, ha ez még számít valamit.

ÉS, 2014. augusztus 29.

A Vári által idézett szavak – „az ÉS üvöltő dervisei” –, mint cseppben a tenger, reprezentálják a jobboldal nyelvét, vitastílusát. Azért idézem bővebben a balos értelmiségiek szövegeit, hogy feltárjam, mi idegenítette el Kertészt ettől a közegtől. Az elidegenedés jóval 2014 előtt végérvényessé vált. Egy 2006-os naplóbejegyzés:

A *K. dosszié* bemutatása alkalmával színpadi beszélgetés; Szörényi László, ez a minden vonatkozásban eredeti ember; aztán „ismerősök” a színházi büfében. Hogy úgy mondjam, szellemileg megmosolyogtatott, hogy azok a „rajongóim”, akik valaha azt hitték, hogy politikai szekerük elé fogtak, ezúttal, úgymond, „mellőzték” az estemet [...]

A következő években nem Kertész volt az egyedüli, aki „csalódást okozott” a baloldali, haladó közösségnek: Konrád György is aggályosnak tartotta a muzulmán tömegek Európába özönlését, és azt, hogy beengedésüknek nem feltétele az európai értékek tisztelése, a nyugati viselkedési normákhoz való alkalmazkodás. Emlékszem, hogy a Facebook haladó harcosai maró gúnnyal szidták a „K-betűs” írókat, emlékszem, hogy egy magyar filmrendező a 2010-es évek elején érezte szükségét elmondani, hogy ő tulajdonképpen mindig is pocskéknak tartotta *A látogatót*, a regényt, ami 1969-ben, több mint negyven évvel korábban jelent meg... Természetesen a társadalom élő lelkiismerete, Tamás Gáspár Miklós sem mulasztotta el megbírálni a helytelenül viselkedő K-betűs írókat:

Az olyan világhírű írók is, mint Kertész Imre vagy Konrád György, többé vagy kevésbé nyíltan, de támogatják a jobboldal által felkorbácsolt iszlámellenes hisztériát.

Mérce, 2015. szeptember 22.⁹

Ennél sokkalta fontosabb annak a nem kevés olvasónak a bánata, csalódása, akik úgy érezték, Kertész Imre hűtlen lett hozzájuk, mi több, hűtlen lett saját műveihez. Olyan jelenség ez, amit komolyan kell venni, meg kell érteni.

Megvásárolta és elolvasta „az író” könyveit. Együtt érzett vele, amiért maga is olyasféle megaláztatásokat szenvedett el, mint a *Sorstalanság* főszereplője, sajnálta, amikor a jobboldal imrekértésezte. Tisztelte, amiért szembezállt a nacionalista kormányokkal. Azután egyszerűen nem értette, miért beszél másképpen, mint ahogy hősének, egy baloldali, haladó írónak beszélnie kell.

Ennek a jelenségnek az az egyik fő oka, hogy sok „olvasó” hajlamos egy-egy könyv megvásárlását olyan jogviszonynak tekinteni, ami nemcsak a tárgy, hanem „az író” birtokbavételét is jelenti. Pénzt ad a könyvért, és az idejét, a figyelmét is nekiadja, cserébe onnantól „az író” az övé.

Másik fő ok, hogy eleve sokan azért válnak „az író” olvasójává, mert úgy vélik, hogy a nekik szimpatikus értékek jegyében folytatja „irodalmi alkotó tevékenységét”, és amíg ezt igazolva látják, elégedettek, hálásan és szeretettel gondolnak „az íróra”. Az ilyen „olvasó” valójában egy politikai, ideológiai terméket vásárol meg, és számára „az író” nem több, mint a termék kiszerezője: amennyiben a későbbiekben olyasmit ír vagy tesz, ami nem fér bele a közösnek vélt ideológiába, szerződésszegőnek tekintik.

Egészen más ez a viszony, mint azé az olvasóé, aki hajlandó kitenni magát „az író” által elé tárt élményeknek és gondolatoknak – emlékezzünk rá, ilyenfajta viszonyról írt Földényi – aminek során az érintések nem feltétlenül kellemesek, mégis értékesek és fontosak.

Miközben a balliberális közönség úgy tekint magára, mint a kultúra egyetlen méltó és igaz befogadjára, nem az, ha adott esetben nem képes és nem hajlandó egy jelentősnek vélt művész nem várt gondolatait végigkövetni és megfontolni. Kertész egy korai naplóbejegyzése rögzíti idevonatkozó felismerését:

Nem az a kérdés, hogy megértene-e, hanem hogy hajlandó-e vállalkozni rá, hogy megértsenek; vagyis hajlandó-e kérdéssé tenni rögeszméiket és tragikus determinációikat, a szavakat és a gondolathelyettesítő gondolatokat, amelyekben már századok, ezredek óta megnyugodtak.¹⁰

Az a helyzet, hogy „gondolathelyettesítő gondolatai” nemcsak egy régi vallás híveinek, a megrogzított konzervatívoknak, hanem a haladóknak is vannak.

Ó, de még mennyire, hogy vannak.

Nem kétséges, hogy életének abban a szakaszában, amikor igazán ismertté és sikeresé vált, Kertész Imre nem volt már képes a korábbiakhoz fogható műveket alkotni. Hatvanéves korától folyamatosan hanyatlott, amivel maga is tisztában volt, és ezt nem hagyhatom figyelmen kívül akkor sem, amikor meg akarom érteni, miért engedte a közelébe Schmidt Máriát és magát Orbán Viktort.

De teljesen elvesztette volna tisztánlátását? Azt nem hiszem. Jó előre leírta az új zsarnokságot:

Gyilkos világ kezdődik, nacionalizmus, rasszizmus; Európa kezdi felismerni, hová juttatta őt liberális bevándorláspolitikája. Hirtelen ráébredtek, hogy olyan állatfajta, amelyet multikulturális társadalomnak hívnak, nem létezik. Érdekes paradox zsákkutca: miközben az Európai Uniót kibővítik, az Unió egyes országai beszűkülnek. A várható törvények elmentésben állnak az Unió alkotmányával, másrészt ki tagadná alapvető fontosságukat. Az a baj, hogy nem differenciálnak: külön törvények illetnék meg a szabad polgárt, és más törvényeknek kellene vonatkoznuk a muzulmánokra. Ez azonban kirekesztő politika lenne. Viszont lehetetlenség elgondolni, hogy, mondjuk, Franciaország két-három emberöltő múlva muzulmán ország legyen. Az általános félelem és hisztéria keltette indulatok által felkavart mélységekből előbukkanó politikusok inkább a saját hatalmuk javára akarják majd fordítani a helyzetet, semmint hogy valódi megoldásokon törnének a fejüket. Magyarán: megnyílt a lehetőség az új diktatúrák előtt, amelyek a veszélyhelyzet ürügyén első sorban a saját állampolgáraikra hoznak veszedelmet.

(*A végső kocsmá, Magvető, 2017*)

Tessék, itt van: folyamatosan prolongált vész helyzetben él Magyarország.

Akik nem valamely ideológia igazolóját keresik Kertész Imrében, hanem a huszadik és huszonegyedik század jelenségeinek értelmezőjét, azok a jogi tényállástól függetlenül a magukénak érezhetik a műveit. ■ ■ ■

JEGYZETEK

1 „Alles, alles, alles weiß ich“

2 Nem egyesítessem a szó írásmódját. A különféle szövegekben az egyes szerzők és maga Kertész Imre is változatos módokon írják az ógörög szót, ráadásul előfordul a jelenség héber eredetű megnevezése is, aminek szintén többféle írásmódja használatos. Jóllehet nem teljesen érdektelen, hogy hol melyik verzió kerül elő, ebben az esszében erre a kérdésre nem fordítottam figyelmet.

3 „Asszonyom, miért akar megfosztani attól, hogy írjak?“, kérdezte Kertész Imre Földes Anna újságíróntól, amikor a *Sorsstalanság* kapcsán azt kérdezte tőle, hogy vajon sose gondolt-e arra, hogy szakemberhez forduljon segítségért. (*Takács Zsuzsa életútinterjúja, készítette Wirth Imre, Jelenkor, 2023. február*)

4 magyarul: Magvető, 2001.

5 Naplójának tanúsága szerint Kertész később találkozott az izraeli nagykövettel, és hosszan beszélgetett vele. Vagyis továbbra sem követte Nagel példáját, és ezt még dokumentálta is.

6 A Kalligram 2003-ban bocsátotta közre Szirák Péter Kertész-monográfiáját, tehát a munka a Nobel-díj odaítélésének évében már folyamatban volt.

7 Rádai Eszter: „A Sorsstalanságot a Kádár-rendszerrel írtam,” *Élet és Irodalom*, 2003. május 30.

8 Magyar Nemzet, 2003. június 28. „[...] a gondolat-ellenőrzés letéteményese, az *Élet és Irodalom* úgy döntött, hogy most már üzennie kell Kertész Imrének. Ez a lap arra szakosodott, hogy azonnal és kíméletlenül lecsapjon minden gondolatbűnre, és ne tűrje el, hogy valaki akár csak jótányit is eltérjen az éppen érvényes, politikailag korrekt irányvonalától.”

9 „A szöveg eredetileg a norvég Klassekampen magazinban jelent meg f.é. szeptember 19-én. Az openDemocracy oldalon megjelent angol nyelvű változat mellett a szöveg megjelenik még katalánul, románul, csehül, szerbül és németül is. Fordította László Szabolcs”

10 1966-ra datált bejegyzés a *Gályanapló*ból. Múlt és Jövő, 1989/1–2.

Emlékezet és múltfeldogozás magyar származású transzkulturális szerzők műveiben:

Edith Bruck *Chi ti ama cosí* és *Il pane perduto*

Bevezetés

Az 1980-as és az 1990-es évek fordulójától kezdve először Nyugaton, aztán nagyjából a 2000-es évek közepétől Közép-Európában az irodalomtudományi diskurzusban jelentősen megnőtt az emlékezet iránti érdeklődés. Ez a jelenség – amelyet angolul *memory* vagy *mnemonic turn*-nek, magyarul pedig emlékezetfordulatnak nevezünk –, azon kulturális változások egyike volt, amelyek új kutatási paradigmákat határoztak meg a kortárs bölcsészettudományban (az emlékezetfordulat újabb váltás volt többek között a posztkoloniális, a térbeli és képi fordulat után).¹ Eredményeként számos úttörő publikáció született főleg az ún. kollektív és kulturális emlékezeetről, hogy csak Pierre Nora (*Les lieux de mémoire*, 1984-1992),² Jan Assmann (*Das Kulturelle Gedächtnis*, 1992),³ James Young (*The Texture of Memory*, 1993),⁴ Dominick LaCapra (*Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma*, 1994),⁵ valamint Marianne Hirsch (*Family Frames. Photography,*

Narrative and Postmemory, 1997)⁶ kulcsfontosságú könyveit és tanulmányait említsem. Továbbá a tárgyalt kontextusban használatos még egy másik említésre méltó kifejezés, az ún. *memory boom*, amelynek megfogalmazója, Andreas Huyssen (*Twilight Memories. Making Time in a Culture of Amnesia*, 1995) egy sajátos „emlékezet iránti megszállottságra” hívta fel a figyelmet, amely a múltat feldolgozó irodalom és más műalkotások (főleg film és képregény) áradatában nyilvánult meg.⁷ Ugyanezt a jelenséget Aleida Assmann és Ute Frevert viszont *Geschichtsvergessenheit*nek, vagyis a „történelem iránti megszállottság”-nak nevezték el.⁸

A lengyel irodalomtudományban az emlékezetfordulat többek között olyan kutatók munkájának eredményeként jött létre, mint Barbara Szacka⁹ és Robert Traba.¹⁰ Emellett említést érdemel a krakkói irodalomtudósok, köztük Teresa Szostek, Roma Sendyka és Robert Nycz által végzett kutatás *Egy új bölcsészet felé: lengyel kulturális emlékezet* [W stronę nowej humanistyki: polska

pamięć kulturowa] címen, amelynek eredménye több az emlékezetnek és más memoriális kategóriáknak szentelt publikáció.¹¹ A jelen tanulmányba foglalt megfontolások szempontjából főleg a Ryszard Nycz által megfogalmazott megfigyelésekre érdemes odafigyelni. A krakkói kutató három metaforával határozta meg a lengyel emlékezetet, amelyek közül kettő, véleményem szerint, különösen érdekes.¹²

Az első metafora, amely az emlékezet térbeli dimenziójához kapcsolódik, *tájé*ként írja le az emlékezetet. A *táj* változó elemként jelenik meg, amely az alkalmazott nézőponttól függően különböző formákat ölthet. Ahogy Nycz írja, „(...) ugyanaz a történelmi eseménysor más-más emlékezeti tájképet alkot a lengyel zsidó, a lengyel paraszt, [...] a kommunista változás hívei, egy gyermek, felnőtt vagy például egy szexuális kisebbség tagja nézőpontjából.”¹³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyes emlékek igazak, mások pedig hamisak lennének. Ugyanis nincs egyetlen objektív valóság, amely mindenki számára egyforma lenne. Ami számít, az a nézőpont, amelyből először tapasztaljuk meg a valóságot, utólag pedig emlékezünk rá.

A második metafora az emlékezetet *palimpszeszt*ként mutatja be, utalva annak időbeli dimenziójára. Nycz az emlékezetet a „lerakódásokhoz” hasonlítja, amelyekben állandó „tektonikus mozgások” mennek végbe. Az emlékezet soha nem valami állandó, változatlan, egyszer s mindenkorra adott. Az „emlékezet munkája” először abban áll, hogy felejtünk, nem emlékezünk, kizárunk, tagadunk, utána pedig visszatérünk az elfojtottakhoz, és kiemeljük a nem kívánt élményeket és emlékeket. És csakúgy, mint ahogy a *palimpszeszt*ben a későbbi szövegből kezd kirajzolódni a korábbi szöveg, úgy az események későbbi, homogén és gyakran már elfogadott változatából áttör, előtérbe kerül, elismerést vagy legalább meghallgatását követel a más nézőpont, a *másik* nézőpontja.¹⁴ A jelen tanulmányom kontextusában a *másik*,

akinek a perspektívája figyelmet igényel, egy magyar származású transzkulturális író lesz, akinek a műveiben az emlékezet és a múltfeldolgozás a központi téma.¹⁵ Az olasz nyelven író, magyar származású holokauszttúlélőről, Edith Bruckról van szó, aki a hagyományos zsidó parancsnak megfelelően az emlékezet imperatívuszát (az ún. *Zakhort*) helyezte élete középpontjába.

Az emlékezet szolgálatában

Bruck zsidó gyökerekkel rendelkező magyar családban született Tiszakarádon, ahonnan a második világháború idején deportálták őt a szüleivel és két testvérével együtt. Több koncentrációs tábort járt meg. Az édesanyja Auschwitzban halt meg, az édesapja és a bátyja Dachauban. A táborok felszabadítása után először Magyarországon, majd Csehszlovákiában és Izraelben, 1954 óta Olaszországban él. Az írói pályafutása kezdetétől fő célja a tanúskodás és az emlékezés volt.¹⁶ Akárcsak a mestere és a barátja, Primo Levi (aki hivatását tekintve vegyész volt), Bruck is éppen az élményei miatt lett író. Többször hangsúlyozta, hogy azért kezdett el írni, mert mindig is belső kényszert érzett azzal kapcsolatban, hogy elmesélje történetét. Emlékeinek lejegyzésére 1945-ben, nem sokkal a felszabadulás után tett először kísérletet, de az ebben az időben elkészült feljegyzéseket elvesztette az akkori Csehszlovákia területén, amikor Magyarországról Izraelbe menekült. Később többször is igyekezett újra papírra ültetni az emlékeit, és éveken át kereste azt a kifejezési eszközt, azt a nyelvet, amely képes lesz közvetíteni a traumáját. Végül ez csak 1958-59-ben sikerült, Rómában, ráadásul nem az anyanyelvén, hanem olaszul, egy számára idegen, asszimilált, megtanult nyelven, amelyen azóta is ír. Az átmenet egy másik kultúrába és egy másik nyelvbe az író számára egyrészt menekülést és bűvőhelyet,

másrészt pedig egyfajta védekezést jelentett a múlttal szemben.

Sokkal könnyebben kifejezhetem magam egy olyan nyelven, amelyet nem érzek mélyen az enyémmel, amely nem a DNS-emben van, hanem egy elsajátított, megtanult, átvett nyelven, amelyen sokkal szabadabbnak érzem magam, és amelytől, paradox módon, védve érzem magam. Míg a magyar nyelv előtt nincs védelmem, mert túlságosan emlékeztet a fájdalomra, az üldözöttségre, emlékeztet az anyám sóhajtására, egy olyan nyelv, ami bánt, amittől szenvedek.¹⁷

Formai szempontból Bruck tehát transzlingvális szerző, aki számára a nyelvváltás a megfelelő kifejezési eszköz keresése hosszú folyamatának a betetőzése volt. Az olasz nyelv bizonyult az egyetlen lehetséges eszköznek a rendkívül traumatikus és fájdalmas múlt elmesélésére, amelynek feldolgozása, az író esetében, a mai napig tartó folyamat.

Bruck több mint húsz prózai és lírai kötet szerzője, amelyekben többször visszatért gyermekkorához és a koncentrációs táborokban való tartózkodásához kapcsolódó traumához. Az első műve, amelyben a holokauszt témáját érintette, egy egyértelműen önéletrajzi jellegű írás volt, *Ki téged így szeret*¹⁸ (eredetiben: *Chi ti ama così*, első kiadás 1959)¹⁹ címmel. Később ez a téma a szerző szinte minden művében jelen volt (lásd pl. *Andremo in città* (1962),²⁰ *Lettera alla madre* (1988),²¹ *Nuda proprietà* (1993),²² *L'attrice* (1995)²³), egészen 1995-ig, amikor úgy tűnt, hogy Bruck végleg feladta a Shoa problematikáját. Az elkövetkező 15 évben teljesen felhagyott a holokauszt témájával, ami azt a téves benyomást kelthette, hogy az író megbékélt a múlttal és már más problémák foglalkoztatják. 2009-ben azonban megjelent a *Quanta stella c'è nel cielo*²⁴ (Hány csillag van az égen) című regénye, amely visszatérésnek bizonyult a rég nem tárgyalt témákhoz. Szintén holokauszt tematikájú az utolsó, egy éve megjelent ön-

Edith Bruck 1957-ben, | Forrás: Wikipedia

életrajzi regénye, az *Il pane perduto* (Az elveszett kenyér, 2021),²⁵ amelyért Bruck rangos olasz díjat kapott – a Premio Strega Giovani-t. Az író immár másodszer, ezúttal több mint hatvan év távlatából, elmeséli benne az élete történetét, amelyről először a *Ki téged így szeret*ben számolt be. Ami fontos, hogy egy bizonyos pontig szinte ugyanazt a történetet rendkívül eltérő módon tárgyalja a két mű, és a különbségek a szöveg szinte minden szintjén láthatóak.

Az önéletírás két stratégiája

A *Ki téged így szeret* Bruck első megjelent kötete, amelyben az író egy szám első személyű narrációt alkalmazva meséli el az életét: a magyar faluban való születésétől és viszonylag boldog gyermekkorától kezdve a koncentrációs táborokban eltöltött borzalmas időn át egészen a felszabadulásig, a Magyarországra való visszatérésig és az Izraelbe való menekülésig. Az *Il pane perduto* cselekménye ugyanezt az időszakot öleli fel, de nem ér véget, mint az első szöveg esetében, Izrael elhagyásával, hanem beszámol azokról az eseményekről is, amelyek Athénon, Isztambulon, Zürichen és Nápolyon keresztül jelenlegi lakhelyére, azaz Rómába vezették. Szerkezetileg az első, szabad szemmel látható különbség abból áll, hogy míg a *Ki téged így szeret* tartalma 11 cím nélküli fejezetben kerül be-

mutatásra, az *Il pane perduto* 6 címmel ellátott főfejezetből (*La bambina scalza* [A meztlábás kislány], 11152 [11152], *Nuova vita* [Új élet], *La realtà* [A valóság], *La fuga* [A menekülés], *Uno, due, tre, uno, due, tre* [Egy, kettő, három, egy, kettő, három]) és egy extra, a *Lettera a Dio* (Levél Istenhez) című kisfejezetből áll. Az a tény, hogy a szerző eltérő szerkezeti megoldásokat alkalmazott a két elemzett szöveg esetében, azt engedi feltételezni, hogy az egyes művek megírásakor eltérő célokat fogalmazott meg. A *Ki téged így szeret* esetében az a benyomás alakulhat ki, hogy az író a lehető leggazdaságosabb módon igyekszik elmesélni azokat az eseményeket, amelyekben részt vett. Takarékos, már-már aszkétikus stílust alkalmaz, minimálisra redukált stilisztikai és poétikai eszköztárral. Nem kommentál, és majdnem kizárólag az események tudósítására korlátozódik. Egy ilyen visszafogott, „száraz” kifejezési mód, amelyet a jelen tanulmány céljaira „minimalista stratégia”-nak nevezek, legalább kétféleképpen értelmezhető. Egyrészt védekezésnek tekinthető a fájdalmas emlékek ellen, és egy módja annak, hogy az író minimálisra csökkentse a traumatikus élmények elmesélésével járó szenvedését.²⁶ Másrészt nem zárható ki, hogy egy ilyen stratégia alkalmazása a szerző nyelvi korlátaiból is adódott. 1958 és 1959 között, amikor elkészült a könyv, Bruck nyelvtudása valószínűleg még nem volt elég alapos ahhoz, hogy teljes mértékben ki tudja használni az olasz irodalmi nyelv adta lehetőségeket. Azért használt egyszerű olasz nyelvet, mert sejtethetően nem tudott mást.

Mellékesen érdemes megjegyezni, hogy hasonló kérdések hangzottak el Agota Kristof magyar származású frankofón író műalkasságával kapcsolatban is, aki a legfontosabb művében, a *Nagy füzet* című regényében, szintén nyelviileg gazdaságos és visszafogott stílust alkalmaz. A regény egyes bírálói például arra hívták fel a figyelmet, hogy Kristof kerül ki az elbeszélésben a kötőmódot

(franc. *subjonctif*), amit egyesek szándékos eljárásnak tartottak, mivel az elbeszélés két gyerek szemszögéből zajlik, mások pedig, mivel *A nagy füzet* az első francia nyelvű műve volt, nyelvi korlátai származékának tekintették.²⁷

„Én” versus „Ő”

A „minimalista stratégia”-t alkalmazó a *Ki téged így szeret* szemben az *Il pane perduto* című mű több szempontból is sokkal jobban beíródik a „szépirodalom” kategóriájába. Ez a tény elsősorban a narratív szinten látható. Míg Bruck első művében végig egyes szám első személyű, tipikusan önéletrajzi elbeszéléssel találkozunk, addig az *Il pane perduto* poétikailag érdekesebb, mivel vegyes narratívát használ: az első 31 oldalon, ami nagyjából a regénynek az egynegyede, a narratíva egyes szám harmadik személyű. Utána átvált első személyű elbeszélésbe, és így is marad a cselekmény végéig. Formai szempontból a harmadik személyű narratíva az ún. perszonális narráció, amelyben az események egy Ditke nevű kislány nézőpontjából láthatók. A könyvnek ezen a részén a szöveg olyan módon stilizálódik, mintha gyerek elbeszélő szólalna meg. Ditke nézőpontja naiv és korlátozott, a kislány nem mindig érti, mi történik körülötte, és nincs tisztában azzal, hogy mi vár rá. Úgy él, mint a mesében, aminek azonban, mint hamar kiderül, nem lesz boldog vége. A mesekonvenciót már a regény első mondata is jelzi: „Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy kislány, aki a tavaszi napsütésben csapkodó szőke hajfonataival mezítláb szaladgált a meleg porban.”²⁸

Egy ilyen „mitologizáló”, mesebeli stratégiának az alkalmazása felfogható a szerző kísérletének arra, hogy elhatárolódjon gyermekkori énjétől, amellyel már nem csak az eltelt idő miatt nem tud azonosulni, hanem azért sem, mert az Auschwitz előtti és utáni élete két teljesen különböző élet, amelyeknek

Edith Bruck 2021-ben | Fotó: Ariela Piattelli | Forrás: SHALOM 2023 – Giornale online, shalom.it

már semmi közük egymáshoz. Ezt a gondolatot az a mondat is alátámasztja, amely röviddel az első személyről harmadik személyre való nézőpontváltás után hangzik el: „Ennek a mi világunknak vége lett, a jóban-rosszban mesebeli helynek.”²⁹

A narratíva megváltozása akkor jön el, amikor a főszereplő családját először gettóba, utána pedig koncentrációs táborba deportálják. A kis Ditke ezután egy „gyorsított érési tanfolyamon” megy keresztül, és Editté változik, akinek a hangja azóta már közvetlenül, vagyis az egyes szám első személyben szólal meg. Ettől a pillanattól kezdve a narráció sokkal jobban hasonlít arra, amelyet a *Ki téged így szeretből* ismerünk. Az elemzett szövegek között azonban így is vannak egyértelmű különbségek, például az érvelés levezetésének módjában, amely az *Il pane perduto*ban sokkal inkább reflektál, és már nem korlátozódik kizárólagosan a tények közlésére. A narrátor minden alkalommal kommentálja az egyes eseményeket, és állást foglal a történetekkel kapcsolatban. Ez

valószínűleg annak köszönhető, hogy a regény több mint hatvan évvel korábban történt eseményeket mesél el. A szerző megfigyelései az időbeli távolság miatt jóval megfontoltabbak, bizonyos dolgokról alkotott véleménye az évek során sokkal tudatosabbá vált, és mentes a – valószínűleg a fiatalásával összefüggésbe hozható – meggondolatlanságoktól. Mindkét könyvben felvetődött egy olyan kérdés, amelyre vonatkozóan a szerző álláspontja a második, későbbi műben határozottabbnak és egyértelműbbnek tűnik, ez pedig a magyarok zsidógyűlölete. Bruck többször hangsúlyozta, hogy a legtöbb gyűlöletet az élete során a magyarok részéről tapasztalta. Sőt, meg tudott bocsátani a németeknek, akiket parancsvégrehajtónak tartott,³⁰ de ezt a magyarokkal szemben nem tehetette meg:

Emigráns vagyok. Egy nagyon kis magyarországi faluban születtem, ahol a gyermekkoromat töltöttem; és bizony nem akaratomból hagytam el falumat, hazámat, családomat. Kirúgtak a szülővárosomból, és ezt talán so-

ha nem fogom tudni kiheverni. Ami paradox módon talán még a holokausztnál is jobban éget [...] a magyar csendőrök, a szomszédjaim, az iskolatársaim üttek ki. Emberek, akikkel játszottam, akikkel aludtam, akikkel együtt ettem. [...] Ez kimondhatatlan gonoszság volt, mélyebb gonoszság, még annál is rosszabb, mint amit később elszenvedtem.³¹

Feltételezhető azonban, hogy a magyarok iránti gyűlölet csak később alakult ki. A *Ki téged így szeretem* a főszereplő még nincs teljesen tisztában azzal, hogy mi történik körülötte. Bár észrevesz egy jelentős változást a környezet viselkedésében, nem ítéli meg az egyes embereket. Az *Il pane perduto* főszereplője e tekintetben sokkal tudatosabb, és főleg sokkal érzékenyebb. Talán ezért is utasítja el a magyar nyelvet, amelyről úgy gondolja, hogy ezen a nyelven képtelen elmondani Auschwitzot („Új szavak kelleneek, Auschwitz leírásához is, egy új nyelv, egy olyan nyelv, amely kevésbé fáj, mint az anyanyelvem”³²), és az olasz nyelvet választja, ami leírhatóvá tette a tapasztalatait.

Bruck két önéletrajzi mű szerzője, amelyek közül az első megnyitotta írói pályafu-

tását, a második pedig mondhatni lezárta. A szerző mindkét művében majdnem ugyanazokat a tényeket mesélte el, de különböző stratégiákat alkalmazott – a minimalistát és a mitologizálót –, ami két rendkívül eltérő narratívát eredményezett. A *Ki téged így szeretem* egy fiatal, kevésbé tapasztalt író műve, aki összhangban az életét vezérlő emlékezet kényszerével spontán módon követi azt a belső kényszert, hogy megossza történetét. Ezzel szemben a több mint hatvan évvel később megjelent *Il pane perduto* átgondolt, érett szerző által írt mű, egy olyan szerzőé, aki teljesen tisztában van azzal, hogy mit akar hátrahagyni. A szöveg elején bemutatott elméleti megfontolásokra hivatkozva elmondható, hogy az *Il pane perduto* annak az eredménye, amit Nycz az ún. emlékezet munkájának nevezett. A holokauszt témájával kapcsolatos hosszú felejtési és elfojtási folyamat, valamint csaknem 15 évnyi hallgatás után a szerző visszatért a múlt fájdalmas emlényeire, és másodszor is szembenézett velük. Így az *Il pane perduto* Bruck gazdag munkásságát összekötő kapocsnak bizonyult, hiszen számára az emlékezés volt az életének első és a legfontosabb célja. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Doris Bachmann-Medick, *Cultural turns: nowe kierunki w naukach o kulturze*, ford. Krystyna Krzemieniowa, Oficyna Naukowa, Warszawa, 2012.
- 2 Pierre Nora, *Les lieux de mémoire. 1, La République*, sous la dir. de Pierre Nora; avec la collab. de Charles-Robert Ageron [et al.], Gallimard, Paris, 1984; Pierre Nora, *Les lieux de mémoire. 2, La Nation*, sous la dir. de Pierre Nora; avec la collab. de Colette Beaune [et al.], Gallimard, Paris, 1986; Pierre Nora, *Les lieux de mémoire. 3*, sous la dir. de Pierre Nora; avec la collab. de Maurice Agulhon [et al.], Éditions Gallimard, Paris, 2008.
- 3 Jan Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, Verlag C. H. Beck, München, 1992.
- 4 James E. Young, *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*, Yale University Press 1994.
- 5 Dominick LaCapra, *Representing the Holocaust: history, theory, trauma*, Ithaca, Cornell University Press, London, 1994.
- 6 Marianne Hirsch, *Family frames: photography narrative and postmemory*, Harvard University Press, Cambridge and London, 2012.
- 7 Andreas Huyssen, *Twilight Memories. Making Time in a Culture of Amnesia*, Routledge, 1995.
- 8 Aleida Assmann, Ute Frevert, *Geschichtsvergessenheit – Geschichtsversessenheit: vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1999.
- 9 Barbara Szacka, *Czas przeszły – pamięć – mit*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa, 2006.
- 10 Robert Traba, *Historia – przestrzeń dialogu*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2006.
- 11 Lásd például: *Teoria – Literatura – Życie. Praktykowanie teorii w humanistyce współczesnej*, praca zbiorowa pod red. Anny Legeżyńskiej i Ryszarda Nycza, Wydawnictwo IBL, Warszawa, 2012; *Od*

- pamięci biodziedzicznej do postpamięci*, pod red. Teresy Szostek, Romy Sedyki i Ryszarda Nycza, Wydawnictwo IBL, Warszawa, 2013; *Pamięć i afekty*, pod red. Zofii Budrewicz, Romy Sedyki i Ryszarda Nycza, Wydawnictwo IBL, Warszawa, 2014; *Historie afektywne i polityki pamięci*, pod red. Elżbiety Wichrowskiej, Anny Szczepan-Wojnarskiej, Romy Sedyki i Ryszarda Nycza, Wydawnictwo IBL, Warszawa, 2015, *Migracyjna pamięć, wspólnota, tożsamość*, pod red. Romy Sedyki, Tomasza Sapoty i Ryszarda Nycza, Wydawnictwo IBL, Warszawa, 2016.
- 12 Robert Nycz, *Polska pamięć*, „Teksty drugie”, 2016/6.
- 13 Robert Nycz, *Polska pamięć*, „Teksty drugie”, 2016/6, 10.
- 14 Robert Nycz, *Polska pamięć*, „Teksty drugie”, 2016/6, 11.
- 15 A magyar származású transzkulturális írókról lásd pl.: M. Roguska-Németh, *The phenomena of transculturalism and translanguaging in the context of contemporary Hungarian Literature*, „Hungarian Studies”, 2022/1-2, 82-92.
- 16 A tanúságtétel belső kényszeréről és a „tanú”-ként betöltött nem könnyű szerepéről Bruck beszámolt többek között a *Signora Auschwitz* című non-fiction művében: Edith Bruck, *Signora Auschwitz: Il dono della parola*, La nave di Teseo, Milano, 2023.
- 17 „È molto più facile per me esprimermi in una lingua che non sento profondamente mia, che non è nel mio Dna, ma è una lingua acquistata, imparata, adottata, in cui mi sento molto più libera e dalla quale, paradossalmente, mi sento difesa. Mentre di fronte alla lingua ungherese non ho nessuna protezione perché mi ricorda troppo il dolore, la persecuzione, mi ricorda un sospiro di mia madre, è una lingua che mi fa male, che mi fa soffrire.”: Laura Quercioli Mincer (szerk.), *Roberto Della Rocca incontra Edith Bruck*, [in:] *Per amore della lingua. Incontri con scrittori ebrei*, Lithos 2005, 37-38. (Az olasz nyelvű idézeteket – hacsak nem jelzem – saját fordításomban közlöm: MRN.)
- 18 Edith Bruck, *Ki téged így szeret*, Európa, Budapest, 2021
- 19 Edith Bruck, *Chi ti ama così*, Marsilio, Padova, 2021 [1959].
- 20 Edith Bruck, *Andremo in città*, La nave di Teseo, Milano, 2021 [1962].
- 21 Edith Bruck, *Lettera alla madre*, La nave di Teseo, Milano, 2022 [1988].
- 22 Edith Bruck, *Nuda proprietà*, Marsilio, Padova, 1993.
- 23 Edith Bruck, *L'attrice*, Marsilio, Padova, 1995.
- 24 Edith Bruck, *Quanta stella c'è nel cielo*, Garzanti, Milano, 2014.
- 25 Edith Bruck, *Il pane perduto*, La nave di Teseo, Milano, 2021.
- 26 Mint azt a trauma irodalmi feldolgozásának szentelt kiterjedt szakirodalomból tudjuk, egy ilyenfajta eljárás az egyik leggyakrabban választott stratégiája a holokauszttal kapcsolatos tapasztalataikról mesélő szerzők körében. Erről lásd pl.: *Pamięć Shoa. Kulturowe reprezentacje i praktyki upamiętnienia*, (szerk.) Tomasz Majewski, Anna Zeidler-Janiszewska, Oficyna, Łódź, 2009.
- 27 Kristóf Ágota írásművészetének gondos nyelvi elemzését többek között a következő diplomamunkában követhetjük nyomon: Djéban Landry Koffi, *L'écriture de „l'analphabétisme” dans le récit autobiographique L'analphabète d'Agota Kristof*, Mémoire de Master 2, Année universitaire 2021-2022, <https://master2-kristof.netlify.app/>.
- 28 „Tanto, tanto tempo fa c'era una bambina che, al sole della primavera, con le sue trecce bionde sbalanzolanti correva scalza nella polvere tiepida”: Edith Bruck, *Il pane perduto*, La nave di Teseo, Milano 2021, 11.
- 29 „Quel nostro mondo era finito, un luogo da favola nel bene e nel male”: Edith Bruck, *Il pane perduto*, La nave di Teseo, Milano, 2021, 37.
- 30 Hanna Serkowska, *Literatura włoska w toku 2*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2011, 37.
- 31 „Io sono un'emigrante. Sono nata in un piccolissimo paese dell'Ungheria dove ho trascorso l'infanzia; e non ho certo lasciato il mio villaggio, la mia nazione, la famiglia per mia volontà. Sono stata cacciata via dal mio paese natale, e questa è forse una cosa che non riuscirò mai a superare. Che paradossalmente forse brucia ancora più dell'olocausto [...] a cacciarmi sono stati i gendarmi ungheresi, i miei vicini di casa, i miei compagni di scuola. Gente con cui giocavo, con cui dormivo, con i quali mangiavo insieme. [...] Questo è stato un male indicibile, un male più profondo, più pesante addirittura di quello che ho subito dopo. Laura Quercioli Mincer (szerk.), *Roberto Della Rocca incontra Edith Bruck*, [in:] *Per amore della lingua. Incontri con scrittori ebrei*, Lithos 2005, s. 27.
- 32 „Ci vorrebbero parole nuove, anche per raccontare Auschwitz, una lingua nuova, una lingua che ferisce meno della mia, natia”: Edith Bruck, *Il pane perduto*, La nave di Teseo, Milano, 2021, 106.

Magdalena Roguska-Németh (Varsó, 1982) irodalomtörténész, irodalomkritikus, egyetemi tanár, a Varsói Egyetem adjunktusa, az *Acta Philologica* főszerkesztő-helyettese. Kutatási területe a migráns és a kisebbségi irodalom, a transzkulturalizmus, a bi-, multi- és transznyelvűség, a magyar női irodalom, illetve a női diskurzus sajátosságai.

Kommunikáció vagy hajthatatlanság – a politikai beszéd két formája*

A *dialogus* ma olyan eljárás, amelyet minden oldal igénybe vesz és meg is erősít. A kommunikáció más címszavai mellett talán ez a kor vezető paradigmája. Azt már senki sem meri állítani magáról, hogy valami dogmatikusat mond, és közben nem mutat dialógus-készséget. Már nincs olyan vitahelyzet, hogy a két szembenálló fél olyan kibékíthetetlenül rontana egymásnak, hogy minden az elnémulásba torkollik. A megbeszélés minden pillanatban lehetségesnek látszik. Ez ugyanúgy érvényes a politikai szembenállásokra, mint a társadalmi konfliktusokra általában. De még a tudományban és a művészetben is megjelent a vitakérdések dialogikus kezelése, ami egy csapásra véget vetett a tudományos autoritás egykori egyeduralmának, és a művészi zsenialitás dicsőítésének. Röviden: úgy tűnik, általános civilizációs vívmánynak kell tekin-

tenünk, hogy magunk mögött hagytuk a természetes érdekkövetést (melynek feltétlenségét már korábban sem vállalta senki).

Mindannyian látjuk az önmérséklet előnyeit, ami már a dialógusba való belépéshez szükséges. Ezzel felfüggesztjük a vak egoizmust, és úgy tűnik, megtörjük a saját ügyünk exkluzivitásába vetett meggyőződést: alternatívák tolnak fel, a szembenállás inkább partnerségként (és nem ellenségeskedésként) lép a színre. Természetesen a dialógus-készség még semmit sem dönt el, és semmit sem magyaráz meg. Ezzel a kontroverziák anyagát csak egy másik médiumba helyezük át. A célra irányuló direkt intenció, amely egy felbukkanó konkurenst szükségképpen zavarba ejt, éppen ennek a konkurenciának a nyomása alatt a szembenálló fél érdekeinek a figyelembe-vételévé alakul át, melynek verbálisan is kifejezésre kell jut-

* A következők számára nem lényegtelen a keretfeltételek ismerete. A szöveg az egyik legutolsó nemzetközi konferenciára készült, amelyre a berlini Humboldt-egyetem invitált „Dialogus” címmel. Az előadott változatot itt kis mértékben átdolgoztam. [A tanulmány megjelent: Rüdiger Bubner: *Zwischenrufe aus den bewegten Jahren*, Suhrkamp Verlag 1993. 38–47.o.]

nia. Ezzel elvileg a szembenálló fél nézeteit is mint jogosultakat ismerjük el. A dialógus (most a dialektika terminológiáját használva) azt jelenti, hogy egy témát kiemelünk a közvetlenség státuszából, és átvisszük a közvettség, illetve a reflexió státuszába.

A dialógus-készség, amely a beszéd és az ellenbeszéd ide-oda mozgásába való belépésként mutatkozik meg, gyakran összetéveszthető a konfliktus-eset valóságos tisztázásával, ami egy *egyértéktől* kialakulásához vezet. De itt nem automatikus kényszerrel van dolgunk. A dialógusba való belépés még senkit sem kötelez arra, hogy egy minden oldalt kielégítő megoldásra törekedjen, vagy egy ilyen megoldást találjon. Az elvárás általában arra irányul, hogy a dialógusnak az érvek felhozásával és mérlegelésével egy olyan eredményhez kell vezetnie, ami maga mögött hagyja a kezdeti oppozíciót. És a felek a mindenkor álláspontok határán túl is egyezsége tudnak jutni valamiben.

De van olyan tapasztalatunk is, hogy a kiinduló szituáció érdekhez kötöttsége fennmarad a beszédhelyzet során. Ebben az esetben a dialógus csak eszköz lett a mindenkori saját célok *keresztülviteléhez*, miután a direkt célkövetés a konkurencia felbukkanása miatt blokkolva lett. Belépünk egy beszélgetésbe, mégpedig azzal a szándékkal, hogy az egykor kitűzött célt ily módon könnyebben elérjük. Erre akkor van esély, ha a dialógus-készségen keresztül azt a benyomást tudjuk kelteni, hogy feladjuk a töretlen célkövetés kíméletlenségét. Így azt a benyomást keltjük, hogy hajlandók vagyunk a másik oldalt is respektálni; és még a sikerorientált érdekkövető is következetesebben, vagyis nyílt ellenállás nélkül tudja elérni a maga célját.

Ne áltassuk magunkat: a dialogikus eljárás bevetésének ez a formája az előzetesen adott és a dialogizálás által nem relativizált célok, a rafinált *hajthatatlanság* értelmében legalább olyan gyakori, mint az alternatívák tisztességes számbavétele, amelyet a dialógus, az előzetesen megformált célok számára kínál. Pla-

tón a dialógussal való ilyen visszaélést *szofisztikának* nevezte. A szofisztikával, mint az autentikus dialógus-vezetés hanyatló formájával szembeni harc, Platón egész életművén végigvonul, a koraitól a kései dialógusokig. Ennek az a felismerés szolgál a bázisaként, hogy a filozófia maga rá van szorulva a dialógusra, és így határozottan meg kell különböztetnie magát a szenvedélyes veszekedő alteregótól.

Természetesen már egyszerű meggondolás alapján is kimondhatjuk, hogy a szofisztika semmiképpen sem az antik társadalmak egyik korjelensége volt, a maga városias beszédkulturájával, hanem alapjában véve minden kor és minden politikai berendezkedés kísérőjelensége. És éppen a jelenlegi korban, amikor olyan sokra becsülik a dialógust és a kommunikációt, életfontosságú az a különbség, amely az egyoldalú célokra használt szofista beszélgetés és az ismeret-gyarapításra irányuló szabad gondolatcsere között húzódik. E különbség néhány pontját szeretném a következőkben megvilágítani.

Először is a dialógusba való belépés feltétele bizonyos fokú bizalom megelőlegezése, amit nem lehet meggyőző módon alátámasztani. Minden résztvevő feladja a mindenkori saját érdekeire vonatkozó orientációját, és az ehhez kötődő meggyőződését. Van egy konfliktus, utána következik egy átmeneti tisztázási folyamat, amelyet mindig az jellemez, hogy a divergáló érdekek egymásnak ütköznek, s így az egység nem jöhet létre minden további nélkül. Egy konfliktusra nem csak dialogikus eljárásokkal lehet reagálni, hanem fenyegetéssel, félvezetéssel, hatalomgyakorlással vagy rezignációval is. Aki ehelyett belép egy dialógusba, ezt az alapján az előfeltevés alapján teszi, hogy a saját érdekét nem kell ugyan feladnia, de először is háttérbe kell szorítania, hogy a szembenálló érdeknek is teret tudjon biztosítani.

Ebben már benne van a más jellegű érdekek egyenjogúságának elismerése, ami minden monopólium feladását jelenti. De senki sem fog egy ilyen lépést mérlegelni, és még

kevésbé végrehajtani, ha nem indulhat ki abból, hogy a szembeálló fél is hasonlóan reagál. Az érdekek egyoldalú visszaszorítása abban a várakozásban, hogy *egyedül* ezáltal az engedmény által az ellenkező oldal önmérsékletre hangolható, egyszerű butaság, amely az esetek nagyrésztében megbosszulja magát, az egyoldalú előnyben-részesítés érvényesülésén keresztül. Arra azonban semmiféle garanciánk sincs, hogy mindkét fél végrehajtsa a kérdéses lépést. A dialógusba való belépés ezért a *kölcsönösségre* vonatkozó ajánlat, ami a szabad bizalomban gyökerezik.

És ha minden résztvevő mutat is készséget a dialógusra, azzal még semmi végérvényeset nem nyertünk. Néhány kommunikáció-teoretikus azt állította, hogy a dialógusba való belépés egyúttal bizonyos univerzálisan érvényes *ész-princípiumok* elfogadását is jelenti. Így pl. Karl-Otto Apel azt gondolja, hogy a kanti kategorikus imperatívuszt a nyelvi fordulat utáni eszközökkel is újra lehet fogalmazni. Szerinte a dialógus premisszáit egy végső megalapozásból le lehet vezetni; s így ezeket sem kétségbe vonni, sem kiiktatni nem lehet.

Ezzel igazából elhagytuk a feltételek transzcendentális elemzésének programját, amely alapján fenn lehet tartani és biztosítani lehet egy koherens szubjektum önmegértését (tekintettel a világban való cselekedeteire). De eltekintve most a kanti problémától, definitíve semmi sem szól a mellett, hogy az egymással való érintkezés dialogikus formáinak átvétele tartalmazza az ész iránti szubsztanciális elköteleződést, és nem éri be a látzatának akceptálásával. Más szavakkal: a dialógusba való belépés bizonyítja ugyan a saját érdekkövetés időszakos relativizálását, anélkül, hogy világos lenne, hogy ez milyen motívumokból táplálkozik. Az érdekkövető szubjektum alávetése a fölötte álló univerzálisan érvényes észnek egy *stratégiai* műfogás is lehet: az érdekorientáció megbékítő klímáját a szembeálló fél is kihasználhatja, és partikuláris előnyöket szerezhet belőle.

A belépés tisztázatlansága fokozódik és tovább hat a dialógus folyamatában. A teljes viselkedés, vagyis a belépés, a szembeálló fél megnyilvánulásaira adott reakciók, és az argumentatív plauzibilitásra való törekvés a partner szemében bizonyíthatják a dialógus-szabályok elismerését; miközben mégis lehetséges, hogy az egész tevékenység és törekvés csak a szemben álló fél lebirkózására irányul. Egy érven (amelyet az ellenfél meggyőzése érdekében fogalmazunk meg) azt sohasem lehet látni, hogy az érvelő ezt *tisztelességesen*, vagy csak *álcaként* használja.

Minden érvelés az egyetértésre irányul, amennyiben felajánlja az érv előadójának az érv tartalmával való identifikációját. Ha elértük a szembeálló fél egyetértését, akkor a javaslattevő a maga részéről el is határolódhat attól – amíg a tervezett inkonzekvencia nem olvasható le a megfelelő tetteken. Mert retorikailag nem nehéz az érvek kötelező erejével szájhósködni, és valamelyikükhöz szilárdan ragaszkodni. Itt láthatjuk a dialógusok sajátos helyzetének fonákját. Az érdekek keresztülviteléhez szükséges kézzelfogható aktivitások fel vannak függesztve, és a nyelv terében (amelyet a dialógus a tevékeny érdekkövetés helyettesítőjeként felkínál) a vitahelyzet kontúrjai is elmosódnak. A beszélgetés alatt és után nem abban az értelemben cselekszem, ahogy azt a dialógus előtt tettem. De az is lehet, hogy csak azért folytatunk dialogikus interakciót, hogy az eredeti cselekvés akadályainak eltávolítását vagy áttörését elősegítsük.

Ebből adódik az a kérdés, hogy mit jelent valamit érthetővé tenni a dialogikus párbeszéd szintjén. A beszéd és az ellenbeszéd ideoda mozgása nem merülhet ki az előzetesen adott álláspontok pusztá deklarálásában és ismételtetésében. Az érvelésnek a szembeálló pozíciót fel kell puhítania, és a közösen osztott magasabb szintű felfogásokra hivatkozva, le kell szerelnie az ellenállást. Ha valami általánosban egyetértünk, akkor az már nem lenne értelmes, ha a konkrét esetben továbbra is ellentmondanánk egymásnak. En-

nek feltétele persze, hogy fel lehessen ismerni valamilyen összefüggést az általános és a kezdetben még vitatott egyes eset között. Ha az általánost elfogadjuk, függetlenül a kérdéses témával való összefüggésétől, akkor az annyit jelent, hogy meg kell változtatnunk a beszéd tárgyát. A konkrétumnak egy mindenoldalúan akceptált általánosra való visszavezetése olyan érvelésnek a tipikus esete, amelynek a szigorát nem lehet kétségbe vonni. S ezzel helyre is állítjuk az argumentatív módon bevezetett általános nézőpont és az előttünk fekvő konkrét eset összefüggését. De mi tesz egy ilyen összefüggést plauzibilissé?

A beszélgetőtársnak követnie kell a kétségbe-nem-vont vagy nem is vonható topozokra való kitágítást – amit az érvelő játékba hozott. Ennek a megtagadása hosszabb távon a belátásra való képtelenséget bizonyítaná, és a dialógust magát is egy félrevezető eljárássá degradálná. Az a partner, aki az argumentatív folyamatban semmit nem lát be abból, ami egy szélesebb egyetértés esetén biztos lehetne, az végül nem bizonyul komolyan vehetőnek. Tehát a dialógusba való belépés készsége már jelent bizonyos kötelezettséget is: csatlakoznunk kell a kijelölt argumentációhoz, és a plauzibilitása esetén egyet kell értenünk vele. De ebben van egy bizonyos kockázat is, hiszen lépésről-lépésre el kell távolodnunk a saját kiinduló érdekünktől könyörtelen képviselőtől. Az érvelés közös háttérorientációkra *apellál*, amelyekre az előttünk fekvő vita-eset is maradéktalanul támaszkodhat; ha azt feltételezzük, hogy a világban, amely minden cselekvő számára közös, el akarunk boldogulni.

A közös vonások hangsúlyozása a mindenkor releváns horizontokban – ez a tisztázó dialógusok tulajdonképpeni megismerés-hozadéka, amely ugyanakkor meg is erősíti az interakció kereteit. Ha ez alól egyszerűen kivonjuk magunkat, és ezzel szemben a partikuláris igényekre való fixálódást részesítjük előnyben, akkor az azt jelenti, hogy felmondjuk az egymással cselekvők *interszubsztitívumát*. Ez a ve-

szély, hogy mások többé már nem közéjük valónak tekintenek, a totális szubsztitívumuk ára a dialogikus magyarázatok és mérlegelések síkján. Ennek a racionalitásával tehát a dialógus nem rendelkezhet – ellentétben a kommunikáció-teoretikusoknak a kezdeti feltételekre épülő vélekedésével. Ezeket a feltételeket többféle módon egy történelmi életvilág kontingens körülményeivel közvetítik, melynek során előre nem látott konfliktusok léphetnek fel, s ez megköveteli az elsimítás különböző módszereinek bevetését. Ennyiben mondhatjuk, hogy nem kell mindjárt bedobni a „végső” princípiumokat. A dialógus észszerűsége ezzel szemben a folyamatban és annak logikájában rejlik: az érvek útja a mindig belátható visszamenés a magasabb rangú általánosságokra, és esetleg az univerzális közös vonásokra, amelyek csorbítatlan érvényességét az egyes partnerek az egyetértésükön keresztül biztosítják.

Ezzel azonban önmaga is részévé válik azoknak az átfogó, habár különböző problémaszinteken elhelyezkedő struktúráknak, amelyek nélkül egyetlen társadalmi cselekvés-közösség sem létezhet, és amely a világra való vonatkozásokon keresztül törekszik a kölcsönös megértésre. A konszensus végső alapja, amelyet egy dialógus ideális esetben elérhet, annak megerősítése, hogy a másik fél is hozzá tartozik egy közös életvilághoz. Ez olyan megerősítés, amelyet a divergáló érdekekből kell kicsikarni, ahogy azok a résztvevők szabad belátásából létrejönnek. Ebben a tekintetben a dialógus mindig a szubsztitívumok önelégülésre vonatkozó fáradozása is; ők a maguk partikuláris nézeteit és érdekeit egy közös, hordozó észre tekintettel fogják tudni relativizálni.

Ezen a ponton kell elhelyeznünk azt a választóvonalat, ami a dialógusban való *sikerorientált* részvétel, és a belátásra épülő igazi *racionalitás-nyereség* között húzódik. A tisztességtelen beszélgetőtárs, aki csak külsőlegesen bocsátkozik bele a vitába, valójában azonban a maga előzetes opcióihoz ragasz-

codik, visszamarad a mögött a belátás mögött, amelyet a dialógusban kollektív fázisozással el lehet érni. Alapjában véve semmi értelme sincs belebocsátkozni egy beszélgetésbe, ha valaki már kezdetben azt hiszi, hogy olyan okos, mint amilyen csak a végén lehetne; ha tehát a meglévő meggyőződését mereven minden támadással szemben fenn akarja tartani.

Egyébként a könnyű hitű várakozással szemben azt szeretném hangsúlyozni, hogy a dialógus maga nem tudja *eldönteni* az összes gyakorlati vita-helyzetet. Mert először is csak a belátás javításához vezet; a nyereség pedig a racionalitás vonatkozásában értelmezhető. Ez a javítás valami egészen más, mint a reális cselekedetek szférája. Az biztos, hogy inkonzekvens lenne, és minden oldalon értetlenségbe ütközne, ha az elért racionalitás-nyereség ellenére úgy tennénk, mintha az összes dolog úgy állna, mint korábban. De az egymással való beszélgetésben benne rejlő konszenzusra aztán még tetteknek kellene következniük; mivel a nyelvi érintkezés egy különös szituáció keretei között játszódik le, amelyet a tevékeny cselekedettől az említett módon kell elkülönítenünk, és ezért soha nem is szabad vele összecserélnünk.

A differencia jelentősége nagyon is kézzelfoghatóan és mindenféle síkon érezhető; s aztán az évek és évtizedek alatt ez tovább szövődik, amíg a gyakorlati szubsztanciában megváltozott érték helyzet tanácsossá teszi, hogy a kötelező beszédhez autentikus tettek is kapcsolódjanak. Aztán hirtelen olyan változások válnak realitássá, amelyek a dialógus eszközeivel hosszú időn keresztül lebegésben voltak.

Itt sokat segít a *kompromisszum* fogalma, amelyet szigorúan el kell választani a *konszenzustól*. A konszenzus egy vitás ügyben egy valóságos egybehangzást hoz létre. A kompromisszum ezzel szemben egy pragmatikus részleges megegyezés, amelynél mindkét oldalnak még vannak tartalékai, ahol továbbra sem értenek egyet, és bizonyos pontokban – ahol az oppozíció kevésbé tűnik fontosnak – még

engedni is tudnak. A kompromisszum, egy kétoldalúan létrehozott érdek-kiegyenlítés, amely a lényeges dolgokat érintetlenül hagyja, a kevésbé lényeges szférában viszont olyan intézkedéseket tesz lehetővé, hogy a kooperáció még ne legyen fenyegetve. Ezt a felosztást természetesen a beszélgetések maguk teszik lehetővé. Az érdek-divergenciák sokféleségét tekintve, ha nem vagyunk képesek teljesen megegyezni valamiben, az egyszerű kompromisszum a legvalószínűbb módszer; de ez mindig elmarad a kívánatos konszenzustól. Csakhogy itt is érvényes, mint máshol is, hogy egy kevés ész is jobb, mint az esztelenség, mivel a mi történelmi helyzetünkben az ész a maga egészében csak ritkán jelenik meg a számunkra.

De már minden kompromisszumban lehet látni az ész valóságos sikerét, mert a kialakított megkülönböztetés a lényegi és az elhanyagolható mozzanatok között a mindenkori perspektívából felülvizsgálható. A beszélgetés eredményét tehát közvetlenül a viselkedésben le kell tudni olvasni; a viselkedésnek a létrehozott megkülönböztetés fényében másképp kell kinéznie, mint a kiinduló helyzetben. Ezzel szemben egy dialógus kétértelműsége, amely strukturálisan a kommunikáció és a hajthatatlanság között csillámlik, végül még a megtalált konszenzus fényében is megmarad; mivel a megegyezés minden verbális magyarázata nyitva áll a tartalmi *interpretáció* előtt. A másik oldalról úgy véljük, hogy ő is egyetért, és megbotránkoztatónak érezzük, ha a szembenálló fél reakciója „logikátlan”. A csodálkozás azon, hogy a szavak és a tettek továbbra is szétartanak, természetesen mindkét oldalon feltámadhat, és ahol minden résztvevő egyúttal partner is, ott nem lehet egy neutrális instanciára hivatkozni.

Eközben a princípiumot tekintve semmit sem jelent, hogy a csodálkozás igazi-e, vagy pusztán színlelt, hogy az egyik oldal valóban félreértette-e a másikat, vagy csak azt a magabiztos látszatot keltette, hogy úgysem lehet

találni ellenbizonyítékot. Egy konszenzuális beszélgetési eredmény gyakorlati értelmezését sohasem lehet *előírni*; de minden oldal eljuthat annak megállapításáig, hogy a dialógusban már nem jelentkezik ellentmondás, s így kimondhatja, hogy az argumentatív vita által implikált cselekvés maga is találó. Még a felháborodott tiltakozás egy félreértett fél részéről, és a felszólítás a tisztességre a másik oldalon, a maguk részéről (a tapasztalat szerint) felcserélhetőek. A dilógusról folyó dialógus stb. metasíkját átszövi egy kínzó regresszus.

A megfigyelés azt mutatja, hogy a szójelentésekből nem vezet út kifelé, abban az esetben, ha a dialógus az összes konfliktusmegol-

dás egyetlen és végső fóruma. A kultúra felfedezése a létrejövő paradoxonok kiiktatása érdekében, nem más, mint egy beszélgetés-extern és a viták fölött álló álláspont intézményesítése. Egy ilyen *bírói hivatal* beiktatása természetesen már feltételez egy legitim rendet, amelyet a dialogikus eljárás bevezetésével szándékosan megszüntetünk. A modern természetjog a rendet a társadalmi szerződésből vezette le, miközben a szuverenitás egy ökszenzusból jön létre. Ha megfordítva, a konszenzus helyettesíti a rendet, akkor a dialógus végtelen tengerén vitorlázunk, és fel kell vállalnunk az ebben rejlő strukturális kétértelműségek kockázatát. ■■■

Fordította: Weiss János

WEISS JÁNOS

Utószó

Nem tudjuk, hogy mikor hangzott el pontosan a fenti előadás, de én azt valószínűsítém, hogy közvetlenül 1990. után. Bubner ekkor nagyjából ötven éves, a tübingeni egyetem professzora, és már régen elvesztette a filozófiai csodagyermek státuszát, de azért a német filozófiai élet egyik legnagyobb tekintélyű alakja.

I.

1990-ben jelent meg a *Dialektika mint topika* című kis könyv, amelyet a maga szisztematikus igénye miatt akár Bubner főművének is tekinthetjük.¹ Bubner úgy próbálja újraértelmezni a „dialektika” fogalmát, hogy abban két tradíció-vonalat szintetizál, a gadameri hermeneutikát és a Frankfurter Iskola ideológiakritikáját. (Bubner Gadamer utolsó asszisztense volt, és csak egy kicsit túl a harmincadik életévén (1973-ban), ő lett Adorno utódja a frankfurter egyetemen. A könyv első fejezete így kezdődik: „A dialektikának sikerült elfelejtetnie, hogy tulajdonképpen kontroverz beszéd-szituációkból született.”² A dialógus elfelejtését az újabb és újabb metodologizálási kísérletek váltották ki. Ezeket a kísérletek pedig – Gadamer felfogása szerint – a tudó-

mányossá tevés vágya mozívalja. Ha a dialektikát nem lehet tudománnyá tenni, de ez a törekvés az egész történetét végig kíséri, akkor azt kell megnézni, hogy mi volt a dialektika az eredeti értelemben. S ez a felütés már nem is annyira gadameriánus, mint inkább heideggeriánus. De számunkra most lényegesebb, hogy a kis könyv tulajdonképpen a dialektika fogalmának újjáépítésével foglalkozik. Az előszó felütése azonban ehhez képest zavarba ejtő: itt a szerző a „racionalitás” és a racionalitás kritikájáról beszél. „A racionalitást manapság általában a tudomány nyújtotta minta alapján határozzák meg. Mintha magától értetődő lenne, hogy a racionális elérése tetszőleges tárgyak esetében az eltudományosítást vagy pedig a módszertani szttenderdekhez való igazodást jelentené.”³ Bubner legalapvetőbb kérdése talán az lesz, hogy a dialektikában hogyan jelenik meg a racionalitás. Ez a kísérlet Jürgen Habermas egy szűk évtizeddel korábban megjelent könyvére (*A kommunikatív cselekvés elméletére*) utal, anélkül, hogy különösebben hivatkozna rá.⁴ Habermas bevezette az „instrumentális racionalitás” mellett a „kommunikatív racionalitás” fogalmát is. Ezt a racionalitás-fogalmat próbálja Bubner belevinni a „dialektika” fogalmába. (Habermas Bubner tanulmányainak végén a heidelbergi egyetemen tanított, és a doktori disszertációjának opponense volt.)

II.

1990-ben Bubner írt egy viszonylag dühös cikket mindazon filozófusok és értelmiségiek ellen, akik ellenezték a német egyesítést. (Gondoljunk most csak Günter Grass nagy regényére, az *Ein weites Feld*-re, amely a német egység regénye akart lenni, és amelyet Marcel Reich-Ranicki 1995-ben teljesen „széttépett”).⁵ A *Der Spiegel* aztán visszatekintve írta: „1995 augusztusában a SPIEGEL egyik címlapja felkavarta az irodalmi világot: Marcel Reich-Ranicki kritikus egy fotómontázsban széttépte Günter Grass akkori új könyvét, az *Ein weites Feld*-et. A SPIEGEL a számban dokumentálta Reich-Ranicki nyílt levelét Grasshoz, amelyben a legélesebben bírálta a könyvet.”⁶ Visszatérve Bubnernek, az indulatait már a cikk felütése is jól mutatja: „Nehéz elképzelni furcsább látványt, mint amit az értelmiségi céh a közelmúltbeli keleti forrongások nyomán nyújtott. Először nem is észlelték a dolgokat, és amikor a tagadás már nem segített, nagyon sajátos értelmezésekhez folyamodtak. Végül, amikor a német egység irányába mutató tendencia félreérthetlenné vált, szinte dübörgő csend állt be, amely a mai napig is tart.”⁷ Az értelmiség általában és különösen a filozófusok nem követték az eseményeket: először úgy tettek, mintha nem is vennének észre semmit, aztán végül minden egy feltűnő hallgatásba (dübörgő csendbe) torkollott. Ezt persze éppen Habermasról nem lehetne elmondani: 1990-ben megjelentett egy kis könyvet *Die nachholende Revolution* címmel, amelynek a címadó tanulmánya egy centrális értelmezést nyújt. Azt már a címből is lehet látni, hogy Habermas egy jelző felhasználásával elvitatja azt, hogy ez a forradalom „igazi” vagy „klasszikus” lenne. Most a meglehetősen harsány kritikát egy kicsit hosszabban szeretném ismertetni. Bubner Habermas kis könyvének előszavából indul ki: „Az utolérő forradalom [...] nem vet új fényt a régi problémáinkra.”⁸ A nyugati társadalmak számára a közép- és közép-kelet-európai forradalmaknak nincs semmi mondanivalója: ezeknek a forradalmaknak az eszmévilága kimerült abban, hogy a nyugati társadalmakat próbálják utolérni, az életszín-

vonat és a szabadság tekintetében. Ennyiben a hallgatás és a „dübörgő csend” teljességgel jogos volt. Bubnernek nem lett volna joga felháborodni. Aztán a továbbiakban Bubner mintha meg sem hallaná, hogy itt éppen e forradalom *sajátosságának* megragadásáról van szó. És az a látens szemrehányása, hogy az értelmiségiek vagy a filozófusok már egyáltalán nem is értik, mi az, hogy „forradalom”, és ez a leginkább a marxi örökséget felvállaló filozófusoknak róható fel. „»Az utolérő forradalom [...] nem vet új fényt a régi problémáinkra.« [Egy ilyen mondat] már azért [is] meglepő, mert minden elmélet közül, amely a filozófia történetében fellépett, a *marxizmus* volt az, amely a történelem általi tesztet tekintette a saját maga kitüntető vonásának. A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték, de a feladat az, hogy megváltoztassuk. Marxnak ez a diktuma (Feuerbachnak címezve) a kelet-berlini Humboldt-egyetem lépcsőházát díszíti. Most a világ megváltozott, és a filozófusok ragaszkodnak a korábbi értelmezéshez?»⁹ Mintha Bubner nem akarná tudomásul venni (pedig a hetvenes években volt frankfurti professzor), hogy a Frankfurti Iskolában a marxizmus tradíciója (és öröksége) egy komoly transzformáción ment keresztül.

III.

Egy-két évvel 1990. után kerülhetett sor Bubner fenti előadására. Rögtön feltűnik, hogy most már nem szólja le a Humboldt-egyetemet, hanem inkább a jövőjéért aggódik. Már benne járunk abban a történelmi korszakban, amelyet az Ossi-Wessi szembenállás jellemezett, és eleven volt az a veszély, hogy a keleti világ (az esetleges értékeivel együtt) teljesen el fog merülni. Wolfgang Bickerich írta már 1990-ben a *Der Spiegel*-ben: „A negyven éves elkülönült társadalmi fejlődés mély nyomokat hagyott a keleti és a nyugati népek elméjében és szívében. A huszonnyolc éve valóságosan is létező fal idegenné tette őket egymás számára.”¹⁰ Majd így folytatja: „Németek, és mégis nagyon különbözőek. Negyven éves, egymásnak ellentmondó társadalmi neveltetés választja el őket: »Az NDK polgárának« – Heiner Müller NDK-polgár és drámaíró szerint - »homályos a tekintete, és azonnal felismerhető. Ez a kolonizált ember pillantása.«¹¹ És most Bubner egy olyan szereppel ruházza fel a maga filozófiáját, amire eredetileg biztosan nem gondolt. Induljunk ki most abból, hogy Bubner ha nem is fogadja el az „utolérő forradalom” eszméjét, annak egy következményét mégis magáévá teszi. Ebben felborul a felek közötti szimmetria, akit utolérni próbálnak, az diktálhat. A Wessik nem egyszerűen a másik oldalt képviselik, hanem ők az ideálok is. Létrejön egy erősen asszimmetrikus kommunikációs szituáció. Nem mondhatnánk, hogy Bubner átalakítja a maga elméletét (amelyet a *Dialektika mint topika* című művében kifejtett), de azért a kereteit átrendezi. Feltűnik, hogy az előadásban csak egyetlen egyszer beszél dialektikáról: „A dialógus (most a dialektika terminológiáját használva) azt jelenti, hogy...” S ez is inkább csak egy általános filozófiai megközelítésre utal. Amiről szó van, és az, ami most előtérbe lép az a dialógus elmélete maga, vagy másképpen a kommunikáció elmélete. És így Bubner teóriája könnyen olvasható a német egyesítési folyamat kritikájaként is. A *Dialektika mint topika*hoz képest most nagyon hangsúlyos lesz a dialógusban benne rejlő szimmetria. De Bubner nem csak kiforgatja a maga elméletét, hanem a helyi értékét is átrendezi. A dialógus elmélete most egy norma-

tív elmélet lesz: a német egyesítés és az utána következő együttélés elmélete. Erre utal már az előadás címe is: a kommunikáció a dialógust jelenti, amely mindig arra épül, hogy a másik felé meg tudunk nyitni egy perspektívát, és aztán át tudjuk venni a másik perspektíváját úgy hogy ennek fényében a saját kiinduló pozíciónk is átalakuljon vagy gazdagodjon. Ha mindez nem játszódik le, vagy csak látszatra játszódik le, akkor beszélünk *hajthatatlanságról*. Bubner nem mondja ki, de nyilvánvalóan azt gondolja, hogy a német egyesítés folyamata a kölcsönösséget kiiktatva a Wessik álláspontjának *hajthatatlanságára* épült.¹² ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Lásd a válogatásomat az 1990-es év legfontosabb eszméiről, <http://www.cirkart.hu/2023/11/22/az-1990-es-ev/>
- 2 Rüdiger Bubner: *A dialektika mint topika*, Typotex Kiadó 2020. 9. o. Fordította: Weiss János.
- 3 I.m. 7.o.
- 4 Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns*, I.-II. kötet, Suhrkamp Verlag 1981.
- 5 Lásd *Der Spiegel*, 1995. augusztus 20.
- 6 www.spiegel.de/kultur/literatur/reich-ranicki-an-grass
- 7 Rüdiger Bubner: *Philosophen und die deutsche Einheit*, in: *Merkur*, 1990. október-november, 500. szám, 1018.o.
- 8 Idézi Rüdiger Bubner: i.m. 1019.o.
- 9 Uo.
- 10 „Es ist ein anderes Leben“, in: *Der Spiegel* 1990/39. <https://www.spiegel.de/politik/es-ist-ein-anderes-leben-a-f76725fb-0002-0001-0000-000013502783?context=issue>
- 11 Uo.
- 12 Ezen a ponton vessünk még egy pillantást a Habermasszal

folytatott vitára. A szimmetria elvesztését már Habermas is igen korán (1990-ben) kifogásolta (és ezzel Bubner is mélyen egyetértene). „Másfél héttel ezelőtt érvénybe lépett a valuta unióra vonatkozó állami szerződés. Ezzel útjára indult a Szövetségi Köztársaság kormánya által felvázolt egyesítési scenárió. És van egy másik scenárió is, amely lecsúszik a politika álmok árnyékvilágába. Én arról a vízióról beszélek, amely az NDK alkotmánytervezetében egy pillanatra alakot öltött. A kerekasztal ezt a tervezetet azzal a várakozással terjesztette elő, hogy az NDK lakossága egy sikeres forradalom tapasztalatát öntudatosan be tudja vinni egy közös állampolgári nemzetbe, és képes arra, hogy ezt bevésse a jövőbeli generációk emlékezetébe is.” (Jürgen Habermas: *Modernitás – egy befejezetlen projekt*. Filozófiai-politikai esszék. Előszó, in: *Cirka*, <http://www.cirkart.hu/2023/11/22/az-1990-es-ev/>) Bubnernek azonban még mindig lenne egy kifogása a habermasi diagnózissal szemben: a szimmetriához nem szabad az egyesítés elmaradását kötni. A forradalom az *forradalom*, mégha csak *utolérő* is.

■ ■ ■
Weiss János (1957, Szűr). Filozófus, kritikus, fordító. Utolsó fordításkötete: Christoph Menke: *Erő*, Typotex Kiadó, 2022 (a „Kritikai Tanulmányok Kutatócsoport” tagjaival közösen).

Bibliai motívumok és párhuzamok Bereményi Géza *Vadnai Bébi* című regényében

2023 novemberében és decemberében közölt tanulmányaimban¹ Bereményi Géza 2013-ban, hosszú hallgatás után megjelent regényében, a *Vadnai Bébi*ben vizsgáltam a főszereplő szubjektumának, a szereplők identitásainak megképződését, valamint a nevek jelentőségét és természetét. Az ott megkezdett gondolatmenet-höz igazodva ezúttal egy olyan tematikus és motivikus irányt emelek ki, amely az 1978-as *Legendárium* óta visszatérően jelen van Bereményi prózaírói munkásságában, az életmű egyéb ágazataiban, például a Cseh Tamásnak írott dalszövegekben pedig már ezt megelőzően is: a zsidó-keresztény szakrális hagyományhoz köthető motívumokat és párhuzamokat. A regény kritikai fogadtatásában Pogány Eszter,² valamint Etlinger Mihály³ említette meg a bibliai vonatkozásokat, javasolt a Doxa-karakter prófétai jellege, valamint a három főszereplő, Dobrovics, Doxa és Bébi bibliai keresztnevei kapcsán. A párhuzamok azonban itt nem állnak meg, hanem jóval szerteágazóbb hálót alkotnak, és jóllehet egyenként, magukban szemlélve esetlegesnek tűnhetnek, összességükben a *Vadnai*

Bébi generációs-történelmi eszkatologikus ívében a kulturális kontextus egyik legfontosabb elemét adják.⁴

Bébi valóban Éva-karakter: anyaságának, a háborús és Budapest ostroma alatt lezajlott viharos szerelmének történetét mindenáron rejtegeti, titkolja a világ elől, elsősorban saját fia elől, mert meggyőződése, hogy ha megtudná, attól végképp elvesztené a józan esztét. Az, hogy Doxa minden tiltás ellenére el akarja érni ezt a tudást, végül a könyv egész cselekményének fő mozgatórugójává válik. Bébi a történetet végül Dobrovicssal osztja meg, akivel eddigre egy különös, szinte erotikus vonzalom és rajongás alakul ki: ennek kulminációja a misztikus nászként ábrázolt, éjszakába nyúló mesélés. A történet így a jó és rossz tudásának egyértelmű párhuzama. Tarján Tamás a vadságra utaló jelzésként érti Éva vezetéknevét, a Vadnait,⁵ ez pedig ugyancsak kapcsolható a bibliai tematikához, gyerekének apját ugyanis dr. Szemzőnek hívják. A szemzés a gyümölcsfák oltásának, azaz szövet-átültetésen alapuló szaporításának egyik módja, melynek még hangalakja is a biológiai apa „nemző” szerepét hangsúlyozza. Ez pe-

dig könnyen kapcsolatba hozható Bébi vad-
ságra utaló vezetéknevével, ugyanis a szemzést
a gyümölcsfa vadalanján végzik el. A bibli-
ai Éva névvel kiegészülve teljes motívumháló
rajzolódik ki a gyümölcsfa, tiltott gyümölcs,
bűnbeesés, kertész, szaporítás képzetkörei-
vel. Egy ponton, a regény vége felé, amikor
az ostromlott Budapesten, az ellenállók rej-
teklakásán Bébi szakrális képzettársításokkal
is bíró nagybetegségben fekszik, magához té-
résekor odaviszik neki a szinte még csecsemő
kisfiát, „Jancsit”, a későbbi Doxát, aki „jóízű-
en egy almát harapdosott, aztán megint el-
tűnt az anyja szeme elől” (220.) – ez ismét
az Éva-szerepkört hangsúlyozza ki. Az alma-
evésnek külön hangsúlyt ad, hogy egy újszül-
ött csecsemő életének első évében fizikailag
képtelen erre. Továbbá közvetlenül a szülők
történetének tragikus végpontja előtt törté-
nik, amit Bébi részleteiben előre is lát a lát-
képeiben; a felnőtt Jancsi-Doxát szintén lát-
nokként ábrázolja a szöveg.

Maga a Doxa-karakter már első megjele-
nésétől kezdve egyértelmű bibliai vonatkozás-
sokkal bír: először karácsony előestéjén buk-
kan fel, a Kárpátia sörözőben ülő neoavant-
gárd ifjak, a „Törzs” körében, a közéjük tar-
tozó Dobrovics számára pedig a megérkezése
teszi igazán „ünneppé” az estét. (A regényszö-
veg egy későbbi pontján, anyja történetében
Doxa megfogánása ugyancsak karácsonykor
derül ki, amitől Bébít „ünnepi érzés” töltöt-
te be [164.]). Már az itt szereplő hosszas le-
írásban szóba kerül önjelölt tanítói hóbortja,
miszerint éretlen gyerekeket gyűjt maga köré
tanítványnak, valamint, a dicsőség fokozata-
iként, büntetett előéletének stációi. Mindez
ugyanakkor csak megalapozás ahhoz a jóval
egyértelműbb párhuzamhoz, amelyet a rend-
őrök figyelmét magára vonó performanszával
szerez. Az asztalra felugorva ugyanis a Bibliá-
ból,⁶ János és Lukács evangéliumaiból idéz-
ve szónokolni kezd, helyenként pontatlanul,
de mindvégig Jézus szerepében. Az első idé-
zet („Eljött az óra: dicsőítsd meg a te Fiadat,
hogy a Fiú is megdicsőítsen téged!” [50.]

közvetlenül a Gecsemáné-kertbe való átvo-
nulás, majd Jézus letartóztatása előtt hang-
zik el a Bibliában. Ezzel leköti a rendőrök fi-
gyelmét, akik így békén hagyják a Törzs többi
tagját, és csak őt viszik el – mintegy jézusi ál-
dozatként magára vállalja a többiek „bűneit”,
elhárítva az őket fenyegető rendőri veszélyt.
Az asztalok között vonszolják el, miközben
ütlegelik: a jelenetet a szöveg passió-szerű-
en scenírozza. A Doxa által szavalt idézetek
mind János evangéliumának 17. fejezetéből,
Jézusnak az utolsó vacsora és az apostolok ta-
nítása után az Atyához intézett imájából, va-
lamint Lukács 7. fejezetéből, Jézus Keresztelő
János küldötteinek adott válaszából, és utána
Keresztelő Jánosról a néphez intézett szavai-
ból vannak: valami módon mind kapcsolód-
nak egy János-alakhoz. Éppen ezelőtt zajlott
le egy másik, vezéri rangú törzstag, Felvinczy
performansa, amelyben egy frissen megje-
lent irodalmi antológia kritikáját szatirizálta
a hivatalos, államilag elismert kultúra felet-
ti frusztrációjától vezérelve; az írói ambíció-
kat dédelgető Dobrovics viszont pontosan
ebben az antológiában debütált egy novellá-
val. A Törzsben csak „Mohó” álnéven ismert
Dobrovics retteg, hogy valódi neve az írói an-
tológia összefüggésében kitudódik: Doxa sa-
ját „János”-ságát, keresztnevében hordozott
identitásának bibliai vonatkozását előtérbe
tolva védi meg. A János evangéliumából idé-
zett passzus már Jézus halálra készülésének
kontextusában hangzik el: Doxa Tarján Ta-
más által „idővel viaskodó, aszinkron és para-
dox létmódú”-ként⁷ meghatározott tulajdon-
ságaihoz híven Jézus halálára utal Jézus szü-
letésének ünnepén, ami a karnevalizációhoz,
az ünnep kifordításához kapcsolható.

A fenti János-idézet után Lukács evangé-
liumából idéz:

„[k]ihez hasonlítsam e nemzedék tagjait?
Kihez is hasonlók ezek? [...] Hasonlók azok-
hoz a gyermekekhez, akik a piacon ülnek, és
azt kiáltják egymásnak: »fufurlyáztunk nek-
tek, és nem táncoltatok.« [...] Mert eljött Ke-
resztelő János, aki nem eszik kenyeret, nem

iszik bort, és azt mondják: ördög van benne. [...] Eljött az Emberfia, aki eszik és iszik, és azt mondják: Íme, falánk és részeges ember, vámszedők és bűnösök barátja. [...] De minden gyermekében igazolódott az ő bölcsessége.” (51-52.)

A jézusi szavakkal elmarasztalt „nemzedék” a könyv kontextusában egyaránt lehet a szülőké, a körülöttük ülő megalkuvóké, vagy akár a sajátjuk: csak az imént zajlott le az „ígéretes prózaírók új nemzedékének” névsorolvasás-performansa. Ahogy az utcára kivonszolt Doxa körül „fenyőfával, ajándékcsomagokkal” sietnek el a járókelők, szintén utalhat az akkor élő generáció „farizeus” minőségére. A regény egy későbbi pontján Doxa az őt egyik törzshelyéről kidobó pincéretet is „farizeusnak” nevezi. A Keresztelő János-tematika és Doxa János-identitása miatt az egész jelenet Krisztus passiója mellett felidézheti Keresztelő János lefogását is. Kialtozásában egy ponton rendőri utasítás keveredik a bibliai idézetek közé („[f]igyelmeztetem a lakosságot: vigyék hírlül Jánosnak, amit láttatok és hallottatok.” [52.]). Miatán kivonszolja, már a rendőrautó ajtajában Doxa még egyszer, üvöltve idéz János evangéliumából: „[é]n elvégeztem a munkát! Azt a munkát, amit rám bízta, hogy elvégezzem! És most te dicsóíts meg, Atyám!” (53.). Novák százados válaszul gyomron vágja, ami a bibliai „Atya” szerepének profanizált, groteszk felvétele ebben az összefüggésben. Novákot később az egyik törzstag „mindenki apukájának” nevezi: ez szintén egy groteszkül kifordított ószövetségi Atya-minőségre utal, amely legelőször magával Doxával, unokájának későbbi apjával szemben nyilvánul meg. Novák ütése Doxa áldozatának bevégzése, mely után a saját története, az atya keresése elindul számára. Ugyanakkor a fejezet itt nem ér véget: Doxa következő tavaszon történő előkerülését is elbeszéli, noha Dobrovics és a törzstagok már azzal a lehetőséggel is számolnak, hogy „eltették láb alól és névtelen sírba kaparták el” (54.), így a karakter első, Jézus-, és

Keresztelő János-párhuzamú feltűnése a feláradás eseményével zárul.

Később Doxa még egyszer visszatér egy – a karácsonyi jelenetben részben elmondott – bibliai idézethez, amikor Bébivel és Dobrovicsal felmennek utóbbi apjához, és az rögtön előadja saját, téves elméletét Doxa származásáról: „Miért mentetek ki a pusztába? Nádszálat nézni, amelyet ingat a szél? Ugyan miért mentetek ki? Embert látni, aki finom ruhába van öltözve? Hiszen akik pompás öltözetben és bőségben élnek, azok a királyi palotában vannak. Akkor miért mentetek ki?” (116.) Lehetséges, hogy már itt felismeri a felkínált narratíva hamisságát; a gesztus viszont egyértelműen menekülő, és az igazoltatás-jelenet újrajátszása is egyben. Doxa egy másik, bibliai identitásba menekül át a szorult helyzetben: ez az identitás, noha ismét Jézus szavait idézi Lukács evangéliumából,⁸ egyre határozottabban Keresztelő János-i jelleget kap. Az itt idézett jézusi kérdések Keresztelő Jánosra utalva szólnak a néphez; később, mikor Dobrovics megpróbálja „megírni” Doxát, és az alakján medítál, a felírt címszavak („MÁRTÍR”, „MAGÁNY”, „PRÓFÉTA” [119-120.]) szintén megfelelnek a Keresztelő János-párhuzamnak. A „PRÓFÉTA” kategóriája is ennek megfeleltethető kifejtést kap: „[...] látnok egy anyagi korszakban. Előkapta a Bibliát, részleteket másolt ki belőle, és szaporán körmölve kis esszéket kanyarított melléjük a jelenkor profán, megfélemlített társadalmáról, kontarra vallási elragadtatás.” (120.) A jézusi kvalitások felől tehát, ahogy sorsának tragikumuma egyre inkább érvényre jut, a nevében is viselt János-identitás bibliai mintái felé toldódik el.

Ezzel szemben a főszereplő, Dobrovics bibliai vonatkozásai egy Júdás-párhuzammal indulnak, mikor a regény elején, a sörözőben kiszórja az asztalra a novellájáért kapott honoráriumot. Doxára eleinte mestereként, szinte atyai figuraként tekint, később a cselekmény egyik fő szálának tekinthető nyomozást az a tévhit indítja el, hogy ők esetleg féltestvé-

rek. A cselekmény előrehaladtával, ahogy Doxa Keresztelő János-párhuzama egyre hangsúlyosabbá válik, úgy ő maga fokozatosan a regény generációs megváltástörténetének messiás-szerepét veszi fel. Ezt, illetve a tényleges Krisztus-párhuzamot a regényszöveg nem hangsúlyozza ki a Doxa passiójához hasonló nagyhatású jelenetekkel; a jelzései jóval inkább szét vannak szórva a könyv során. Meglehetősen észrevétlenül kezdődnek: a regény elején, Dobrovics múltba való alászállásánál olvasható, hogy a második világháború után született, „az esztendőben, amit könyveikben úgy hívtak a történészek: »a Nulladik Év.«” (56.) Közvetlenül ezután érkezik meg a hatósági személy a kilakoltatási végzéssel, amit egyfajta inverz angyali üdvözlésként szceníroz a szöveg: a homlokán glóriára utaló, „vékony pántba” állnak össze az izzadságcseppek, a végzés aláírásakor pedig „[a]ngyal szállt át a szobán.” (57.) Az apja későbbi beszámolója alapján az anyját Máriának hívták, és alakját többszörösen összekapcsolja a Megváltó anyjával: „szűz volt a Marika, és tizenhat éves, amikor elvettem.” (94.) Dobrovics születése előtt a szüleinek menekülni kellett a front elől; az apa külön kihangsúlyozza, hogy csak azért született meg, mert „el tudtak bújni” a katonák elől, ami szintén kapcsolható Jézus születésének körülményeihez. Itt is a szakrális és a profán olyan összekapcsolása figyelhető meg, ami Doxa Keresztelő János-performanszára, valamint bizonyos értelemben a regény egészére érvényes: a hatósági személy, a kilakoltatás, valamint az apa durva tartalmú és stílusú beszámolója az, amelyben a zsidó-keresztény szakrális motívumok felbukkannak. Mindezek értelmezése leginkább a korábbi tanulmányomban már hivatkozott⁹ Mihail Bahtyin karnevál-elmélete felől lehetséges: a hatalom és a szentségek, szertartások együttes kigúnyolása és kifigurázása, mely egyszersmind magára a gúnyolóra is irányul, a Bereményi Géza egész életművét átható irónia és groteszk humor egyik visszatérő megjelenési formája.

Később azzal, hogy az idős generáció képviselői többszörösen is Dobrovicsra testálják Doxa és Bébi történetének megírását, amit egy ízben úgy jellemeznek, mint „nevet adni” a „szimbolikusan értett gyerekek”, (210.) a regény végére egyértelműen ő veszi magára a megváltó szerepét. Magát ugyan soha nem pozicionálja messiásként, ám nyelvhasználatának metaforakészlete több ilyen irányú utalást tesz. Röviddel a Doxával való utolsó, elmeggyógyintézeti találkozás előtt a főbérlőjét, Lujzi nénit „Hercegnőnek” kezdi hívni magában, idős pártfogóját, a lecsúszott arisztokrata Tipsit, Bébi férjét pedig az angyal-motívumhoz híven „Közvetítőnek.” Egy ízben ugyanabban a mondatban a „két kísértő”-ként is hivatkozik rájuk. (253.) Egy későbbi szöveghegyen pedig már Dobrovicsot is „herceggént” határozza meg a narráció a „hercegnő” Lujzi nénihez képest (264.). A herceg pedig ebben a motívumhálóban egyértelműen Krisztus alakjára utal. Lujzi néni albérlőjeként új irodalmi témába is kezd, és „mint az esteli és reggeli ima”, minden nap ez az első és utolsó gondolata (259.).

Amikor Dobrovics be megy a kiadóba, hogy véglegesítse kötetét, ismét találkozik a regény legelején felbukkant, azóta is halálos beteg „öreg költővel,” Zoltánnal, aki a páternosztterben emelkedik felfelé, amikor Dobrovics beszáll mellé: a lift régi formájának neve a Miatyánk-imádságra, az Atyára utal, viszont a halálra készülő idős ember felfelé emelkedésének motívumával együtt már *ascensio*-utalásként is olvasható. Zoltán a közös emelkedés közben sietve elhadarja neki, hogy rájött, az ő generációjának a feladata Isten megtalálása, „visszatalálása” lesz, akit „ezek” majdnem eltüntettek. „Csináljatok tüntetőtáblát, írjátok rá: Istent!, és hordozzatok. Ez a ti feladatotok, mondd meg nektek. Már itt tart az ügy.” (249.) A Tipsi által rá hagyott, szintén eszkatologikus életfeladattal szemben ez nem egyedül őrá, hanem a teljes nemzedékére vonatkozik, de a generációs érvény és a messianisztikus szí-

nezet által ez is illeszthető saját személyes küldetéséhez.

Dobrovics messiás-szerepének jelzései a cselekmény előrehaladtával válnak egyre erősebbé, jóllehet végig jóval közvetettebbek, mint a Doxa-János-párhuzam – és a Doxával szemben szintén fokozatosan kialakuló atyai szereppel sem kerülnek ellentmondásba. Mikor Dobrovics a regény végén eljut az elmegyógyintézetbe, ahol barátját kényszergyógykezelik, a találkozásuk előtt még hosszan beszélget az intézet főorvosával, dr. Szemenyeivel, akinek ismeretségéhez az egymást régről ismerő Tipsi és a kiadói lektor juttatták hozzá. Dobrovics kérésére Szemenyei hosszas diagnózist ad neki a hivatalosan túlzott alkoholfogyasztás – a valóságban, feltehetően, Novák százados unokájának apasága – miatt beutalt Doxáról:

„János legfőbb problémája a túlzott igazságérzet. [...] Jánosnak semmiféle társadalomban nincs meg a maga helye. Ő elaprózta magát. Hibátlan igazságérzetével harcba száll minden kis igazságért. És ez addig rendben is volna, ha nem létezne mindannyiunk emberi elméjének, így Jánosénak is [...] egy végzetes, közös szerkezeti hibája. A becslés. Igen, a becslés az emberi elme egyik leggyaralóbb funkciója. Azon bukott el még Napóleon is, nota bene Jézus Krisztus is, lásd az ő tanácsaltalan könnyeit a Gecsemánban. Az igazságérzet eltúlzása [...] mindig bukáshoz vezet, és egy kiút van belőle: a feltámadás. Ami viszont nem adódik a mindennapokban. Sőt, társadalmi bűnnek szokott minősülni az ilyen igazságérzet a mi világunkban.” (271-272.)

A monológban szereplő bibliai motívumokat Doxa kapcsán említi ugyan, de csak bukáshoz köthető aspektusokat emel ki a jézusi motívumkészletből, főként azzal, hogy nincs a számára feltámadás. Továbbá mindvégig Jánusként hivatkozik rá, amely párhuzamot a Doxa-karakter eddigre kiteljesítette. Nem sokkal ezelőtt zajlott le Dobrovics utolsó találkozása két másik törzstaggal, akik szerint még „a Jézus Krisztus is utánzott valakit”

(261.) – ez ismét vonatkoztatható Keresztelő János karakterére, aki önmagát is a valódi messiás előképeként pozícionálta.¹⁰ Az összefüggést azonban egy korábbi szöveghelylyel való összevetés tárja fel teljesen, amely így visszamenőleg a Szemenyeivel való beszélgetés előzményeként tűnik fel. Dobrovics, mikor először próbálkozott Doxa „megírásával,” hosszas és görcsös koncentrációs folyamat után jött rá, hogy barátja alakját még írói témaként sem lehet racionális elemző hozzáállással megközelíteni. Itt szerepel az a mondat, hogy „Doxáról csak az ördög alkothat elemző képet” (121.). Ezt a szerepet végül a Szemenyei-karakter tölti be, aki ugyanakkor külön, jovialis, jóindulatú tudós: nagyvilági stílusban társalognak, és végül felkínálja Dobrovicsnak, hogy akár ott helyben engedje vele Doxát egy neki tetsző zárójelentéssel, abban a reményben, hogy ez megfelel „az új világnak” (276.). Ez szintén illeszkedne a megváltásra és kegyelemre épülő Újszövetség-fogalomkörbe: Doxát nem ölik meg, nem vetik alá sokterápiának, hanem elengedik. Az elmeorvos ördögi attribútumaival együtt viszont mindez Jézusnak a Sátán általi megkísértését idézi. Dobrovics nem is válaszol, és végül Doxa nélkül távozik az intézetből.

A bibliai és mitologikus referenciák itt sem merülnek ki. Az emeletre felérve, ahol Doxa él, és Szemenyei bizalmát élvezve afféle közvetítőként, kettős ügynökként működik a bolondok és az orvosok között, Dobrovics „purgatóriumhoz” hasonlítja az intézetet. A három ápoló szintén archaikus őrző-karaktereket idéző alakjai is „az árnyékvilágba szívódnak” (279.) barátja egyetlen kézmozdulatára. A Hádész-párhuzamot erősíti a holtak birodalmaként ábrázolt elfekvő, ahol pusztá testek fekszenek a vaságyakon. Doxa két bentlakóhoz vezet oda, akik a szüleiéről és önmagáról szóló, fejben írt regénye első fejezetét jelképezik, melynek címe „Szerelem.” A két ápoló egyikét a szöveg angyalként ábrázolja, aki „sugárzó fejét lehajtva tartotta”, és „szeme olyan kék volt, hogy a fénye teljesség-

gel elrejtette azt a kevéske indulatot, ami neki még megmaradt.” (282.) Az angyal egy másik bolond, egy szintén kataton, állatias külsejűként leírt „óriás” ölébe hajtja a fejét: Doxa ez utóbbit kezdi a hogylétéről kérdezgetni, és egyszavas válaszaiból kihozza, hogy a bolond félti az ölében fekvő szerelmét, Kálmánkát az iránta érzett szerelme hatalmas erejétől, ami akár még pusztítóvá is válhat. A kép még egy Erósz-Thanatosz-motívum vizuális párhuzamát is felveti. Dobrovics mindent a „Tegnap” megisméltéseként regisztrálja, miszerint Doxa tényleg a szülei történetét adja elő a bolondokkal. Szövegemlékként ez a „darab a darabban” rendszerint a *Hamlet*hez kötött toposzát is felidézti, jóllehet itt „darab a regényben”-változatban. Dobrovics és Doxa viszonyában eddig is nagy hangsúlyt kapott a szemszín: előbbi még a cselekmény kezdetén, a testvéri viszonyuk téves feltételezésekor megjegyzi magának, hogy ebben különböznek. Doxa életében a másik jelentős szereplő, akinek a kék szemszín az egyik legfőbb, emlékekben megmaradó jellegzetessége, az őt gyerekkorában az árvaházba szállító sofőr volt. Az, hogy a szöveg itt Kálmánka, az angyal kapcsán is ennyire kiemeli a kék szemszínt, a narratívák értékírányainak megváltozását is jelképezi: a Kharón-párhuzamú sofőr angyallá lényegül át, és egy keresztény szimbolikájú megváltás-narratíva felülírja az alászállás, a *katabaszisz* motívumát. Mindemellett ez a megváltás sem mentes a tragikus színezettől: az angyal véresre karmolt arccal, a vakarózását megakadályozó kényszerzubonyban fekszik az elmeegógyintézet elfeleltében, egy állatias óriás ölében, aki a szerelméből fakadóan bármikor megölné.

A következő jelenet egy ajtókilincsbe kapaszkodva térdelő ápolttal játszódik le, aki az anyját hívja kétségbeesetten: Doxa ezt a második fejezetként prezentálja, melyről még nem döntötte el, hogy „A fiú”, vagy „Az anya” legyen a címe. Doxa itt inverz módon az anya szerepébe helyezkedik, és saját gyerekkori élményeire utalva kezd beszélni a bolonddal,

aki őt magát, az anyja által elhagyott gyermeket személyesíti meg. A párbeszéd itt is tartalmaz egy, a regényegészre nézve metaleptikus öntüközésenként értékelhető részletet: az ödipális ápolat szerint ugyanis „[nekik] van egy témájuk. Én vagyok az.” (287.). A bolondnak „bizonyítania” kell, hogy valóban az „anya” fia, és belé „helyezheti minden bizalmát,” ami ismét számos evangéliumi párhuzammal bír Jézus életéből és működéséből. A bibliai megfelelések eddigre jóval képlekenyebbé, zavarosabbá és nehezebben beazonosíthatóvá váltak, viszont a motívumkör jelenléte talán itt a legerősebb. Dobrovics nem vesz részt a párbeszédben, de Doxa félreérthetetlenül utal rá, hogy atyai pozícióban ő is része a családmódelnek. Ez Jézusnak az Atyával való eglyényegűsége folytán annak sem mond ellent, hogy Doxa eddigre kiteljesítette saját karakterének Keresztelő János-párhuzamát, Dobrovics pedig Messiássá vált.¹¹ Mint Doxa a bolondnak elmondja, az apja „gonosz király”, aki az anyja védelme nélkül „megölné” (289.). Ez egyaránt megfeleltethető a Máté evangéliuma szerint a csecsemőket lemészárolgató Heródes királlyal és a Keresztelő Jánost kivégeztető Heródes Antipász tetrarchával, valamint valós alapja is van Doxa életének legkorábbi szakaszából: Bébi beszámolója szerint ugyanis azon a karácsonyon, amikor kiderült, hogy mégis gyermeket vár dr. Szemzőtől, a férfi közvetlenül az ajándékozás után pisztollyal hátra lötte őt.

A regény nem szól arról, hogy Doxa valaha kijönne az elmeegógyintézetből. A szöveg a bolondházi misztériumjáték után előreugrik Dobrovics és a szintén egykori törzstag Ló időskori telefonbeszélgetésére, melyben utalnak a később bekövetkezett halálára és „lelki üdvére” (291.). Dobrovics is abban a tudatban hagyja végül ott, hogy barátja megtalálta a helyét a bolondok között – mi több, Dobrovics kezdeményezésére, hogy az általa kijárt zárójelentéssel szabadon távozzanak, Doxa nem is reagál. A története kétségkívül megváltás-narratívaként végződik, azonban

a regény szellemiségéhez híven ez a megváltás is ambivalens, groteszk és tragikomikus. Doxa végül nem beteljesítője, hanem eszköze lesz a *Vadnai Bébi*-ben megjelenő, személyes és kollektív megváltás-narratívának: el-

utasítja a története meghallgatását, ezzel indirekt is rászorítja Dobrovicsot, hogy írja azt meg a világ számára, ami minden kétely és ambivalencia mellett is személyes és generációs érvényű feladata. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 PIKÓ András Gáspár, *Az énképzés módózatai Bereményi Géza Vadnai Bébi című regényében (I. rész)* Forrás, 55, 2023/11, 60–77., PIKÓ András Gáspár, *Az énképzés módózatai Bereményi Géza Vadnai Bébi című regényében (II. rész)* Forrás, 55, 2023/12, 38–55.
- 2 „Doxa anyakönyvezett neve Halász János, amelyre rá is játszik, mikor János evangéliumából, illetve Keresztelő Jánosról szóló passzusokból idéz a kocsmái igazoltatás során, valamint Dobrovics apjával való találkozásakor. Efelől olvasva a megkettőzött Éva-karakter, a két anya figurája felerősíti a regény bibliai konnotációt.” POGÁNY Eszter, *Az írás megmarad*. Tempevölgy, 2015/3, 43–47., 46.
- 3 „Doxa félőrült, érthetetlen, hivalkodó alak, aki bárhol is van, központi szerepbe kerül. Kocsmákban, rendőri igazoltatásnál, az utcán, otthon vagy akár az elmegyógyintézetben. Karizmatikus személyiség. Ezt megerősítendő gyakran szaval az Újszövetségből fennhangon, dörgedelmesen, akár egy proféta, mindezt a maga teljes természetességével. Próféciái vagy Keresztelő Jánostól kölcsönzött, vagy Jézus Keresztelő Jánosra vonatkozó igéiből állnak. Doxa igazi neve János, Dobrovics a névazonosságából magyarázza a bibliai előd választását.” ETLINGER Mihály, *Korral járó tünetek*, Jelenkor 57/2, 2014. február, 237–241. <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2908/korral-jaro-tunetek>, internetelérés: 2024. 06. 24.
- 4 Dolgozatomban a 2013-as első kiadás 2020-as javított utánnomását használtam fel, a szövegtörzsbe illesztett idézetek zárójeles oldalszám-jelölései erre a kiadásra vonatkoznak: BEREMÉNYI Géza, *Vadnai Bébi*, Budapest, Magvető Kiadó, 2013, javított utánnomás, 2020.
- 5 TÁRJÁN Tamás, *Felemás*, <https://revizoronline.com/hu/cikk/4884/beremenyigeza-vadnai-bebi/>, internetelérés: 2024. 06. 24.
- 6 Az idézetek helyenkénti pontatlanságaikkal együtt is legközelebb a Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája 1990-es szövegváltozatához állnak.
- 7 TÁRJÁN, *Felemás*.
- 8 Lukács 7, 24–35.
- 9 PIKÓ, *Az énképzés módózatai. . . (II. rész)* Forrás, 55, 40–41. Bahtyin hivatkozott szövege: BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Rabelais és Gogol – A szó művészete és a népi nevetéskultúra. Szatíra*. ford.: KÖNCZÖL Csaba, RAJCSÁK Réka. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- 10 „Azokban a napokban megjelent Keresztelő János, és hirdette Júdea pusztájában: »Térjete meg, mert elközelgett a mennyek országa.« Ő az, akiről Izajás proféta beszélt: »A pusztában kiáltónak szava: 'Készítségek az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit'« (Máté 3:1–3). „Én vízzel keresztellek titeket a megtérésre, de aki utánam jön, erősebb nálam: a saruit sem vagyok méltó hordozni. Ő Szentlélekkel és tüllel fog megkeresztelni titeket.” (Máté 3:11 – tartalmában megfeleltethető Márk 1:7-tel és Lukács 3:16-tal.) „János tanúságot tesz róla, és hirdeti: »Ő az, akiről ezt mondtam: Aki utánam jön, megelőz engem, mert előbb volt, mint én.«” (János 1:15) „Én láttam, és tanúságot tettem arról, hogy ő az Isten fia.«” (János 1:34)
- 11 Vö.: „Másnap látta, hogy Jézus közeledik hozzá. Erre így szólt: »Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét! Ő az, akiről mondtam: Utánam jön egy férfi, aki megelőz engem, mert előbb volt, mint én. [. . .]«” (János 1:29–30.)

Pikó András Gáspár fordító, újságíró, az SZTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Kutatásának fókuszában Bereményi Géza prózai életműve áll.

„Most azt képzeld el, hogy két tükör között állsz”

Interjú Vági Jánossal

Vági Jánost 2023 januárjában ismertem meg és őszintén hiszem, hogy elsőre egy szót sem értettem abból, amit írt vagy mondott. Szövegei minden bizonyosságot mellőzve komplexek, mondatai széttartanak, karakterei és a saját szerzői arca is homályos és megfegtetlen. Erre mondják: kísérleti. Kísértetiesen az. Olvassuk a *Hanghordozót* és útvesztőbe kerülünk. Ez volna hát a nyelv útvesztője? Egy regény, ami mesterien szemmel tart minket, miközben ünnepli, de el is törli a figyelem lehetőségét, próbára hív, de nem leckéztet. Hat fejezeten át követhetjük a *Hanghordozó* emberen túli szólama-it, csak sose feledjük: itt minden rögzítésre kerül. Annyi bizonyos, hogy Vági János tud és akar figyelni, mi pedig tartozunk magunknak azzal, hogy figyeljünk rá. A szerzőt önmagáról, az ősszel megjelenő regényéről és az alkotásról kérdeztem.

Tóth Ramóna Mirtill: A Kalligram Kiadónál 2024 őszén jelenik meg az első köteted a *Hanghordozó*, aminek kéziratát 2017-ben Áfra János Petri-díjra is jelölte. Honnan érkezel az irodalomba? Mikorra tehető és mihez köthető a pályakezdedés?

Vági János: Berlinben a Kreuzberg kerület határán van egy Badeschiff nevű medence és strand. A hely különlegessége, hogy egy megfeneklett, egykor szenet szállító uszályt alakítottak át medencévé. A Spree folyó akváriumzöldjében úszik egy karibikék tég-

lalap (felülnézetben). A folyó vízállásától függően az acél teknő lebeg vagy ráfekszik a mederre. 2014 május 22-én valamikor 11 óra tájban leterítettem egy kölcsönkapott lepedőt az uszály szélére, majd bekentem magam 50 faktoros napkrémmel, mert Berlinre nem jellemző módon tiszta volt az ég. Aztán kinyitottam a laptopom, hogy egy építészeti kutatás eredményeinek összefoglalóját megírjam, de ehelyett belekezdtem a *Hanghordozó*-ba. Így utólag ezzel a megfeneklés/lebegés kép-pel kapcsolom össze az indulásom.

TRM: Bár szerzőként 2024 őszén lépsz a nyilvánosság elé, sok szálon is kötődsz a művészeti közeghez. Debrecenben az Építészmérnöki Tanszéken tanítasz és a múltban/közelmúltban több képzőművészeti projektben is részt vettél. Mesélnél ezekről a munkáidról? Hogyan kapcsolódik bened az irodalom a vizuális művészetekhez?

VJ: A képzőművészet és az építészet határterülete az a terep, ahol a leginkább otthonosan mozogok: a senkiföldjén (?). Nagyon leegyszerűsítve úgy mondanám, hogy ha a képzőművészet piros és az építészet kék, akkor ez a terület: lila. Kicsit leegyszerűsítve meg azt, hogy a képzőművészet által nyújtott szabadság, ami az építészetet oly kevésbé jellemzi, keveredik az építészetet meghatározó fogalmakkal, elemekkel stb. Hogy bonyolítsam a dolgot, veszek egy példát. Múcsarnok, *Egyszerű többség* c. kiállítás, 2012. Abban az évben több alkotócsoport mutatkozott be a Múcsarnokban, köztük mi (Szentirmai Tamás építész, Szakács István † író és jómagam). A kurátorok a Múcsarnok átértelmezését határozták meg témaként. Legkézenfekvőbb válasznak a funkcióváltás mutatkozott. De minket az izgatott, miként lehet úgy átértelmezni a teret, hogy közben továbbra is kiállítótérként működjön.

A Múcsarnok épülete, mint minden múzeumi tér, azért épült, hogy műalkotásokat fogadjon be. A tereket a neutralitás jellemzi: fehér falak, homogén fény. Ismertük az épület metszetét, tudtuk, hogy a kiállítóterek felett acél szerkezetű üvegtető magasodik, de sosem jártunk ott. Aztán amint megláttuk a tejfehér közeget, meglett a válasz: a felső teret le kell hozni az alsó térbe, fel kell fedni a tér atmoszféráját, az elrejtett üvegház terét kell műalkotásként bemutatni. A nem láthatót akartuk láthatóvá tenni, az eszközt alkotássá emelni.

A Rejtély ábrázolása/ábrázolhatatlansága, a Lappangó elfedése/felfedése a legtöbb alkotás témája és egyben tétje, legyen az szöveg, kép, bármi. Mészöly *Filmjében* két cso-

szogó öreget látunk? Rothko *Fekete és égetett színe lila alapon* c. festményén feketét, égetett szíenát és lilát?

A falak mentén áttetsző agrofóliát feszítettünk ki az alsó térben: elfedtük a térre jellemző attribútumokat. A kiállítótér feletti üvegfödémét megbontottuk. Az üvegház rácsostartóit aranyfóliával vontuk be. A néző, miután átlépett a fóliafalon, felfedezte a mennyezeti rést, majd a bearanyozott szerkezetet. És a *Hanghordozó* borítóján ennek a munkának a továbbértelmezése lesz látható. Ha szabad spoilereznem.

TRM: A *Hanghordozó* több szempontból is határterületen áll, ezt egyrészt az összművészeti kódrendszer és perspektíva teszi, amit alkalmaz. A cím és a hat, *szólam*-ként megnevezett fejezet a zenéhez, a különböző jelenetekben feltűnő térérzékelések és -leírások az építészethez kapcsolják a szöveget. Sőt, rendszeresen konkrét műalkotások, térinstallációk leírását is kapjuk a regényt olvasva. Mi a tétje/funkciója az összművészetiiségnek a *Hanghordozó*-ban? És fordítva: mit állít a *Hanghordozó* az összművészetiiségéről?

VJ: Talán legerősebb készségeim egyike a téralkotás, az atmoszférateremtés, mondhatni, erre lettem kiképezve. A struktúra- és formaérzékenység szintén hozott valami, ez kapcsolható össze leginkább a zenével. Amikor a *Hanghordozó* képletén gondolkodtam, hogy lehet-e regényt úgy létrehozni, hogy a legtöbb műfaji kapaszkodót kivesszem az egyenletből (cselekmény, idő, hely, karakter, nemiség stb.), akkor az is fejtörést okozott, hogy ezeket a készségeket miként állítsam a képlet kidolgozásának szolgálatába, pontosabban, hogy az általad összművészetinek hívott dolgot be tudjam hívni a szövegbe úgy, hogy a tartalmat erősítse, azaz ne legyen öncélú. Itt visszatérnék a tükörképhez. Csak most azt képzelj el, hogy két tükör között állsz. Jó sokan vagytok, egyedül. Az egyén beleolvad a sokba. Szerettem volna elérni, hogy az ab-

rázolt sokféleségben megszülessen az azonos, hogy határokat tudjak eltörölni. És a sokféleséget szépen szolgálja a szövegben elbújtott (?) ösztömvészesség. Csak ez az irány érdekelt. Amennyiben a *Hanghordozó* állít bármit is az ösztömvészességéről, annak csak örülni tudok.

TRM: Nemcsak a különböző művészeti ágak megidézésétől lesz sokrétű szöveg a *Hanghordozó*, hanem a széles utalásmező is közrejátszik ebben. A mitológiai alakoktól a Marvel univerzumig terjed ez az asszociációs tér. Mik voltak a legfontosabb források, inspirációid munka közben akár a magas, akár a popkultúra tereiből?

VJ: Mivel szándékosan kerültem a karakterábrázolást, ezért más eszközt kellett keresnem arra, hogy a hangok között mégis különbséget tudjak tenni úgy, hogy ez a halvány különbségtétel mégis felkínálja annak lehetőségét, hogy a hangokat azonosnak halljuk. Nem mozaikokat akartam létrehozni, hanem egy szöveget. A kohéziót nem a különböző mintázatú elemek közötti fuga adja, hanem a szálak irányváltásaival áll elő a mintázat. A szétágazó asszociációs tér használata a szálak különféle vezetésének technikája. Persze egészen konkrét utalásokat is rejt a szöveg. Ilyen például az orgiaként is olvasható verekedés jelenet, ami Kubrick: *Eyes Wide Shut* c. filmjének jelmezeit, maszkjait idézi meg (pávatoll fejdísz); Rodin, Mestrovic, Bourdelle, Barlach, Maillol szobrászmesterek behívása a lábfejeket mintázó nyomorék mellé; Allegri: *Miserére* c. kórusművének vagy Debussy: *La Mer* c. szimfóniájának szöveggé alakítása; Kusama Jajoi japán művész péniszerdőt imitáló installációjának megidézése; felbukkan Andy Warhol Marilyn Monroe sorozatának reпрója, kult-képregények Zórád Ernőtől egészen a Marvel Comics képregénykiadó sorozatáig; és még ez-az.

TRM: A *Hanghordozó* meglehetősen sűrű próza, széttartó szövegek sorozata, amelyek

nehezen vagy szinte nem is állnak össze regénnyé. Mégis a kezdetektől regénynek nevezed, regényként soroltuk be mi is. Mitől lesz regény a *Hanghordozó*? Miért ragaszkodsz ehhez a műfaji besoroláshoz? Mit jelent egy ilyen szöveg esetében, hogy regény és nem például a bodori műfajmegjelöléssel élve: „egy regény fejezetei”?

VJ: A *Hanghordozó* nem regény. A tudományokban a kísérlet a tudományos megismerés egyik módszere, eszköze. Az a tapasztalatom (az építészet területén biztosan, és mintha az irodalom területére is igaz lenne), hogy a kísérlet gyakorlatát valami olyan tevékenységnek tekintjük, ami önmagát fokozza le. Kísérletet megfigyelés céljából idézünk elő. A megfigyelés: folyamat, nem pedig valami robosztus tett. Ha valami nem sorolható be az epika műfajai közé, az ejnye-bejnye. Persze simán lehet, hogy tévedek. A *Hanghordozót* mindenesetre több minden köti a kísérlethez, az alaptémája biztosan. Az olvasó a megfigyelés mechanizmusával (problematikájával) találkozik különböző léptékben. A nagytotál alapállása egy láncolat: figyeljük azt, aki megfigyel. Mészöly *Filmjében* üldöző és üldözött összemosódik. A *Hanghordozóban* megfigyelő és megfigyelt kerül ilyen viszonyba: aki megfigyel, azt is figyelik és így tovább. És egy haláltusát éppúgy meg lehet figyelni, mint egy homlokzatra szerelt konzervdobozt, ami egy szuperplánban ábrázolt hamutál.

TRM: Ha a narratíva töredékes is, egységes világról mindenképp beszélhetünk a *Hanghordozó* kapcsán. Milyennek látod ezt a világot? Élhető, fenyegető, emberi?

VJ: Attól, hogy folyamatos megfigyelés alatt állunk a szövegtérben, és erről eszelős jegyzetek is készülnek, ez a világ törvényszerűen fenyegetetté válik. A nézőpont és a képmozgás váltakozása is tovább hajszolja ezt az állapotot: egy madártávlatból láttatott tömeg épp úgy fenyegető tud lenni, mint egy nagyon közelről mutatott tárgy. És a téri világ sem sugall mást. A hétköznapinak tűnő he-

lyek egy ponton átfordulnak, a bizonytalanság közvetítői lesznek és minden valós részlet ellenére mágiakussá válnak. Olykor nem tudni, hogy egy falra függesztett kitüremkedés, egy mélybe vezető járat stb., egy-egy konkrét építészeti tér vagy az emberi test egy-egy szerve (bél, tüdő stb.). Az emberi test felépítése és az építészeti terek paralel szerepeltetése, öszszemosása eszköz arra, hogy egy bizonytalan világot ábrázoljak, ugyanakkor eszköz arra is, hogy nyomatékosítsam a megfigyelés irányát: az olvasó már ultrahanggal készült képet lát.

TRM: Valamiképp minden írásod igyekszik szétfeszíteni azokat a narratív normákat, amiket megszoktunk és sokszor (tévesen) adottnak veszünk. Ahogy ezt Sipos Balázs is kiemeli a regény utószavában: „[a]z elbeszélésekben nincsenek személyek, se etnikumok, kisebbségek, felekezetek, politikai államok, országhatárok...”. Kérdés, hogy mégis miként lehet ma az alapvetően a referencialitást, a tematizálást, az identitáspolitikát előtérbe helyező irodalmi normák között mindezeket elhagyva alkotni? Mit mondanak / és céljuk-e mondani valamit ezeknek a szövegeknek a konkrét, mindennapi valóságunkról?

VJ: Azt hiszem azzal, hogy ezek a szövegek kerülnek az életvalósághoz való kötődést, tartózkodnak a megélt események integrálásától, állítást tesznek a mindennapi valóságról. Az alkotást azzal a kultúrával összefüggésben kell nézzük, amely létrehozta. És ma nagyon is adekvát az *elbíjás*, az *elhallgat(tat)ás* kultúrája, a nem-akarom-látni/hallani vagy nem-úgy-akarom-látni/hallani észlelési mechanizmus. A hiperrealista ábrázolás és a mindentől megfosztottság (személytelen, nemtelen, etnikum és történelem nélküli stb.) állapota együtt adja ki a valós valóság és a vélt valóság párbeszédét. És ha a megfigyelés problematikája felől közelítünk, nehéz nem észrevenni, hogy a szöveg tálcán nyújtja a hatalom és egyén, hatalom és közösség mindennapi valósággá érett konfliktusát.

Vágy János | Fotó: Ladányi János

TRM: Én kísérleti szövegnek tartom a *Hanghordozót*, olyannak, amit szeretünk szövegirodalomnak nevezni. Érdekel engem, hogy te kiket olvasol. Van saját (irodalmi/művészeti) kánonod? Ha kellene, be tudnád sorolni a *Hanghordozót* egy sátortáborba?

VJ: A *Hanghordozó* írásakor Thomas Bernhard-ot és Peter Handke-t faltam, akkortájt vettem kézbe Bodor Ádámot, Nadas Pétert, Krasznahorkai Lászlót, Szvoren Edinát. A legtöbb referenciám a kötet befejezése után vált azzá. Ilyen Németh Gábor *Elnézhető látkép* c. írása, Garaczi László korai művei (pl.: *Gyarmati nő*), Farkas Péter, Hazai Attila, Bartók Imre összes munkája, David Foster Wallace *Végtelen tréfiája*, csak hogy néhányat ragadjak ki. Azzal, hogy pontot tettem a mondat végére, számomra nem befejeződik a folyamat, hanem folytatódik azáltal, hogy elkezdek gondolkodni róla. Itthon, mintha az avantgárd nem tudott volna kibontakozni, mert egy nagyon erős hangrobbanás történt a 90-es években, és mivel az irodalmi ér-

deklódésem rendesen megkésett, ez a hatás engem mondhatni elkerült, emiatt magamat (talán) az avangárdot újra felfedezők sátoráborába sorolom (ha nagyon muszáj).

TRM: Pár éve hazánkban nem lankadó figyelem irányul a poszthumán elméletekre és a nem-természetes narratívákra. A szövegekben bizonyos szempontból *az emberen túl vagyunk*. A karaktereid mind furcsa, sokszor torz lények, fizikailag és viselkedésükben is ki-ki lógnak az emberség keretei közül. Foglalkoztat téged *az emberen túliság*, a *poszthumán* vagy a *mostanában sokat használt hibriditás* fogalma?

VJ: Az el(ki)vonás gyakorlata teremtett meg egy heterarchikus közösséget a szövegben. A név-elvétel, a származás-elvétel, a nemiség-elvétel (stb.) értelmezhető csonkítás-ként: az Ember, mint a létezés alfája és ómegája radikálisan decentralizálódik. És igen, ennek az eljárásnak köszönhetően megjelent a Torz, a Hiba, a Haszontalan mint anti-esztétikai kategória: egy ponton megcsontított próbabák kelnek életre, és az önsértés aktusának tūpontos leírásával is találkozik az olvasó. Az alakok idegenségükben válnak azonossá, azzal együtt, hogy a láncolat miatt szoros közöttük a kapcsolat. A megfigyelő alkalmas az emberi lét egyetemes képviselőjének az Embernek mint humanista ideálnak a szerepére, egészen addig a pillanatig, amíg nem válik megfigyelté. Ettől kezdve megszűnik a fölrendeltsége, és a dolgok között találja magát. Sőt, közel állunk ahhoz, hogy az Emberre mint Állatra tekintsünk: állatokon végzett kísérlet zajlik. Nem véletlen a Minótauroszt behívása a szövegbe, az állati ösztönök felmagasztalása, az elszabadult állatként viselkedő képregénygyűjtő karatón tánca stb., az ember-állat dialektika szerepe.

TRM: Talán az egyik legáltalánosabb emberi szükséglet az, ha szöveget olvasunk vagy beszédet hallunk, hogy azonosítani, detek-

tálni tudjuk annak forrását. Ez egyszerűen fogalmazva a „*ki beszél?*” kérdése. A *Hangbordo*zó mintha ellentartana ennek, újra és újra összezavar, újabb beszélőket, lejegyzőket, hallgatókat hoz be a játékba. Mit gondolsz ez milyen olvasói pozíciót szül vagy kíván meg?

VJ: A narrátori pozíció váltakozása adja ki a szöveg struktúráját. Minden szöveg négy alfejezetből áll. Az első alfejezetben a megfigyelő narrál, miközben a kísérlet alanyát figyeli. A második alfejezetben a megfigyelt beszél. A harmadikban a megfigyelőt és a megfigyeltet együtt látjuk. A negyedik mindig a lejegyzés fejezete, az ember-kísérlet dokumentálása más-más módszerrel, itt az olvasó kukkol. A megfigyeltet szólamonként változnak. A váltásokat egy rejtett kódrendszer készíti elő tárgyak (ételhordó kocsi, penge, köpeny, plüss állat, rekesz stb.), utalások formájában, oda és vissza. A megfigyelő mintha nyomozna, az olvasó nyomoz. Vagy éppen szedi az áldozatát. Azt remélem, az olvasóban be fognak kapcsolni a kutakodás reflexei, vagy a titokban-járás/leselkedést kísérő érzések: büntudat, szégyen. Na de hogy a kötet utolsó mondatrészét idézzem: *ne szaladjunk előre.* ■■■

A szerző a szöveg megírásakor a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János szerkesztői ösztöndíjában részesült.

Tóth Ramóna Mirtil (1999, Budapest) a Kalligram kiadó szerkesztője, a Nincs online folyóirat alapító-főszerkesztője, a NINCS Kulturális Alapítvány vezetője. 2022-ben elnyerte a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János szerkesztői ösztöndíját.

Egészen kicsik

I.

1. Legkisebb egészed a „szükséges Egy”. Fura szám: másnak nem oszt, nem is szoroz.
2. A szellem első főbűne, ha, mégoly indokoltan is, de kész hülyének nézni másokat.
3. Nincs az a Holt-tenger, ahonnan egy életbölcösségre szomjazó nem merít ivóvizet.
4. A világfán ragadt, révült sámánokat reggel mindig a tűzoltóknak kell leszedniük.
5. *Eco-átirat*. A jó aforizma-észrevétel „nyitott mű” – állításba rejtett önmegszólítás.
6. *SEM AZÉ, AKI FUT* – ez áll a győztes medálján a hitüket megtartók futóversenyén.
7. Minden gyökerestül kifordult fakorhadék úgy hiszi, hogy madárdalokban él tovább.
8. A *TELJESSÉG* nem alany, hanem határozó – nem egy *Valami*, hanem egy *Éppen-így*.
9. Ha Istent ismersz, a megmentőidtől ments meg, Uram, minket!
10. A szószátyáron és szófukaron látni, hogy beszélgetésben szegény gyerekkora volt.

Aforizma = a legkisebb lehetséges egész.
(Robert Musil)

Az ember egyre vénül, verset ír, tanít...
„Csak ülj a földre és beszélj az égre.”
S nem ül le. S nem beszél.
Felnő, és azt se tudja, hogy mivégre.
(Radnóti Miklós)

És nem lesz hazának elég,
Hogy annyi tökféj tör tökélyre,
Néz küldetéses köldökére,
S nyalatja bölcsebb alfelét –
(Kovács András Ferenc)

Még egy finom elme sem képes a szentenciacsiszolás művészetét kellőképpen méltányolni.
(Friedrich Nietzsche)

Nem érti? Akkor ez egy aforizma.
(Karinthy Frigyes)

11. A „gonosz banalitása” elbújhat a megistenülteké mögött.
12. A szolilokvium veszélye, hogy az önvallo más útját nem keresztezi igazi ellenvetés.
13. Világidőnk a hideg világpolgárháború; világterünk a körénk fújtvéleménybuborék.
14. Csalásaink közül csak egy az, ami bocsánatos: a könnyek mögül előcsalt mosoly.

15. Az ördögnek eladott lelkek adásvétele nem más, mint tankönyvbe illő gazdaság.
16. A zsarnok arcvaktsága súlyos eset: már saját tükrében sem bír látni másik zsarnokot.
17. Az dolgozik mindhalálig önmagán, aki-ben legbelül valami már eleve kész.
18. Az aforizma könyörgése: *Szavaim Nagyura, legyek bármi, csak ne szerencse-süti!*
19. Akarnokság-túltengésre két ellenszérum ismeretes: a hányinger és a nevetés.
20. Szeretteink elvesztésekor némán kong bennünk egy nyelve-nincs lélekharang.
21. A felvilágosodás előítéletek és előjogok sötétjében együtt próbált világot gyújtani.
22. Az észkritika bölcse szerint a „*Föld az univerzum tébolydájá*”. – Valamit tudhatott.
23. *Ady-átirat*: „pacsirta álcás sirályokból” sohasem lesznek papagáj bárcás keselyűk.
24. Maguknak való emberekre rá tud törni az érzés, hogy éppen maguknak valótlanak.
25. Csak kiszáradt tengeren nem eshet hajótörés.
26. Egykor kifelé nyílt, majdan is oda fog; és egyik küszöbén sem tudni, várnak-e odaát.
27. A manír olyan, mint mikor agyaggalamb-lövészetten a hajítógép irányzéka beragad.
28. Az udvari hernyók sorsa, hogy lárvákból előbb bábok lesznek, aztán éjjeli pillangók.
29. *Nietzsche-átirat*. A rítusok ritmusa megvadult istent szelídít, a verseké vad bánatot.
30. Vannak remek elmék, akik gyászát csak a kihordatlan ötleteik sírgondnoka ismeri.
31. Csak ember képes arra, hogy néha embernek lenni is képtelen legyen.
32. A félelem ördöge helyben eszi meg a lelket. A bosszúvágóé ingyenc: ő elvitelre kéri.
33. Egy tűnődésre méltó aforizma téged nyit meg, és benned lapozgat tovább.
34. *Cusanus-korrektió*. „Isten megelőz minden igazságot”, leszámítva a jelen mondatét.
35. Két társalkodó manóbarátként ülök magamban egy törpefenyőn, és *nagyot* hallgatók.
36. A régi vágású maffiózó csak erőfölénnyel élt. Az új ezt erkölcsi fölénytelézi meg.
37. *Bébé-átirat*: 'boldog-ember'-életet gyakran vigyáznak szeretni tudó boldogtalanok.
38. A vakhítú drogfüggőként gyógyul – előbb túl kell élnie vakságelvonása szégyenét.
39. Befogadókként mind nők vagyunk: értetlenségünk lebíráható, idegenkedésünk soha.
40. Törzsi belharcok tétje ma is a *Mi-Tesz-Naggyá*: a nagy barlang vagy a nagy mamut.
41. Egy játszó Öröklétgyermeké a világuralom. – Nem kellene neki iskolában lennie?
42. Aki gőgös elismerni vétlen hibáját, most hagyja jóvá, hogy szándékkal követte el.
43. *Mitosz*. Könnyecseppvilágunk úgy született, hogy egy isten könnyesre nevette magát.
44. Minden fészekrabló kakukkfőka életcélja, hogy egyszer *sasfészek-rakó* legyen.
45. Az élet humora verhetetlen: „A meghirdetett áramszünet üzemzavar miatt elmarad.”

46. Nincs igaz hitű lélek, akit el ne tudna fogni a kétely, hogy a saját hite valódi-e.
47. Arról, hogy szabadként jöttél a világra, a világ miért csak halálad után értesül?
48. A gyilkos bálna vallomása szerint a főkabébi nem tisztelte benne eléggé a vadállatot.
49. Szólt az Úr: *Mától minden szavad eskü légyen szeretteid életén!* Ettől ez a síri csend.
50. Előrelátóbb despoták szögesdrót helyett be szokták érní szájjárral és lábbilincscsel is.
51. *Rousseau-átirat*: „ember és polgár” csak magányos sétáló-álmodozásaimban lehetek.
52. Sok fölényeskedő, alkotói megbotránkoztatást mozgat a remegve koldult elismerés.
53. Az atlanti éthoszra ma sincs igazabb kép: *Igaztalan tettét sebhelyeként hordja a lélek.*
54. Fáj látni, hogy a banánköztársaságok ültetvényeseit főleg a szegény majmok éltetik.
55. A gondolatkísérlet a leghálásabb próba: az egyetlen, amelynek kudarca is sikeres.
56. *Úgy szerette, majd' megette!* – Ez a baba-gügyögés egy kannibálnál pszichodráma.
57. Csillagködöket el tud nyelni egy fekete lyuk. Csillagképeket soha.
58. Abszurd is lehet ironikus: Kafka a háború végén Trójában gyümölcskertésznek állt.
59. *Wittgenstein*: „Ne játssz mások mélységeivel!” – *De sajátjaimban* bújócskázhatok.
60. Novalis tévedett: egy filozófus nem mindenütt honos, hanem bárhol lehet hatalmas.
61. 'Az számít, amit tesztek, nem, amit mondtok.' Így az ifjú pár eskedtetése elmaradt.
62. Ma feljűk tartasz. Holnap velük. Holnapután tőlük.
63. Igaz, egykor barbár hordák után is kultúra született. Csakhogy ma belőlük kel-lene!
64. Ifjúkor a kozmoszkepek ideje, felnőttkor a világképeké, időskor a családkepeké.
65. Kéz lenyúl, megpörgeti; s bűgócsigájában megáll az ész: *Minden köröttem forog!*
66. Ennek van pénze megkérni arácskája kezét; annak van képe megkérni kezecskéje árát.
67. Jó hír a horrorcsatornától: *A Szfinx kérdésére Oidipusszal még kerestetjük a választ.*
68. *Paterson-átirat*. „Aforizma: kurta időpocsékolás.” – De időkurtításnak nem pocsék.
69. Osztom egy mélyen hívó lélek igazát: a hit ereje hullahegyeket is mozgatni tud.
70. *Marx-átirat*. Kísértet lopkodja körbe a világot: a nép kegyelte imperátorok kísértete.
71. „*Iszonyú minden angyal.*” Lát minden jövevényt, de azt nem, közöttük ki élő, ki holt.
72. Inkább lásd az éveket felhőként szállni el, mint sűrű ködként leszállni rád.
73. Jégverésbe került csiga volt az első sztoikus: *Már az is jólesett, hogy ez se rám esett.*
74. A hárem állásukat féltő eunuchjai üdvözlik a törvényt, hogy az apa férfi, az anya nő.
75. Egy bölcs szerint falevélből nincs két ugyanaz. Ezt másként látják az avarégetők.
76. Íme, bánatkultúránk legjobban értett vessora: „*csak szív a mi szívünkhöz közelálló*”.
77. Halott az, aki maradandó létfogyatéka miatt tartós emlékezeti gondozásra szorul.

78. Gondolkodásunk kivételes képessége, hogy magától is meg tudja gondolni magát.
79. Egy görög eszküszegő isten pár év manna-diétát kapott. – Csodálkozol az emberen?
80. Az acsargó nem tudja, hogy ha kimutatja foga fehérjét, foghíjai is jobban látszanak.
81. *Írók sorsa.* Föl-földobott kövek csobbanását hallani mélyesen mély kutak alján.
82. A befolyás-bírvágy a moralista nyirokrákja: a védelmi túlerő épp a védendőt öli meg.
83. Vágysebváltó-állások: *nagyon kell; nem nagyon kell; nagyon nem kell; hiába kellene.*
84. Túl sokat élünk együtt önmagunkkal, ahhoz képest, milyen ritkán beszélgetünk vele.
85. A jó olvasó boldogan éli a „szavak csodálatos életét”. A jó író meg sóvárogva nézi őt.
86. Politikában nincs evolúció – itt gerinctelenséggel is vádolhatja egymást két labasfejű.
87. A gyilkos szó öl. De a leggyilkosabb előtte még meg is nyomorít.
88. Mikor a cica elvitte a nyelvét, nem sejtettük, hogy viperaszájban fogja visszaküldeni.
89. *Oculus mentis* – észrevételeink gyűjteménye saját ’elménk szemének’ látkép-albuma.
90. A hétfőn még csak kis többségű zsarnokok keddre már mind össznépi despoták.
91. Felvilágosult elménk vakfolt-hite, hogy minden sötétségünk napvilágra hozható.
92. Az égi birodalmak trónusa elől valaki nagyon hiányzik nekem: az udvari bolond.
93. *Ördögűzés, számárvezetés:* e két szó tréfás szelleme alany-tárgy közt oda-vissza jár.
94. Szememben minden eltűnés eltűnődésre érdemes – kivéve az eltűnésemet.
95. Durván sérti az állati jogokat egy udvaroncról kimondani, hogy lement kutyába.
96. Van éji óra, mikor a kalitkák pintyeiből is kitörnek a vércse-ölő ketrecharcosok.
97. A kerék feltalálása az elme legnagyobb leleménye, a kerekesszék meg a szívé.
98. Kreatúrák, megállni! Az Úr moziójában mégsem mától fut a *Teremtés*-remake!
99. Bárki halhatatlan isten cserélne azzal, aki holtáig szeretve volt a halandók között.
100. A pont nem más, mint pillanat; a térség tart, a folyam múlik, a hullámverés ritmizál. ■ ■ ■

Hévízi Ottó (1959, Budapest). Filozófus, szerkesztő. A HUN-REN Filozófiai Intézetének nyugalmazott kutatója, ez év novemberéig a Debreceni Egyetem Filozófiai Intézetének egyetemi tanára.

Szatirikus öko-thriller

Bognár Péter prózaírói debütjét, a 2022-es *Hajózni kell, élni nem kell*-t egy évvel később máris regénysorozattá bővítette. A visszatérő főhős és helyszín mellé új rejtélyt kapunk: bestiális kegyetlenség-gel gyújtanak fel kutyákat a faluban, a leggyanúsabb „*polgártárs*”, „*az ifjabb Bakos*” pedig éppen az a fiú, akihez az ügyefogyott detektívet atyai érzések fűzik. Oktávnak, a település polgárőrének persze ebben a regényben is fontosabb, hogy fenntartsa az idilli településkép látszatát, minthogy a bűntény végére járjon. Ezért próbálja minden eszközzel a faluba érkező idegenekre, a japán származású Jamamoto Hakushi Ferencre, és barátnőjére terelni a gyanút. Mindennek a tetejébe ráadásul a karácsony is közelít kis jászollal, családi veszekedéssel, bizarr fényorgiával vértézten. Azt, hogy az örömhír ünnepe hogyan fordul a regény lapjain egy megváltás nélküli apokalipsziszvárásba, több alapos kritika is elemezte már¹. Én a továbbiakban inkább arra helyezném a hangsúlyt, hogy Oktáv elbeszélés-módja a folytonosság ellenére miben változott meg, illetve hogy a különböző fikciós szintek közötti váltások hogyan működnek ebben a regényben – véleményem szerint ugyanis a metaleptikus

Bognár Péter: *Minél kevesebb karácsonyt*
Magvető Könyvkiadó, 2023.

szerkesztés az, amelyet az előzményhez képest Bognár sokkal következetesebben működtet, és ami a szöveg politikai aspektusait is élesebbé teszi.

A bűnügyi történetek kliséi persze ebben a regényben sem képesek betölteni megszokott funkciójukat. Itt van rögtön a tér. Kedvelt helyszíne a klasszikus detektívtörténeteknek is a vidéki kisváros vagy (minta)falu. Ha eszmétörténetileg a detektív képviseli az eszméről leváló² funkcionális ésszerűséget, azaz a bűn átfogó értelmezése helyett csak az egyes eseteket vizsgáló esz-közszerű racionalitást, akkor ezek a településformák egyfajta izolált laboratóriumként is elgondolhatók. Ez az elkülönítés világ és eset, vizsgáló és vizsgált tárgy között a *Minél kevesebb karácsonyt*-ban lépten-nyomon kudarcot vall. Magát az intradiegetikus bűnügyi történetét, a fikció elsődleges szintjét is időről időre megszakítja a metadiegetikus, a regény fiktív keletkezéstörténetéről beszámoló második fikciós szint, ami metaleptikus módon nem csak keretezi, hanem sok ponton át is írja Oktáv elbeszélői szövegét.

Persze az elsődleges szinten is sorjáznak azok a cselekményelemek, amik megbontják ezt a laboratóriumi elválasztást, roppant szórakoztató módon eltérítve ezáltal a nyomozást is. Emlékezetes Oktáv bevásárlókörútja egy falun kívüli plázában, ahol a polgárőr minden megtakarítását csupa olyan holmira herdálja el, melyek, noha kezdetben volt valami észszerűnek látszó rendeltetésük, a cselekmény során mégsem lesznek képesek betölteni a nekik szánt funkciót. Kezelhetetlen mennyiségű inger éri itt az elbeszélőt, így az olyan hétköznapi tárgyak, mint egy cipő vagy egy horgászmedve teljesen elvesztik eredeti cél-eszköz vonatkozásukat. Oktáv itt valójában nem külsőleges tárgyak között bolyong, a termékek keltette impulzusok visszavetik őt szexuális komplexusainak és a teljes eljelentéktelenedéstől való féltelmeinek kaotikus, belső világába: „[m]ár épp nyújtottam volna át a kislánynak azt a gumitalpú szörnysőrt, amely voltaképpen se tornacipőnek nem használható, se pedig bakancsnak [...] valósággal felnyársalt a tekintetével, mintha a csecsemőjét tartanám a kezemben, a mózeskosárban fekvő ikreit, akiket én nemzettem neki, és akiket, mert hitt álnok szavamnak, kihordott és a világra hozott, hogy most a polcok takarásában elem járulva védelmet kérjen tőlem a számukra.” (48)

Az izolált, kiszámítható mintafalu és a laboratórium közti analógiát a leglátványosabban az irányíthatatlan ide-

genek, és ezzel szoros összefüggésben az uralhatatlan természet bontja meg. A kívülről érkezett, az elbeszélő számára gyanús értelmiségek kulcsszerepe egyértelmű, de olvashatók utalások egy szintén megszűrőlt jött rejtélyes földbirtokosra, valamint a falu szélén megjelenő kvadosokra – a különböző természeti csapások jelentőségére kritikám végén fogok bővebben kitérni. Az előző regényhez hasonlóan minél kényszeresebben szajkózza az elbeszélő a kiszámíthatóságot ígérő nyelvi paneleket, annál nyilvánvalóbb, hogy ez a megközelítés képtelen formálni a regényvilágot, koherens szüzsévét szervezni az eseménysorokat.

A komikus irányításmániából következik a detektív és a segédje közti hierarchia teljes kiforgatása is. Klasszikus detektívtörténetekben a Hastings hadnagyok vagy a dr. Watsonok azért ideális narrátorok is egyben, hogy egyfajta implicit (félre)olvasóivá is váljanak a tettesre utaló jelölőknek. Szemszögük egy tökéletlen olvasói szerepet hoz létre, amihez képest Poirot vagy Sherlock Holmes nyomolvasói kvalitása, elbeszélési tehetsége, a jelölőkhöz jelöltet – a holttesthez elkövetőt – társító értelmezői képessége magasabb rendűnek mutatkozik. Bognár elbeszélője ezzel ellentétes módon működik. Nem csak arról van szó, hogy „segédei” közül a „forenzikus rendőrszakértő” egyértelműen képzetesebb és racionálisabb, az ifjabb Bakos pedig lényegesen konspiratívabb

a szerény képességű Oktávnál. A regény fő humorforrása, hogy az elbeszélő minél inkább kontrollálni akarja az elbeszélést, annál kevésbé ura annak. Teljesen megbízhatatlan narrátorként szinte minden olyan eseményről csak közvetett úton értesül, ami büntény szempontjából lényeges lehet – „*Maga a katasztrófa, mint a futótól megtudtam, a következőképp folyt le.*” (210) A „nyomozás” során állandóan gombaméregzés hatása alatt van, pusztán a két „segédfigura” olvasatai között próbál így-úgy dönteni, saját értelmezése az eseményekről valójában nincsen. Sőt, ahogy azt az eddigi recepció is hangsúlyozza³, a főszereplő a jelölőket nem egyszerűen félreolvasva, sokkal inkább kitörölni, eltussolni igyekszik azokat, hogy minden „*visszatérhessen a normális kerékvágásba*”.

Az eddig leírtak többsége elmondható volt már a *Hajózni kell...* elbeszélőjéről is. Az viszont, hogy a polgárőr nem csak elvétí, de kifejezetten akadályozza is a nyomozást, mindenképpen újdonság az előző műhöz képest. A cselekménytér és a szereplői viszonyok kiforgatásából már az is kirajzolódhat, hogy mi az, amiben Oktáv helyzete döntően más az előző regényhez képest. A *Hajózni kell*-ben a gyilkosságoknak a falu fogyatékkal élő lakóiból álló szinitársulat tagjai estek áldozatul. Az elbeszélőt jobbra akkor is csak a saját fontosságadata foglalkoztatta, de voltak olyan „polgártársak”, akikre Oktáv némi cinizmussal mutogathatott, lám, ők még

nálam is szerencsétlenebbek. Minden túlpontosító fontoskodása ellenére ennek a falunak a társadalmában már elbeszélőnk a legkiszolgáltatottabb elem. Beszédés, hogy az ebben a regényben kicsit háttérbe szoruló *Párhuzamos életrajzok* a kórházi epizódban nyeri viszsa korábról ismert elevenségét. Oktávnak itt a műtét közben először hagymázás látomása támad az esztergomi Suzuki-gyárról, melyben „*minden erejét összeszedve*”, „*összekulcsolt kezét rázva mórrikál*”, „*térdlen csúszva hajbókol*” (186) az idősebb Jamamotonak, felébredve viszont nem győzi hangsúlyozni, milyen jó állapotban van szobatársaihoz képest. Az ironikus fejezetleírás szerint „*új barátokra lel*”, valójában újra talált nála is esetettebbeket, akiket kedvére boldogíthat a Plutarchos-művel, hiszen képtelenek őt csendre inteni vagy önreflexióra készíteni. Ez azonban csak egy epizód. A *Minél kevesebb karácsony*-ban Oktáv kerül a hierarchia legaljára. Ezzel magyarázható, hogy a szövegből néhány említést leszámítva teljesen kikerülnek az olyan groteszk, ellenséggeneráló motívumok, mint a *Hajózni kell...*-ben megismert „hangágyú”, vagy a rejtélyes „tollbegyűjtők”. A *Hajózni kell...* elbeszélőjét mintha kevésbé jellemezné az „ostromlott erő” nyelvpolitikája, hogy ezt a meghitten fasisztoid G. Fodor Gábor-i kifejezést használjuk. Egyre homályosabbak ugyanis annak a mégoly virtuális közösségnek is a körvonalai, amit ez az elbeszélő tényle-

gesen védelmezhet, szolgálhat. Céltalan autókázásait például „mozgó figyelő-jelző szolgálatnak” nevezi, méginkább felhívva ezzel a figyelmet a funkció értelmetlenségére, hiszen több ízben is értesülünk arról, hogy a település tele van térfigyelő kamerákkal.

Persze a privát fontosságéretet valamivel így is meg kell alapozni, a közösséghez tartozás látszatát fent kell tartani. Az előző regényhez hasonlóan a mániás ismétlés retorikája és a pszeudoracionális szabályzatok elidegenítő stílusa mellett itt is a mentegetőzés beszédaktusa szervezi az elbeszélést – bármennyire is megalázkodó ez, a mentegetőzés létrehoz valamifajta fikatív közönséget vagy közösséget, amihez szólni lehet. A napról napra variálható fenyegetések, az instrumentalizálható ellenségképek funkcióját viszont a *Minél kevesebb karácsonyt*ban a szexista nyelvhasználat veszi át. A regényben a nők vagy birtokos szerkezetben jelennek meg vagy konzekvensen a „kislány” jelölővel hivatkozik rájuk az elbeszélő. Az *ÉS-kvartett*ben O. Réti Zsófia, az *Alföld* hasábjain pedig Domján Edit is főleg ebből a szempontból elemzi a szöveget. Nem véletlenül: a regényben lévő metadiegetikus szál is erőteljesen patriarchátusra helyezi a fókuszot. Eredetileg a regény implicit szerzője, „Bognár úr” is egy olyan könyvön dolgozott, amiben „mindenes-től szembe akar nézni magával, és azzal a ténnyel, hogy férfinak született, és hogy élete során ily

módon olyan előnyökhöz jutott, amelyeket még nem is lát pontosan, de amelyek nőeknek nem jutottak ki”. (108.) Egy ilyen direkt, vagy legalábbis annak látszó önértelmező gesztus egyből felveti kérdést: mi a helyzet, ha az olvasó valójában ezt a regényt forgatja? Miben is áll Oktáv patriarchátusa, hogyha tényleges hatalma környezete fölött valójában nincsen?

Jó kiindulópontja a válaszadásnak az *ÉS-Kvartett* hasábjain Zelei Dávid és O. Réti Zsófia közötti párbeszéd. Osztom azt a megállapítást, hogy tárgyiasító, szexista beszédmód szerepe Oktáv diskurzusában, hogy egyfajta tapasztalatellenes nyelvet hozzon létre. Pszeudo-funkcionális nyelvnek is lehetne ezt nevezni, amennyiben a tárgyiasítás célja a kiszámíthatóság látszatának fenntartása. Oktáv pszeudo-funkcionális beszédmódja minden erejével igyekszik kiiktatni az idegent, kiszámíthatatlant, a másmyent – és mindenekelőtt a kockázatot. Itt felmerül egy történeti értelmezés is. Mintha az ipari modernség be nem váltott ígéreteibe, és ilyen módon az ökológiai krízis hatására összeomlott fogyasztói konformizmusba próbálna belekapaszkodni ez a nyelvviség: kényszeresen benne tartja magát abban a fikcióban, hogy az intézményekbe szerveződés és a technológiai fejlődés révén a világ irányíthatóvá és átalakíthatóvá válik, az emberi élet kiszámíthatóságához az embernek elég pusztán interface-é válnia a legkülönbözőbb apparátusok között –

legyenek ezek az apparátusok akár csak olyan Patyomkin-intézmények, mint a polgárörtség, vagy hulladéktermelésen kívül másra nem használható eszközök, mint a *Hajózni kell*-ből ismert és itt is megjelenő „négytengelyes ipari aprítógép”. Az elbeszélőt ebben a szövegben is mintha kizárólag a hatalmas gépek nyűgöznék le: az aprítógép és a kvadosok. Utóbbiak kollektívája meglehetősen bizarr jelenség: Mad Max-szerű maskaráikban egyszerre tűnnek posztapokaliptikus jelenésnek, a regény végén futtatott robotkutya ugyanakkor valamifajta transzhumán utópia ígéretét is hozzájuk kötné. Ennek ellenére ők az egyedüli szereplők, akik a fenyegető idegenből megérthető társá válnak a regény végére: „Az igazság ezzel szemben az, hogy a kvadokat [...] ha úgy vesszük, szimpatikusnak mondható fiatalok hajtják, fiatalok, meg néhány közepesebb életkorú egyén, akiknek törődött arca munkás életről tanúskodik” (267). A démonian ironikus az, hogy ez a tapasztalatellenes-kockázatküiiktató beszédmód egyúttal arra is képtelenné teszi az alanyát, hogy szerves kötelékeket alakítson ki bárkivel vagy bármivel. Hogy az öntörvényű idegenhez ugyancsak autonóm viszonyt alakíthasson ki. Olybá tűnik, a detektívattribútumok közül egyedül a kívülálló pozíciója⁴ az, amit Oktáv beszéde sikeresen megképez. Annak mintájára, ahogy az ominózus aprítógép végül Oktáv házasságát is ledarálja, a kvadosok pedig szülőfalujának tönkre-

ment termőföldjeit használják felvonulási terepnek, a folyamatos mentegetőzéseként előadott pszeudo-funkcionális beszédmód is egy önvészélyes-önpusztító nyelvet teremtet. Az elbeszélő minél jobban elhatárolódik a kezelhetetlentől, a furcsától, vagy éppen az iszonyatostól, minél inkább homogenizálni akarja világát, annál kevésbé képes felismerni a tényleges fenyegetést, legyen szó akár mérgesgombáról, akár agyvérzésről, akár az idősebb vagy az ifjabb Bakos faszálódásáról.

Mindezt a szerzői alterego egy rögtönzött eszmefuttatása köti a patriarchátus problémájához. Nemcsak a (biológiai) élet kiszámítható újratermelése egyoldalú elvárás a nők felé, hanem ha valamifajta zavar áll be a gépezetben, annak a „költéségeit”, tehát a vele járó testi-lelki szenvedést, a „piszkos munka” kínját is rájuk szervezzük ki: *„Mert itt vannak példának okáért a római nők, mondta, és vett egy nagy levegőt, [...] fényes nappal vitték ki a Tiberishez azokat, akiket kihordtak és megszülettek ugyan, de akiket már nem akartak vagy nem tudtak felnevelni [...] míg össze nem roppantak a lelki és fizikai megpróbáltatások súlya alatt, így hát voltaképpen nincs mit csodálkozni azon, ha a férfiak nemigen mertek és nemigen akartak szembenézni a valósággal, ahogyan még ma is csak óvatossággal mernek és akarnak, és nincs mit csodálkozni azon, ha félelmükben és gyávaságukban évszázadokon keresztül elhatárolódtak a nőktől.”* Nem véletlen, hogy

keverednek a maskulin és a feminin jegyek azokban a szereplőkben, akik képesek szembenézni a radikálisan mással, a halállal, az iszonyatossal. Jamamoto és barátjánője esetében ezt rezonanciaképességet próbálja eljelentékteleníteni az elbeszélő. A rendőrszakértőt a főszereplői szólam egyértelműen megnevezni sem lesz képes, illetve „*kislányként*” infantilizálja, a japánt pedig konkrétan félholtra veri a falu, miközben a szereplő valójában egy végzetesen megsebesült özet szabadított meg a szenvedéseitől. Velük viszont a legkevésbé sem tekintélyt parancsoló urak állnak. Bognár ironikus látószövege azt mutatja meg, hogy a kései kapitalizmus patriarchája már nem megművelni akarja a földet, hanem kényszeresen elfojtja a természet feletti kontrollvesztés jeleit, már nem meghódítja az ismeretlent, hanem falakat emel a külvilággal szemben.

Ezzel érkezünk el a politikai szatíra kérdéséhez. A fentiek miatt nem igazán tudom kárhóztatni kritikustársaimat azért, hogy Oktáv beszédmódjáról többségüknek elsősre a magyar miniszterelnök és hatalomgyártó pereputtyának fickós-macsós-szögesdrótos fantáziái jutnak eszébe. A direkt megfeleltetéseket elsősre támogatni látszik az is, hogy a regény fiktív keletkezéstörténetét közreadó betétekben nagy számban előkerülnek különböző NER-es potentátok családnevei „*L. Simon*”-tól „*Békésen*”-at „*Balog minus*”-ig. Az az

állítás viszont számomra már igencsak kérdéses, ami az *ÉS-Kvartett*ben megfogalmazódik, jelesül, hogy Oktáv beszéde a kormányzati propaganda nyelvének leszivárgását példázná a legalacsonyabb szintekig. Motivikus párhuzamok akadnak szép számmal, kétségkívül betekintést nyerünk abba, mik azok a szemléleti beidegződések, amiket a hatalom beszédmódja megszálhat és kihasználhat, de olyan igazán goebbelsbayeres dehumanizáló nyelvezet Oktáv beszédmódját nem jellemzi. A már többször idézett *ÉS-Kvartett*ben bírálják az akutálpolitikai betétek direktségét is. Az előző regényről írott kritikámban én magam is fanyalogtam a betétszövegek szerveslenségén, ebben a könyvben viszont, úgy gondolom, egy remek feladványt, nagyon finom fricskát kap általuk maga a befogadó is. Hiszen a különböző krimi-elemek kifogatása mindig egyfajta felhívás: kedves olvasó, légy figyelmesebb detektív, derítsd fel pontosabban, mi az, ami valójában történik, miféle szuverén az, aki valójában cselekszik. A botcsinálta detektív mellett ugyanis az értelmezés másik potenciális autoritása, „Bognár úr” is korumpálódik az olvasottak során. A keletkezéstörténet valóban olvasható az implicit szerző prostituálódásának történeteként, de ebben a történetben a NER, tőle szokatlan módon, már maga is reakcióban van, nem kezdeményezőszerepben. Mert hát mi is a konkrét meta-

lepszis? „Bognár urat” arra veszik rá, hogy a szeméthalomban elakadt, haldokló sirály motívumát cserélje ki egy fehér zászlót tartó kerecsensólyomra, mert „Magyarország békét és tűzszünetet akar”. Hasonló nyomeltakarításra bírják rá tehát az implicit szerzőt, mint amit Oktáv végez az elsődleges cselekménysíkon. Ez a sólyom és a sirály közti metonimikus eltolása persze számos további konfliktusra ad okot – például „Bognár úr” és felsége között –, de ezekben a konfliktusokban a hatalom fent tudja tartani a látszatot, hogy a cselekvőképessége nem sérült, teljes mértékben kiszámíthatónak láttatja a pozíciókat, hiszen a ténylegesen uralhatatlant, a települést fenyegető természeti krízisre utaló jelölőt eltéríti egy üres konszenzus felé. Megkockáztatható, hogy ebbe a keretelbeszélésbe finoman beíródik Bognár-regények fogadtatása is. Az klímaválság mindkét szövegben az az elefánt a szobában, ami bár eminensen politikai kérdés (kéne, hogy legyen), az aktuálpolitikai párhuzamokat hangsúlyozó szatirikus olvasat mintha mégis rendszeresen kilúgozná a recepcióból. A két szöveget összeolvassa Bognár ironiája eminensen kritikainak tűnik. A tapasztalatellenes nyelvi panelek kifigurázása mellett arra is rámutat, hogy az orbáni retorikára fixálódó olvasat is hamis: ugyanúgy elhomályosítja a tényleges cselekvőt, ahogyan a kisember pseudo-funkcionális beszéde vagy a hatalom eltolásai teszik. Hiszen ami ezt

a települést mindkét regényben egyre élethetlenebbé teszi, és ami újra és újra alapot szolgáltat a fenyegetettségtudatnak és minden talpalatnyi föld agresszív védelmezésének, az a természeti krízis. A *Hajózni kell...*-ben „szaharai eredetű por” csikorgott a szereplők fogai között, ebben a könyvben a „víz melléképületeket mosott el, és az alacsonyabban fekvő házakból ki kellett költöztetnünk az ott lakókat, és volt olyan nap, hogy negyven milliméter csapadék hullt, és megteltek az árkok, és mindenhol szivattyúk dohogtak.[...] A helyzet tehát semmiképp se volt rózsásnak mondható, polgármester úr mégis fűtőréssze járta a falut”. (78) Az ökokritikai olvasat lehetősége ráadásul nagyon elegánsan szöveődik bele a metaleptikus játékokba. A regényvégi nagyjelenetben Oktáv ismét ellátogat „Bognár úr” házához a Jamamoto meglinccselése körüli szálakat elvarrandó. Ebben a részben a keletkezéstörténet elbeszélő másodlagos és az Oktáv elbeszélte elsődleges fikciós sík összeér – azaz Oktávnak itt van alkalma olyan cselekvőkkel találkozni, akik világot valóban formálják. Hiszen a szerzői alterego és családtagjai különböző értelmezésmódokat kínálnak a főszereplőnek arra, hogyan olvassa ő, illetve vele együtt a tényleges befogadó is az eseményeket. Bognár úr képviseli a legprimerebb értelmezést: szembesíti Oktávot

azzal, hogy valójában elszabotálta a nyomozását. Az író viszont a keletkezéstörténet tanúsága szerint maga is korrumpálódott, részt vesz a nagyobb krízisre utaló nyomok eltusolásában. Tágabb perspektívát ezért a metaleptikus játékban is a nőalakok nyitnak: előbb Bognár úr felesége felszólítja a polgárőrt, hogy „ha megint felbukkanna a sirály” akkor „ne sokat gondolkoz[zon], hanem löje agyon” (244.) A „guberálás közben elakadt sirály” és a kerecsensólyom közti cserére, tehát az implicit szerző bűnrészességére pedig az a memóriajáték utal, amit Bognár úr helyett Oktáv kezd el játszani az író kislányával: „Az étkezőasztalon lapjukkal lefordított, madarakat ábrázoló kártyák voltak kirakva, és hol a kislány fordított fel kettőt, hol Bognár úr, és ha a kislánynak sikerült megtalálnia valamegyik madár párját, akkor nemigen mondott semmit

[...] *Bognár úr viszont minden esetben nagy hűhót csapott, mint akinek az élete múlt a dolgon.*” (246.)

Erős a gyanúm, hogy Oktáv kalandjai nemskóra trilógiává bővülnek. Egyre halmozódnak a tétek, amit ez a próza magára vesz, miközben elkerüli a rutinizálódás és a sematizálódás csapdáit. Ha direkt szatíráként olvassuk Bognár regényeit, az előző felvonáson biztosan nagyobbakat lehet kacarászni. Összességében viszont a *Minél kevesebb karácsonyt* szerkezetét sokkal letisztultabbnak, nyelvi valóságunkról tett állításait élesebbnek érzem, a különböző fikciós szintek közti átjárások pedig már egyáltalán nem kizökkentőnek hatnak, hanem sokkal inkább tüzetesebb értelmezői munkára sarkallják az olvasót. Minden adott egy remek fináléhoz. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 DOMJÁN Edit, *Polgárőr pácbán* URL: <https://alfoldonline.hu/2023/12/polgaror-pacban/>
- 2 Erről lásd bővebben: MIKLÓS Tamás, „A nyomkeresés vége, a detektív eltűnik” *Holmi* 25 1. sz. (2013) 54–65. URL: <https://www.holmi.org/2013/01/miklos-tamas-a-nyomkereses-vege-a-detektiv-eltunik>
- 3 KÁROLYI Csaba, DECEZI Sarolta, O. RÉTI Zsófia, ZELEI Dávid – „*ÉS-Kvartett Bognár Péter Minél kevesebb karácsonyt című regényéről*” *Élet és Irodalom* 68. 10. sz. (2024. március 8.) URL: <https://www.es.hu/cikk/2024-03-08//es-kvartett-bognar-peter-minel-kevesebb-karacsonyt-cimu-regenyrol.html>
- 4 Vö. MIKLÓS Im. 63–65.

■ **Fülöp Barnabás** 1997-ben született Veszprémben. Az ELTE Esztétika tanszékének doktorandusza, esszéket, kritikákat ír.

ZAHUCZKI DOROTTYA

Ágyneműbe rejtett zászlók, rendben lévő papírok, zaklatott lelkek

Vida Gábor: *Senkiháza. Erdélyi lektűr.*
Magvető Kiadó, 2023.

Senkiházinak szokás nevezni a munkakerülőket, lecsúszott, kellemetlen alakokat, akik elisszák, elkártyázzák kevése vagyonukat. Olyanokra is használták a kifejezést, akik alacsony sorból származtak, vagy egykor nemesek voltak, de már csak vagyontalan dzsentrik. De milyen hely lehet egy senkiháza? Egy olyan városka, ahol nincsenek értékes emberek, csak riasztó, megvetést kivívó alakok? Egy isten háta mögötti település, ahová senki nem téved be a helyeken kívül?

A kötet címét többféleképpen is lehet értelmezni. Egyrészt jelentheti magát a földet, mely hol Magyarország, hol Románia, megannyi meghurcoltatás, identitásválság, gyűlölködés és történelmi terhek kötődnek hozzá, melyeket azóta sem tudott feldolgozni a társadalom. Másrészt lehet a fiktív kisváros, Namajd, ahol a cselekmény nagy része játszódik. De lehet a főszereplő, Kalagor Máté bérelt háza és kis birtoka a falu melletti erdő-

ben – mert Kalagor soha nem találkozik a valódi tulajdonossal, akit elkergettek a falusiak, csak évekkel később a tulajdonos fiával, aki végül nem tart igényt a semmi közepén fekvő, szedett-vedett birtokra a havason – a havas elnevezés is jelzi, hogy egy kietlen, nem túl ott-honos helyen fekszik a hajlék. Hiába kezd el kötődni Kalagor és családja a helyhez, nem tudják teljesen rendbehozni és felújítani a birtokot, nem lesznek igazi gazdálkodók sem.

A kötet kapott egy alcímet is: Erdélyi lektűr. Érdekes a műfajmegjelölés, mert bár vannak a regényben olyan elemek, melyek a lektűrhez közelítik – például a kevés személyiségjeggyel rendelkező szereplők, vagy a nevetségesen egyszerű indíttatásból végrehajtott cselekedetek: az elásott pálinka hősie keresése, vagy az a humoros jelenetsor, amikor azt hiszik, a gonosz szellem, a Nyekurát garázdálko-

dik a városkában. Ám a regény mégis több, mint könnyed szórakozást ígérő mű, sőt rengeteg szempontból elemezhető, sok szimbolikus jelenettel. Felmerülhet tehát, hogy az alcímben ironikusan szerepel a *lektűr* műfajmegjelölés. Ezt alátámasztja az is, hogy a cselekményben bőven előfordulnak ironikus jelenetek és narrátori kiszólások. Ilyen például az a fanatikus rajongás is, amelyet megfigyelhetünk az immár újra Magyarországon élő erdélyiekben: „Horthy Miklós út, Hitler Adolf utca, Benito Mussolini tér. Nem túlzás ez, hiszen még élnek, kérdezte Kalagor Elemér doktortól, aki szerint nem túlzás. Magyarorszag legmagasabb hegycsúcsát is Horthy Miklósóról nevezték el frissiben, pedig a kormányzó úr főméltóságának a Radnai-havasokhoz semmi köze.” (285.) Felmerül az a kérdés, hogy mennyire bízik meg a szerző az olvasóiban, feltételezi-e, hogy azonnal érteni fogják az iróniát? Hiszen az olvasó előbb találkozik az alcímmel, mint a kötet ironikus jeleneteivel, ezért valószínű, hogy inkább arra fog számítani, hogy könnyen befo gadható, mély témák nélküli regényt vesz a kezébe, miközben ennek épp az ellenkezője igaz a *Senkiházára*.

Vida Gábor kilencedik kötete több szempontból is valódi nagyregény: sok szereplőt mozgat, nagy időtávlatot ölel át – több, mint tíz évet –, és konkrét történelmi események szemléltetésén túl az emberek motivációit és identitásuk ke-

resését, megtalálását, elvesztését is szeretné bemutatni. Rézletes képet akar adni arról, milyen volt a politikai helyzet és a mentalitás a huszadik század egyik viharos, kegyetlen időszakában. Mindehhez olyan helyszínt választ, melynek régre visszanyúló prózahagyománya van: az „édes Erdélyt”.

Vida Gábornak a személyes kötődése is erős Erdélyhez, hiszen születésétől fogva ott él. Egy Namajdhoz hasonló méretű településen született, Kisjenőn, mely a Partiumban található, majd a kolozsvári egyetemen szerzett diplomát. Író, a Látó folyóirat főszerkesztője. A *Senkiháza* olvasása közben megbizonyosodhat arról az olvasó, hogy a szerző a hagyományos történetmesélés híve. Nincsenek a regényben tekervényes mondatok, nem a szöveg stílusa miatt lesz emlékezetes olvasmány a *Senkiháza*, bár el kell ismerni, hogy koherens, gördülékeny nyelvezetet teremtett Vida. A szabad függő beszédben megírt párbeszédek is jól működnek. A szerző egy mindentudó narrátort alkalmaz, aki nemcsak azzal van tisztában, mikor mit csinálnak az egyes szereplők, de a jövőbe is lát, erre jó példa a regény utolsó fejezete, melyben a fontos karakterekről megtudjuk, hogyan alakul a jövőben az életük.

Az időben lineárisan előrehaladó cselekmény könnyen követhető, legtöbbször hétköznapi jeleneteket láthatunk, és egy lassú, ám fokozatos változást. A történetről Jókai regénye, *Az arany ember* juthat

eszünkbe. A pénzt ügyesen forgató Timár Mihálynak két élete van, két családja, ahogy a fiatal mérnök, Kalagor is két helyhez kötődik hosszú éveken át, eloldozhatatlanul.

Kalagor esetében érvényesül a leginkább a kettős identitás, és ennek kisebb-nagyobb nehézségei: Bukarestből származik, egy gazdag örmény család birtokán nő fel, ahol az apja gépeket javít, itt esik szerelembe, itt értik és ismerik őt a legjobban. Ám apja halála után otthagyja a birtokot, szerencsét próbálni indul, és Namajdon ragad. A helyi közösség elfogadja, megnősül, fia születik, de közben néha elrándul Bukarestbe gyerekkori szerelméhez, az örmény származású Endzához. Kalagor más, mint a namajdi lakosok többsége, ő építeni akar, létrehozni valamit, amitől majd fejlődni fog a község – egy vízturbinna segítségével be akarja vezetni a villanyvilágítást, ez végül sok nehézség után sikerül is neki. Ám ebben a világban nem lehet tartós építményeket létrehozni, az oroszok a vízturbinna minden darabját magukkal viszik, egy pillanat alatt semmissé teszik ezzel Kalagor évekig tartó erőfeszítéseit. Ez is egy önmagán túlmutató jelenet, mely bizonyítja, mennyire átmeneti minden a huszadik századi Erdélyben.

Namajd nem egy túlságosan emlékezetes hely: Moldovan, a román jegyző azt tervezeti, monográfiát ír a városkáról, mely valahogy így nézett ki a harmincas éveken: „Kicsi, trapéz alakú tér

van a közepén, amelyet nem önt el a legnagyobb árvíz sem, mintha sziget volna, egy kőhaj-tásnyira, mégis távol a főutcától, ahol a kereskedelmi élet zajlik. (...) Ott sorakoznak az üzletek, pék, hentes, kalapos, Krausz, Tiegelmann, Spieger (...) a Birt és a Két Fenyő nevű kocsmá.” (20.) Ám a városka beszélő neve ötletes megoldás, egy szóban leképezi a halogatásra, tétlenségre hajlamos, sokszor bizonytalan embereket. A namajdi lakosok esetében érdemes kitérni a regény egyik problémájára: a szereplők közül többeket is azért követ a narrátor, hogy sorsukon keresztül bemutassa, milyen identitásbeli kérdésekkel, kihívásokkal kellett szembenézniük ezeknek az embereknek. Ám akadnak olyan figurák is, akikről egyszerűen a cselekmény előrehaladásával nem derül ki annyi részlet, ráadásul kissé sematikusak is. Néhányuknak vannak ugyan személyiségjegyeik, de ezek nem lesznek kidomborítva, és hiába egyértelmű, hogy vívódnak, küzdenek önmagukkal, ez szinte soha nem mondódik ki a lapokon. Például Kalagor önmarcangolásából annyit tudunk csak meg többször ismétlődő fordulatként: „a papírai rendben vannak, a lelke viszont nincs.” (185.) Ezt elensúlyozza Alíz karaktere, az özvegy személyisége jól megrajzolt, még abba is betekintést kaphatunk, hogy hogyan lesz egyre erősebben úrrá rajta az alkoholizmus, hogyan vágyakozik folyton férfiak után, és a történet végére már odá-

ig jut, hogy a háborúban teljesen megbolondult Schwartz fényképész felépülésében bízunk, mert benne látja jövődöbéljét. A vándor fotográfus egyébként klasszikus rezonőr szerepet is betölt: ő okozza a bonyodalmakat azzal, hogy megörökít dolgokat, például a regény elején Kalagort és a repülőn érkező Endza Sahagiant, aki egy furcsa, gyanús férfit kísér... Schwartz egyszerű, felelőtlen, keveset gondolkodik, de számára elég is ennyi személyiség, hiszen nem szerepel sokat. Viszont Kalagor felesége, Bora kifejezetten papírmásé karakterre süllyed a regény második felére: az elején a narrátor elmeséli, milyen nehéz élete volt a fiatal nőnek, van egy kislánya, és volt egy pokoli, bántalmazó házassága egy izákos lókupeccel. Alíz fogadja be magához, a namajdi boltban lesz eladó, itt bontakozik ki közöttük a szerelem Kalagorral. Ám innentől kezdve szinte semmit nem tudunk meg Boráról, egy epizódszerepen túl, amikor féltelmét leküzdve megtanul lovagolni, és tiszteletet és ámulatot vív ki ezzel az egész faluban, ő egyszerűen elsikkad. Pedig tud róla, hogy csalja a férje, sokszor kell egyedül helytállnia az erdő közepén fekvő birtokon, bújtatniuk kell egy zsidó kislányt, mégsem látunk bele az asszony lelkébe, tetteibe is alig. Még a román titkárnő, Popa Aurelia drámája is húsbavágóbb és emlékezetesebb, pedig ő jóval kevesebbszer szerepel.

De talán azért is ragad meg bennünk hamarabb a román titkárnő története, mert ő sok-

kal erősebben ki van téve a folyamatos politikai változásoknak: amíg román városka Namajd, addig viszonylagos biztonságban él, igaz, a helyiek közül sokan nem tudnak egy szót sem románul, mégis, van román tanácsos, jegyző, csendőr. Ám amikor a magyarok visszakapják elcsatolt területeik egy részét, már csak megtűrt személy lesz. Amíg a városházán bujkál, megtalálja a nacionalista Kéky hadnagy, és könyörtelenül megerőszkolja. Ezek után Aurelia a havasra menekül Borához, ahol tört magyarsággal meséli el az őt ért borzalmakat. Jelképes, nagy jelentőséggel bíró jelenet következik itt, amikor a magyar és a román nő együtt vassalják ki az eddig évtizedekig az ágyneműtartóban rejtgetett magyar zászlót. Mindenki féltve őrizgeti otthonában a zászlaját de ez tényleg csak az elnyomott magyaroknak olyan fontos, Endza kineveti Kalagort, amikor ezt elmeséli neki, és talán tényleg van valami komolyanvehetetlen a magyarok revízióba vetett hitében, amit hosszú évtizedekig őrizgettek, akárcsak a zászlaikat

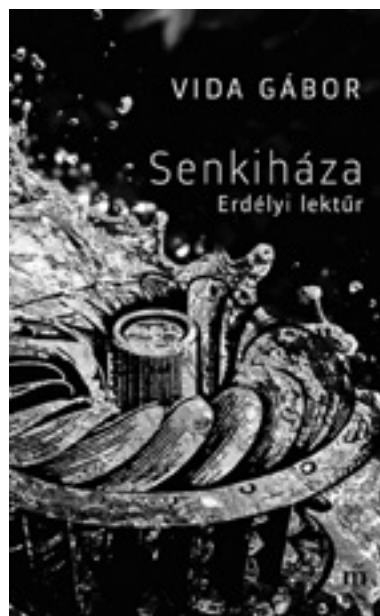
A regény egyik központi témája az identitás és annak megélése. De nem feledkezik meg a szerző arról sem, hogy érzékeltesse, mennyi gyűlöletet őrizgetnek magukban az emberek, hogy mennyire ösztönösen nézik ki maguk közül azt, aki bármiben is különbözik tőlük. A namajdiak „*vetődött embereknek*” (39.) nevezik azokat, akik máshonnan érkeztek. A legvérengzőbb naci-

onalista, Kéky, a magyarok bevonulásakor lámpavasra akarja húzni Ursu Arcadiu polgármestert, és a városkában csak Kalagorék bújtatnak el magukhoz egy zsidót, mert egy időre árván marad az egykori zsidó boltos, Tiegelmann Ahasvér kislánya, Judit. Az alaptalan és értelmetlen gyűlölködés akkor csúcspontjára ér, amikor az immár a közösségben új szerepet kapó, boltosként dolgozó Popa Aureliát megalázzák: „egy éjszaka degenyeggel mázolta valaki be a bolt fehér falát, amelyen azt olvashatták az arra járók, hogy: *oláb*.” (302.) És nem csak a román nőt alázzák meg, hanem a neki munkát adó Alízt is, akit hasonló gesztussal zsidónak neveznek. A bolt falára írt szavakat az egész városka látja, és sokan méregetik ezek után összehúzott szemmel Alízt.

A kettős identitású Kalagor a legjobb példa arra, hogy milyen megtépzott sorsa is lehetett akkoriban mindenkinek: amikor megérkezik Namajdra, azonnal észreveszik a helyiek a tájszólásán, hogy *románföldi*, hiába beszél jól magyarul, hiába vallja magát annak, nem tekintik teljes értékű magyarnak. A seregbe először a románok hívják be, ahol egészen az altiszti rangig jut mérnöki végzettsége és kapcsolatai miatt, ugyanis örmény pártfogója segíti, elintézi még azt is, hogy néhány hónap után leszereljék és hazatérhessen. Majd később a magyar sereghez is behívják, ahol szintén ferde szemmel néznek rá származása miatt. De ennél is érdekesebb

a nyelvkérdés, illetve az, hogy mennyire része egy ember identitásának az, ahogyan egy nyelvet birtokol és használ: Kalagor például nem tud magyarul káromkodni, csak románul. Ez csak akkor változik meg, amikor egy hajnalon azzal szembesül, hogy teljesen szétlopták a vízturbinát, és nem csupán arra kell pénzt szereznie, hogy megvegye, hanem rézhuzalokat is fel kell kutatnia hozzá, szinte a semmiből kell újjáépítenie. A patakon átgázolva ráadásul még vizes is lesz: „Bora egész nap nevetett, és még azután is napokig, valahányszor eszébe jutott az elázott ember, aki életében először káromkodott magyarul.” (219.)

A nyelvi különbségek, megértési nehézségek is fontos szerepet kapnak a kötetben, ezt azzal is érzékelteti a szerző, hogy alig hallgathatunk bele a Kalagor-házaspár beszélgetéseibe, de a magyar nyelvről való diskurzusukat hosszabban követhetjük. Persze itt is az lesz a végkövetkeztetés, hogy mennyire kinéznek maguk közül mindenkit a namajdiak: „Tökéletesen megtanult magyarul, és mégis, van valami ebben a nyelvben, amit ti, akik csak magyarok vagytok, nem is hallotok. Mindenfélék voltak nálunk, magyarok is, apám odaküldött az ácsokhoz, a kőművesekhez, a szakácsnőkhöz, hogy beszéljenek velem, mindenki úgy beszélt, ahogy tudott, (...) senki nem mond-

ta a másikra, hogy nem beszél helyesen, (...) nem azt mondták, hogy rossz, vagy nem értik. Ezt csak itt mondják nekem.” (229.)

A regény cselekménye akkor ér véget, amikor a kommunisták átveszik a hatalmat Bukarestben, megdöntik a királyságot. Új korszak kezdődik, új hatalmi berendezkedés alakul ki, de az egyszerű emberek sorsa keveset változik: a mindentudó narrátor egy utolsó, rövid fejezetben vázolja, mi vár a szereplőkre a jövőben. A lezárás ötletes, el is varrja a szálakat, de talányokat is hagy az olvasóban, és lehetőséget ad arra, hogy mindenki a saját elgondolása szerint fejezze be a történetet.

A *Senkiháza* világa tudatosan, alaposan felépített, nyelvezete olvasmányos és koherens. Elgondolkodtató témákat vet fel, könnyen megérthető szim-

bólumokon keresztül. Csak az
vetett ki engem ebből a világ-
ból, hogy nem láttam bele igá-
zán a szereplők lelkébe, vívódá-
saikon sokszor kívül maradtam,
mert sokszor ezeket nem ábrá-
zolta a szerző. Az ironizáló
alcím létjogosultsága is kérdé-
ses, főleg, mert a főcím enélkül
is megáll, sőt a *Senkiháza* szó

is többféleképpen értelmezhe-
tő. Felmerül az is, hogy a nar-
rátor saját falujának történe-
tét meséli el, hiszen többször
is többes szám első személy-
ben szólal meg, valamint emlí-
tés szintjén többször is feltűnik
egy Vida vezetéknevű ember,
aki a szerző egyik felmenője
lehet. Ez esetben izgalmas ma-

gánmitológia-építést is megfi-
gyelhetünk a Vida-életműben.

■ **Zahuczki Dorottya** 2002-ben
született Budapesten, de a nyugati
és az északkeleti határszéleken nőtt
fel. Prózákat és kritikákat ír. Az ELTE
BTK magyar alapszakán Fejes Endre
regényeivel foglalkozott.

Fotó: Aliza Razell – Rainshadow